ISSN 2415-8453

Тернопільський національний економічний університет

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

Том 3. № 2.
Volume 3. № 2.

Тернопіль
2018

Український журнал прикладної економіки / Ukrainian Journal of Applied Economics
Том 3. № 2.
2018 рік
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 8 від 27 червня 2018 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 5 від 23 березня 2016 р.

Науковий журнал

Засновник і видавець: Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у січні 2016 року

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (наказ МОН України від 07.10.2016 р. № 1222)
Науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase

Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – 265 с. – ISSN 2415-8453.

«Український журнал прикладної економіки» містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних питань теорії макроекономіки та мікроекономіки, державного регулювання економіки, проблем у сфері міжнародної економіки, державних фінансів, фіскальної і монетарної політики, державного адміністрування і фінансового менеджменту, банківської справи, економіки, обліку і аудиту тощо.

Головний редактор

Язлюк Борис Олегович, доктор економічних наук, професор,
Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Бутов Андрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Андрушків Богдан Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (Україна)
Акуліч Іван Людвигович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу,
Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)
Благун Іван Семенович, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна), професор, Католицький університет (Республіка Польща)
Бруханський Руслан Феоктистович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Буковскі Славомір, доктор габ., професор, Університеті технологій та гуманітарних наук імені Казимира Пуласкі в Радомі (Республіка Польща)
Булюк Віталій Вікторович, доктор економічних наук, заступник голови Херсонської обласної ради (Україна)
Войт Сергій Миколайович, доктор економічних наук, генеральний директор,
виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» (Україна)
Гайда Юрій Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Гевко Роман Богданович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Гришова Інна Юріївна, доктор економічних наук, головний науковий співробітник, сектор економічних проблем законотворення відділу комплексних проблем державотворення, Інститут законодавства Верховної Ради України (Україна)
Гулей Анатолій Іванович, доктор економічних наук, голова правління, Українська міжбанківська валютна біржа (Україна)

Дацків Ігор Богданович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу промислової політики, Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (Україна)
Десятнюк Оксана Миронівна, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Дмитришин Леся Ігорівна, доктор економічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)
Дудар Тарас Григорович, доктор економічних наук, професор, член кореспондент Національної академії аграрних наук України,
Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна)
Ковальскі Анжей, доктор габ., професор, Гданський університет (Республіка Польща)
Козюк Віктор Валерійович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Копитко Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна)
Кравчук Наталія Ярославівна, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Краснорyцький Олексій Олександрович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)
Лагодієнко Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі, Одеська національна академія харчових технологій (Україна)
Монастирський Григорій Леонардович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Пархомець Микола Кирилович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Погріщук Борис Васильович, доктор економічних наук, професор, директор Вінницького навчально-наукового інституту економіки,
Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Стегней Маріанна Іванівна, доктор економічних наук, доцент, декан факультету економіки управління та інженерії, Мукачівський державний університет (Україна)
Толуб'як Віталій Семенович, доктор наук з державного управління, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Шкарлет Сергій Миколайович, доктор економічних наук, професор, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (Україна)

Відповідальний секретар

Бутов Андрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент,

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: http://ujae.org.ua /
http://www.nbuv.gov.ua/
http://www.library.tneu.edu.ua/

ISSN 2415-8453 **© Тернопільський національний економічний університет, 2018**
© «Український журнал прикладної економіки», 2018

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року.

ЗМІСТ

Андрушків Богдан Миколайович, Язлюк Борис Олегович, Вівчар Оксана Іванівна, Погайдак Ольга Богданівна, Кирич Наталія Богданівна

Регіональні бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах організації добровільних об'єднань територіальних громад – засіб стратегічного безпекового розвитку **8**

Гулей Анатолій Іванович, Язлюк Борис Олегович, Гулей Станіслав Анатолійович

Формування нової цифрової ери на межі реального та віртуального соціально-економічного простору взаємодії **17**

Іванова Ганна Олександрівна

Управління потенціалом маркетингової діяльності аграрних підприємств **27**

Гринь Євген Леонідович

Вибір й обґрунтування методів подолання опору персоналу змінам на підприємстві **33**

Краснoруцький Олексій Олександрович, Зайцев Юрій Олександрович, Гацько Анатолій Федорович

Конкурентні засади інноваційної маркетингової діяльності суб'єктів агробізнесу **39**

Монастирський Григорій Леонардович, Турчин Люба Ярославівна, Островерхов Віктор Михайлович, Луців Руслана Степанівна

Проблеми та перспективи транспортного забезпечення: вітчизняний та закордонний досвід **47**

Орєхова Альвіна Іванівна

Діагностика економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу **62**

Копитко Василь Іванович, Орловська Олександра Володимирівна

Напрямки формування і розвитку регіональних інноваційних систем **73**

Лагодієнко Володимир Вікторович, Андрусів Уляна Ярославівна

Регіональна економічна політика в умовах диспропорційності: шляхи мінімізації **81**

Константинова Тетяна Віталіївна

Наукові аспекти стратегічного планування в системі механізмів управління розвитком харчових підприємств **89**

Довгаль Олена Валеріївна

Категорія «сільські території»: підходи до визначення поняття та проблеми із його застосуванням **97**

Іванченкова Лариса Володимирівна

Особливості контролю результатів фінансово-господарської діяльності підприємств **109**

Попадюк Олена Василівна

Аналіз організаційно-інституційного середовища функціонування системи соціальної відповідальності підприємств харчової промисловості в Україні **117**

Пушак Ярослав Ярославович

Корпоративна соціальна відповідальність в контексті стійкого розвитку підприємств харчової промисловості **134**

Зінченко Андрій Ігорович

Концептуальні засади стратегічного використання суднобудівної діяльності як компоненту національної безпеки **145**

ЗМІСТ

Моісєєва Наталія Іванівна
Новітні проблеми, особливості та перспективи сталого розвитку туристичної сфери: державний та регіональний вектор **150**

Черноіванова Ганна Степанівна
Методологія оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців на основі факторів, які формують складноструктуровану систему **164**

Немашкало Каріна Ромеовна
Оцінка мотивів праці на підприємстві як засіб вибору мотиваційного механізму управління **177**

Строкович Ганна Віталіївна
Методичний підхід до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами **183**

Матвєєв Павло Миколайович
Теоретичні засади визначення ресурсного потенціалу аграрних підприємств **189**

Matsikanych Ivanna Mukolayivna
Building a matrix of positioning it-professionals **196**

Орел Володимир Миколайович
Менеджмент якості продукції харчової галузі як фактор підвищення конкурентоспроможності **205**

Орел Анна Миколаївна
Методичні підходи до процесу ресурсного забезпечення підприємств аграрного бізнесу **211**

Грошев Сергій Володимирович
Управління smart-спеціалізацією фермерських господарств як стратегічній напрям підвищення ефективності використання земельних ресурсів **217**

Хачатурян Баграт Олегович
Науково-теоретичні засади управління витратами у створенні цінових конкурентних переваг **226**

Yassir Jamal
Principles of choosing the leadership style for innovation activity management **232**

Власенко Тетяна Анатоліївна
Стратегічні зміни на підприємствах сільськогосподарського машинобудування **239**

Богомолова Катерина Сергіївна, Демченко Тетяна Миколаївна
Конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств: проблеми і перспективи **248**

Кислюк Любов Вікторівна
Маркетинг: теоретичний зміст та практичні можливості пристосування в діяльності підприємств **253**

Липовий Дмитро Валерійович
Стратегічне управління маркетинговою та збутовою діяльністю в агропромисловій сфері **259**

CONTENT

Andrushkiv Bohdan Mykolaiovych, Yazlyuk Borys Olehovych, Vivchar Oksana Ivanivna, Pohaidak Olha Bohdanivna, Kyrych Nataliia Bohdanivna

Regional bureau on the economic safety diagnosis of economic activity subjects in the conditions of forming voluntary associations of local communities – the tool of strategic security development **8**

Gulei Anatolii Ivanovych, Yazlyuk Borys Olehovych, Gulei Stanislav Anatoliiovych

A new digital era formation at the borders of real and virtual socio-economic space of interaction **17**

Ivanova Anna Oleksandrivna

Management of agricultural marketing activity potential **27**

Hryn Yevhen Leonidovich

Choice and substantiation of methods to overcome resistance personnel changes at the enterprise **33**

Krasnorutskyy Oleksiy Oleksandrovych, Zaitsev Yurii Oleksandrovych, Hatsko Anatolii Fedorovych

Competitive principles of agribusiness operators innovative marketing activity **39**

Monastyrskyi Hryhorii Leonardovych, Turchyn Liuba Yaroslavivna, Ostroverkhov Viktor Mykhailovych, Lutsiv Ruslana Stepanivna

Problems and prospects for transportation: domestic and foreign experience **47**

Oriekhova Alvina Ivanivna

Diagnostics of economic potential of agrarian business entities **62**

Kopytko Vasyl Ivanovyc, Orlovska Oleksandra Volodymyrivna

Borders of formation and development of regional innovation systems **73**

Lagodiienko Volodymyr Viktorovych, Andrusiv Ulyana Yaroslavivna

Regional economic policy in disproportance: ways of minimization **81**

Konstantynova Tatiyana Vitaliivna

Scientific aspects of strategic planning in the system of mechanisms of development of food enterprises **89**

Dovgal Olena Valeriivna

Category "agricultural territories": approaches to definition of the concept and problems from its application **97**

Ivanchenkova Larisa Vladimirovna

Features of control of financial and economic activities of enterprises **109**

Popadyuk Olena Vasilivna

Analysis of organizational and institutional environment functioning of system of social responsibility of food industry enterprises in Ukraine **117**

Pushak Yaroslav Yaroslavovich

Corporate social responsibility in the context of sustainable development of food industry enterprises **134**

Zinchenko Andrei Igorovich

Conceptual bases of strategic use of ship-building activities as an national security component **145**

CONTENT

Moiseeva Natalia Ivanivna

Newest problems, features and prospects of steady development of tourist sphere: state and regional vector **150**

Chernoivanova Anna Stepanovna

Methodology for evaluating innovative competence of management specialists based on factors that form a complex system **164**

Nemashkalo Karina Romeovna

Assessment of labor motives in at enterprise as a way to select a motivational mechanism of management **177**

Strokovych Hanna Vital'evna

Methodical approach to assessing the management quality of logistics business processes **183**

Matvieiev Pavlo Mykolaiovych

Theoretical foundations for determining the resource potential of agrarian enterprises **189**

Matsikanych Ivanna Mukolayivna

Building a matrix of positioning it-professionals **196**

Orel Volodymyr Mykolaiovych

Food products quality management as a factor of increasing competitiveness **205**

Orel Anna Mykolaivna

Methodical approaches to resource supply process of agricultural business enterprises **211**

Groshev Serhii Volodymyrovych

Management of farms smart specialization as the strategic line for increasing efficiency of land resources using **217**

Khachaturian Bahrat Olehovych

Scientific-theoretical bases of cost management in creation of price competitive advantages **226**

Jamal Yassir

Principles of choosing the leadership style for innovation activity management **232**

Vlasenko Tetiana Anatoliivna

Strategic changes in agricultural machine-building enterprises **239**

Bogomolova Kateryna Serhiivna, Demchenko Tetiana Mykolaivna

Competitive development of agricultural enterprises: problems and perspectives **248**

Kisliuk Lyubov Viktorovna

Marketing: theoretical content and practical possibilities of admission to enterprises business activities **253**

Lypovyy Dmytro Valeriiovych

Strategic management of marketing and supply activity in the agricultural sphere **259**

УДК 658:339.944: 336.1:352

Богдан Миколайович АНДРУШКІВ

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Борис Олегович ЯЗЛЮК

доктор економічних наук, професор,
декан факультету аграрної економіки і менеджменту,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: b.yazliuk@tneu.edu.ua

Оксана Іванівна ВІВЧАР

кандидат економічних наук,
Доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: o.vivchar@tneu.edu.ua

Ольга Богданівна ПОГАЙДАК

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Наталія Богданівна КИРИЧ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедрою менеджменту у виробничій сфері,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

РЕГІОНАЛЬНІ БЮРО З ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОБРОВІЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД – ЗАСІБ СТРАТЕГІЧНОГО БЕЗПЕКОВОГО РОЗВИТКУ

(громадський інструментарій підвищення рівня майнової та економічної безпеки суб'єктів господарювання)

Андрушків, Б. М. Регіональні бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах організації добровільних об'єднань територіальних громад – засіб стратегічного безпекового розвитку [Текст] / Богдан Миколайович Андрушків, Борис Олегович Язлюк, Оксана Іванівна Вівчар, Ольга Богданівна Погайдак, Наталія Богданівна Кирич // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 8–16. – ISSN 2415-8453.

Анотація.

Вступ. *У статті обґрунтовано тезу про те, що серед всіх негативних явищ у безпековій сфері, які проявили себе, в умовах державного становлення, та формування добровільних об'єднань територіальних громад, найяскравіше проявило себе та зайняло, значиме місце у злочинному світі, – рейдерство, яке стало буквально «бичем» періоду формування не лише ринкових, а і безпосередньо майнових відносин. Для розв'язання проблем в умовах правового нігілізму підприємці, вимушені звертатись не до правоохоронних органів загалом, а до судів. На цьому ґрунті отримав розвиток правовий бум серед*

© Богдан Миколайович Андрушків, Борис Олегович Язлюк, Оксана Іванівна Вівчар, Ольга Погайдак, Наталія Богданівна Кирич, 2018

підприємців, адже, на даний час, немає достатньо обґрунтованих засобів та правових знань у цій сфері, які у вузах теж практично не дають.
***Мета** дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності створення регіональних бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання.*
***Результати.** Здійснено аналіз стану економічної безпеки суб'єктів господарювання у період державного становлення та формування добровільних об'єднань територіальних громад.*
***Висновки.** Запропоновано створення регіональних бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання, які могли б функціонувати в умовах організації добровільних об'єднань територіальних громад, і використовувалися як засіб стратегічного безпекового розвитку.*

***Ключові слова**: економічна та майнова безпека, рейдерство, об'єднання територіальних громад, безпековий розвиток, стратегія.*

Bohdan Mykolaiovych ANDRUSHKIV

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Management of Innovative Activity and Entrepreneurship Department,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

Borys Olehovych YAZLYUK

Doctor of Economics, Professor,
Dean of the Faculty of Agricultural Economics and Management,
Ternopil National Economic University

Oksana Ivanivna VIVCHAR

PhD in Economics,
Associate Professor of Department of Economic Security and Financial Investigations,
Ternopil National Economic University

Olha Bohdanivna POHAIDAK

Doctor of Economics, Senior Researcher,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University,

Nataliia Bohdanivna KYRYCH

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Management in the industrial sector Department,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

REGIONAL BUREAU ON THE ECONOMIC SAFETY DIAGNOSIS OF ECONOMIC ACTIVITY SUBJECTS IN THE CONDITIONS OF FORMING VOLUNTARY ASSOCIATIONS OF LOCAL COMMUNITIES – THE TOOL OF STRATEGIC SECURITY DEVELOPMENT

(public toolkit for raising the level of property and economic security of economic entities)

Annotation
***Introduction.** The article substantiates the thesis that raiding (literally a «scourge») have shown themselves the most clearly and occupied a significant place in the criminal world among all the negative phenomena in the security sphere in the state formation conditions and forming voluntary associations of local communities in the period of formation market and property relations. To solve problems entrepreneurs are forced to appeal not to law enforcement agencies in general, but to the courts in terms of legal nihilism. On this basis, a legal boom*

has developed among entrepreneurs because there is no sufficiently substantiated means and legal knowledge in this area currently. This knowledge are not given practically in higher educational establishments.
The purpose *of the study is to substantiate the need to establish regional offices for the diagnosis of business entities economic security.*
Results. *The analysis of the economic security level of economic entities was carried out during the period of state formation and the formation of voluntary associations of territorial communities.*
Conclusions. *It was proposed to create regional offices for the diagnosis of economic security at business entities that could function in the organization of voluntary associations of territorial communities and were used as a means of strategic security development.*

Keywords: *economic and property security, raiding, territorial communities association, security development, strategy.*

JEL classification: R 22; R 50; R 59

Вступ

Під час обговорення та захисту дисертацій у спеціалізованій ученій раді Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя з проблем економічної та майнової безпеки виявлено виключну зацікавленість у посиленні безпекової компоненти підприємств, що функціонують в умовах добровільних об'єднань територіальних громад.

Не дивлячись на тимчасовість, наприклад, явища рейдерства та інших економічних зловживань, є необхідність розглядати цю проблематику в контексті адміністративно-територіальної реформи, подальшої її розробки в цій сфері суспільного життя з тим, щоб не створювати підґрунтя для його розвитку, а дати імпульс для розвитку на суб'єктах господарювання істинно правових відносин, що є актуальним в умовах входження України у Європейську співдружність. Ця стаття є спробою зробити крок в цьому напрямі.

Працю з цієї проблематики варто вважати актуальною та своєчасною. Враховуючи невизначеність щодо тривалості існування таких явищ як рейдерство та економічні зловживання у нашій державі, стаття скерована на вивчення передумов створення регіональних бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах формування добровільних об'єднань територіальних громад і може послужити засобом стратегічного безпекового прогнозування та діагностики економічної безпеки для організації протистояння цій економічній проблемі, передаючи досвід та знання з підвищення рівня економічної та майнової безпеки на підприємствах.

Необхідно відзначити, що сьогодні в Україні створена певна законодавча та нормативна бази, які спрямовані на врегулювання відносин у сфері бізнесово-підприємницької діяльності, вивченню природи виникнення проблем економічної та майнової безпеки. Бази системно і постійно вдосконалюються, заповнюючи прогалини в тій чи іншій сфері економічного життя. Необхідно відзначити, що власне недостатня обізнаність підприємців з чинним законодавством, його недосконалостями, досить часто провокує не лише до вчинення зловживань самими підприємцями, а і у багатьох випадках, для цілеспрямованого використання недосконалостей законодавства для майнового і фінансового збагачення. Сьогодні в Україні досить часто (особливо в останні роки) проявляють себе випадки, коли окремі суб'єкти підприємницької діяльності, зловживаючи своїм становищем з метою отримання не лише прибутку, а і власної вигоди у формі майна, знову ж таки користуючись недосконалістю законодав-

ства, порушують права та законні інтереси своїх колег, інших підприємців та рейдерськими методами захоплюють їх власність, майно, фінанси тощо.

З метою фінансового та майнового захисту від можливих зловживань зі сторони інших осіб в т.ч. рейдерів, на великих підприємствах зазвичай створюються юридичні служби, на менших практикують залучення фахівців – юристів, які здійснюють правовий супровід господарської діяльності підприємства, та, як показує практика, вони є (в умовах хабарництва, підкупу і т.п.) мало ефективними.

Стаття 42 Конституції України закріплює право кожного громадянина України (не виключаються і іноземці) на підприємницьку діяльність. Право на неї мають як юридичні особи, тобто підприємства, установи, організації усіх форм власності, так і окремі фізичні особи в т.ч. і без громадянства [1].

Підприємництво здійснюється на основі вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності, самостійного формування програми діяльності і т. д. Держава в свою чергу, гарантує всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційно-правих форм діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємства органи влади на умовах і у порядку, передбачених законом, відповідно до статті 48 ЦК України, надають підприємцям земельні ділянки, передають на певних умовах державне майно, створюють інші можливості. Разом з тим, відповідні факти економічних зловживань та рейдерства отримують все більшого поширення.

В цій сфері написано ряд наукових праць, в основу яких покладено розробки українських та закордонних учених з антикризової тематики, серед яких: В. І. Франчук, Л. С. Головкова, О. А. Сороківська, А. В. Череп, О. І. Вівчар, Л. Я. Малюта, А. М. Штангрета, О. І. Копилюка, з правового регулювання підприємництва в Україні – М. Д. Бойка, підприємницької діяльності - З. С. Варналія, з проблем економічної та майнової безпеки, антрейдерської тематики – Д. В. Зеркалова, І. Туника, В. Полякова та інших, які адаптовані до Європейських стандартів з економічної та майнової безпеки підприємства і підприємництва (антирейдерства) [1-27].

Для організації навчання на підприємствах та в підприємницькій діяльності у цій сфері, авторами запропоновано створення регіональних бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання, які могли б функціонувати в умовах організації добровільних об'єднань територіальних громад, і використовувалися як засіб стратегічного безпекового розвитку.

Мета та завдання статті

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності створення регіональних бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Економічна та майнова безпека, рейдерство як явища в Україні є результатом не лише слабкої державної влади, недосконалості законодавчої та нормативної баз, але й інструментом наживи і навіть міжнародної політики, яким користуються «новітні державотворці», тому і боротьба з ним є неактивною і мало ефективною.

Формування основних заходів протидії зловживанням в економічній сфері та рейдерству в Україні можна розглядати як з позицій держави, так і з позицій громадськості як інструментарій посилення економічної та майнової безпеки суб'єктів господарювання та формування стратегії захисту від рейдерських посягань.

Як показало вивчення, життєдайне середовище для розвитку зловживань в економічній сфері та українському рейдерству, крім високого ступеня корумпованості

урядовців і правоохоронних органів, створюють недосконаліть законодавства, відсутність в країні нормально функціонуючого фондового ринку, непублічність більшості власників, непрозорість фінансових потоків підприємств, прагнення приховати прибуток, за допомогою виплати зарплат «в конвертах» і «ручного» розподілу дивідендів.

За оцінками експертів, на вітчизняному ринку частка недружніх поглинань («рейдерських захоплень») становить 60-70%. Для ефективної протидії рейдерам в умовах об'єднання територіальних громад потрібно реформувати судову систему, дати чітке визначення рейдерства в законодавстві, запровадити кримінальну відповідальність реєстраторів, суддів та інших пов'язаних осіб за сприянням рейдерським діям.

На нашу думку, причиною є безпорадність правової системи, а тому пропонується на державному втручанні створення міжвідомчої групи (комісії) по боротьбі з рейдерством та злочинами в економічній сфері. На переконання інших створення міжвідомчого органу під керівництвом чиновників призведе до ще більшого заплутування питання. Виношуються ідеї і про реформування вітчизняного законодавства та прийняття спеціального «рейдерського» закону, хоча деякі вважають, що в прийнятті такого закону немає потреби. І що цікаво, поки ведуться дискусії та виношуються ідеї, в Інтернеті пропонуються оголошення щодо організації та проведення рейдерських атак, ну і, цілком логічно, – пропозиції щодо захисту від них.

Не випадково Генеральний прокурор України нещодавно запропонував створення у державі додатково Бюро державної безпеки. Можливо, ця ідея має право на життя. Та створення серед чисельних правоохоронних, антикорупційних, наглядових і т.д. органів ще й таких контрольних структур викликає багато запитань. Мабуть держава повинна більше вимагати від нині діючих правоохоронних органів.

Державні органи (у тому числі правоохоронні) повинні боротися не з абстрактним рейдерством, а з конкретними порушеннями закону, багато з яких передбачені Кримінальним кодексом, наприклад, за винесення суддею (суддями) явно неправомірного вироку, рішення або ухвали в Україні передбачена кримінальна відповідальність (ст. 375 Кримінального кодексу).

В решті решт, останнім кроком із стратегічно важливих напрямів захисту під час відбиття рейдерської атаки є створення аналітичної групи та центру оперативного планування. Кожна рейдерська атака є унікальною. Спрогнозувати подальші дії рейдера – обов'язкова умова для успішного її відбиття. Власне для цього й створюється аналітичний відділ. Аналітики ретельно збирають інформацію про рейдера, його дії, стиль роботи, оцінюють ефективність попередніх операцій, одночасно проводять SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких сторін) підприємства-клієнта. «На підставі цих даних з високою часткою ймовірності можна побудувати динамічні моделі подальшого розвитку подій, – каже експерт. – Після цього оперативний штаб координує роботу всіх структур, задіяних у відбитті рейдерської атаки, – юридичні служби, PR, охоронного підприємства, людей, що забезпечують адміністративний ресурс тощо» [28].

Що ж стосується антирейдерської компанії, то вона повинна мати у своєму розпорядженні штат фахівців, які можуть знадобитися під час відбиття атаки: власний юридичний департамент, PR-службу, ПОП (приватне охоронне підприємство) тощо. Це дозволяє швидко організувати захист підприємства, яке не має можливості самостійно протистояти рейдеру. У такому випадку компанія сама будує захист від рейдера і розробляє план відбиття атаки.

Існує й інший тип антирейдерів. Зазвичай до самої компанії або групи компаній входять лише керівник і аналітики. Решта служб набираються за принципом субпідряду. Відтак антирейдер лише координує роботу залучених незалежних юридичних компаній, PR-агенцій, приватних охоронних фірм тощо. Сам він здійснює лише стратегічне планування і загальне керівництво антирейдерською операцією. Зрозуміло, керівники антирейдерських компаній вважають, що ефективність дій за такою схемою буде ниж-

чою. Головна причина – занадто багато часу буде витрачено на налагодження комунікацій між різними службами, обмін відомостями та ухвалення рішень.

Загалом захист від економічних зловживань, поглинання і т.д. шляхом створення регіональних бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах організації добровільних об'єднань територіальних громад є засобом забезпечення стратегічного безпекового розвитку. Його можна представити як систему правових, адміністративних, соціальних і інших механізмів, які дозволяють прогнозувати, діагностувати та розробляти рекомендації, що перешкоджають перехопленню контролю над підприємством будь-яким рейдером. Цю систему можна умовно розділити на два основні блоки:

– стратегічні або превентивні дії, спрямовані на створення надійного корпоративного захисту та мінімізацію ризиків недружнього захоплення;

– тактичні або оперативні дії, мета яких не допустити перехоплення контролю над бізнесом в умовах атаки агресора, що почалася.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Забезпечення економічної безпеки виробничої діяльності в умовах добровільного об'єднання територіальних громад вимагає, щоб на підприємстві була створена власна система безпеки у формі регіонального бюро. Даючи характеристику системі безпеки підприємства, відразу визначимо деякі, на наш погляд, важливі методологічні положення.

По-перше, система безпеки підприємства не може бути шаблонною. Необхідно враховувати особливості функціонування територіальної громади. Вона повинна бути унікальною на кожному підприємстві, оскільки залежить від рівня розвитку і структури виробничого потенціалу, ефективності його використовування і спрямованості виробничої діяльності, якісного стану кадрів, виробничої дисципліни, стану навколишнього середовища, ризику виробництва і т.д.

По-друге, система безпеки підприємства є самостійною, відособленою від аналогічних систем інших виробничих одиниць. Але її відособленість відносна, оскільки система безпеки підприємства – це складовий елемент безпеки більш високого рівня – територіальної громади, міста, регіону, країни. Дуже багато завдань безпеки підприємства не можуть бути вирішені самостійно без рішень, що приймаються на більш високому системному рівні, і перш за все - державному. Саме на цьому рівні ухвалюються найважливіші політичні, макроекономічні, правові і інші рішення, що створюють середовище безпеки виробничої діяльності. Служба безпеки конкретного підприємства залежить також і від активності служб безпеки конкурентних підприємств, вона створюється і функціонує на основі прийнятих законодавчих актів, залежить від можливостей придбання засобів захисту, рівня підготовки і кваліфікації кадрів тощо.

По-третє, система безпеки підприємства повинна бути комплексною. Вона покликана забезпечити безпеку економічну, фінансову, науково-технічну, кадрову, інтелектуальну, екологічну, інформаційну, фізичну, техногенну, пожежну і ін. А, отже, у її складі повинні бути відповідні елементи, органи, сили, засоби.

Створення регіональних бюро з діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах організації добровільних об'єднань територіальних громад як засіб стратегічного розвитку системи безпеки підприємства і організація її успішного функціонування повинні спиратися на методологічні основи наукової теорії безпеки.

Метою системи безпеки є своєчасне виявлення і запобігання як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і загроз, забезпечення захищеності діяльності підприємства і досягнення ним цілей бізнесу.

Безумовно, що досягнення поставленої мети можливе лише на основі вирішення комплексу завдань, серед яких виділяють: 1) виявлення реальних особливостей і

прогнозування потенційних небезпек і загроз підприємству; 2) знаходження способів їх запобігання, ослаблення або ліквідації наслідків їх дії; 3) знаходження сил і засобів, необхідних для забезпечення економічної безпеки підприємства; 4) організація взаємодії з правоохоронними і контрольними органами в цілях запобігання і припинення правопорушень, направлених проти інтересів підприємства; 5) створення власної служби безпеки підприємства і ін.

Система безпеки підприємства покликана виконувати певні функції, серед яких виділяють такі: 1) прогнозування ситуації реальної небезпеки; 2) виявлення, попередження та послаблення небезпек і загроз; 3) забезпечення захищеності діяльності підприємства і його персоналу; 4) збереження майна підприємства; 5) створення здорового конкурентного середовища; 6) ліквідація наслідків завданого збитку й ін.

Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва (антирейдерство), передбачає систему знань, які дозволяють, при певних умовах і обставинах, забезпечити відповідну, але не повну, в силу недосконалості чинного законодавства, безпеку економічної діяльності підприємства і підприємницької діяльності. В цьому відношенні необхідно відзначити, що категорія економічної безпеки мала б охоплювати і фінансово-майнову безпеку безпосередньо підприємства і підприємницької діяльності. Та як показує практика, ця наукова сфера має суттєві вади. В останні роки через недосконаліть законодавства та відсутність не лише кримінальної, а й з позицій християнської доктрини – звичайної гуманістично-моральної відповідальності за окремі види порушень цивільного, господарського, кримінального законодавства і Конституції України, отримали розвиток численні зловживання, серед яких найгрубішим варто визнати саме рейдерство. Проведене дослідження направлено на формування базових знань в цій специфічній сфері суспільного життя, що дозволить у значній мірі запобігти виникненню вищезазначених негативних явищ шляхом прогнозування, діагностування та вжиття попереджувальних заходів щодо їх вчинення.

Література

1. Андрушків Б. М., Малюта Л. Я. та ін. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва (Антирейдерство). Тернопіль: Вид. Тернопільського державного технічного університету ім. Івана Пулюя. 2008.
2. Барановський О. Визначення показників економічної безпеки. *Економіка. Фінанси. Право*. 1999. №8. С. 14-16.
3. Бинько И., Шлемко В. Как обеспечить экономическую безопасность Украины? Всеукраинские ведомости. 1997. №138. С. 3-8.
4. Біла С. Тіньова економіка та її вплив на структурне трансформування українського виробництва. Економіка України. 2000. № 10. С. 54-61.
5. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. К., 2003. 733 с.
6. Бушенко А. І., Кучеренко В. Г. Державне регулювання економіки в перехідний період. Одеса, 1999. 116 с.
7. Геск'єр А. Загальний огляд макроекономічної ситуації в Україні. Вісник НБУ. 2004. №4. С. 5-7.
8. Горшенина Е. В. Система основных социально-экономических индикаторов уровня жизни в регионе. Вопросы статистики. 2002. №4. С. 47-54.
9. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. К., 1998. 241 с.
10. Дзісь Г. Роль регіонів у становленні національної економіки України. *Економіка України*. 1999. №10. С.19-28.
11. Економіка підприємства: Підручник. За загальною редакцією Й. М. Петровича. Львів: «Новий Світ-2000», 2004. 680 с.
12. Ермошенко Н. Определение угрозы национальным интересам государства в финансово-кредитной сфере. *Экономика Украины*. 1999. №1. С. 4-12.

13. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия. *Экономика Украины*. 1998. №10. С. 48-51.
14. Ковальський В., Голодніков О., Кузьменко В. Про підвищення рівня еколого-енергетичної безпеки України. *Економіка України*. 2000. №10. С. 34-41.
15. Козаченко А.В., Пономарев В.П., Ляшенко А.Н. Экономическая безопасность предприятия. К., 2003. 280 с.
16. Конституція України. К., 1996. 63 с.
17. Концепція економічної безпеки України. Інститут економічного прогнозування. Керівник проекту В. М. Геєць. К., 1999. 56 с.
18. Ляшенко О.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво: Зб. наук. праць Східноукраїнського держ. ун-ту*. Вип. 4. Луганськ, 2001. С. 15-19.
19. Махонич И.В. Проблемы экономической безопасности Украины. *Вісник Східноукраїнського держ. ун-ту*. Вип. 5. Луганськ, 1999. С. 208-212.
20. Мочерный С., Плотников А. Экономическая безопасность в контексте государственного суверенитета Украины. *Экономика Украины*. 1998. №4. С.4-12.
21. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. К., 2004. 462 с.
22. Павловський М. Засади національної безпеки України на перехідному етапі. *Голос України*. 2003. 3 квітня. С. 6.
23. Пастернак-Транушенко Г. Економічна безпека держави. К., 2002. – 302 с.
24. Пономарьов В. П. Забезпечення економічної безпеки підприємства як елемент сучасного менеджменту. *Торгівля і ринок України*. 1999. Вип. 4. С. 170-175.
25. Про соціально-економічне становище України у 2004 році: Статистичний щорічник. К., 2005. 328 с.
26. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком. К., 2003. 223 с.
27. Шлемко В. Бінько І. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. К., 2002. – 144 с.
28. Зайцев І. Люди в білому. Контракти. 2007. №15. URL: http://archive.kontrakty.ua/gc/2007/15/29-kreativ.html?lang=ua
29. Lambert D. La defence de l'economie: la conjugaison des efforts de l'Etat, de l'enterprise et d'individu. *Strategigue*. 1990. №2. P. 83-98.
30. Nolan R.L. Managing the Computer Resource: A stage Hypothesis, *Communications of ACM*. 2003. №16. P.399-405.

References

1. Andrushkiv, B. M. and Malyuta, L. Ya. (2008). *Ekonomichna ta majnova bezpeka pidpry`yemstva i pidpry`yemny`cztva (Anty`rejderstvo).* [Economic and property security of enterprises and entrepreneurship (anti-crafts)]. Vy`d. Ternopil`s`kogo derzhavnogo texnichnogo universy`tetu im. Ivana Pulyuya. Ternopil. Ukraine.
2. Baranovs`ky`j, O. (1999). «Definition of indicators of economic security». *Ekonomika. Finansy`. Pravo*. no. 8. pp. 14-16.
3. By`n`ko,Y`. and Shlemko V. (1997). «How to ensure economic security of Ukraine?». *Vseukray`nsky`e vedomosty`.* no. 138. pp. 3-8.
4. Bila S. (2000). «The shadow economy and its influence on the structural transformation of Ukrainian production». *Ekonomika Ukrayiny`.* no. 10. pp. 54-61.
5. Bilorus, O. G. (2003). *Globalizaciya i bezpeka rozvy`tku*. [Globalizaciya i bezpeka rozvy`tku]. Monografiya. Kiev. Ukraine.
6. Bushenko, A. I. and Kucherenko V. G. (1999). *Derzhavne regulyuvannya ekonomiky` v perexidny`j period*. [Economy state regulation in the transition period]. Odessa. Ukraine.
7. Gesk'yer, A. (2004). «General review of the macroeconomic situation in Ukraine». *Visny`k NBU*. no. 4. pp. 5-7.

8. Gorsheny`na, E. V. (2002). «System of basic social and economic indicators of living standards in the region». *Voprosy statistiki*. no. 4. pp. 47-54.
9. Gubs`ky`j, B. V. (1998). *Investy`cijni procesy` v global`nomu seredovy`shhi.* [Investment processes in the global environment]. Kiev. Ukraine.
10. Dzis`, G. (1999). «The role of regions in the formation of the national economy of Ukraine». *Ekonomika Ukrayiny`*. no. 10. pp.19-28.
11. *Ekonomika pidpry`yemstva.* [Enterprise Economics]. (2004). In Petrovy`ch J. M. (ed.). «Novy`j Svit-2000». Lviv. Ukraine.
12. Ermoshenko, N. (1999). «Definition of a threat to the national interests of the state in the financial and credit sphere». *Jekonomika Ukrainy*. no. 1. pp. 4-12.
13. Kovalev, D. and Suhorukova T. (1998). «Economic security of an enterprise». *Jekonomika Ukrainy*. no. 10. pp. 48-51.
14. Koval`s`ky`j V., Golodnikov O. and Kuz`menko V. (2000). «On raising the level of ecological and energy security of Ukraine». *Ekonomika Ukrayiny`*. no. 10. pp. 34-41.
15. Kozachenko, A. V., Ponomarev V. P. and Ljashenko, A. N. (2003). *Jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija.* [Economic security of the enterprise]. Kiev. Ukraine.
16. *Konsty`tuciya Ukrayiny`*. (1996). [The Constitution of Ukraine]. Kiev. Ukraine.
17. *Koncepciya ekonomichnoyi bezpeky` Ukrayiny`. Insty`tut ekonomichnogo prognozuvannya.* (1999). [Concept of economic security of Ukraine. Institute for Economic Forecasting]. Kerivny`k proektu V. M. Geyecz. Kiev. Ukraine.
18. Lyashenko, O. M. (2001). *Prodovol`cha bezpeka v konteksti nacional`noyi bezpeky` derzhavy`.* [Food safety in the context of national security of the state. Economy. Management]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpry`yemny`cztvo: Zb. nauk. pracz` Sxidnoukrayins`kogo derzh. un-tu*. Issue. 4. Lugans`k, pp. 15-19.
19. Mahonich, I. V. (1999). «Problems of economic security of Ukraine». *V³snik Sh³dnoukra¿ns'kogo derzh. un-tu*. Issue. 5. Lugans'k. pp. 208-212.
20. Mochernyj, S. and Plotnikov, A. (1998). «Economic security in the context of the state sovereignty of Ukraine». *Jekonomika Ukrainy*. no. 4. pp. 4-12.
21. Muntiyan, V. I. (2004). *Ekonomichna bezpeka Ukrayiny`.* [Economic Security of Ukraine]. Kiev. Ukraine.
22. Pavlovs`ky`j, M. (2003). «The Principles of National Security of Ukraine at the Transitional Stage». *Golos Ukrayiny`.* 3 kvitnya. pp. 6.
23. Pasternak-Tranushenko, G. (2002). *Ekonomichna bezpeka derzhavy`.* [Economic Security of the State]. Kiev. Ukraine.
24. Ponomar`ov, V. P. (1999). «Ensuring the economic security of the enterprise as an element of modern management». *Torgivlya i ry`nok Ukrayiny`*. Issue 4. pp. 170-175.
25. Pro social`no-ekonomichne stanovy`shhe Ukrayiny` u 2004 roci: Staty`sty`chny`j shhorichny`k. (2005). [On the socio-economic situation of Ukraine in 2004: Statistical Yearbook]. Kiev. Ukraine.
26. Stechenko, D. M. (2003). *Upravlinnya regional`ny`m rozvy`tkom.* [Regional development management]. Kiev. Ukraine.
27. Shlemko, V. and Bin`ko, I. (2002). *Ekonomichna bezpeka Ukrayiny`: sutnist` i napryamy` zabezpechennya.* [Regional development management]. Kiev. Ukraine.
28. Zaitsev I. People in white. Contracts 2007. №15, available at: http://archive. kontrakty. ua /gc/ 2007/15/29-kreativ.html?lang=en
29. Lambert, D. (1990). La defence de l'economie: la conjugaison des efforts de l'Etat, de l'enterprise et d'individu. *Strategigue*. no. 2. pp. 83-98.
30. Nolan, R. L. (2003). Managing the Computer Resource: A stage Hypothesis, *Communications of ACM*. no. 16. pp. 399-405.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2018 р.

УДК 339.7

Анатолій Іванович ГУЛЕЙ

д.е.н., доцент,
Голова правління Міжбанківської валютної біржі

Борис Олегович ЯЗЛЮК

д.е.н., професор, декан факультету аграрної економіки і менеджменту,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: b.yazliuk@tneu.edu.ua

Станіслав Анатолійович ГУЛЕЙ

магістр,
Тернопільський національний економічний університет

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЦИФРОВОЇ ЕРИ НА МЕЖІ РЕАЛЬНОГО ТА ВІРТУАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ ВЗАЄМОДІЇ

Гулей, А. І. Формування нової цифрової ери на межі реального та віртуального соціально-економічного простору взаємодії [Текст] / Анатолій Іванович Гулей, Борис Олегович Язлюк, Станіслав Анатолійович Гулей // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 17–26. – ISSN 2415-8453.

Анотація.
В науковому дослідженні розглянуті еволюційні підходи щодо визначення сутності цифрової економіки як феномену нової цифрової ери. Сформовано основні підходи до формування цифрового простору, зокрема: цифрова модернізація механізмів управління та інтеграційних процесів, формування цифрового ринку та маркетингових взаємодій, цифрова трансформація галузей економіки, розвиток цифрової інфраструктури та нормативно-правового забезпечення цифровізації. Проаналізовано технологічну базу, яка визначає перехід в нову цифрову епоху та її функціональні можливості. Доведено, що цифровізація економіки дозволяє передбачати соціально-економічні зрушення та через важелі впливу моделювати вектори стратегічного розвитку основних галузей.

Ключові слова: *цифрова економіка, Індустрія 4.0., оцифрування бізнес-процесів, електронна комерція, цифрові технології, цифрова інфраструктура, глобальний цифровий простір.*

© Анатолій Іванович Гулей, Борис Олегович Язлюк, Станіслав Анатолійович Гулей, 2018

Anatolii Ivanovych GULEI

Doctor of Economics, Associate Professor,
Chairman of the Board of Interbank Currency Exchange

Borys Olehovych YAZLYUK

Doctor of Economics, Professor
Dean of the Faculty of Agricultural Economics and Management
Ternopil National Economic University

Stanislav Anatoliiovych GULEI

Master, Ternopil National Economic University

A NEW DIGITAL ERA FORMATION AT THE BORDERS OF REAL AND VIRTUAL SOCIO-ECONOMIC SPACE OF INTERACTION

Abstract.
The evolutionary approaches to the definition of the digital economy essence as a phenomenon of the new digital era are considered in the scientific research. The basic approaches to the formation of digital space are formed, in particular: digital modernization of management and integration processes, the formation of the digital market and marketing interactions, the economic sectors digital transformation, digital infrastructure development and digitalization legal regulation. The technological base is analyzed, which determines the transition to a new digital age and its functional capabilities. It is proved that the digitalization of the economy allows to predict socioeconomic changes and through the influence levers to simulate the vectors of strategic development of the main industries.

Keywords: *digital economy, industry 4.0, business processes digitization, e-commerce, digital technologies, digital infrastructure, global digital space.*

JEL classification: A 13

Вступ

Сучасні світові глобалізаційні процеси, зростаючі темпи розширення мережевого простору, широке впровадження передових ІТ-технологій у бізнес-процесах та сферах життєдіяльності суспільства, які змінюють базові риси соціально-економічного життя та розширюють комунікаційні можливості поступово просувають світову спільноту у нову цифрову еру. Глобальні трансформаційні зрушення супроводжуються зародженням інноваційних бізнес-моделей, дизруптивним впливом на традиційні стратегії бізнесу та кардинальними змінами систем виробництва, споживання, маркетингу та збуту. Стрімке проникнення інформаційних технологій та цифровізація економічних процесів створює базу для розвитку умов функціонування ринку, а також нових підходів до аналітики, прогнозування та прийняття управлінських рішень. Така динаміка розвитку цифрового медіасередовища обумовлює зародження нової цифрової економіки – Індустрії 4.0.

Сучасні тренди розвитку світової економічної системи надали вченим можливість ввести у науковий обіг поняття «цифрова економіка». Вперше термін «цифрова економіка – Digital Economy» був запропонований в 1995 році Доном Топскоттом (Don Tapscott) [1] та Ніколасом Негропонте (Nicholas Negroponte), витіснивши з економічної науки поняття: «New Economy», «Web Economy», «Internet Economy», «Network Economy». В поглядах науковців, цифрова економіка – це економіка, що базу-

ється на цифрових комп'ютерних технологіях, проте, на відміну від інформатизації, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а докорінно перетворює сфери і бізнес-процеси на базі Інтернету і нових цифрових технологій [2, с. 13]. Дон Топскотт підкреслює, що цифрова економіка пояснює взаємозв'язок між новою економікою, новим бізнесом, новими технологіями та безпосередньо їхнім взаємозв'язком.

У дослідженнях Н. Лейна цифрова економіка трактується як конвергенція обчислювальних та комунікаційних технологій в Інтернеті та потік інформації та технологій, що стимулює всю електронну комерцію та величезні організаційні зміни [3]. Доповнюючи Н. Лейна Л. Марджеріо вперше пропонує чітку сегментацію цифрової економіки та визначає чотири її основні драйвери: доступність Інтернету, електронна комерція серед підприємств, цифрова доставка товарів і послуг, роздрібна торгівля матеріальними товарами [4]. Згодом Р. Клінг та Р. Лемп зауважуючи, що цифрова економіка включає в себе товари та послуги, розробка, виробництво, продаж або надання яких критично залежать від цифрових технологій, запропонували власну сегментацію, виділивши чотири складові: високоякісні товари та послуги, змішані цифрові товари та послуги, ІТ-інтенсивні послуги з виробництва товарів та ІТ-індустрію [5].

Вчені Е. Бринйольфсон та Б. Каин інтерпретують цифрову економіку як трансформацію всіх галузей економіки шляхом комп'ютерного оцифровування інформації та висвітлюють комплексне розуміння цифрової економіки в контексті різних поглядів: макроекономіки, конкуренції, зайнятості, організаційних змін [6, 7].

Т. Месенбург зосередив увагу на прогнозуванні технологічних процесів та явищ в цифровій економіці та виділив її основні компоненти:

1. Інфраструктура електронного бізнесу (E-business infrastructure) – частка загальної економічної інфраструктури, яка використовується для підтримки електронних бізнес-процесів та проведення електронної комерції.

2. Електронний бізнес (e-business) – технологічний процес, який організація проводить у комп'ютерні мережі.

3. Електронна комерція (e-commerce) – торгівля товарами та послугами через комп'ютерні мережі [8].

В наукових дослідженнях М. Бала актуалізується пріоритетність оцифровування технологічних процесів виробництва, взаємодії з клієнтами, партнерами та працівниками з метою постійного підвищення рентабельності підприємства [9]. В контексті економічних поглядів М. Роуз інтерпретує цифрову економіку як всесвітню мережу економічної діяльності, яка здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та технологічно-базована на цифрових технологіях [10].

Даючи змістовну інтерпретацію цифрової економіки, американський економіст С. Шарма актуалізує процеси взаємного проникнення комунікацій, комп’ютеризації та інформації, взаємодії комп’ютерних технологій, об’єднаних у мережі, та якісно нових моделей бізнесу, що сприяє появі економічних суб'єктів, господарська діяльність яких наділена новими характеристиками, а також інноваційних галузей та ринків. С. Шарма ототожнив поняття «нова економіка» та «цифрова економіка» та виявив основну рису у домінуванні ідеї в господарській діяльності над матеріальними ресурсами, при цьому симбіоз ІКТ, виробничих та бізнес-інтересів позиціонує як двигун цифрової економіки [11].

Британський економіст М. Скилтон представляє цифрову економіку як частину цифрової екосистеми та визначає її як сукупність віртуальних ресурсів та цифрових транзакцій, а також компаній, ресурсів та послуг, які збільшують ВВП і розмір чистих активів. При цьому під цифровою екосистемою розуміється синергетична взаємодія технологій у ринковій та бізнес-діяльності, сприятливій для появи нового типу споживачів, бізнесу, ринкової кон'юнктури та досвіду взаємодії [12].

Мета і завдання статті

Значний науковий вклад вчених у дослідження дефініції феномену цифрової економіки та значний інтерес суспільства, влади та бізнесу до цифрових трансформаційних зрушень, обумовлює необхідність ґрунтовного та розширеного аналізу структури, функціональних особливостей, технологічних процесів та їх адаптивних можливостей. Тому, метою наукового дослідження є розширення уявлення про можливості гібридної економічної системи (Індустрії 4.0.) на переплетенні реального та віртуального глобального середовища взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження

Глобальні трансформаційні зрушення в ментальності суспільства та необхідність інноваційних технологічних рішень і бізнес-моделей в основних економічних процесах потребують масштабної цифровізації, спрямованої на акселерацію соціально -економічного життя суспільства. Цифрова трансформація старих сфер економіки та створення нових галузевих ніш є пріоритетом для провідних країн світу, оскільки економічний ефект від комплексного розвитку цифрової економіки сягає близько 20% ВВП протягом перших п'яти років.

Дослідження провідної міжнародної дослідницької компанії у галузі економічних та бізнес-досліджень Economist Intelligence Unit 2010 відходять від дифініційних інтерпретацій цифрової економіки та безпосередньо фокусують увагу на основах розвитку та функціонування, актуалізуючи проблематику якості інфраструктури ІКТ країни, адаптивності та зручності в реалізації технологічних процесів в бізнес, соціально-культурному та правовому середовищах, державній політиці [13].

В доповіді Експертної групи з оподаткування (ЄС) виділяються спільні домінантні компетентності та ресурси компаній, залучених у цифрову економіку, зокрема: інновації через нові джерела фінансування (венчурний капітал); вартість нематеріальних активів; нові бізнес-моделі, базовані на мережевих ефектах; транскордонна електронна комерція [14]. У доповіді Експертної групи з оподаткування (ЄС) 2014 р. виділяють також притаманні риси цифрової економіки, зокрема:

- мобільність (актуалізується можливість реєстрації нематеріальних активів у зонах пільгового оподаткування, а також міжнародної комерційної діяльності користувачів, яка не підлягає оподаткуванню, відповідно до національного законодавства);
- мережеві ефекти, сприяючі створенню вартості через засоби багатосторонніх моделей бізнесу, які представляють собою взаємодією кількох груп користувачів в межах цифрової платформи, в результаті чого досягаються позитивні або негативні зовнішні ефекти.
- дані як джерело вартості [15].

У доповіді «G20 Ініціатива розвитку цифрової економіки та співпраці» зосереджується увага на міжнародній політиці та пріоритетах цифрової економіки, актуалізується значення мережевих та інтелектуальних ІКТ в економічній діяльності. Зазначається, що цифрова економіка охоплює широкий спектр економічних видів діяльності, які включають використання оцифрованої інформації та знань як основного чинника виробництва, сучасних інформаційних мереж як важливого простору діяльності та ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як важливого чинника зростання продуктивності та структурної оптимізації економічних процесів [16].

Базуючись на наукових підходах щодо визначення сутності цифрової економіки слід висвітлити комплексне бачення цього феномену. Отож, цифрова економіка – це індустрія нової економічної ери, яка супроводжується процесами технологічного переплетення віртуального та реального сектору у світовій економічній системі, що в

процесі оцифрування бізнес-моделей, вертикальних та горизонтальних ланцюгів вартості, товарів та послуг породжує гібридне середовище, у якому формуються нові соціально-економічні підсистеми, базовані на сучасних ІТ-технологіях, адаптованих до взаємодії через оцифровані фінансово-матеріальні ресурси та функціонально спрямовані на формування додаткової вартості. Фундаментальну підтримку цифрової економіки (Індустрії 4.0.) забезпечують інноваційні ІТ-технології та алгоритми (рис. 1), які через системне переплетення моделюють глобальний цифровий простір, характерними рисами якого є гіперконтактність та мобільність. Технологічна основа базована на відкриттях четвертої промислової революції, серед яких технології штучного інтелекту, роботехніки та сенсорики, Big-data, цифрові платформи, 3D- і 4D-друк, багаторівневі комунікаційні системи тощо. Загальними підходами до формування цифрового простору є цифрова модернізація механізмів управління та інтеграційних процесів, формування цифрового ринку та маркетингових взаємодій, цифрова трансформація галузей економіки, розвиток цифрової інфраструктури та нормативно-правового забезпечення цифровізації.

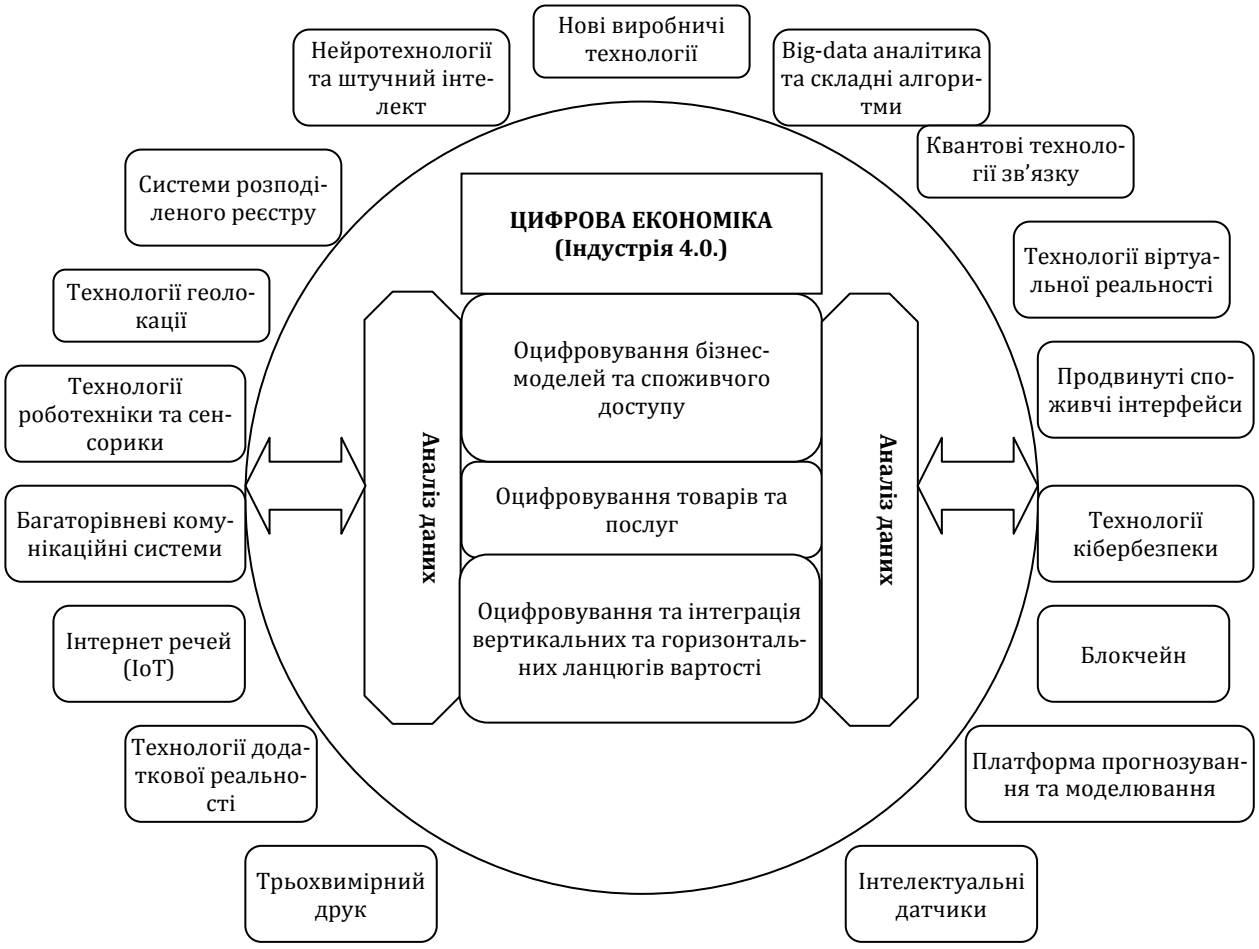

Рис. 1. Індустрія 4.0. та супроводжуючі технології

Технологічне забезпечення цифрової економіки формують технології, які за функціональними рисами слід розділити на три групи [17]:

1. Технології по роботі з даними;
2. Технології у сфері виробництва.
3. Технології у сфері взаємодії з оточуючим середовищем.

До основних технологій по роботі з даними, які визначають перехід в нову цифрову епоху відносять: штучний інтелект, хмарні розрахунки, квантові технології, супе-

ркомп’ютерні технології, технології ідентифікації, математичне моделювання, наскрізні технології, технології блокчейна, нейронні мережі (рис. 2).

Рис. 2. ІТ-технології цифрової економіки по роботі з даними

В контексті практичного суспільного інтересу до процесу цифрової трансформації, особливе значення набувають технології по роботі з даними, зокрема.

Штучний інтелект – складна кібернетична комп'ютерно-програмна система з когнітивно-функціональною архітектурою і власними або релевантно-доступними обчислювальними потужностями, яка володіє високорівневими можливостями сприймання та моделювання баз даних та процесів, прогнозування та коригування алгоритмів дій, емулювання когнітивних функцій цільового об’єкту. Штучний інтелект знай-

шов широке застосування у різних сферах, зокрема медицині, промисловості та сільському господарстві, освіті та побуті, через технологічно-функціональні можливості, зокрема: автоматичний переклад, отримання бізнес-аналітики, розпізнання зорових образів, експертні системи, розпізнавання текстів, отримання інформації, аналіз зображень, інтелектуальні системи інформаційної безпеки, розпізнавання мови, роботехніка тощо.

Нейротехнології – це основа для створення нового класу глобально конкурентоспроможних технологій, необхідних для розвитку нових ринків, продуктів, послуг, спрямованих на збільшення тривалості та якості життя. Найперспективнішими галузями нейротехнологій є нейрофармакологія, нейромедтехніка, нейророзваги та спорт, нейрокомунікації та маркетинг, нейроасистенти.

Квантові технології застосовуються для квантових обчислень і для квантових ліній зв'язку. До можливих практичних реалізацій відносять квантові обчислення і квантовий комп'ютер, квантову криптографію, квантову телепортацію, квантову метрологію, квантові сенсори, і квантові зображення.

Експерти виділяють декілька сфер застосування блокчейну, гідних особливо пильної уваги [18].

Насамперед – це фінансова і банківська сфера, для якої розробляється більшість додатків блокчейну. Перелік технологічних рішень на основі блокчейну, які здатні революціонізувати фінансову систему досить великий – це міжбанківські розрахунки, розрахунки між юридичним і фізичним особами, платежі, цінні папери, кредитні історії. Найвідоміша сфера застосування цієї технології – грошові перекази на безготівковій основі з використанням криптовалюти. Мікроплатежі – один з найбільш перспективних напрямів використання блокчейну. Розумні контракти або смарт-контракти (один з додатків блокчейну) дозволяють автоматизувати платежі та здійснювати переказ валюти або інших активів за узгодженими умовами. В повноцінний бізнес давно трансформувався майнінг як діяльність з підтримки розподіленої платформи і створення нових блоків з можливістю отримати винагороду в формі емітованої валюти та комісійних зборів в різних видах криптовалюти, зокрема, біткойну. На думку експертів блокчейн – це інструмент, який докорінно змінить сектор охорони здоров'я. Безпека блокчейну ідеально підходить для розробки надійних способів зберігання та обміну даними пацієнтів. Ідентифікація фізичних об'єктів і активів (походження і форми власності) – ще одна перспективна сфера застосування блокчейну. Блокчейн можна використовувати для запису відомостей про фізичні об'єкти, допомагаючи перевіряти справжність і запобігати шахрайству. Особливо великими очікуваннями від технології блокчейну є поєднання з іншими технологіями, такими як Інтернет речей (IoT). Серед сфер застосування блокчейну, які вже проявились у дії: державні органи управління, органи оборони і безпеки, міжнародні організації.

Індустріальний Інтернет, інновації для промисловості, автоматизація і роботизація, машинобудування та виробництво складових і промислових вузлів є передовими напрямками застосування IT-технологій. Цифрова економіка дає поштовх до підвищення ефективності та продуктивності виробничих процесів через інноваційні технології, зокрема кіберфізичні системи (CPS), 3,4-D технології друку, системи адитивного виробництва, роботизацію, технології відкритого виробництва (рис. 3).

Створення платформи цифрової економіки сприяє формуванню цифрового інформаційного простору з урахуванням суспільних потреб в отриманні якісних та достовірних даних, розвитку інформаційної інфраструктури, створення і застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в різних галузях, а також формування нової технологічної основи для розвитку соціальної та економічної сфери. Зокрема, суспільний інтерес формують цифрові технології в сфері взаємодії з зовнішнім середовищем, а саме мобільні, біометричні, безпаперові, інтелектуальні технології (рис. 4).

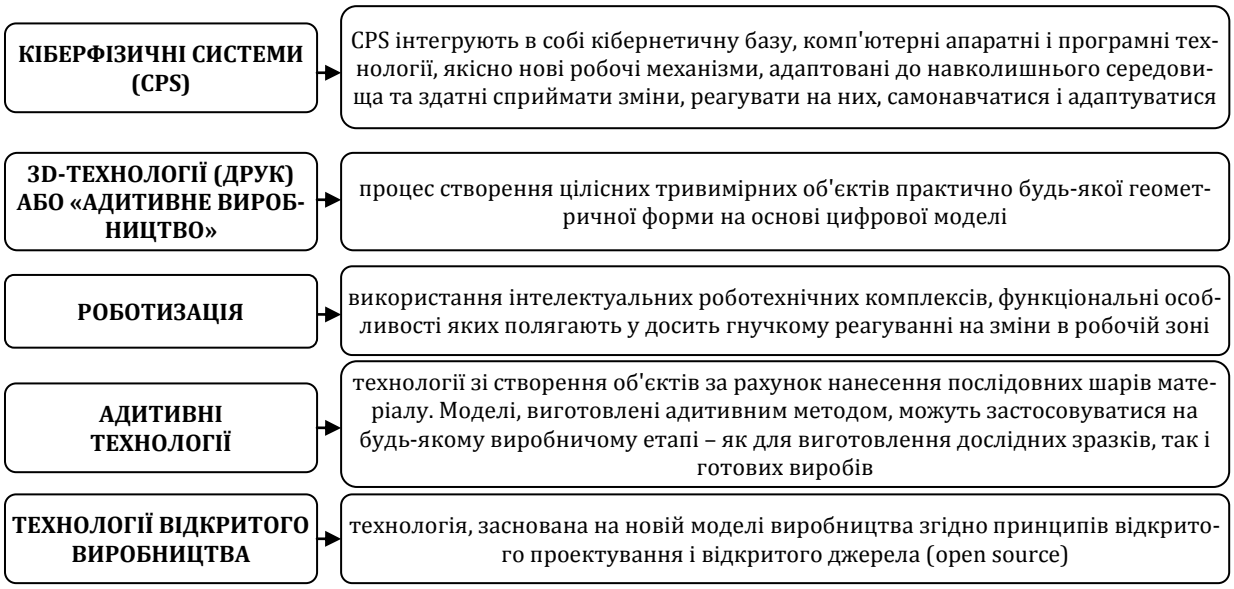

Рис. 3. IT-технології цифрової економіки в сфері виробництва

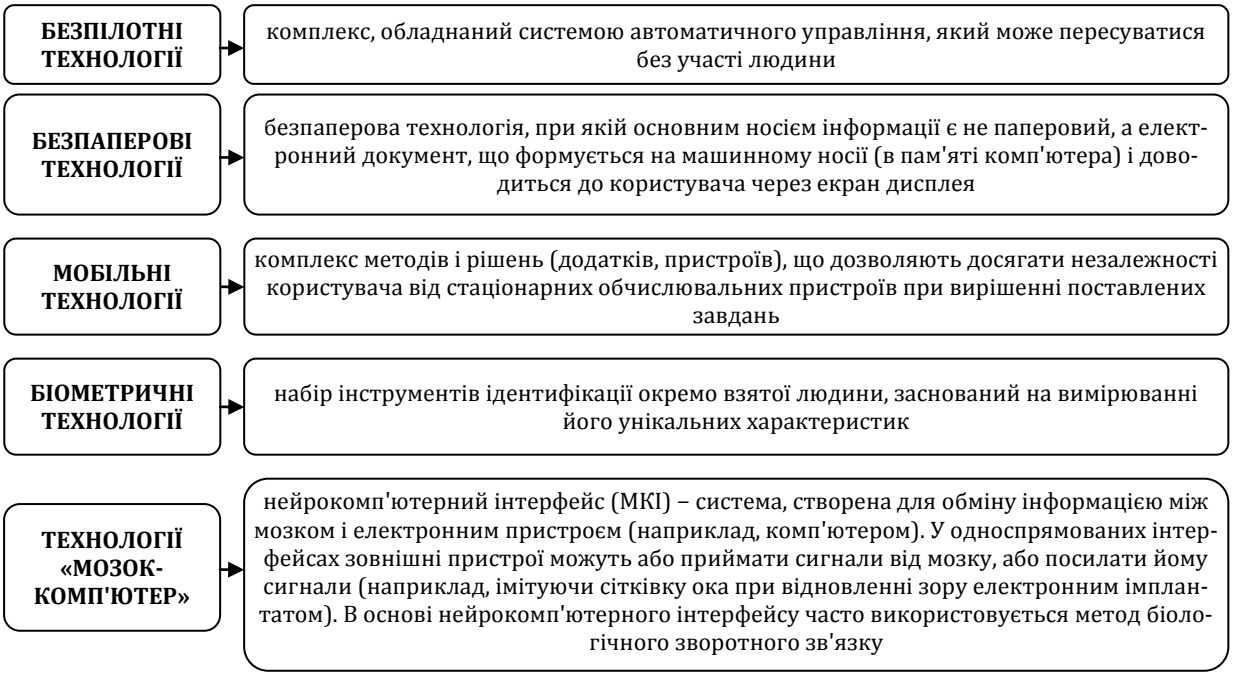

Рис. 4. IT-технології цифрової економіки в сфері взаємодії з зовнішнім світом

Цифровізація економіки країни дозволяє передбачати соціально-економічні зрушення та через важелі впливу моделювати напрямки стратегічного розвитку основних галузей.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Сьогодні розвиток цифрової економіки базованої на використанні цифрових технологій стає світовою тенденцією. В контексті наукових підходів цифрова економіка – це індустрія нової економічної ери, яка супроводжується процесами технологічного переплетення віртуального та реального сектору у світовій економічній системі, що в процесі оцифрування бізнес-моделей, вертикальних та горизонтальних ланцюгів вартості, товарів та послуг породжує гібридне середовище, у якому формуються нові соціально-економічні підсистеми, базовані на сучасних IT-технологіях, адаптованих до взаємодії через оцифровані фінансово-матеріальні ресурси та функціонально спрямовані на формування додаткової вартості.

Світові тенденції соціально-економічної інтеграції вимагають фундаментальної цифрової конструкції, базованої на передових наукових дослідженнях та розробках ІТ-індустрії. Індустрія 4.0. дає можливості для інтеграції у світові фінансово-економічні процеси усім галузям економіки, що в глобальних вимірах дозволить сформувати єдиний міжнародний простір взаємодії, підвищить ефективність технологічних процесів виробництва та розподілу світових ресурсів, стимулюватиме інтелектуальну еволюційну програму розвитку суспільства.

Література

1. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill. New York. 1996.
2. Ковалев М. М., Головенчик Г. Г. Цифровая экономика – шанс для Беларуси : моногр. Минск : Изд. центр БГУ, 2018. 327 с.
3. Lane N. Advancing the digital economy into the 21st century. *Information Systems Frontiers*. 1999. № 1(3). pp. 317-320.
4. Margherio L. et al. The Emerging Digital Economy. Department of Commerce, Washington. DC. 1999. URL: http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/emergingdig_0.pdf
5. Kling R. Lamb R. IT and organizational change in digital economies, in Understanding the Digital Economy. MIT Press. Cambridge. MA. 2000. pp. 295-324.
6. Brynjolfsson E., Kahin B. Understanding the Digital Economy: Data, Tools, and Research. MIT Press. Cambridge. MA. 2000.
7. Brynjolfsson E., Kahin B. Introduction, in Understanding the Digital Economy. MIT Press. Cambridge. MA. 2000. pp. 1-10.
8. Mesenbourg T. L. Measuring the Digital Economy. US Bureau of the Census. Suitland. MD. 2001. URL: https://www.census.gov/content/dam/Census/library/ workingpapers/2001/econ/ umdigital. pdf
9. Bahl M. The Work Ahead: The Future of Businesses and Jobs in Asia Pacific's Digital Economy. Cognizant. Chennai. 2016. URL: https://www.cognizant.com/ whitepapers/ the-work-ahead-the-future-ofbusiness-and-jobs-in-asia-pacifics-digital-economy-codex2255.pdf
10. Rouse M. Digital Economy. Techtarget. Newton. MA. 2016. URL: http:// searchcio.techtarget.com/definition/digital-economy
11. Kehal H. S., Singh V. P. Digital Economy: Impacts. Influences and Challenges. Hershey. London. Melbourne. Singapore: Idea Group Publishing. 2005. 395 p.
12. Skilton M. Building the Digital Enterprise: A Guide to Constructing Monetization Models Using Digital Technologies. Berlin: Springer. 2015. 230 p
13. Economist Intelligence Unit. Digital Economy Rankings 2010 Beyond E-Readiness. Economist Intelligence Unit. London. 2010.
14. EC. Expert Group on Taxation of the Digital Economy. European Commission. Brussels. 2013. URL: http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/ resources/ documents/taxation/gen _info/good_governance_matters/digital/general_ issues.pdf
15. Working Paper: Digital Economy – Facts & Figures. European Commission. Expert Group on Taxation of the Digital Economy. 2014. URL: https://ec.europa.eu/ good_governance_ matters/digital/2014-03-13_fact_figures.pdf
16. G20 DETF. G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative. G20 Digital Economy Task Force. 2016. URL: http://www.g20.utoronto.ca/2016/g20-digital-economy-development-andcooperation.pdf
17. Программа развития цифровой экономики в Российской Федерации до 2035 года. URL: http://spkurdyumov.ru/uploads/2017/05/strategy.pdf
18. Цветкова Л. А. Перспективы развития технологии блокчейн в России: конкурентные преимущества и барьеры. Экономика науки. 2017. Т. 3. № 4.

References

1. Tapscott, D. (1996). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. McGraw-Hill. New York. USA.
2. Kovalev, M. M. and Golovenchik, G. G. (2018). *Cifrovaja jekonomika – shans dlja Belarusi*. [Digital economy is a chance for Belarus]. Izd. centr BGU. Minsk. Belorussia.
3. Lane, N. (1999). Advancing the digital economy into the 21st century. *Information Systems Frontiers*. no. 1(3). pp. 317-320.
4. Margherio L. et al. *The Emerging Digital Economy.* Department of Commerce, Washington. DC. 1999, available at: http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/ emergingdig_0.pdf
5. Kling, R. And Lamb, R. (2000). *IT and organizational change in digital economies, in Understanding the Digital Economy*. MIT Press. Cambridge. MA. pp. 295-324.
6. Brynjolfsson, E. and Kahin, B. (2000). *Understanding the Digital Economy: Data, Tools, and Research*. MIT Press. Cambridge. MA.
7. Brynjolfsson, E. and Kahin B. (2000). *Introduction, in Understanding the Digital Economy*. MIT Press. Cambridge. MA. pp. 1-10.
8. Mesenbourg, T. L. (2001). *Measuring the Digital Economy*. US Bureau of the Census. Suitland. MD, available at: https://www.census.gov/content/dam/Census/library/ workingpapers/ 2001/econ/umdigital. pdf
9. Bahl, M. (2016*). The Work Ahead: The Future of Businesses and Jobs in Asia Pacific's Digital Economy*. Cognizant. Chennai, available at: https://www.cognizant.com/ whitepapers/the-work-ahead-the-future-ofbusiness-and-jobs-in-asia-pacifics-digital-economy-codex2255.pdf
10. Rouse, M. (2016). *Digital Economy. Techtarget. Newton*. MA, available at: http:// searchcio. techtarget.com/definition/digital-economy
11. Kehal, H. S. and Singh, V. P. (2005). *Digital Economy: Impacts. Influences and Challenges*. Hershey. London. Melbourne. Singapore: Idea Group Publishing.
12. Skilton, M. (2015*). Building the Digital Enterprise: A Guide to Constructing Monetization Models Using Digital Technologies*. Springer. Berlin. Germany.
13. *Economist Intelligence Unit. (*2010). Digital Economy Rankings 2010 Beyond E-Readiness. Economist Intelligence Unit. London.
14. *EC. Expert Group on Taxation of the Digital Economy.* (2013). European Commission. Brussels. 2013, available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/ files/ resources/ documents/taxation/gen _info/good_governance_matters/digital/ general_ issues.pdf
15. *Working Paper: Digital Economy – Facts & Figures.* (2014). European Commission. Expert Group on Taxation of the Digital Economy, available at: https://ec.europa.eu/ taxation_ customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/ good_governance_ matters/digital/2014-03-13_fact_figures.pdf
16. *G20 DETF. G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative. G20 Digital Economy Task Force*. 2016, available at: http://www.g20.utoronto.ca/2016/g20-digital-economy-development-andcooperation.pdf
17. The program of development of the digital economy in the Russian Federation until 2035, available at: http://spkurdyumov.ru/uploads/2017/05/strategy.pdf
18. Cvetkova, L. A. (2017). «Prospects for the development of blockchain technology in Russia: competitive advantages and barriers». Jekonomika nauki. vol. 3. no. 4.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.

УДК 338.242.2:631.11

Ганна Олександрівна ІВАНОВА

здобувач, кафедра організації виробництва, бізнесу та менеджменту,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка
E-mail: ivanovaaa@gmail.com

УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Іванова, Г. О. Управління потенціалом маркетингової діяльності аграрних підприємств [Текст] / Ганна Олександрівна Іванова // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 27–32. – ISSN 2415-8453

Анотація.

Вступ. На сьогоднішній день система формування маркетингу в діяльності аграрних підприємствах поки що не набула належного значення, що викликано низкою факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Аграрні підприємства свою головну роль більшою мірою вбачають у можливостях ефективного виробництва і не приділяють достатньої уваги можливостям результативного функціонування на засадах основного принципу теорії маркетингу – поєднанні товарної, цінової, комунікаційної та збутової політик як єдиної цілісної системи.

Метою статті є опрацювання теоретичних положень щодо необхідності та можливості формування потенціалу розвитку маркетингової діяльності в аграрних підприємствах.

Результати. Маркетингове забезпечення діяльності підприємств – це системне використання маркетингових методів та інструментів, основними з яких є аналіз маркетингових можливостей, маркетингові дослідження, сегментація, вибір цільових ринків, розробка стратегій та програм, контроль за організацією, здійсненням та регулюванням маркетингових заходів. Визначені цілі та характерні риси завдання моделювання розвитку, тобто специфіка об'єкта моделювання, дозволяють в першому наближенні окреслити поле обмежень щодо такого моделювання, які є критеріями при побудові самої моделі. Реалізація маркетингової концепції потенціалу розвитку підприємства здійснюється за допомогою різних інструментів маркетингу (маркетингове дослідження, планування, сегментація ринку, комплекс маркетингу, контроль).

Висновки. Потенціал розвитку маркетингової діяльності відповідає спроможності аграрного підприємства використовувати маркетинговий інструментарій у своїх виробничій, збутовій, організаційній та управлінській підсистемах через запровадження інструментів маркетингового забезпечення для моделювання комплексної стратегії управління підприємством, яка базуватиметься на первинних принципах маркетингового комплексу.

Ключові слова: потенціал, маркетингу, стратегія, управління, аграрне підприємство, результативність.

© Ганна Олександрівна Іванова, 2018

Anna Oleksandrivna IVANOVA

applicant, department of production organization, business and management,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
E-mail: ivanovaaa@gmail.com

MANAGEMENT OF AGRICULTURAL MARKETING ACTIVITY POTENTIAL

Abstract.
Introduction. To date, the system of formation of marketing in the activities of agrarian enterprises has not yet received due importance, due to a number of factors of the internal and external environment. Agrarian enterprises consider their main role more widely in the possibilities of efficient production and do not pay enough attention to the possibilities of effective functioning on the principles of the basic principle of marketing theory - a combination of commodity, price, communication and marketing policies as a single integral system.
The purpose of the article is to study the theoretical positions regarding the necessity and possibility of forming the potential of development of marketing activity in agrarian enterprises.
Results. Marketing support for enterprises is the systematic use of marketing methods and tools, the main of which is analysis of marketing opportunities, marketing research, segmentation, selection of target markets, development of strategies and programs, control over the organization, implementation and regulation of marketing activities. The goals and characteristics of the development modeling task, that is, the specificity of the model of the object, are defined, in the first approximation, we can outline the field of constraints on such simulation, which are criteria in constructing the model itself. Implementation of the marketing concept of the development potential of the enterprise is carried out through various marketing tools (marketing research, planning, market segmentation, marketing complex (product development, pricing, marketing and marketing policies), control).
Conclusions. The potential of marketing activity development corresponds to the ability of an agrarian enterprise to use marketing tools in its production, sales, organizational and managerial subsystems through the introduction of marketing support tools for modeling a comprehensive business management strategy based on the primary principles of the marketing complex.

Keywords: potential, marketing, strategy, management, agrarian enterprise, efficiency.

JEL classification: M 31

Вступ

Підвищення результативності аграрних підприємств є запорукою успішного функціонування аграрної сфери. Однак, наразі, перед аграрними товаровиробниками постає низка проблем, які стосуються майже всіх сфер їх виробничо-комерційної діяльності. Так, проблеми виробничого характеру безпосередньо спричиняють негативні наслідки у результатах збутової діяльності, невідповідність формування цінової політики товаровиробників сучасним викликам забезпечення необхідного рівня фінансової самостійності знижує їх показники економічної ефективності. Формування системи комунікацій є одним з секторів, на який увагу аграрних підприємств майже не приділено через ряд негативних причин, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Всі визначені напрями повністю впливають на можливості та перспективи формування належного рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств.

В свою чергу, зважаючи на характеристики аграрного виробництва, до яких слід віднести, зокрема, тривалість операційних циклів, сезонність виробництва, особливості збутових процесів в площині формування сегментів потенційних споживачів, особливості ринкових механізмів ціноутворення на агросировинну продукцію, фінансово-кредитну залежність товаровиробників тощо, вагомого значення набуває необхідність не лише швидкого оперативного вирішення проблем, а й окреслення стійкого планомірного виробничо-збутового напряму їх розвитку, який дозволить забезпечувати формування потенціалу аграрних підприємств на коротко- та довгострокову перспективу. За існуючої ситуації саме сформований потенціал розвитку є тим базисом, який має створити всі можливі передумови для швидкого реагування підприємств до мінливих перетворень в ринковій системі.

На сьогоднішній день система формування маркетингу в діяльності аграрних підприємствах поки що не набула належного значення, що викликано низкою факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Аграрні підприємства свою головну роль більшою мірою вбачають у можливостях ефективного виробництва і не приділяють достатньої уваги можливостям результативного функціонування на засадах основного принципу теорії маркетингу – поєднанні товарної, цінової, комунікаційної та збутової політик як єдиної цілісної системи. При чому формування потенціалу підприємства відбувається переважно через інструментарій виробничої діяльності та збутових можливостей, але як окремих підсистем. Так, саме поєднання визначених напрямів має складати основу формування їх потенціалу маркетингової діяльності, а планомірне запровадження інструментарію маркетингу через окремі елементи та компоненти до системи менеджменту аграрного підприємства й забезпечуватиме його постійний розвиток.

Мета статті

Необхідно відзначити, що запровадження маркетингової діяльності до аграрних підприємств викликає необхідність проведення змін в організаційній, управлінській та економічній сферах діяльності. Створення необхідного потенціалу розвитку маркетингу має бути забезпечено всіма необхідними ресурсами (матеріальними, нематеріальними, фінансовими, кадровими тощо), що також є одним з проблемних питань для сфери аграрного виробництва, тому що аграрні підприємства ще не дійшли до розуміння необхідності маркетингової діяльності, а через складнощі провадження ефективної збутової діяльності весь свій потенціал вбачають у розвитку виробничої сфери. Тому метою статті є опрацювання теоретичних положень щодо необхідності та можливості формування потенціалу розвитку маркетингової діяльності в аграрних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Найважливішим елементом маркетингового забезпечення та формування потенціалу розвитку виробничо-збутової діяльності в аграрних підприємствах, засобами, що забезпечуватимуть ділову активність і підвищення результативності діяльності підприємства є функціонування маркетингового відділу, який має стати спеціалізованим при взаємодії із зовнішнім ринковим середовищем підприємства [6]. При маркетинговій орієнтації основною ціллю підприємства стає вивчення і задоволення попиту на продукцію та отримання прибутку за рахунок цього. Маркетингове забезпечення діяльності підприємств – це системне використання маркетингових методів та інструментів, основними з яких є аналіз маркетингових можливостей, маркетингові дослідження, сегментація, вибір цільових ринків, розробка стратегій та програм, конт-

роль за організацією, здійсненням та регулюванням маркетингових заходів [4].

Дослідження маркетингового забезпечення аграрних підприємств, доводять, що його слід розуміти як сукупність засобів та чинників, що сприяють підвищенню ефективності виробничої діяльності на основі розробки системи організаційних, економічних і технічних заходів щодо вивчення ринку. Для досягнення успіху в забезпеченні конкурентоздатності кожне підприємство прагне знайти джерела конкурентних переваг, створити умови для стійкості й стабільного функціонування, розробити систему маркетингового забезпечення.

Визначення поняття потенціалу розвитку маркетингової діяльності підприємства базується на результатах проведеного контент-аналізу. Моделювання потенціалу розвитку маркетингової діяльності підприємства має цільовий характер, що узагальнено на рис. 1.

Рис. 1. Мета моделювання потенціалу розвитку маркетингової діяльності аграрних підприємства

Визначені цілі та характерні риси завдання моделювання розвитку, тобто специфіка об'єкта моделювання, дозволяють в першому наближенні окреслити поле обмежень щодо такого моделювання, які є критеріями при побудові самої моделі.

Ефективність функціонування аграрних підприємств в значній мірі визначається потенціалом маркетингової діяльності. Саме концепція маркетингового управління найбільшою мірою відповідає сучасним умовам функціонування підприємств сфери агропромислового виробництва.

Представлена мета визначатиме управлінську цінність моделювання розвитку й напрями використання отриманої інформації. В моделюванні потенціалу розвитку маркетингової діяльності підприємства мають знайти відображення характерні риси завдання моделювання маркетингу підприємства (рис. 2).

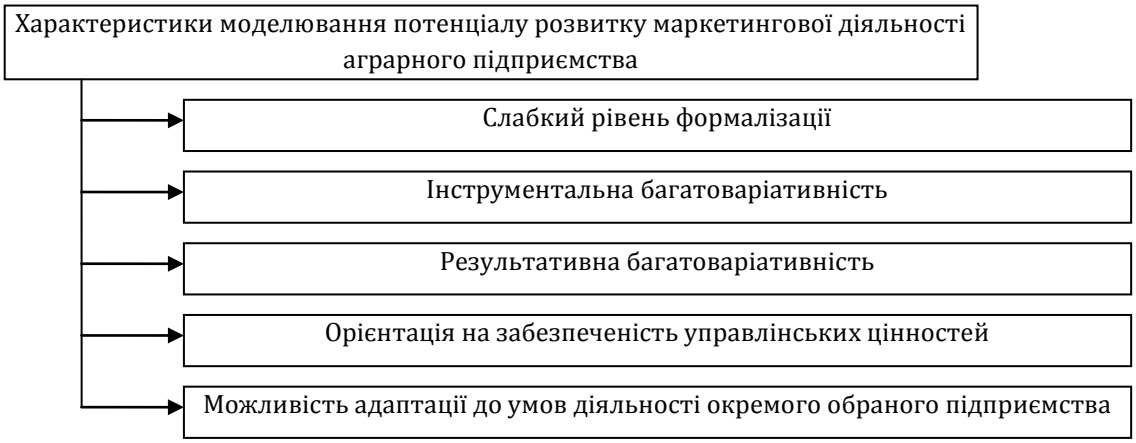

Рис. 2. Характеристика можливостей моделювання маркетингових стратегій розвитку аграрних підприємств

Реалізація маркетингової концепції потенціалу розвитку підприємства здійснюється за допомогою різних інструментів маркетингу [5]. Це, зокрема: 1) маркетингове дослідження (збір та аналіз інформації про макро- і мікросередовище підприємства, аналіз поточного місця підприємства на ринку); 2) планування (визначення цілей та розробка стратегії подальшого розвитку); 3) сегментація ринку; 4) комплекс маркетингу (розробка товарної, цінової, збутової політики та політики просування); 5) контроль.

В основі формування потенціалу розвитку маркетингової діяльності підприємств лежить поняття «комплекс маркетингу», який складається з чотирьох складових: товарна, цінова, збутова політика та політика просування.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Потенціал маркетингової діяльності слід визначати як сукупність внутрішніх можливостей – ключових компетенцій та зовнішніх можливостей – ринкових факторів успіху, поєднання яких дозволить господарюючому суб'єкту аграрного бізнесу найбільш повною мірою реагувати на запити ринку, задовольняти потреби споживачів та отримувати максимально можливі вигоди й тим самим підвищувати результативність своєї діяльності. Конкретизація дефініції «потенціал розвитку маркетингової діяльності» відповідає реальній чи потенційній спроможності аграрного підприємства використовувати маркетинговий інструментарій у своїх виробничій, збутовій, організаційній та управлінській підсистемах через запровадження інструментів маркетингового забезпечення для моделювання комплексної стратегії управління підприємством, яка складатиметься з окремих компонент та базуватиметься на первинних принципах маркетингового комплексу.

Маркетингове управління дозволяє узгоджувати реалізацію всіх маркетингових заходів з загальною системою управління підприємством. Маркетинг відіграє виключно важливу роль в управлінні підприємством, оскільки робить можливим орієнтацію підприємства на потреби споживачів і тим самим забезпечує більш гнучке і адаптивне входження підприємства в навколишнє середовище. Визначені завдання моделювання розвитку, тобто специфіка об'єкта моделювання, дозволяють в першому наближенні окреслити поле обмежень щодо такого моделювання, які є критеріями при побудові самої моделі.

Список літератури

1. Березін О. В., Кващук О. В. Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 2. С. 26-30.
2. Бойко Ю. О. Конкурентні структури ринків збуту та потенціал конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій*. 2015. С. 315-317.
3. Зінчук Т. О. Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агроекологічного університету*. 2013. № 2 (14). С. 96–105.
4. Іващенко О. В. Сучасні тенденції розвитку маркетингу вітчизняних – підприємств – виробників зерна. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2012. № 2 (18). С. 146-153.
5. Мандич О. В. Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. № 1 (07). С. 116-120.
6. Красноруцький О. О. Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2015. № 162. С. 20–31.

References

1. Berezin, O. V. and Kvashchuk, O. V. (2010). «Effective functioning of high-quality production». *Ekonomika APK.* no 2, pp. 26-30.
2. Boyko, YU. O. (2015). «Competitive structures of sales markets and the state of competition of industrial enterprises». *Teoriya i praktyka rozvytku ahropromyclovoho komplekcu ta cil'c'kykh terytoriy.* pp. 315-317.
3. Zinchuk, T.O. (2013). «Daylight saving time for the european market: trends and opportunities for Ukraine». *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriyc'koho derzhavnoho ahroekolohichnoho univercytetu*. no 2 (14). pp. 96–105.
4. Ivashchenko, O. V. (2012). «Educational trends in the development of domestic language - entrepreneurship - grain harvesters». *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriyc'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho univercytetu*. no 2 (18), pp. 146-153.
5. Mandych, O. V. (2017). Strategies for competitive development of agrarian enterprises. *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi.* no 1 (07), pp. 116-120.
6. Kracnoruts'kyy, O. O. (2015). «Databases of the development of the market of market for the production of agricultural enterprises». *Visnyk HNTUSG. Ekonomichni nauky.* no 162, pp. 20–31.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2018 р.

УДК 658.3:005.32

Євген Леонідович ГРИНЬ

кандидат наук з державного управління, здобувач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
E-mail: hryn.evhen2014@gmail.com

ВИБІР Й ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ ПОДОЛАННЯ ОПОРУ ПЕРСОНАЛУ ЗМІНАМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Гринь, Є. Л. Вибір й обґрунтування методів подолання опору персоналу змінам на підприємстві [Текст] / Євген Леонідович Гринь // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 33–38. – ISSN 2415-8453

Анотація. У статті узагальнено та згруповано методи подолання опору персоналу змінам, проаналізовано їх переваги та недоліки. Визначено, що найбільш пріоритетними є: інформування, переговори, залучення, підтримка, маніпулювання та кооптація, примушення, попередній аналіз причин, навчання. Виокремлено методи, що використовуються для подолання індивідуальних, групових та організаційних бар'єрів опору змінам.

Ключові слова: опір змінам, організаційні зміни, методи подолання опору, причини опору персоналу, готовність персоналу до змін.

Yevhen Leonidovich HRYN

Ph.D. in Public Administration, applicant,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
E-mail: hryn.evhen2014@gmail.com

CHOICE AND SUBSTANTIATION OF METHODS TO OVERCOME RESISTANCE PERSONNEL CHANGES AT THE ENTERPRISE

Abstract. The article summarizes and groups the methods of overcoming staff resistance to changes, analyzes their advantages and disadvantages. It is determined that the most priority are: informing, negotiating, engaging, supporting, manipulating and co-opting, coercion, preliminary analysis of causes, learning. The methods used to overcome the individual, group and organizational barriers of resistance to changes are singled out.

Keywords: resistance to changes, organizational changes, methods of overcoming resistance, reasons of personnel resistance, staff readiness for change.

JEL classification: D 21

Вступ

За приблизними оцінками [1] близько 70% планових організаційних змін зазнають невдачі. Існує безліч причин невдалого впровадження організаційних змін, що підтверджує те, що опір змінам є однією з головних проблем, що стоять на шляху розвитку підприємства. Тому, незалежно від характеру організаційних змін – зміни в структурі підприємства, зміни в стилі управління та корпоративної культури, створення нового продукту, нововведення в стимулюванні тощо – їх впровадження, як правило, стикається з тією чи іншою формою опору персоналу. Отже, особливої актуальності

© Євген Леонідович Гринь, 2018

набуває розуміння причин опору персоналу організаційним змінам і застосування ефективних методів його подолання.

Проблема управління організаційними змінами піднімається в роботах дослідників менеджменту, серед яких Т. Андрєєва, Р. Бухбіндер, Р. Кіган, Л. Лейхі, М. Фаєрман, Р. Маурер [1–5]. У зарубіжній та вітчизняній літературі існують різні підходи до розуміння природи опору організаційним змінам, узагальнюючі які слід зауважити, що опір змінам – це комплексний феномен, що включає в себе як психологічні механізми і обумовленість, так і поведінкові ознаки, що визначають спрямованість опорів.

Мета статті

Враховуючи різноманітність існуючих інструментів щодо подолання опору персоналу змінам, метою роботи є обґрунтування методів подолання опору персоналу змінам на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Методи подолання опору змінам у механізму розглядаються як сукупність прийомів (способів запровадження) практичного вирішення конкретної сформованої задачі для досягнення мети. Так, пріоритетними методами подолання опору до впровадження змін є введення різного роду переговорів з виконавцями, завоювання «сердець і умів» і надання персоналу повної інформації про зміни. Це необхідно для того, щоб вони змогли зрозуміти для чого їм потрібні ці перетворення і які переваги будуть конкретно для кожного працівника.

Необхідно зазначити, що існує ряд досить універсальних методів подолання опору персоналу змінам, що пропонуються відомими вченими, серед яких: О. Гайдей, Т. Голева, Г. Егорова, Дж. Коттер, Л. Шлезінгер, Е. Хьюз тощо. Узагальнення та групування цих методів представлено в табл. 1.

Слід зазначити, що інформування полягає у проведенні стратегічних сесій, індивідуальних і колективних дискусій, громадських слухань звітів, групових семінарів-презентацій тощо. Його необхідно застосовувати, коли опір змінам ґрунтується на неправильному розумінні або наявності недостатньої інформації про стратегію. Головною його перевагою є попереднє інформування про майбутні зміни, що допомагає персоналу усвідомити їх необхідність і логіку, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності співробітництва на добровільній основі на підприємстві. Головним недоліком даного методу є значні тимчасові витрати і зусилля з організації взаємодії великої кількості учасників.

Іншим методом подолання опору змінам, для якого характерний такий же недолік, що зазначений вище, є залучення. Цей метод передбачає залучення потенціальних прихильників і противників організаційних змін в процес планування.

Його важливо застосувати, коли: ініціатори змін не мають повної інформації, необхідної для ефективного впровадження нововведень і оцінки їх наслідків; опір змінам відбувається на рівні вищого менеджменту. Зазначимо, якщо керівництво особисто широко поширює необхідну інформацію про майбутні зміни і якщо йому вдасться переконати персонал, то вони стануть активними помічниками при здійсненні змін. Отже, перевагою даного методу є різнобічний погляд на ситуацію, який дозволяє врахувати різноманітні особливості практичної реалізації обраної стратегії розвитку підприємства, виявити і усунути слабкі місця, узгодити спірні питання.

Іншим методом подолання опору змінам є підтримка, що включає надання персоналу достатнього часу для навчання новим навичкам, можливості отримати професійні консультації від фахівців (наставництво). Його слід застосовувати на підприємстві тоді, коли в основі опору лежить страх і занепокоєння втрати робочих місць, застосування санкцій через втрату кваліфікації, професійної непридатності в умовах, що

змінилися. Його важливою сильною стороною є можливість забезпечити найбільш ефективну адаптацію до інновацій, так як безпосередньо спрямований на вироблення необхідних навичок і отримання нових знань досвідченим шляхом. Серед недоліків, можна виділити значні тимчасові та фінансові витрати.

Таблиця 1. Узагальнення та групування методів подолання опору персоналу змінам

Т. Голева [6]	Дж. Коттер, Л. Шлезінгер [10]	Г. Егорова [8]	Е. Хьюз [9]	О. Гайдей [7]	Групування
	інформування та спілкування		надання інформації групі		інформування
			інформованість членів групи		
переговори	переговори і угоди	переговори	досягнення загального розуміння		переговори
	участь і залученість	залучення працівників до розробки і прийняття рішень	почуття приналежності до групи	пропонування працівниками своїх ідей	залучення
			авторитет групи для її членів		підтримка
			значення авторитету керівника		
сприяння (полегшення і підтримка)	допомога і підтримка	сприяння (полегшення і підтримка)	підтримка змін лідером групи		
маніпулювання кооптація	маніпуляції і кооптації	маніпулювання кооптація		матеріальне стимулювання	маніпулювання та кооптація
примушення	явний і неявний примус	примушення		санкції за непокору	примушення
аналіз поля сил		аналіз поля сил	облік причин поведінки особистості на підприємстві	аналіз поля сил	попередній аналіз причин
навчання		навчання		навчання	навчання

Наступна група методів є більш формальною та директивною. Так, до них відносять переговори, які передбачають фінансове стимулювання активних або потенційних супротивників змін. Їх застосування є рекомендованим, коли в основі опору знаходиться прагнення зберегти існуюче співвідношення «витрати / вигоди». Це відносно швидкий і простий спосіб врегулювання конфліктних ситуацій, але при цьому цей метод передбачає виникнення додаткових фінансових витрат на компенсацію втрат, пов'язаних зі змінами умов праці.

Також дуже часто в практиці сучасних підприємств зустрічається такий метод подолання опору, як маніпуляції та кооптації. Їх сутність зводиться до свідомої маніпуляцію фактами в певному ключі (вигідному для ініціатора змін), надання розширених повноважень окремим, найбільш вагомим, опонентам змін. Їх застосування є найбільш ефективним у наступних ситуаціях:

1) відсутні ресурси для застосування більш довгострокових і дорогих методів запобігання опору;

2) джерелом опору є обмежена група осіб, що володіє значним авторитетом на підприємстві. Даний метод подолання опору є відносно дешевим і простим способом отримання підтримки окремого індивіда чи групи людей. Окрім цього, маніпуляція та кооптація є менш витратними, ніж компенсація втрат, і більш швидкими, ніж участь у плануванні. Головним недоліком є можливість отримання зворотного ефекту і відповідно посилення опору в разі неприйняття маніпуляції. Також не зовсім успішним кроком є створення платформи для зловживань і корупції.

Примушення є теж методом подолання опору, що відбувається шляхом прихованої або явної загрози застосування економічних і адміністративних санкцій в умовах гострого дефіциту часу за умови, що ініціатори змін мають достатні повноваження і авторитет. Це найбільш швидкий спосіб для досягнення бажаної мети, який зменшує бажання протестів на підприємстві, проте цілком можливим є посилення опору і його трансформація в зовсім іншу форму, яка супроводжується збільшенням ризику спотворення підсумкових результатів запланованих реформ, плинністю персоналу тощо.

Навчання є вкрай важливим методом подолання опору при впровадженні інновацій. Адже дуже часто неготовність персоналу підтримувати зміни пов'язана з його невпевненістю в своїх силах і визначається недостатнім рівнем знань і професійних навичок. «Випереджаюче» навчання, в тому числі і дистанційне, здатне підвищити готовність персоналу включитися в процес організаційних змін, нівелювати їх сумніви, підвищити ступінь розуміння нового і позитивно вплинути на мотивацію до підтримки перетворень на підприємстві.

Слід також акцентувати увагу, що деякі вчені розділяють використання методів подолання опору за рівнями. Так, методи, що застосовуються для подолання індивідуальних бар'єрів опору змінам включають психологічну допомогу і підтримку, спеціальне професійне навчання новим компетенціям, навчання навичкам здорового способу життя і методикам подолання стресу тощо.

Методи, що застосовуються для подолання групових бар'єрів опору, в першу чергу, спрямовані на групове обговорення і дискусію, мотиваційний тренінг, ротацію складу підрозділів і команд.

Методи, що застосовуються для подолання організаційних бар'єрів опору передбачають перепроектування організаційної структури підприємства, трансформацію організаційної культури, роз'яснення персоналу актуальності організаційних змін, залучення співробітників до процесу прийняття рішень, вдосконалення організаційних комунікацій, контроль і примус до впровадження нововведень.

Досліджуючи аналітичну діяльність підприємств сільського машинобудування в цьому аспекті, особливо деталізуючи практичну роботу HR-менеджера стосовно подолання опору організаційним змінам слід зазначити наступне. Результати інтерв'ювання дозволили визначити основні завдання, які вирішують при управлінні організаційними змінами на підприємстві: інформування і роз'яснення персоналу змісту нововведень (85%); контроль ходу проведення нововведень (75%); участь в обговоренні доцільності та розробці плану нововведень (65%); сприяння подоланню опору організаційним змінам (50%), ініціювання проведення нововведень (52%).

Серед найбільш поширених методів, що використовуються для подолання індивідуальних бар'єрів опору змінам, слід виділити:

спеціальне професійне навчання новим компетенціям (64%);

психологічну допомогу і підтримку (60%);

навчання навичкам здорового способу життя і методикам подолання стресу (25%).

З метою подолання групових бар'єрів опору зміни менеджери відділу управління персоналом на досліджуваних підприємствах використовують здебільше:

групове обговорення і дискусії (74%);

мотиваційний тренінг (45%);

ротацію складу підрозділів і команд (41%).

Для подолання організаційних бар'єрів опору змінам використовується:

роз'яснення персоналу актуальності організаційних змін (85%);

контроль і примус до впровадження нововведень (64%);

вдосконалення організаційних комунікацій (60%);

залучення персоналу до процесу прийняття рішень (52%);

трансформація організаційної культури (20%);

проектування нової структури підприємства (15%).

Необхідно зазначити, що лінійний менеджер та HR-менеджер, які займаються питаннями подолання опору персоналу змінам, повинні нести спільну відповідальність на паритетних засадах за подолання опору. При цьому провідна повинна роль належить лінійному менеджеру, а допоміжна –HR-менеджеру.

Слід акцентувати увагу, що персонал з консервативним стилем реагування на невизначеність негативно ставиться до перетворень і незадоволений працею. Володарі інноваційного стилю задоволені працею, готові до змін і вважають їх неодмінною умовою розвитку організації. Тому визначення соціально-психологічних особливостей особистості дозволить виявити відповідні інструменти подолання опору змінам.

Враховуючи той факт, що кожний розглянутий метод подолання опору персоналу змінам має як недоліки, так і переваги, слід зазначити, що універсального інструменту не має. Необхідний індивідуальний підхід для кожної ситуації, що склалася на підприємстві. Тому це підтверджує важливість комплексного підходу до вибору методів подолання опору. Але зазначимо, що частіше поєднання декількох методів в залежності від ситуації найбільш ефективним.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, розуміючи які причини виникнення опору можуть бути на підприємстві та враховуючи сукупність інструментів його подолання, слід зазначити, що методи подолання опору персоналу змінам є певним «помічником» для керівництва, а не детальною інструкцією прийняття рішення, тому завжди варто пам'ятати про унікальність та індивідуальність, як підприємства, так і його персоналу.

Список літератури

1. Maurer R. Applying what we've learned about change. *The Journal for Quality and Participation*. 2010. Vol. 22 No. 2. pp. 35–38.
2. Андреева Т. Е. Управление персоналом в период изменений в российских компаниях. *Российский журнал менеджмента*. 2006. Том 4. (№ 2). С. 25–48.
3. Бухбиндер Р. Г. Организационные изменения: проблема сопротивления персонала и пути ее решения. *Вестник Омского университета. Серия «Экономика».* 2009. № 4. С. 100–106.
4. Киган Р. Неприятие перемен. Как преодолеть сопротивление изменениям и раскрыть потенциал организации. М. : Манн, Иванов и Фербер 2017. 768 с.

5. Фаерман М. И. Комплексный социально–психологический подход к предупреждению сопротивлений нововведениям персонала (на примере организаций малого и среднего бизнеса): автореф. дис… канд. психол. наук. Ярославль, 2007. 24 с.
6. Голева Т. В. Преодоление сопротивления персонала организации инновационным изменениям : автореф. дис. … канд. социол. наук : спец. 22.00.08. Белгород, 2006. 24 с.
7. Гайдей О. О. Формування механізму управління змінами на підприємствах легкої промисловості : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). К. : Київський національний університет технологій та дизайну, 2013. 19 с.
8. Егорова Г. В., Дегтярева Н. М. Управление сопротивлением персонала стратегическим изменениям. *Вестник Казанского технологического университета*. 2009. № 4. С. 302–309.
9. Huse Edgar F. Organizational development and change. 3rd ed. St. Paul, Minn.: West Pub. Co., 1985. XV. 583 p.
10. Kotter J. P. and Schlesinger, C. A. Choosing Strategies for Cnange. *Harvard Business Review*. – 1979. Vol. 57, № 2. P. 106–114.

References

1. Maurer, R. (2010). «Applying what we've learned about change». *The Journal for Quality and Participation*. vol. 22. no. 2. pp. 35–38.
2. Andreeva, T. E. (2006) «Personnel management during changes in Russian companies». *Rossijskij zhurnal menedzhmenta.* vol. 4. (№ 2). pp. 25–48.
3. Buhbinder, R. G. (2009). «Organizational changes: the problem of personnel resistance and ways to solve it». *Vestnik Omskogo universiteta. Serija «Jekonomika».* no 4. pp. 100–106.
4. Kigan, R. (2007). *Neprijatie peremen. Kak preodolet' soprotivlenie izmenenijam i raskryt' potencial organizacii*. [Rejection of change. How to overcome resistance to change and unleash the potential of an organization]. Mann, Ivanov i Ferber. Moscow. Russia.
5. Faerman, M. I. (2007). «Comprehensive socio-psychological approach to the prevention of resistance to staff innovation (for example, small and medium-sized businesses)». Abstract of Ph.D. dissertation. Yaroslavl. Russia.
6. Goleva, T. V. (2006) «Overcoming organization's resistance to innovation change». Abstract of Ph.D. dissertation. Spec. 22.00.08. Belgorod, Russia.
7. Gajdej, O. O. (2013) «Formation of the mechanism of change management at light industry enterprises». Abstract of Ph.D. dissertation. Spec. 08.00.04 economy and management of enterprises (by types of economic activity). Kiev National University of Technology and Design. Kiev. Ukraine.
8. Egorova, G. V. and Degtjareva, N. M. (2009) Managing staff resistance to strategic change. *Vestnik Kazanskogo tehnologicheskogo universiteta*. 2009. no 4. pp. 302–309.
9. Huse Edgar F. (1985) *Organizational development and change*. 3rd ed. West Pub. Co. St. Paul, Minn.
10. Kotter J. P., and Schlesinger C. A. (1979). «Choosing Strategies for Cnange». *Harvard Business Review*. vol. 57. no 2. pp. 106–114.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2018 р.

УДК 338.439.5

Олексій Олександрович Красноруцький

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедрою організації виробництва, бізнесу та менеджменту,
E-mail: oleksiy.krasnorutskyy@gmail.com

Юрій Олександрович Зайцев

доктор економічних наук, доцент

Анатолій Федорович Гацько

кандидат економічних наук,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка

КОНКУРЕНТНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Красноруцький, О. О. Конкурентні засади інноваційної маркетингової діяльності суб'єктів агробізнесу [Текст] / Олексій Олександрович Красноруцький, Юрій Олександрович Зайцев, Анатолій Федорович Гацько // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 39–46. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ*. Встановлено, що в умовах високого рівня конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції , саме маркетингова діяльність є визначальним чинником, що забезпечує наявність конкурентних переваг. Моніторинг споживчого ринку сільськогосподарської продукції дозволив виявити той факт, що зростає вимога до якості продукції, наявності торгової марки та іміджу виробника, які є невід'ємною частиною інноваційної маркетингової діяльності, що і обумовлює актуальність дослідження.*

Метою *статті є комплексне дослідження конкурентних засад розвитку інноваційної маркетингової діяльності в аграрній сфері в умовах трансформаційних змін ринкового середовища.*

Результати. *В статті проведене комплексне дослідження конкурентних засад розвитку інноваційної маркетингової діяльності в аграрній сфері в умовах трансформаційних змін ринкового середовища. Встановлено, що використання прогресивних маркетингових концепцій дозволяє підприємству не пасивно реагувати на ринкові явища, а здійснювати раціональну, добре координовану політику завоювання ринків збуту, з одного боку, пристосовуючи асортимент товарів до вимог ринку, а з іншого - активно формуючи потреби і попит з метою найбільш прибуткової реалізації наявних ресурсів.*

Висновки. *Доведено, що активізація розвитку маркетингової діяльності та перехід до більш прогресивних концепцій напряму залежить від ефективності реалізації маркетингових стратегій. Дослідження споживчого ринку агропродовольчих товарів, в першу чергу, має враховувати купівельну спроможність споживача.*

Ключові слова: *конкуренція, інноваційна маркетингова діяльність, маркетингові концепції, організаційно-економічний механізм, ринок.*

© Олексій Олександрович Красноруцький, Юрій Олександрович Зайцев, Анатолій Федорович Гацько, 2018

Oleksiy Oleksandrovych Krasnorutskyy

Doctor of Economics, Professor,
Head of Production, Business and Management Department,
E-mail: oleksiy.krasnorutskyy@gmail.com

Yurii Oleksandrovych Zaitsev

Doctor of Economics, Associate Professor

Anatolii Fedorovych Hatsko

PhD in Economics,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

COMPETITIVE PRINCIPLES OF AGRIBUSINESS OPERATORS INNOVATIVE MARKETING ACTIVITY

Abstract

Introduction. *It is established that in high level competition conditions in the market of some agricultural products, marketing activities is a determining factor in ensuring the competitive advantages. Monitoring of the consumer market of agricultural products allowed to reveal the fact that there is increasing demand for quality products, availability of trade mark and image of the manufacturer that are an integral part of the innovative marketing activities.*

The purpose *of the article is a comprehensive study of competitive principles for the development of innovative marketing activities in the agrarian sector in the context of the transformational changes in the market environment.*

Results. *The article conducted a comprehensive study of the competitive framework for the development of innovative marketing activity in the agrarian sphere in conditions of transformational changes in the market environment. It is established that the use of advanced marketing concepts allows the enterprise does not passively react to market phenomena and to carry out rational, well-coordinated policy of conquest of markets, on the one hand, fitting a range of products to market demands, and with another - actively shaping needs and demand for the most profitable use of the existing resources.*

Conclusions. *It is proved that the activation of the development of marketing activities and the transition to more advanced concepts depends on the effectiveness of implementation of marketing strategies. It's proven that consumer market research in agrarian food products in the first place should take into account the purchasing power of the consumer.*

Keywords: *competition, innovative marketing activity, marketing conceptions, organizational and economic mechanism, market.*

JEL classification: Q13

Вступ

Процеси інтернаціоналізації, що відбуваються в зовнішньому середовищі аграрного бізнесу, мають визначальний вплив на функціонування ринків сільськогосподарської продукції. Аграрний сектор впродовж довгого періоду часу залишався однією з найбільш консервативних галузей, проте, зараз існує необхідність пошуку механізмів, що здатні забезпечити формування конкурентних переваг аграрних підприємств. В основу цього процесу мають бути покладені дослідження пріоритетів та вподобань цільових споживачів, що не лише підвищить конкурентоспроможність конкретної продукції, а й забезпечить мінімізацію ризиків, що можуть виникнути при її виробни-

цтві та реалізації. За таких умов розвиток маркетингової діяльності аграрних підприємств є об'єктивною потребою для вітчизняного товаровиробника. Значний вклад в дослідження питань розвитку маркетингової діяльності в аграрних підприємствах внесли В. Андрійчук, Т. Дудар, В. Зіновчук, О. Єранкін, С. Кваша, І. Крюкова, Д. Легеза, В. Писаренко, І. Соловйов, В. Рибінцев, О. Шпичак та ін. Основи маркетингу, як управлінської науки, були закладені в працях закордонних вчених: Дж. Ул. Колза, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена, М. Портера, У. Руделіуса та ін. Відзначаючи значний науковий доробок щодо розвитку маркетингу в аграрній сфері необхідно відмітити, що недостатньо вивченими залишаються організаційно-економічні засади та практичні аспекти розвитку інноваційної маркетингової діяльності як цілісної концепції та філософії функціонування аграрних підприємств.

Мета та завдання статті

Метою статті є комплексне дослідження конкурентних засад розвитку інноваційної маркетингової діяльності в аграрній сфері в умовах трансформаційних змін ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідження динамічних процесів трансформації ринкової економіки, глобалізаційних та інтеграційних процесів в міжнародних відносинах, враховуючи посилення конкуренції на ринках сільськогосподарських товарів за рахунок впровадження нових технологій та досягнень генної інженерії вказує на те, що існує необхідність застосування нових концепцій маркетингової діяльності в аграрних підприємствах, спрямованих на більш мобільну та інтерактивну реакцію на зміни зовнішнього середовища. Світова практика свідчить, що використання прогресивних маркетингових концепцій дозволяє підприємству не пасивно реагувати на ринкові явища, а здійснювати раціональну, добре координовану політику завоювання ринків збуту, з одного боку, пристосовуючи асортимент товарів до вимог ринку, а з іншого - активно формуючи потреби і попит з метою найбільш прибуткової реалізації наявних ресурсів.

Вивчення наукових джерел [1, 2, 3] свідчить, про відсутність єдиної думки стосовно розвитку маркетингових концепцій, проте більшість вчених схиляється до сталої класифікації: виробнича, продуктова, збутова, маркетингова та концепція сталого розвитку. Проте, шляхом конкретизації об'єктів управління виявлено, що для аграрних підприємств проміжним етапом між останніми ланками є саме концепція інноваційного маркетингу. Ми пропонуємо розглядати інноваційний маркетинг як маркетинг відносин, що в процесі створення і поширення товарів або послуг підприємства, використовує вдосконаленні чи принципово нові інструменти, методи та форми з метою більш ефективного задоволення потреб усіх учасників товароруху.

На сьогоднішній день маркетингова діяльність більшості вітчизняних аграрних підприємств знаходиться на стадії зародження і ще не набула повноцінного розвитку. Аграрні підприємства за стадіями організації господарської діяльності на основі концепцій маркетингу, в залежності від об'єкту управління,можна умовно поділити на чотири групи: 1) підприємства, які взагалі не здійснюють маркетингової діяльності; 2) підприємства, котрі в своїй діяльності впроваджують окремі елементи маркетингової діяльності; 3) підприємства, що застосовують окремі системи взаємопов'язаних елементів маркетингу; 4) підприємства, що повністю переорієнтовані на маркетинг, як основну філософію управління підприємством. Дослідження показують, що найбільшою за чисельністю є третя група, до якої належить переважна більшість підприємств і які в своїй діяльності зазвичай користуються трьома концепціями, що знаходяться на початковому етапі еволюції маркетингу: виробничою, продуктовою та збутовою [1].

Активізація розвитку маркетингової діяльності та перехід до більш прогресивних концепцій напряму залежить від ефективності реалізації маркетингових стратегій. Аналіз існуючих методичних підходів до оцінки ефективності маркетингової діяльності дозволяє говорити про наявність двох основних груп. До першої слід відносити підходи, які ґрунтується на використанні експертних оцінок. Достовірність результатів такої оцінки базується на правильному підборі експертів, інтегральному поєднанні та групуванні критеріїв, достовірності первинної та вторинної інформації, яка буде використовуватися. Друга група включає в себе фінансові методи оцінки, зокрема показник рентабельності маркетингових відносин. Складність використання методів цієї групи полягає у відсутності чіткого обліку маркетингових витрат на підприємствах. Крім того проблематичним є визначення та включення до економічної оцінки витрат, які не були понесені в результаті здійснення маркетингової діяльності.

Необхідно констатувати, що укрупнення сільськогосподарських підприємств закономірно призвело до встановлення особливих корпоративних відносин в структурі власне цих крупних компаній. Певним чином це проявляється в тому, що виробничі філії, які хоч і мають юридичну самостійність, не здійснюють маркетингову діяльність. Дана функція повністю покладена на материнську компанію. Підтвердженням цьому є проведене опитування серед керівників та спеціалістів аграрних підприємств, в якому взяли участь 226 осіб, що представляли різні за розмірами та масштабом виробництва підприємства. Виявлено, що повний комплекс маркетингу системно здійснюють лише 20,3 % підприємств, для 46,8 % характерними є окремі ситуаційні маркетингові перетворення, решта підприємств або не здійснюють маркетингової діяльності взагалі або вона носить епізодичний чи формальний характер. Використання методу фокус-груп дозволило зробити висновки, що системний підхід в організації маркетингової діяльності є характерним для підприємств, що спеціалізуються на овочівництві, вирощуванні плодів та ягід, виробництві яєць, м'яса птиці, меншою мірою для підприємств – виробників зернових та олійних культур.

Результати аналізу процесу формування цінової політики на ринку сільськогосподарської продукції показують, що в переважній більшості випадків ініціатива належить не виробнику. Це пояснюється наявністю олігопсонії, зокрема на ринках зернових та олійних культур. В таких умовах збільшення аграрними підприємствами ефективності діяльності відбувається виключно за рахунок регулювання собівартості. Проте, правильна організація маркетингової діяльності в частині налагодження системи товароруху та зберігання забезпечує збільшення лагу продаж, а, відповідно, додаткові фінансові надходження для товаровиробників. Зокрема аналіз динаміки цін на основні види продукції рослинництва характеризує тенденцію до збільшення на 3-4 місяці після збирання врожаю. Встановлено, що в умовах коли на ринку сільськогосподарської продукції існує високий рівень конкуренції, саме маркетингова діяльність є визначальним чинником, що забезпечує наявність конкурентних переваг.

Аналіз підприємств за інтегральним коефіцієнтом конкурентоспроможності (табл. 1) показав, що до групи аграрних підприємств з високим рівнем конкурентоспроможності ($0,65<ІК<1$) належать підприємства які мають розвинений виробничий потенціал, ефективну систему менеджменту, системну організацію маркетингової діяльності, в основу якої покладені інноваційна товарна та цінова політика. Зазвичай такі підприємства виробляють оригінальну продукцію, яка орієнтована на певну цільову групу споживачів (вирощування пивоварного ячменю, елітного насіння), використовують короткі товарні канали (виробництво яєць, овочівництво та садівництво), працюють з постійною клієнтською базою (маркетинг відносин).

Моніторинг споживчого ринку сільськогосподарської продукції дозволив виявити той факт, що зростає вимога до якості продукції, наявності торгової марки та іміджу виробника, які є невід'ємною частиною інноваційної маркетингової діяльності.

Аналіз діяльності аграрних підприємств з погляду концепції соціальної спрямованості маркетингу показав, що економічно ефективним є виробництво, де забезпечують розвиток і освоєння досягнень науки та передового досвіду, що відповідає вимогам інтенсивного ведення виробництва та сприяє вирішенню проблем на основі концепції інноваційного маркетингу [4].

Таблиця 1. Розподіл аграрних підприємств Зміївського району Харківської області за інтегральним коефіцієнтом конкурентоспроможності у 2017 р.

Показники	Група підприємств за значенням коефіцієнту			Середнє значення по сукупності
	0-0,400	0,401-0,650	0,651-1	
Кількість підприємств у групі	5	6	4	15
Середній інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності	0,373	0,529	0,738	0,533
Середній груповий коефіцієнт ефективності виробництва	0,546	0,561	0,718	0,598
Середній груповий коефіцієнт фінансового стану	0,088	0,42	0,648	0,370
Середній груповий коефіцієнт ефективності маркетингової діяльності	0,708	0,729	0,882	0,763
Темп зростання власного капіталу	68,1	99,2	118,8	95,3

Результати дослідження комунікаційного забезпечення маркетингової діяльності аграрних підприємств підтвердили гіпотезу, що виробники не володіють в достатній мірі інформацією про ринкове середовище, в якому вони діють. В умовах посилення конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції важливим завданням є реалізації функції моніторингу для прийняття ефективних управлінських рішень. Виходячи з того, що аграрний сектор є провідною галуззю, створення умов для ефективного використання необхідної інформації при прийнятті стратегічних і тактичних рішень щодо управління ринком сільськогосподарської продукції та діяльності на ньому господарюючих суб'єктів належить до компетенції координуючих органів у сфері АПК на державному рівні та на місцях. Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської продукції має об'єднати усі елементи системи управління у єдине ціле та дозволить сформувати ефективний процес менеджменту, як безперервну низку управлінських рішень, спрямованих на досягнення цілей формування та розвитку ринку.

Нами запропонований алгоритм, який передбачає покрокове впровадження організаційно-економічного механізму маркетингової діяльності аграрного підприємства на основі концепції інноваційного маркетингу. Основні етапи алгоритму мають бути реалізовані в такій послідовності: 1) визначення місії аграрного підприємства на ринку в умовах глобалізації; 2) дослідження потенційного споживчого ринку, на який буде орієнтована діяльність та його сегментація; 3) аналіз внутрішніх ресурсів; 4) формування маркетингової стратегії у взаємодії з іншими елементами організаційно-економічного механізму; 4) визначення маркетингової організаційної структури та формулювання її цілей і задач; 5) розробка інноваційної товарної політики з урахуванням коливань споживчого попиту; 6) розробка цінової політики; 7) визначення каналів товароруху та розробка системи маркетингу послуг, що супроводжують товар; 8) розробка політики маркетингових комунікацій та інформаційного супроводу; 9) розробка заходів формування внутрішнього та зовнішнього іміджу; 10) аналіз та коригування етапів впровадження стратегії в залежності від результатів впровадження.

В основу розробленого організаційно-економічного механізму (рис. 1) покладено три основні блоки (система збалансованих показників і цілей, система управління та мотивації, система маркетингової діяльності), взаємодія яких забезпечує синергічний ефект для розвитку аграрного підприємства та досягнення його місії.

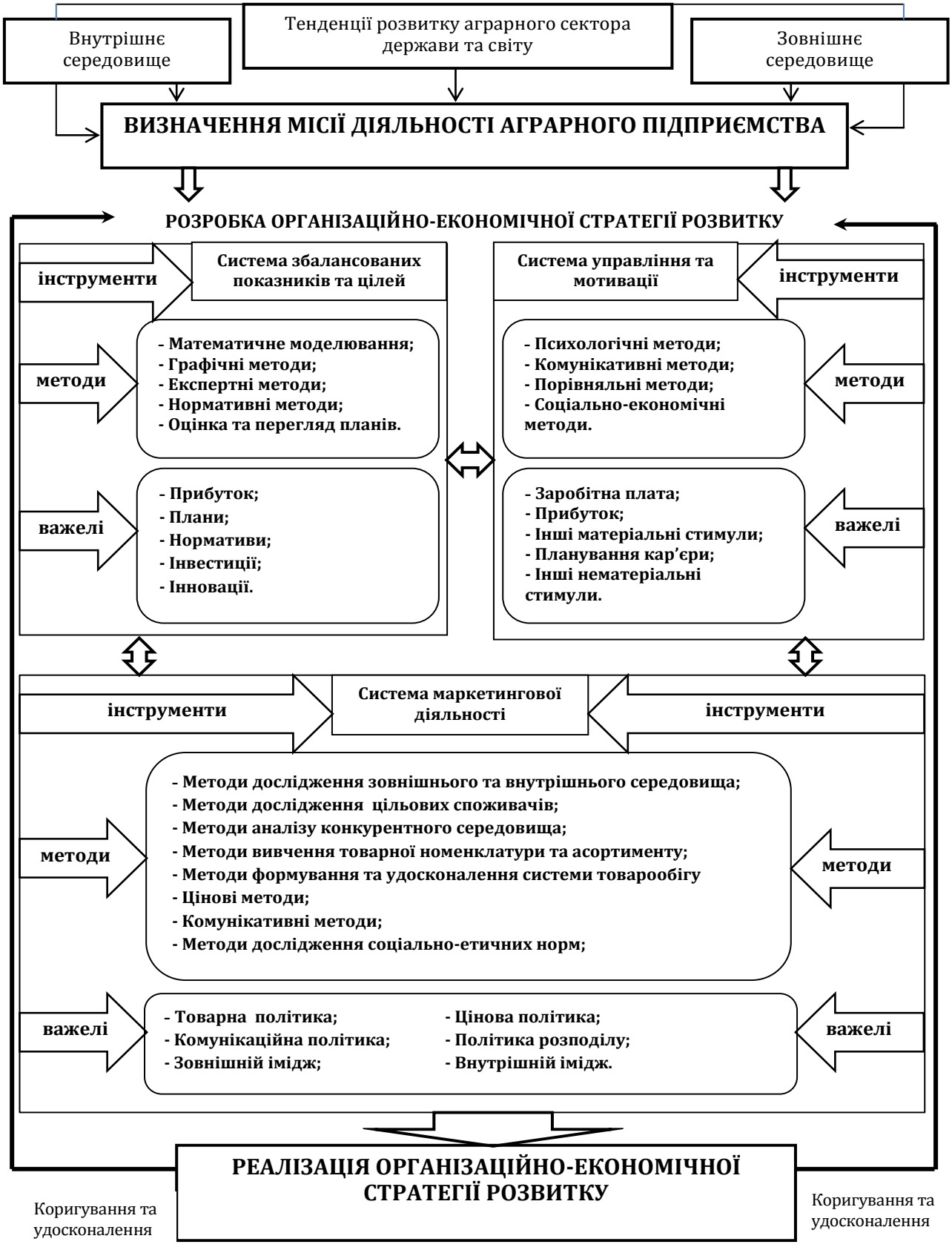

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм інноваційної маркетингової діяльності аграрних підприємств

Висновки та перспективи подальших розвідок

Доведено, що дослідження ринку агропродовольчих товарів, в першу чергу, має враховувати купівельну спроможність споживача. На підставі отриманої інформації має формуватися диференційована товарна політика. В подальшому визначаються цільові ринкові сегменти, на які буде орієнтований новий продукт. Кожний ринковий сегмент матиме власну цінову стратегію розвитку, власні канали доведення товару до споживача. В своїй сукупності запропоновані заходи дають змогу аграрному підприємству суттєво знизити ризик при виробництві товарів та оптимізувати власні процеси виробництва.

Наявність чітко визначених інструментів та важелів в поєднанні з сучасними методичними підходами забезпечує розробку гармонійної організаційно-економічної стратегії розвитку, яка базується на концепції інноваційного маркетингу. Розглядаючи розподіл пріоритетів інноваційного маркетингу в залежності від виду інновації встановлено, що розвиток комплексу інноваційного маркетингу передбачає реалізацію товарної та технологічної інновацій, що мають на меті впровадження нових продуктів і процесів, а також суттєві технологічні зміни в їх виробництві. Проте, повноцінне впровадження вказаних інновацій можливе тільки в умовах системної взаємодії з іншими процесами. Визначальна роль належить ринковій інновації, яка реалізується шляхом проведення дослідження ринку та визначенням пріоритетних «ніш», які можуть бути зайняті. Впровадження інновацій в аграрне виробництво є комплексним та системним процесом, який має базуватися на врахуванні всіх складових інноваційного маркетингу.

Список літератури

1. Данько Ю. І. До питання здійснення маркетингової діяльності аграрними підприємствами. Вісник ХНТУСГ. Економічні науки. 2007. Вип. Т. 56. С. 88-93.
2. Kotler P. et al. Marketing management. EnglewoodCliffs, NJ :PrenticeHall, 2015. Т. 14.
3. Sheth J. N., Sisodia R. S. Does marketing need reform? Fresh perspectives on the future. Routledge, 2015.
4. Лупенко Ю. О. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України. *Економіка АПК*. 2014. №. 12. С. 5-11.
5. Зайцев Ю. Організаційно-економічні засади побудови маркетингово-збутових систем аграрних підприємств на цільових продуктових ринках. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. №. 2. С. 115-122.
6. Краснoруцький О. Функціонування маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків продовольства і сільськогосподарської продукції. Зб. наук. праць молодих вчених ТНЕУ. Вип. 2008. Т. 9. С. 31-35.
7. Чухрай Н. І. Логістика у діяльності вертикальних маркетингових структур аграрного сектора. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького*. 2014. Т. 16. №. 1-2.
8. Babin B. J., Zikmund W. G. Exploring marketing research. Cengage Learning, 2015.

References

1. Dan`ko, Yu. I. (2007). «On the issue of marketing activities by agrarian enterprises». *Visny`k XNTUSG. Ekonomichni nauky`*. vol. 56. pp. 88-93.
2. Kotler P. (2015). Marketing management. EnglewoodCliffs. PrenticeHall. New York. USA.
3. Sheth, J. N. and Sisodia R. S. (2015). Does marketing need reform? Fresh perspectives on the future. Routledge.

4. Lupenko, Yu. O. (2014). «Priority directions of innovation activity in the agrarian sector of Ukraine». *Ekonomika APK*. no. 12. pp. 5-11.
5. Zajcev, Yu. (2016). «Organizational and economic principles of construction of marketing and marketing systems of agrarian enterprises on target product markets». *Problemy` i perspekty`vy` ekonomiky` ta upravlinnya*. no. 2. pp. 115-122.
6. Krasnorucz`ky`j, O. (2008). «The functioning of the marketing infrastructure of the internal markets for food and agricultural products». *Zb. nauk. pracz` molody`x vcheny`x TNEU.* vol. 9. pp. 31-35.
7. Chuxraj, N. I. (2014). «Logistics in the activities of vertical marketing structures of the agrarian sector». *Naukovy`j visny`k L`vivs`kogo nacional`nogo universy`tetu veterinary`narnoyi medy`cy`ny` ta biotexnologij imeni S. Z. G`zhy`cz`kogo*. vol. 16. no. 1-2.
8. Babin B. J. and Zikmund W. G. (015). Exploring marketing research. Cengage Learning.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2018 р.

УДК 378.1

Григорій Леонардович МОНАСТИРСЬКИЙ

доктор економічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: grymon@ukr.net

Люба Ярославівна ТУРЧИН

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: 0963104024L@gmail.com

Віктор Михайлович ОСТРОВЕРХОВ

кандидат економічних наук,
доцент, декан факультету економіки та управління
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: vik_ostr@ukr.net

Руслана Степанівна ЛУЦІВ

викладач кафедри міжнародних економічних відносин
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: ruslana18@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСПОРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Монастирський, Г. Л. Проблеми та перспективи транспортного забезпечення: вітчизняний та закордонний досвід / Григорій Леонардович Монастирський, Люба Ярославівна Турчин, Віктор Михайлович Островерхов, Руслана Степанівна Луців // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 47-61.

Анотація

У статті досліджено логістичні підходи в системі муніципального управління, обґрунтовано екологічні питання розвитку транспортної системи в Україні та світі, запропоновано стратегію впровадження екологічно безпечної транспортної системи, проаналізовано особливості впливу різних транспортних засобів в різних країнах на навколишнє середовище, виявлено основні переваги та недоліки транспортного забезпечення, проаналізовано цінову політику перевізників в Україні та світі, запропоновано шляхи вирішення проблем громадського транспорту.

Ключові слова: *транспортне забезпечення, громадський транспорт, муніципальна екологістика, перевізники, транспортні послуги, навколишнє середовище, інфраструктура.*

© Григорій Леонардович Монастирський, Люба Ярославівна Турчин, Віктор Михайлович Островерхов, Руслана Степанівна Луців, 2018

Hryhorii Leonardovych MONASTYRSKYI

Doctor of Economics, Professor
Vice-rector on scientific and pedagogical work

Liuba Yaroslavivna TURCHYN

PhD in Economics, Associate Professor of Marketing Department

Viktor Mykhailovych OSTROVERKHOV

PhD in Economics, Associate Professor
Dean of Faculty of Economics and Management

Ruslana Stepanivna LUTSIV

Professor of the International Economic Relations Department
Ternopil National Economic University

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR TRANSPORTATION: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Abstract.
The logistic approaches in the municipal management system is analyzed, the environmental issues of the transport system development in Ukraine and the world are substantiated, a strategy for the implementation of an environmentally safe transport system is proposed, the peculiarities of the various vehicles impact in different countries on the environment are analyzed, the main advantages and disadvantages of transport security are identified, the price policy of transport operators in Ukraine and the world is analyzed, ways of solving problems of public transport are offered in the article.

Keywords: *transport, public transport, municipal ecologistics, transporters, transport services, environment, infrastructure.*

JEL classification: L91; L92; O18; R41

Вступ

Сучасні міста (особливо мегаполіси) відчувають величезні труднощі із вирішенням проблем життєзабезпечення своїх мешканців. Бурхливий розвиток особистого автотранспорту призводить до заторів на дорогах. Багато спроб вирішити дану проблему поки не дають бажаних результатів. Історично окремі підсистеми в місті (адміністрація міста, транспорт, охорона здоров'я, освіта, торгівля та ін.) намагаються самостійно вирішувати свої проблеми. Однак, як відомо, оптимізувати по локальних підсистемах всю систему нелінійної природи не можливо, необхідно враховувати безліч факторів. Таке завдання може виконати лише «міська логістика» (англ. City logistics, City-Logistik), оскільки лише вона здатна скоординувати численні ланцюжки діяльності, мінімізувати витрати [1].

Впровадження логістичних підходів в систему муніципального управління набуває дедалі більшої актуальності на сучасному етапі розвитку економіки. Одним з вадливих питань, що потребує постійної уваги як державних і регіональних, так і муніципальних органів влади, безсумнівно, є питання управління розвитком регіонів і міст. Процес становлення ринкових відносин потребує комплексного вирішення економічних, виробничих, екологічних і соціальних проблем розвитку, розміщення та функціонування виробничих сил і муніципалітетів. Саме в умовах формування ринкових

відносин та відмови від директивного централізованого управління гостро постають питання забезпечення ефективного економічного і соціального розвитку муніципальних об'єднань.

Варто також наголосити, що однією із гострих проблем сьогодення, котра потребує негайного вирішення є питання екології – забруднення довкілля, а також пошук шляхів щодо уникнення цього явища. Світова спільнота активно шукає методи вирішення цього питання. Боротьба за чисте довкілля ведеться у всіх сферах життя людей. А розвиток екологічних параметрів транспортної системи є важливою, невід'ємною складовою у боротьбі за чисте середовище.

Багато сучасних науковців досліджували процеси формування транспортно-логістичних центрів, зокрема Прейгер Д. К., Єлова І. А., Прокофьева Т. А., Сергєєв В. І., Євсюк А. А., Ясинский В. В., Ємельянова О. Ю. та інші. Однак, транспорт, що існує сьогодні несе величезну шкоду довкіллю. Це питання на даний момент як ніколи актуальне та потребує подальших досліджень та розробок.

Мета і завдання статті

Метою даної статті є дослідження питань розвитку транспортної системи та розробка нових їх видів, альтернативних способів пересування, використання нешкідливого транспорту з екологічної точки зору.

Виклад основного матеріалу дослідження

Транспорт являється однією із найважливіших та найпотужніших галузей будь-якої країни світу. Значення транспорту для кожної країни винятково велике. Транспорт забезпечує зв'язки між виробництвом і споживанням, задовольняє потреби населення в перевезеннях, має велике оборонне значення [2, с. 16]. Власне, транспортна система полегшує життя людству. Однак, водночас, це створює ряд проблем, на які неможливо не наголосити.

Збільшення кількості та різноманітності наповнення транспортних потоків на інфраструктурі транспортних мереж, яка давно не змінювалася, а також значне погіршення стану самих доріг, призвело до зменшення величини пропускної здатності транспортної сітки міст, а на окремих ділянках – до її критичних значень.

В свою чергу, це загострило давно існуючі світові проблеми екологічного характеру, пов'язані з забрудненням довкілля викидами двигунів внутрішнього згоряння, продуктами зношування шин, шумовими, вібраційними, та електромагнітними забрудненнями.

Науковцями доведено, що всі види сучасного транспорту завдають великої шкоди біосфері, але найбільш небезпечний для неї – автомобільний транспорт. Сьогодні у світі приблизно 600 млн. автомобілів. У середньому кожний з них викидає в добу 3,5 – 4 кг чадних газів, значну кількість оксидів азоту, сірки, сажу. При використанні етильованого (з додаванням свинцю) бензину цей високотоксичний елемент потрапляє у вихлопи. Щодо України, то автомобільний транспорт забруднює атмосферу в більшості міст не менше ніж на 30%. Автомобілі використовують кисень атмосфери, для них щорічно розширюють мережу доріг із твердим покриттям і густою сіткою обплутують планету. Прокладання доріг вимагає дуже великих витрат енергії [3, с. 49]. Автомобільний транспорт задля функціонування витрачає величезну кількість палива. Але його джерела вичерпні, особливо швидко вичерпуються запаси нафти, продуктом переробки якої є бензин. Нажаль, крім цього, ще й видобуток нафти, її транспортування та переробка на нафтопереробних підприємствах призводить до забруднення ґрунтів, води й атмосфери.

У глобальному балансі забруднення атмосфери частка автотранспорту складає 13,3%, але в містах вона зростає до 80%. Навіть легковому автомобілю для згоряння 1

кг бензину потрібно 2,5 кг кисню. У середньому автолюбитель проїжджає в рік 10 тис. км і спалює 10 т бензину, витрачаючи 35 т кисню і викидаючи в атмосферу 160 т вихлопних газів, у яких виявлені близько 200 різних речовин, у тому числі 800 кг оксиду вуглецю, 40 кг оксидів азоту, 200 кг вуглеводнів. Якщо бензин етильований, то ще і 3,5 кг отрутного свинцю. Крім того, кожен автомобіль, стираючи шини, поставляє в атмосферу 5-8 кг гумового пилу щорічно [4].

Вищенаведені дані беззаперечно вказують на те, що світу варто звернути увагу на стан розвитку транспортної системи. Необхідно вирішити екологічну проблему, яку створює транспорт, тобто зменшити шкоду довкіллю. Власне, для цього різні країни світу пропонують впровадження певних екологічних параметрів, що мають зменшити шкоду, яку завдає транспорт екології. Серед таких можна виділити такі пропозиції:

–прийняти закон, згідно якого власники підприємств, де працює більше ніж 100 чоловік, повинні скласти спеціальний графік роботи, щоб зменшити число поїздок автомобілів працівників;

–практикувати роботу вдома кілька разів у тиждень;

–зменшувати число робочих днів, шляхом збільшення їх тривалості;

–заохочувати на почергове використання одного автомобіля групою співробітників.

Наприклад, в США з водіїв, які з'явилися в час «пік» на завантажених магістралях, стягують особливу плату, планують підвищити податки на бензин тощо. В більшості країнах світу розбудовують велодоріжки по магістралях [5].

У різних країнах світу розвиток транспортної системи відбувається по-різному, але має багато спільних рис. Наприклад, як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, види транспорту, їхні основні фонди належать або державі, або приватним компаніям. Так, у США залізниці належать кільком монополіям, а у Великій Британії, Франції, Німеччині, Індії, Аргентині, Бразилії, Мексиці, Індонезії, Туреччині, Україні та інших країнах вони є власністю держави. В переважній більшості держав світу залізниці не довіряють приватним компаніям. Найбільш розвинена транспортна система країн Європи та Північної Америки, де зосереджено понад половину залізничних колій, рухомого складу, шосейних шляхів, автопарку тощо. У цих країнах досягнуто високого технічного рівня розвитку транспорту. Країнам, які розвиваються, властивий низький рівень розвитку видів транспорту, застарілий різнотипний склад, малопотужний парк локомотивів, вагонів, автомобілів, непридатне обладнання [6].

Ще одним досить поширеним видом транспорту є трамваї. Цей транспорт функціонує в основному на дизельному паливі (ДП). І вплив ДП на екологію також досить невтішний. Токсичними викидами є відпрацьовані і картерні гази, пари палива з карбюратора і паливного бака. Основна частка токсичних домішок надходить в атмосферу з газами [7, с. 41].

Транспорт на дизельному паливі викидає у великих кількостях сажу, що у чистому виді не токсична. Однак частки сажі несуть на своїй поверхні частки токсичних речовин, у тому числі канцерогенних. Також, сажа може тривалий час знаходитися в зваженому стані в повітрі, збільшуючи тим самим час впливу токсичних речовин на людину.

Багато фахівців у різних ЗМІ стверджують, що міський електричний транспорт є екологічно чистим видом транспорту. На жаль, це твердження недостатньо коректне. Взагалі такий вираз — «екологічно чистий» — за межами побутового, життєвого вживання варто використовувати з обережністю. Більш коректно було б говорити про відносні, порівняльні оцінки. Переконливішими будуть оцінки динаміки в часі, порівняння екологічної ситуації в просторі (у різних регіонах, містах, районах, мікрозонах) і, звичайно ж, порівняння шкідливих впливів різних видів міського транспорту.

Отож, наголошуючи на пріоритетності розвитку електротранспорту, в жодному випадку не можна забувати, принаймні, про три досить істотні фактори.

Захист середовища існування від техногенних факторів, захист людини від негативних впливів цього середовища може бути як пасивним, так і активним. У першому випадку це міри, здійснювані для захисту об'єктів від неминуче виникаючих факторів впливу, в іншому – міри, які дозволяють зменшити кількісну характеристику впливу або виключити її взагалі за рахунок істотних змін, що відносяться безпосередньо до джерела. Стосовно міського пасажирського транспорту це можуть бути, наприклад: пасивні міри – шумозахисні екрани, захисні посадки дерев, тощо; активні міри – зміни в конструкції дорожніх і шляхових пристроїв, встановлення очисних фільтрів на автомобілях тощо. Однак найбільш ефективним варто вважати саме радикальне рішення – заміна джерела впливів, реалізація принципу пріоритетності розвитку видів транспорту, що мають більш високий екологічний рейтинг. Інакше: при виборі виду транспорту в рамках транспортно-містобудівного проектування варто неодмінно враховувати екологічні характеристики, у тому числі порівняльні показники безпеки руху і, як наслідок, рекомендувати пріоритетний розвиток електротранспорту, особливо у великих містах.

По-перше, специфіка міського електричного транспорту визначає наявність певних додаткових факторів, які негативно впливають на локальну екологічну ситуацію. Так, необхідно рахуватися з більш інтенсивними процесами пилоутворення на трамвайних шляхах, де в процесі стирання дрібних часток піску і пилу між металевими поверхнями колісного бандажа і головки рейки в рейкових жолобах накопичується тонко дисперсний пил. При стиранні автошин і гальмових накладок, застосованих на тролейбусах, утворюється ще і гумовий пил. Їх викиди в атмосферу забруднюють і обтяжують повітря, яким дихає людство. Іноді спостерігаються витоки мастильних матеріалів безпосередньо на проїзну частину вулиць або баластовий шар трамвайного шляху. Блукаючі струми, які виникають у зоні впливу рейкових шляхів трамвая, стають причиною руйнування підземних металевих споруджень і, в тому числі (що особливо небезпечно) газопроводів [8].

Звідси випливає, що навіть визнавши екологічні характеристики міського електротранспорту найбільш благополучними, не можна нехтувати наявністю цих додаткових факторів.

По-друге, залежності, порівняння й оцінки, наведені вище, базуються на аналізі функціонування справного рухомого складу й інших технічних засобів транспорту. Навіть для неспеціаліста очевидно, що рівень шумового дискомфорту на рейковому шляху трамвая зі зношеними рейками, погано закріпленими механічними стиками, недобитими милицями при проході вагонів з колісними бандажами, що вимагають обточування через знос і місцеві нерівності, буде значно вище, ніж при русі якісно відремонтованих трамваїв по добре підбитій й відремонтованій безстиковій колії. Не продовжуючи аналогічних порівнянь, можна сказати, що і визнавши екологічні переваги електротранспорту, важливо безупинно забезпечувати близький до проектного (нормативного) рівня стан його технічних засобів, насамперед рухомого складу та рейкового шляху [9].

І, нарешті, по-третє, незважаючи на безперечну важливість екологічних оцінок, рішення про вибір того або іншого виду транспорту, що має в місті право на випереджальний розвиток, приймається на основі комплексного обліку цілого ряду факторів. Техніко-технологічні, архітектурно-планувальні, економічні – саме вони визначають конкурентоздатність трамвая, тролейбуса й автобуса в боротьбі. І у визначених місцевих умовах іноді навіть чисто кон'юнктурні розуміння роблять вибір не на користь стратегічно кращого рішення. Часто важливішими виявляються складність, висока вартість будівництва й експлуатації шляху або пристроїв енергопостачання, про-

блеми фінансування, площа територій, займаних на вулиці рухомим складом або спорудженнями, і втрати, пов'язані з їхнім використанням, тощо. Відтак, і в цьому випадку, визнавши пріоритетність електротранспорту на основі екологічних оцінок, необхідно розробити та здійснити систему заходів, які істотно підвищують його конкурентоздатність і по всіх тих напрямкам, по яких це виявляється необхідним. Міський пасажирський транспорт, його достатній розвиток і відповідний рівень функціонування - неодмінні умови життя сучасного міста і його населення. Однак настільки ж очевидно, що саме діяльність міського транспорту, в тому числі пасажирського, може бути визнана одним з основних факторів негативного впливу на стан середовища існування в містах, особливо великих.

Необхідна комплексна оцінка функціонування міських транспортних систем, їхньої екологічної чистоти, ергономічної взаємодії з іншими елементами міської інфраструктури, включаючи і показники безпеки руху і деякі інші «нетрадиційні» прояви (адже і звичайне для наших міст надмірне наповнення пасажирських салонів тролейбусів і трамваїв – досить серйозний екологічний фактор, що визначає стресові стани, підвищену транспортну утому, поширення захворювань у період епідемій тощо) [10].

Варто рекомендувати пріоритетний розвиток електротранспорту, особливо у великих містах і при наявності додаткових умов, що визначають підвищений рівень забруднення повітря. Доцільною буде розробка та реалізація програм підвищення конкурентоздатності міського електричного транспорту по основних конструктивних економічних характеристиках. Саме такі рішення найбільшою мірою враховують інтереси як галузей, так і територій і, насамперед, жителів міст – пасажирів міського транспорту.

Необхідно наголосити, що автомобіль XXI століття повинен бути екологічно чистим. В усіх розвинутих країнах реалізуються державні програми по екологічному й економічному транспорту. Відбулася розробка прототипу екологічно чистого легкого автомобіля з витратою палива не більш 3 л. на 100 км [11, с. 275].

Також, стратегія впровадження екологічно безпечної транспортної системи містить ряд параметрів, впровадивши які можна зменшити цей вплив:

–оптимізація розміру та структури парку вантажних і пасажирських транспортних засобів;

–реконструкція системи громадського транспорту міста;

–забезпечення дотримування технічного рівня та удосконалення екологічного контролю ДТЗ;

–розширення використання альтернативних видів палива;

–розвиток виробничо-технічної бази та підвищення якості технічного обслуговування і ремонту;

–удосконалення транспортного процесу;

–обмеження швидкості транспорту;

–розвиток вулично-дорожньої мережі й удосконалення організації і регулювання руху;

–прокладання вело мережі та створення велоінфраструктури;

–утилізація та вторинне використання відходів виробничої діяльності;

–якісне інформаційне та кадрове забезпечення.

Відтак, для екологічного розвитку транспортної системи міста потрібно врахувати й такий невід'ємний фактор, як мобільність. В Україні питання сталої мобільності підіймається і обговорюється впродовж декількох років [12]. І для його більш активного і дієвого включення необхідно розробити комплексний план мобільності, складовими якого мають бути:

–транзитна швидкісна транспортна лінія;

–заміна застарілого парку новими екологічними автобусами;

–введення нової зонованої схеми плати за паркування у центрі міста;

–введення громадської системи оренди велосипедів.

Варто зазначити, що до найбільш перспективних транспортних засобів прийдешнього сторіччя відносять електромобіль. Однак його джерела енергії – акумуляторні батареї – поки не можуть конкурувати з бензином і дизельним паливом. Без якісного стрибка їхніх характеристик електромобілі будуть мати обмежене застосування (перевезення по заданих маршрутах, виставочні, паркові й інші закриті зони). Поки вони не можуть конкурувати з традиційними автомобілями ні по технічним даним, ні по вартості, ні по зручності експлуатації. Конкурентоспроможний і відносно «чистий» транспортний засіб сьогодні можна розробити тільки за схемою «гібридного електромобіля» з комбінованою енергетичною установкою, що включає двигун внутрішнього згоряння (ДВЗ), електродвигун і буферний нагромаджувач енергії. Дослідження підтверджують техніко-економічну доцільність створення такого електромобіля, що приблизно на порядок «чистіше» звичайного автомобіля через меншу витрату палива і роботи ДВЗ в оптимальному режимі. Розвиток електромобілів багато в чому пов'язаний з прогресом розробки нових типів акумуляторів, які володіють меншою масою і більшою енергоємністю [13].

Екологічна чистота електромобіля насправді далеко не безперечна (якщо його акумулятори заряджають енергією від теплових електростанцій – це, по суті, «нафто-» або «вугіллямобіль», якщо ж від атомних – «автомобіль»). Інша справа сонцемобіль – різновид електромобіля, що отримує електроенергію від бортових або стаціонарних фотоперетворювачів. Сонячна енергія є невичерпною, екологічно чистою і безкоштовною енергією. Національні програми розвитку геліоенергетики і геліотехніки прийняли більш 70 країн планети – від Скандинавії до Австралії.

Електромобілі, сонцемобілі, сонячні велосипеди, електромоторні судна з сонячними батареями – всі ці екологічно чисті транспортні засоби перестали бути рідкістю. Вони знаходять все більше застосування, особливо у великих містах, перенасичених автотранспортом. Сонцемобіль – це електромобіль, забезпечений фотоелектричними перетворювачами (сонячними батареями) досить великої потужності, в яких енергія світла перетворюється в електричний струм, що живить тяговий двигун і заряджає акумулятор.

Однак, як не вражають досягнення рекордсменів трансавстралійських і інших престижних ралі, сонцемобілів на дорогах сьогодні не зустрінеш. Фахівці думають, що сонячний транспорт стане сильним конкурентом з автомобілем, коли ефективність доступних за ціною сонячних елементів (фотоелектричних перетворювачів) складе 40 -50%. Поки ж їх ККД всього 10-12%. Щоб сонцемобілі з потужністю сонячних батарей 1,5-2 кВт «наздогнали» автомобілі з двигунами в 100 разів могутніше, необхідно використовувати легкі і міцні конструкційні матеріали, ефективні системи електроприводу, досягнення аеродинаміки, геліо- і електротехніки, електроніки й інших наук. Конструкції транспортних засобів майбутнього і відпрацьовуються на ралі сонцемобілів.

Компанія "Honda" приступила до серійного випуску електровелосипедів з мотор-колесом. Вже створені шини, що при доброму контакті з дорогою володіють найнижчим коефіцієнтом опору кочення, а це означає – менше тертя, менше викиду пилу шин в середовище. На багатьох підприємствах світу створюють тягові конденсатори, які замінюють звичні акумуляторні батареї. Їх заряджають усього хвилину, а термін їхньої служби на порядок більше ніж в акумуляторах. Вони майже не вимагають витрат на обслуговування, легко піддаються утилізації і не забруднюють довкілля. Сонячний транспорт – це машини, які повинні використовуватися всіма. Якщо всі люди перейдуть на використання сонцемобілів то екологія нашої планети набагато покращиться [14].

Отже, на сучасному етапі розвитку міст постало надзвичайно важливе питання вдосконалення системи громадського транспорту. В першу чергу, це зумовлено тим, що якість послуг громадського транспорту є візитівкою будь-якого міста. По-друге, сучасні тенденції розвитку «розумних міст» (Smart city) вимагають впровадження інноваційних технологій практично у всіх секторах управління містом і, насамперед, це стосується громадського транспорту.

До основних видів міського громадського транспорту в Україні належать трамвайне, тролейбусне, автобусне сполучення і метро. Одним з найзручніших видів транспорту є метрополітен. В Україні нині метрополітени діють у трьох містах: Києві, Харкові та Дніпропетровську. Більшість міст України має автобусне сполучення, що функціонує у звичайному режимі; автобуси, що функціонують у режимі маршрутного таксі. За всіма показниками цей вид міського транспорту перевищує всі інші види, однак автобуси дуже забруднюють довкілля. Перевезення забезпечують як комунальні перевізники, так і приватні, що мало б посилювати конкуренцію в даній галузі та спонукати перевізників поліпшувати якість послуг громадського транспорту [2].

Основною відмінністю України від більшості європейських столиць є оплата проїзду у конкретному транспортному засобі, а не поїздки загалом, незалежно від того, чим ви їдете і скільки пересадок робите. У більшості міст пересадки є безкоштовними, в тому числі між різними видами транспорту. Однак подекуди, наприклад, у Лондоні та Москві, сусідній Польщі існують окремі тарифи на вуличні (трамвай, тролейбус, автобус) та позавуличні (метрополітен) види транспорту, пересадки між ними можуть оплачуватися [14, 16]. Куплений квиток потрібно обов'язково прокомпостувати (покласти квиток у один з компостерів, які прикріплені до стінок транспорту, та пробити його). Тільки прокомпостований квиток дає підставу для легального проїзду у трамваях, який необхідно зберігати до кінця своєї подорожі.

На сьогоднішній день в містах ведеться розбудова контактної мережі в нових пасажиронасичених районах та районах багатоповерхової забудови. Завдяки цьому було організовано нові та модернізовано старі тролейбусні та автобусні маршрути, що дозволило підвищити рівень транспортної зв’язаності віддалених мікрорайонів з основними точками міст [15]. З урахуванням концепції «розумного міста» розбудова тролейбусної контактної мережі є надзвичайно позитивним явищем в розвитку громадського транспорту міст, адже електротранспорт набуває все більшої популярності в розвинених країнах Європи, завдяки своєму помірному впливу на довкілля.

Важливими позитивними тенденціями в розвитку громадського транспорту в Україні є можливість в режимі он-лайн відстежити рух громадського транспорту, визначити точний час прибуття на конкретну зупинку. Позитивним моментом є також наявність у місті «розумних зупинок», на яких встановлені спеціальні табло, на яких відображається розклад руху громадського транспорту. Проте, варто зазначити, що такі табло встановлені лише на найбільших зупинках міст і функціонують за рахунок коштів комерційних підприємств [17, с. 48].

Окрім позитивних тенденцій у розвитку громадського транспорту існують і такі, що стримують перетворення міст у «розумні». Насамперед, це якість та зручність перевезення. Щодо зручності, то варто сказати про відсутність спеціального обладнання для можливості користування транспортом людям з обмеженими можливостями. У багатьох розвинених країнах цю проблему давно вирішено за допомогою встановлення в громадському транспорті спеціальних пандусів, для того аби люди з обмеженими можливостями могли безперешкодно ним користуватися. Щодо якості транспортних послуг, то варто відзначити, що згідно з опитуванням (опитано 1150 осіб), яке було проведено за сприянням кафедри підприємництва, торгівлі та маркетингу Тернопільського національного економічного університету, 44% опитаних респондентів

відзначили високий рівень забруднення громадського транспорту, а 69% - бачать необхідність у збільшенні кількості одиниць транспорту, особливо у години «пік».

Власне, проведене дослідження, ще раз підтверджує існування проблеми низької якості транспортного обслуговування населення. Низький рівень якості проявляється у недотриманні розкладу на маршрутах, збільшенні часу на транспортування з одного місця в інше, зниженні рівня навичок водіння, зниженні рівня культури водіїв та обслуговування пасажирів, зростанні цін, зниженні безпеки та комфортності перевезень, екологічності послуг тощо. Також спостерігаються великі проблеми з рівнем якості самих одиниць транспорту, більшість з яких є застарілими та зношеними, потребують оновлення. Тому багато громадян незадоволені, що ціни зростають на перевезення, а якість послуг залишається на тому ж самому рівні, рухомий склад майже не оновлюється. Незадовільний рівень якості зумовлює низьку конкурентоспроможність послуг міського громадського транспорту.

Ще однією негативною тенденцією є недостатність інформативних інструментів транспортної системи, таких як: електронні табло в салонах, голосове оголошення зупинок, карт руху даного громадського транспорту. Хоча в деяких тролейбусах практика голосового оголошення зупинок діє, проте вона є недосконалою через часту несправність обладнання, збої в системі оголошення. За результатами опитування більшість респондентів, а саме близько 70% вважають першою необхідністю встановлення розкладу руху в транспорті та голосового оголошення зупинок.

Досить неоднозначною є тенденція впровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду в громадському транспорті в окремих мстах України. Автоматизована система обліку оплати проїзду запроваджується на виконання вимог Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду в міському пасажирському транспорті» [18]. Внаслідок впровадження даної системи власники таких квитків і карток можуть розраховуватися безготівково в автобусах та тролейбусах. Було обладнано спеціальні пункти поповнення квитків, а громадський транспорт обладнано стаціонарними терміналами (валідаторами), якщо це автобуси, та ручними терміналами, якщо це стосується тролейбусів. Громадяни, які не мають «Електронного квитка» можуть оплати проїзд готівкою, однак така послуга коштує дорожче. Ставлення мешканців міст до даного нововведення також не однозначне і сприймається з певним супротивом.

Відтак, дана система оплати проїзду має як позитивні так і негативні наслідки. Серед позитивних наслідків варто відмітити, що це є першим кроком наближення до цивілізованої системи оплати проїзду, яка вже чимало років активно функціонує в розвинених країнах світу. Завдяки електронним квиткам вартість проїзду для громадян не змінилася, що є надзвичайно важливо для мешканців міста. Ще однією позитивною рисою є те, що завдяки даній реформі тепер можна вести облік кількості пасажирів, які користуються громадським транспортом впродовж дня.

Негативними сторонами автоматизованої системи оплати проїзду є те, що не всі мешканці міста мають електронні квитки до початку впровадження змін і тому не мають змоги економити на проїзді та сплачують за вищими тарифами. Мають місце випадки умисного виведення валідаторів з ладу власниками або водіями транспортних засобів, аби мати змогу привласнювати необліковані кошти. Тому дана система є досить недосконалою і потребує доопрацювання. Також, необхідно посилити контроль за перевізниками та водіями з боку міської влади.

Однак, досліджуючи світовий досвід приходимо до розуміння того, що сучасні стандарти пасажирських перевезень вимагають не лише якісної матеріально технічної бази та належних умов експлуатації, але й розуміння неминучості є впровадження електронних систем, які покликані підвищувати якість обслуговування пасажирів та

збільшувати ефективність ведення господарської діяльності обслуговуючих підприємств, не зважаючи на деяке першочергове нерозуміння чи несприйняття мешканцями міст нововведень [18]. Використання різних електронних систем підвищують якість пасажирських перевезень, що позитивно впливає на загальний рівень розвитку міста.

Відтак, виокремимо такі можливості для підприємств-перевізників:

–автоматизувати та якісно підвищити рівень диспетчерського контролю за дотриманням графіків руху свого транспорту;

–автоматизувати оплату проїзду, що позитивно вплине на збір виручки;

–автоматизувати ведення обліку експлуатаційних витрат;

–впровадити системи автоматичного оголошення зупинок в транспорті.

Можливості для управління транспорту:

–контролювати ефективність підприємств-перевізників;

–завдяки накопиченим даним по руху та пасажиропотоку розробляти ефективну маршрутну мережу міста;

–створювати «Розумні зупинки», облаштовувати зупинки громадського транспорту апаратно-програмними комплексами, на яких буде відображатись інформація про прибуття транспорту.

Нами було досліджено і вивчено досвід Південної Кореї, що дозволило запропонувати декілька нововведень у систему транспортної логістики вітчизняних міст. Для прикладу, ефективним є запровадження такого корейського принципу, за якого усі пасажири заходять виключно передніми дверима, а виходять задніми, що зручніше для самих пасажирів і дозволить зменшити кількість безквиткових проїздів [19].

Також, можна ввести аналог корейської транспортної карти з ширшим асортиментом акційних послуг і ширшим колом використання, не обмежуючись лише маршрутними таксі та тролейбусами. Така карта надаватиме:

–знижку на проїзд в транспорті у розмірі 2 грн. (в Кореї 100 вон);

–можливість розраховуватись у таксі;

–купівля товарів у супермаркетах, таких як: Сільпо та АТБ тощо, і в магазинах, що розташовані безпосередньо на зупинках.

Власникам проїзної карти можна запропонувати знижки у такі заклади як:

–Арт галерея (20%);

–Художній музей (безкоштовний вхід);

–Театр (10%);

–Заклади громадського харчування (3-5%) тощо.

Пропозиція таких знижок може сприяти збільшенню рівня відвідуваності цих установ, і тим самим кількості надходжень у бюджет окремих міст. Позитивно на транспортну систему вітчизняних міст впливатиме створення станції байкшерингу, який успішно діє в провідних країнах світу, і зокрема, у Львові, де є 24 таких станції. Жителі та гості таких міст зможуть брати велосипед в одному пункті, а повертати в іншому. Для початку доцільним було б створити мінімум 3 таких станції у найбільш людних локаціях, а згодом розширювати їх кількість і створити он-лайн-карту.

Стосовно організації руху велосипедистів, то не обов'язково оснащувати все місто вело доріжками, достатньо буде знизити швидкість пересування автомобілів по місту до 50 км/год, що при зіткненні не є смертельним для велосипедиста. Подібні заходи дозволять популяризувати активне використання безпечного виду транспорту – велосипеду.

Доцільно є впровадження соціальних видів транспорту (автобусів, тролейбусів) виключно для пільгових категорій громадян, де пільга становитиме 50% вартості.

У модернізації та покращенні транспортної системи вітчизняних міст важливим напрямком роботи комунально-транспортної системи повинна бути установка карт-

ридерів у всіх маршрутках, та тролейбусах [20]. Приблизна вартість 1 такого апарату 2000 грн. Понесені витрати згодом дозволять зекономити на заробітній платі кондукторам, робота яких є неефективною. А заробітна плата в межах 5000-7000 грн.

Особливої уваги потребує також корейська система Korail Pass для залізничного транспорту. Проїзний квиток Korail Pass випускається спеціально для іноземних туристів, які подорожують по Кореї на поїзді. Korail Pass можна придбати відповідно до необхідного терміну використання (1, 2, 3, 4, 5 або 7 днів) під час подорожі. Володарі такого проїзного квитка можуть вільно здійснювати поїздки на всіх поїздах, керованих Національною залізничною корпорацією KORAIL, включаючи потяг-експрес KTX протягом означеного періоду часу. Частота і кількість поїздок не обмежені.

Проїзний квиток Korail Pass класифікується 1 day pass, Consecutive PASS і Flexible PASS:

–1 day pass - одноденний квиток;

–Consecutive PASS - буває 3-х видів: дія проїзного на 3, 5 або 7 днів, наступних один за одним (3/5/7 днів поспіль);

–Проїзний з гнучким графіком - Flexible PASS - буває 2-х видів: 2 і 4-денний (можна вибрати будь-яких 2/4 дня) [21].

Відзначимо, що таке нововведення дозволить популяризувати використання залізничного транспорту, збільшить рівень доходів Укрзалізниці за рахунок іноземців і матиме позитивний вплив на туристичну сферу як області, так і країни в цілому.

Відтак, можна стверджувати, що система організації транспортної логістики українських міст є застарілою, автобуси та тролейбуси зношеними та з численними поломками, а робота як водіїв так і кондукторів є неефективною.

Проведені дослідження вітчизняної транспортної системи показали таке:

–доцільно максимальне запровадження електронних систем у роботу транспорту;

–викорінення такої професії як кондуктор з метою економії коштів для можливого збільшення оплати праці водіям, які відмовляються працювати за поточний рівень платні та масово виїжджають закордон;

–впровадження аналогів корейських проїзних карт для автобусів та поїздів;

–запровадження системи байкшерингу як популяризації екологічних видів транспорту;

–виділення окремого транспорту для пільговиків;

–збільшення кількості самого транспорту, щоб нівелювати проблему сполучення.

Це в сукупності позитивно вплине на розвиток транспортної логістики міста.

Відтак, сучасний громадський транспорт повинен, насамперед, характеризуватися соціальною ефективністю, що має проявлятися у наданні жителям країни транспортної послуги лише високої якості. Основний критерій якості, який повинен враховуватись надавачами транспортних послуг, є час, що витрачений на поїздку. Так, відповідно до державних норм у містах з населенням від 250 до 500 тис. сумарні витрати часу на проїзд від місця проживання до місця роботи для 90 відсотків громадян не повинні перевищувати 35 хв. [22].

Для нормального функціонування економіки України необхідною складовою є стабільна робота всіх видів транспорту. Однак, за останні роки погіршилося становище підприємств-надавачів транспортних послуг, знизилась прибутковість транспортних підприємств за рахунок зменшення обсягів перевезень, рухомий склад транспортних підприємств досягнув граничного рівня, тому виникає потреба у закупівлі нового транспорту та реконструкції, ремонті старого. На даний час ще не впроваджено певних технічних інновацій та технологічної модернізації, що призвели б до покращення

становища на ринку транспортних послуг. Не використовуються всі можливості транспортної галузі на зовнішніх ринках.

Міський електротранспорт працює у 53 містах України. Протягом останніх шести років випуск трамвайних вагонів і тролейбусів на маршрути скоротився в середньому в 1,5 рази. Знизились якість та культура обслуговування, погіршилась регулярність руху транспорту. На сьогоднішній день відбувається значна перевантаженість трамваїв та тролейбусів пасажирами внаслідок зменшення насиченості транспортної мережі одинцями цих видів транспорту, через відсутність оновлення рухомого складу [18].

Найголовнішою причиною настання кризи міського електротранспорту є його збитковість, так як в Україні використовують застарілі трамваї та тролейбуси, які експлуатувались щонайменше 30 років. Це є однією з причин неякісного обслуговування, тому що транспортні засоби характеризуються високою енергозатратністю, низькою надійністю, високою трудомісткістю їх обслуговування і ремонту. Саме через ці характеристики нашого транспорту пасажири побоюються сідати в такий «сучасний» транспорт і тим більше платити за такий сервіс [24].

Також значно знизився рівень якості пасажирських перевезень в автотранспорті, знизився рівень комфорту та безпеки. Автобуси та маршрутки також потребують оновлення і реконструкції. Суттєво зріс відсоток аварійності через вихід на ринок недосвідчених перевізників, які не мають відповідних знань стосовно безпеки обслуговування.

Отже, головними причинами кризи громадського транспорту є збитковість, система управління, недостатній професіоналізм, відсутність джерел фінансування для оновлення рухомого складу транспортних засобів [24].

Однак, аби вийти з кризового становища, пропонуємо такі шляхи вирішення проблем громадського транспорту:

–підвищення якості та культури обслуговування;

–покращення соціальної політики;

–підвищення кваліфікації працівників;

–підвищення мотивації працівників, щоб вони були зацікавлені в зростанні продуктивності;

–створення такого органу управління громадським транспортом, який мав би змогу повноцінно вирішувати питання функціонування транспорту на загальнодержавному рівні, а саме: здійснювати законодавче та нормативне забезпечення; реалізовувати єдину технічну політику (уніфікація технічних параметрів транспортних засобів, чітке формулювання умов роботи та вимог безпеки); проводити державний контроль за технічним станом громадського транспорту;

–зміна повноважень виконавчої влади різних рівнів щодо громадського транспорту, виходячи з принципу відповідальності та збалансованості прав (в першу чергу визначити роль держави, у тому числі здійснити впровадження ліцензування транспортних послуг);

–вилучення підприємства громадського електротранспорту з числа підприємств, що не підлягають приватизації.

Підсумовуючи вищевикладене, дослідивши питання підприємств-надавачів послуг громадського транспорту, можна зробити висновок, що головною проблемою розвитку даного виду транспорту в Україні є невідповідність сучасних вимог споживачів якості наданих послуг. Пасажири, обираючи громадський транспорт, насамперед, бажають бути в безпеці, швидко доїхати до пункту призначення, щоб рух транспорту був регулярним, поїздка була комфортною, екологічною, дешевою. Перед транспортною мережею споживачі ставлять вимоги більш швидкого, безпечного та комфортного перевезення. Для того щод підприємства громадського транспорту мали перспективне

майбутнє, їм потрібно надавати населенню тільки якісні транспортні послуги. Зростання рівня якості послуг є дієвим засобом врегулювання інтересів різних сторін, а саме: перевізників, органів місцевого самоврядування, що зацікавлені в пріоритетному розвитку громадського транспорту в місті, та громадян – прихильників індивідуального транспорту. Відтак, однією із запорук сталого розвитку міст України є вдосконалення систем громадського транспорту з урахуванням вимог сучасності. Стратегія розвитку міського пасажирського транспорту повинна бути спрямована на досягнення високої економічної та соціальної ефективності роботи вітчизняних транспортних підприємств та забезпечення екологічної безпеки міст.

Література

1. Public Transport Increases Urban Competitiveness. URL: http://www.uitp.org/news/UCLG-Congress.
2. Борисова Т. М. Оцінка якісних параметрів надавачів послуг міського громадського транспорту Тернополя: результати емпіричного дослідження. Український журнал прикладної економіки. 2017. Том 2. № 3. С. 11-18.
3. Фришев С. Г., Мельник І. І., Бондар С. М. Загальний курс транспорту: Навч. Посібник. К.: Вища освіта, 2006. 162 с.
4. The Competitiveness of Cities : A report of the Global Agenda Council on Competitiveness. World Economic Forum, 2014. 60 c. URL: http://www3. weforum. org/docs/GAC/2014/WEF_GAC_CompetitivenessOfCities_Report_ 2014.pdf.
5. Public Transport Trends 2017. URL: http://www.uitp.org/sites/default/files/Knowledge/PT_Trends/PT_Trends_2017_Summary.pdf.
6. Boulton A., Brunn S. D., Devriendt L. (Forthcoming). Cyberinfrastructures and «smart» world cities: Physical, human, and soft infrastructures. In P. Taylor, B. Derudder, M. Hoyler, F. Witlox (Eds.), International Handbook of Globalization and World Cities. Cheltenham, U.K.: Edward Elgar. URL: http://www.neogeographies.com/documents/cyberinfrastructure_smart_world_cities.pdf
7. Kupriyanovsky V. P., Bulancha S. A., Chernykh K. Y., Namiot D. E. Smart cities as the "capitals" of the digital economy. *International Journal of Open Information Technologies*. 2016. [1] 2. P.41-52.
8. Zhuhadar L., Thrasher E., Marklin S., Ordóñez Patricia de Pablos The next wave of innovation. Review of smart cities intelligent operation systems. *Computers in Human Behavior*. Volume 66, January 2017. P. 273-281.
9. The Chicago Taxi URL: https://www.chicagowatertaxi.com/
10. Boreiko O., Teslyuk V. Model of a controller for registering passenger flow of public transport for the "smart" city system. Proc. of the 14 Intern. Conf. on The Experience of Designing and Application of CAD Systems in Microelectronics (CADSM'2017). Lviv. Polyana: Publishing House Vezha&Co. 2017. P. 207-209.
11. Nowicka K. Smart City logistics on cloud competing model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2014. V. 151. P. 266–281.
12. Boreiko O. Y., Teslyuk V. M. Developing a controller for registering passenger flow of public transport for the "smart" city system. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. Vol. 6, Issue 3 (84). P. 40–46.
13. Правила надання населенню послуг з перевезень міським електричним транспортом. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 року № 1735.
14. Trvalé změny PID od 1. září 2018 URL: www.dpp.cz
15. Порівняння вартості проїзду в Києві та інших містах світу URL: http://uainfo.org/blognews/475256-porvnyannya-vartost-proyizdu-v-kiyev-ta-nshih-mstah-svtu-nfografka.html

16. Як мандрувати Польщею URL: https://www.polscha.travel/uk/m% D1%96 skiy - transport/
17. Прейгер Д. К., Собкевич О. В., Ємельянова О. Ю. Стратегічні напрями розвитку транспортної галузі України у після кризовий період. К.: НІСД, 2011. 48 с.
18. Томчишин Ю. Громадський транспорт на роздоріжжі. URL : https://zbruc.eu/ node/76290
19. Транспорт в Сеулі URL*:* https://www.tourister.ru/world/asia/korea-republic-of/ city/seoul/publications/631
20. Ларіна Р. Р. Формування та забезпечення надійності регіональних логістичних систем: монографія. Донецьк: Норд-Прес, 2005. 284с.
21. Коли українці пересядуть на велосипеди *URL:* https://delo.ua/business /kogda-ukraincy-peresjadut-na-velosipedy-333388/
22. Маловичко А. С. Інтеграція України До Транспортно-Логістичної Системи Європейського Союзу. URL: http://bses.in.ua/journals/2016/7-2016/12.pdf
23. Пасажирський транспорт «Омнібус» URL: http://www.omnibus.ru/uitp.html
24. Гнедіна К.В. Громадський транспорт в містах України: проблема якості транспортних послуг. 2009. URL: http://www.confcontact.com/2009kach/gnedina.php
25. Міністерство інфраструктури України URL: https://mtu.gov.ua /news/ 27947.html

References

1. Public Transport Increases Urban Competitiveness, available at: http://www.uitp.org/ news/UCLG-Congress.
2. Bory`sova, T. M. (2017). «Estimation of qualitative parameters of providers of public transport services in Ternopil: results of empirical research». *Ukrayins`ky`j zhurnal pry`kladnoyi ekonomiky*`. vol. 2. no. 3. pp. 11-18.
3. Fry`shev S. G., Mel`ny`k I. I., Bondar S. M. (2006). *Zagal`ny`j kurs transportu.* [General course of transport]. Vy`shha osvita. Kiev. Ukraine.
4. The Competitiveness of Cities : A report of the Global Agenda Council on Competitiveness. World Economic Forum, 2014. 60 c., available at: http://www3. weforum.org/ docs/GAC/2014/WEF_GAC_CompetitivenessOfCities_Report_ 2014.pdf.
5. Public Transport Trends (2017), available at: http://www.uitp.org/ sites/default/files/ Knowledge/PT_Trends/PT_Trends_2017_Summary.pdf.
6. Boulton, A., Brunn, S. D. and Devriendt, L. (Forthcoming). Cyberinfrastructures and «smart» world cities: Physical, human, and soft infrastructures. In P. Taylor, B. Derudder, M. Hoyler, F. Witlox (Eds.), International Handbook of Globalization and World Cities. Cheltenham, U.K.: Edward Elgar, available at:: http://www.neogeographies.com/ documents/ cyberinfrastructure _smart _world cities.pdf
7. Kupriyanovsky, V. P., Bulancha, S. A. and Chernykh K. Y., (2016). Namiot D. E. Smart cities as the "capitals" of the digital economy. *International Journal of Open Information Technologies*. no. 2. P.41-52.
8. Zhuhadar, L., Thrasher, E., Marklin, S. and Ordóñez Patricia de Pablos (2017). The next wave of innovation. Review of smart cities intelligent operation systems. *Computers in Human Behavior*. Vol. 66, January. P. 273-281.
9. The Chicago Taxi, available at: https://www.chicagowatertaxi.com/
10. Boreiko, O. and Teslyuk, V. (2017). Model of a controller for registering passenger flow of public transport for the "smart" city system. Proc. of the 14 Intern. Conf. on The Experience of Designing and Application of CAD Systems in Microelectronics (CADSM'2017). Polyana: Publishing House Vezha&Co. Lviv. Ukraine. P. 207-209.
11. Nowicka, K. (2014). Smart City logistics on cloud competing model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. Vol. 151. P. 266–281.

12. Boreiko, O. Y. and Teslyuk, V. M. Developing a controller for registering passenger flow of public transport for the "smart" city system. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. Vol. 6, Issue 3 (84). P. 40–46.
13. Provision of public transport services by city by electric transport. Shuttle by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 23, 2004 No. 1735.
14. Trvalé změny PID od 1. září 2018, available at: www.dpp.cz
15. Comparison of the cost of travel in Kiev and other cities of the world, available at: http://uainfo.org/blognews/475256-porvnyannya-vartost-proyizdu-v-kiyev-ta-nshih-mstah-svtu-nfografka.html
16. How to travel to Poland, available at: https://www.polscha.travel/uk/m%d1%96 skiy - transport /
17. Prejger D. K., Sobkevy`ch O. V., Yemel`yanova O. Yu. (2011). *Strategichni napryamy` rozvy`tku transportnoyi galuzi Ukrayiny` u pislya kry`zovy`j period.* [Strategic directions of development of the transport industry of Ukraine in the post-crisis period]. NISD. Kiev. Ukraine.
18. Tomchy`shyn Yu. Public transport at the crossroads, available at: https://zbruc.eu/node/76290
19. Transportation in Seoul, available at: https://www.tourister.ru/world/asia/korea-republic-of/city/seoul/publications/631
20. Larina, R. R. *Formuvannya ta zabezpechennya nadijnosti regional`ny`x logisty`chny`x sy`stem*. [Formation and reliability of regional logistic systems]. Nord-Pres. Donetsk. Ukraine.
21. When Ukrainians go to bicycles, available at: https://delo.ua/business/kada-krajnycy-pereesjadut-na-velosipedy-333388 /
22. Malovy`chko, A. S. (2016). Integration of Ukraine into the European Union Transport and Logistics System, available at: http://bses.in.ua/journals/2016/7-2016/12.pdf
23. Passenger transport "Omnibus", available at: http://www.omnibus.ru/uitp.html
24. Gnedina K. V. Public transport in the cities of Ukraine: the problem of the quality of transport services, available at: http://www.confcontact.com/2009kach/gnedina.php
25. Ministry of Infrastructure of Ukraine, available at: https://mtu.gov.ua/news/27947.html

Стаття надійшла до редакції 21.04.2018 р.

УДК 658.5

Альвіна Іванівна ОРЄХОВА

кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічного контролю та аудиту,
Сумський національний аграрний університет
E-mail: alva8or@gmail.com

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Орєхова, А. І. Діагностика економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу [Текст] / Альвіна Іванівна Орєхова // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 62–72. – ISSN 2415-8453**.**

Анотація

Вступ. *У сучасних умовах господарювання одним з найефективніших інструментів вирішення поставлених завдань є діагностика економічного потенціалу підприємства. Використання цих діагностики дозволить підприємству впливати як на кінцеві результати його діяльності, так і на межі економічного зростання та структурного розвитку всієї організації, що й обумовлює актуальність теми дослідження.*

Метою *статті є дослідження сутності та особливостей діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу.*

Результати. *Для досягнення цілей та завдань у статті доведено, що форма діагностики економічного потенціалу підприємства залежить від його організаційної структури та галузевої специфіки. При використанні комплексної форми діагностики одночасно досліджуються всі складові економічного потенціалу підприємства, тобто аналізується сукупна здатність підприємства як майнового комплексу забезпечити певний рівень виробництва товарів (робіт, послуг). Обґрунтовано, що при формуванні економічного потенціалу аграрних підприємств слід враховувати той факт, що він являє собою складну економічну систему з певними властивостями. Безпосередньо оцінка економічного потенціалу є основою формування механізму його ефективного використання. Розглянуто сучасний стан та ефективність використання складових економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу України.*

Висновки. *Отримані результати дослідження поглиблюють і розвивають сучасні підходи до діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу. Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук оптимальних методик діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу як основу його ефективного управління.*

Ключові слова: *потенціал; економічний потенціал; діагностика економічного потенціалу; потенціал суб'єктів агробізнесу; виробничий потенціал.*

Alvina Ivanivna ORIEKHOVA

PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Economic Control and Audit,
Sumy National Agrarian University
E-mail: alva8or@gmail.com

DIAGNOSTICS OF ECONOMIC POTENTIAL OF AGRARIAN BUSINESS ENTITIES

Abstract

Introduction. *One of the most effective tools for solving tasks is to diagnostics the economic potential of the enterprise in modern economic conditions. Using the results of diagnostics will*

© Альвіна Іванівна Орєхова, 2018

allow the company to influence not only the final results of its activities, but also on the boundaries of economic growth and structural development of the entire organization, which determines the relevance of the research topic.
Purpose. *The purpose of the article is to study the essence and features of the economic potential of agrarian business subjects diagnostics.*
Results. *It is proved that the economic potential diagnostics form of an enterprise depends on its organizational structure and sector specificity to achieve the goals and objectives in the article. Using the complex form of diagnostics, all components of the economic potential of the company are simultaneously investigated, that is, the aggregate ability of the enterprise as a property complex to provide a certain level of production of goods (works, services) is analyzed. It is substantiated that in forming economic potential of agrarian enterprises it is necessary to take into account the fact that it is a complex economic system with certain properties. Direct evaluation of economic potential is the basis for the mechanism formation or its effective use. The present state and the economic potential components using efficiency of Ukraine agrarian business subjects are considered.*
Conclusions. *The obtained research results deepen and develop modern approaches to the economic potential diagnostics of agrarian business subjects. Further research will be aimed at finding optimal methods for diagnosing the economic potential of agrarian business subjects as a basis for its effective management.*

Keywords: *potential; economic potential; economic potential diagnostics; agrarian business subjects potential; production potential.*

JEL classification: D24, G31, Q2

Вступ

Одним з найважливіших завдань в сучасних умовах господарювання є забезпечення підприємству можливості досягнення конкурентних переваг шляхом використання сучасних досягнень науки і практики. Підприємства, що підтримують високий рівень економічного потенціалу, є найбільш стійкими в умовах нестабільного зовнішнього середовища за рахунок отримання своєчасної інформації про економічний стан та оперативного реагування на поточні зміни. Для визначення базових напрямів розвитку підприємства необхідно керуватися пріоритетами, зумовленими пошуком шляхів подолання виявлених проблем та максимального використання переваг. У сучасних умовах господарювання одним з найбільш ефективних інструментів вирішення поставлених завдань є діагностика економічного потенціалу підприємства. Використання результатів діагностики дозволить підприємству впливати не тільки на кінцеві результати його діяльності, а й на межі економічного зростання і структурного розвитку всієї організації.

На сьогодні економічна література представлена значною кількістю методичних підходів щодо проведення економічної діагностики потенціалу підприємств, запропонованих вченими такими, як І. Ансофф, В. Бурчевський, М. Горбатюк, О. Дмитренко, Т. Загорна, В. Івахненко, Н. Краснокутська, О. Кузьмін, О. Маслак, Є. Мних, О. Олексюк, І. Репіна, О. Федонін, В. Шаповал, Г. Швиданенко та ін.

Не зважаючи на значну кількість публікацій з даної проблематики, нерозв'язаними залишаються теоретичні та практичні аспекти діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження сутності та особливостей діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу. У межах досягнення мети виокремлено наступні

завдання:

– дослідження сутності діагностики економічного потенціалу підприємства;

– дослідження особливостей діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу;

– проведення діагностики складових економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу;

– сформувати відповідні висновки на основі проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як справедливо зазначає Парфентьєва О. Г. [5], діагностика економічного потенціалу підприємства дозволяє оцінити ефективність його використання та розробити комплекс заходів, які найбільш повно враховують вплив усіх чинників зростання і сформувати збалансований у всіх відношеннях потенціал підприємства. У ринкових умовах економічна діагностика має не лише виявляти хиби, а й розкривати можливості подальшого зростання економіки. Діагностика економічного потенціалу підприємства потребує наявності методики її проведення, сформованої системи критеріїв, які спроможні відобразити стан потенціалу розвитку підприємства, оптимальні та граничні значення меж його змін з урахуванням чинників, що впливають на нього в той чи інший період часу.

Під час діагностики економічного потенціалу підприємства показники слід розглядати тільки в динаміці, щоб уникнути невідповідних висновків через наявність випадкових явищ, що мали місце в тому чи іншому періоді. Попередньо потрібно переконатися в порівнянності аналізованих показників. Для їх порівнянності необхідно: скорегувати дані, що містяться в звітності на коефіцієнт інфляції; відкоригувати дані при зміні облікової політики організації; переконатися, що не відбувалися процеси злиття або поділу організацій.

Форма діагностики економічного потенціалу підприємства залежить від його організаційної структури та галузевої специфіки. Зазвичай діагностика економічного потенціалу підприємства проводиться у формі комплексного дослідження, поетапно або поелементно. При використанні комплексної форми діагностики одночасно досліджуються всі складові економічного потенціалу підприємства, тобто аналізується сукупна здатність підприємства як майнового комплексу забезпечити певний рівень виробництва товарів (робіт, послуг). При виборі другої форми діагностики потенціалу підприємства акцент робиться на головних критеріях, які в сукупності визначають здатність підприємства вирішувати його основні завдання. У цьому випадку постає проблема відбору головних критеріїв, які забезпечують системний підхід до структурування складових потенціалу підприємства.

Слід наголосити, що якість проведення діагностики економічного потенціалу підприємства визначається переліком відповідних показників економічної діяльності підприємства. Сьогодні не існує певного списку коефіцієнтів для проведення економічної діагностики потенціалу підприємства. Перелік показників, які пропонують розраховувати під час здійснення економічної діагностики, залежить від об'єкта діагностики, його складових та умов функціонування організації в процесі проведення економічної діагностики [4].

Економічний потенціал підприємства найчастіше розкривається через сукупність характеристик: реальні можливості, обсяг ресурсів і резервів, здатність до використання потенціалу, рівень і результативність його реалізації. Очевидно, що першу і третю характеристики важко оцінити в абсолютних значеннях, а інші можуть бути зведені до оцінки результативності та ефективності. Дослідження економічного потенціалу проводяться в рамках класичних методологій. Причина різноманіття

підходів до оцінки економічного потенціалу знаходиться в термінологічних різночитання категорії «економічний потенціал».

Економічний потенціал суб'єктів агробізнесу є складною, інтегрованою системою, що пов'язує різні за своїми характеристиками групи ресурсів матеріального і нематеріального характеру, які дозволяють отримувати результати шляхом створення сільськогосподарської продукції.

Для діагностики економічного потенціалу аграрних підприємств доцільно використовувати сучасні методи діагностики та оцінки.

У науковій літературі охарактеризовані та систематизовані показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та використання виробничих ресурсів. Аналіз ефективності використання окремих ресурсів дозволяє порівняти ефективність застосування ресурсів в різних галузях і оцінити досягнутий рівень використання ресурсів в конкретному підприємстві і порівняти з кращими показниками, а також визначити своє місце серед виробників аналогічної продукції і спланувати обсяги виробництва та рівень можливих витрат ресурсів на майбутній період.

При цьому використання наведених вище методів для оцінки економічного потенціалу аграрних підприємств є недостатнім і вимагає побудови та застосування специфічної системи їх оцінки. Так, дослідження економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу необхідно проводити поетапно.

Перший етап - підготовчий етап, який включає:

- вибір об'єкта оцінки (економічний потенціал підприємства в цілому або окремі його складові), періоду оцінки та цілі;
- визначення груп основних показників для кожної зі складових економічного потенціалу;
- визначення коефіцієнтів значущості, які визначають реальний вплив окремих складових економічного потенціалу на його загальний рівень;
- збір вихідної інформації для забезпечення проведення оцінки.

Другий етап - розрахунковий, що включає:

- проведення аналізу стану економічного потенціалу та перспектив розвитку;
- розрахунок показників, що характеризують окремі складові економічного потенціалу;
- розрахунок інтегральних показників складових економічного потенціалу;
- розрахунок інтегрального коефіцієнта розвитку економічного потенціалу підприємства;
- підсумкова оцінка економічного потенціалу підприємства.

Третій етап - аналіз отриманих результатів і формування пропозицій:

- аналіз факторів формування економічного потенціалу підприємства на основі дослідження сприятливих і негативних факторів, що впливають на його величину;
- обґрунтування висновку про рівень економічного потенціалу підприємства та розробка заходів, спрямованих на поліпшення або збереження існуючого стану;
- обґрунтування найбільш ефективних методів використання накопиченого економічного потенціалу та формування конкурентного економічного потенціалу;
- розробка сценаріїв подальшого розвитку підприємства, основою якого є економічного потенціал.

Таким чином, незалежно від того, на підставі якої саме методики проводиться діагностика економічного потенціалу, все елементи, виділені в складі потенціалу, повинні бути оцінені. Відповідно до цього, в складі методики оцінки необхідно виділення відповідних елементів, в тому числі:

- формування інформаційного масиву, вибір методики, проведення комплексного аналізу наявного рівня економічного потенціалу підприємства;

- аналіз результатів оцінки;

- формування прогнозних показників;

- розробка коригувальних заходів в складі стратегії, спрямованої на підвищення ефективності використання економічного потенціалу.

Дослідження останніх років в області формування та використання потенціалу аграрних підприємств виявили ряд протиріч: до сих пір у дослідників відсутня єдність думок щодо визначення категорії «економічний потенціал», структури та змісту утворюваних її елементів; відсутній єдиний підхід до вибору показників для проведення відповідних рейтингів аграрних підприємств, що робить останні досить формальними.

Крім того, адаптація теорії стратегічного управління до сучасної теорії аграрних підприємств, спроби якої все частіше зустрічаються в сучасних дослідженнях,:

по-перше, не вирішує завдань створення внутрішніх управлінських механізмів, що дозволяють оптимізувати параметри економіки аграрних підприємств і адаптувати їх до прогнозованих змін умов господарювання;

по-друге, не пропонує науково-обґрунтованих управлінських рішень, форм і методів управління, спрямованих на створення організаційно-економічних умов формування і ефективного використання оптимального економічного потенціалу аграрних підприємств.

Оцінка економічного потенціалу дозволяє: визначити у вартісному вираженні сумарну величину потенціалу, зосередженого на даній території, на певному підприємстві; встановити питому вагу кожного елемента і структуру потенціалу; визначити ступінь використання потенціалу. Знання всіх цих величин дозволяє визначити частку вільної енергії для подальшого розвитку і сприяє створенню довгострокової і гнучкою управлінської системи [1].

Найбільш важливими завданнями оцінки економічного потенціалу є:

- оцінка прибутковості (рентабельність капіталу);

- оцінка ступеня ділової активності підприємства;

- оцінка фінансової стійкості;

- оцінка ліквідності балансу та платоспроможності підприємства.

В якості традиційних показників в науковій літературі виділяють такі: 1) майновий стан; 2) становище на ринку; 3) забезпеченість виробничими ресурсами; 4) ефективність виробництва; 5) фінансовий стан підприємства.

Оцінка економічного потенціалу підприємства дозволяє визначити такі моменти:

по-перше, виявити наявні можливості підприємства;

по-друге, оцінити ступінь використання економічного потенціалу шляхом зіставлення його величини з рівнем реалізації;

по-третє, визначити найбільш оптимальні напрями вдосконалення структури підприємства з метою підвищення ефективності використання економічного потенціалу;

по-четверте, визначити рівень використання кожного його окремого елемента для виявлення резервних і недовикористаних можливостей;

по-п'яте, виявити напрям найбільш ефективних вкладень коштів у розвиток економічного потенціалу підприємства.

В даний час питання, пов'язані з оцінкою потенційних можливостей підприємства, є недостатньо розробленими. Є ряд робіт науковців, присвячених вирішенню даної проблеми. Однак типової методики досі не існує.

Для оцінки економічного потенціалу можливе застосування різних методик і методичних підходів в залежності від цілей і завдань проведених досліджень.

Охоплюючи найбільш важливі сторони діяльності підприємства, вони дозволяють виключати дублювання окремих показників його діяльності, а також досить швидко і об'єктивно отримати уявлення про діяльність підприємства, визначити сильні і слабкі сторони, досліджувати ступінь розвитку головних компонент, що складають економічний потенціал підприємств.

Таким чином, можемо стверджувати, що при формуванні економічного потенціалу аграрних підприємств слід враховувати той факт, що він являє собою складну економічну систему з певними властивостями. Безпосередньо оцінка економічного потенціалу є основою формування механізму його ефективного використання.

Можна стверджувати, що потенціал суб'єктів агробізнесу має характерні риси:

потенціал підприємства визначається його реальними можливостями в сфері сільськогосподарської діяльності, як реалізованими, так й нереалізованими з будь-яких причин;

можливості підприємства здебільшого залежать від наявних ресурсів і резервів (економічних, соціальних, адміністративних, інформаційних), не залучених у виробництво. Тому потенціал підприємства АПК характеризується також і певним обсягом ресурсів, як залучених у виробництво, так і ні але підготовлених для використання;

потенціал підприємства визначається не тільки наявними можливостями, але ще й вмінням персоналу до його використання з метою виробництва продукції та отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку суб'єкта господарювання;

рівень та результати реалізації потенціалу підприємства виражаються у обсягах виробництва та отриманому прибутку і визначаються формою підприємництва та організаційною структурою [3].

Прийняття ефективних рішень у напрямі оптимізації діяльності підприємств в умовах динамічного ринкового середовища потребує постійного моніторингу параметрів наявного економічного потенціалу, взаємозв'язків між його структурними компонентами та рівня його використання.

На нашу думку, складовими елементами економічного потенціалу є виробничий потенціал, фінансовий потенціал, інвестиційний потенціал, маркетинговий потенціал, трудовий потенціал, організаційно-управлінський потенціал.

Виробничий потенціал, як складова економічного потенціалу, відіграє значну роль у підвищенні конкурентоспроможності аграрного підприємства, так як без оцінки і сформованого на її основі ефективного управління виробництвом неможливо отримати позитивний ефект від використання наявних ресурсів. Динаміка використання виробничого потенціалу суб'єктів агробізнесу України представлена в табл. 1.

Аналіз представлених даних в табл. 1 дозволяє констатувати про зменшення питомої ваги виробничих активів, основних засобів в загальній вартості майна підприємства за досліджуваний період. Так, частка виробничих активів у 2015 р., в порівнянні з 2010 р., зменшилася майже вдвічі і склала 38,7 %. Аналогічна ситуація і щодо основних засобів – за досліджуваний період частка основних засобів у загальній вартості майна значно зменшилася і склала 14,3 %, у порівнянні з показником 2010 р. 27,4 %. Ситуація, що склалася, є негативною, оскільки свідчить про зниження виробничих можливостей суб'єктів агробізнесу України загалом, зменшення виробничого потенціалу. Коефіцієнт зносу основних засобів, як складової виробничих активів, за період 2010-2015 рр. має не значну тенденцію до підвищення і у звітному році збільшився на 0,1 пункти, що характеризує зниження рівня придатності основних

засобів суб'єктів господарювання. В той же час, значне збільшення показника фондовіддачі за досліджуваний період у 9 разів свідчить про збільшення оборотності наявних основних засобів, а, відповідно, і підвищення ефективності їх використання. Аналогічна ситуація і щодо показника фондоозброєності, збільшення значення за досліджуваний період у 1,9 рази свідчить про підвищення рівня забезпеченості основними засобами персоналу підприємств.

Таблиця 1. Динаміка параметрів виробничого потенціалу суб'єктів агробізнесу України

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Виробничі активи, млрд. грн.	45,37	65,74	73,75	78,95	84,65	109,64
Питома вага виробничих активів у загальній вартості майна, %	76,3	47,5	42,7	38,6	37,5	38,7
Основні засоби, млрд. грн.	37,99	44,29	49,72	54,05	56,42	68,50
Питома вага основних засобів у загальній вартості майна, %	27,4	25,7	24,3	23,9	19,9	14,3
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Фондовіддача, тис. грн.	0,4	2,1	2,2	2,1	2,6	3,6
Фондоозброєність, тис. грн.	12,28	13,05	14,22	15,11	18,25	23,86
Власні оборотні кошти, млрд. грн.	21,53	30,77	35,10	28,61	29,33	69,00

Тенденція до збільшення суми власних оборотних коштів за період 2010-2015 рр. свідчить про ознаку певної фінансової стійкості та ліквідності суб'єктів агробізнесу.

Особливістю виробничого потенціалу суб'єктів агробізнесу, є наявність такого природного ресурсу, як земля. На рис. 1. представлено наявність сільськогосподарських угідь в Україні за 2010-2015 рр. та земель сільськогосподарських підприємств.

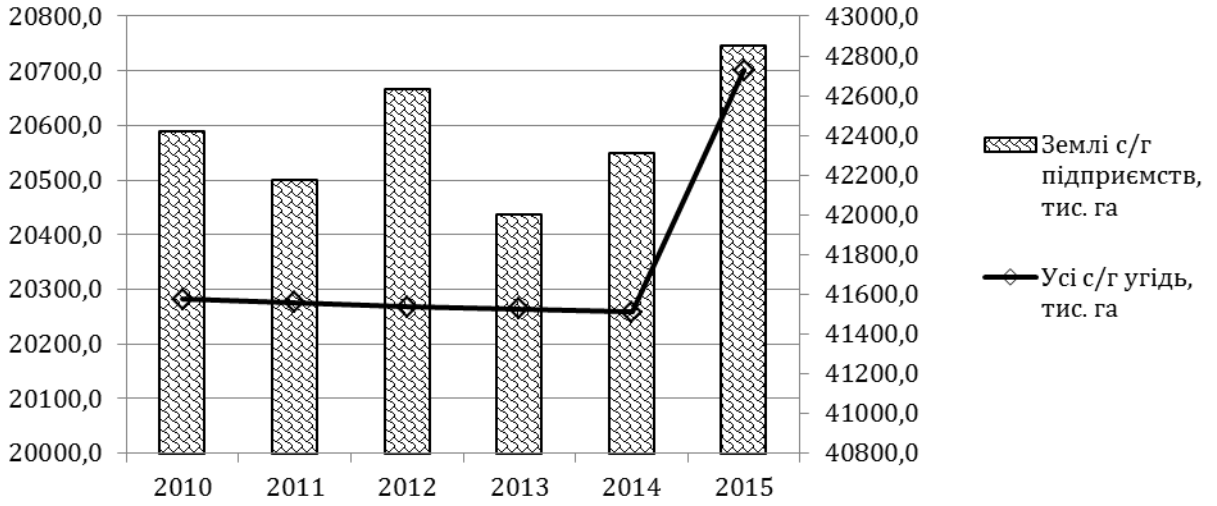

Рис. 1. Динаміка використання сільськогосподарських земель в Україні

Статистичні дані свідчать про незначну тенденцію до збільшення як загальної площі сільськогосподарських угідь, так і площі земель сільськогосподарських підприємств. Діагностування фінансового потенціалу, як складової економічного потенціалу, шляхом експертного оцінювання фінансових коефіцієнтів або фінансових індикаторів являє собою аналіз основних показників фінансового потенціалу підприємства у динаміці та спробу екстраполяції й прогнозу цієї динаміки на майбутнє. Оцінка фінансового потенціалу виконується за допомогою показників, що

характеризують потенційну і фактичну можливості суб'єктів агробізнесу розраховуватися за поточними зобов'язаннями, а також його фінансову стійкість в довгостроковій перспективі.

Саме динаміка коливання параметрів фінансового потенціалу дозволяє виявити негативні тенденції, що несуть загрозу функціонуванню підприємства. Лише за умови гнучкого ефективного управління фінансовим потенціалом підприємства, можлива його адаптація до постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища [2].

Аналізуючи дані, представлені в табл. 2, можемо констатувати про сталу тенденцію до зниження показників коефіцієнтів фінансової незалежності, покриття та термінової ліквідності за досліджуваний період.

Таблиця 2. Динаміка параметрів фінансового потенціалу суб'єктів агробізнесу України

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4
Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	2,0	2,1	1,9	1,7	1,7	1,5
Коефіцієнт термінової ліквідності	1,8	1,9	1,8	1,6	1,5	1,4
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Частка заборгованості в загальній сумі джерел	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6
Коефіцієнт забезпечення боргів (заборгованості)	4,2	4,1	4,2	3,6	2,5	3,8
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,8	0,8	0,9	1,0	1,4	1,5
Коефіцієнт інвестування	2,5	2,6	2,7	2,7	2,9	3,6
Коефіцієнт маневрування	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
Рентабельність активів	1,9	12,5	10,1	5,2	6,2	19,2
Рентабельність власного капіталу	3,2	20,0	17,4	9,8	13,0	37,0

Таким чином, зниження показників коефіцієнта фінансової незалежності, за період 2010-2015 рр., свідчить про появу ризиків та низьку стійкість суб'єктів агробізнесу в середньостроковій перспективі. Тенденція до зниження показників коефіцієнту покриття акцентує увагу на проблемі платоспроможності та збільшенні вартості позикових коштів. Показники коефіцієнту термінової ліквідності свідчать про поступове зменшення в суб'єктів агробізнесу ліквідних оборотних коштів для своєчасного виконання розрахунків за зобов'язаннями. Також слід зазначити про збільшення частки заборгованості в загальній сумі джерел за період 2010-2015 рр. на 0,5 пункти.

В той же час коефіцієнт забезпечення боргів за аналогічний період зменшився на 0,4 пункти. Значення даного показника значно перевищує нормативні дані, що є позитивним фактором, але, в динаміці, за досліджуваний період, помітна тенденція до зниження його значень. Коефіцієнт фінансової стійкості залежить від співвідношення власного капіталу і зобов'язань, темпів нагромадження власного капіталу і резервів. У 2015 р. спостерігаємо збільшення показника, у порівнянні з 2010 р., майже у 2 рази, що є позитивним факторів у діяльності суб'єктів агробізнесу.

Коефіцієнт інвестування у 2015 р., в порівняним з базисним роком, збільшився на 1,4 рази, що свідчить про підвищення економічної стійкість об'єктів інвестування до зовнішніх впливів.

Рівень рентабельності активів та власного капіталу, за період 2010-2015 рр., збільшився майже в 10 разів, а це, в свою чергу, свідчить про ефективне використання активів, власного капіталу суб'єктами господарювання та значне підвищення інвестиційної привабливості господарюючих суб'єктів.

Зростаючий фізичний та моральний знос основних виробничих засобів, гостро ставить перед менеджментом суб'єктів агробізнесу задачу коректного кількісного і якісного обґрунтування ефективності інвестиційних вкладень в ті чи інші інновації, а також завдання пошуку найбільш оптимальних в сучасних умовах джерел фінансування інноваційної діяльності.

Капітальні вкладення визначають розвиток матеріально-технічної бази підприємства, вони необхідні для збільшення виробничих потужностей, прискорення темпів науково-технічного прогресу, служать фактором посилення незалежності господарюючих суб'єктів в умовах ринку. Проблема інвестицій в аграрному секторі економіки не нова і за своєю значимістю знаходиться поряд з іншими проблемами економічного зростання. Тим часом, щоб оцінити ті процеси, які перешкоджають прискореному розвитку економіки, необхідно проаналізувати інвестиційний потенціал аграрних підприємств (рис. 2.).

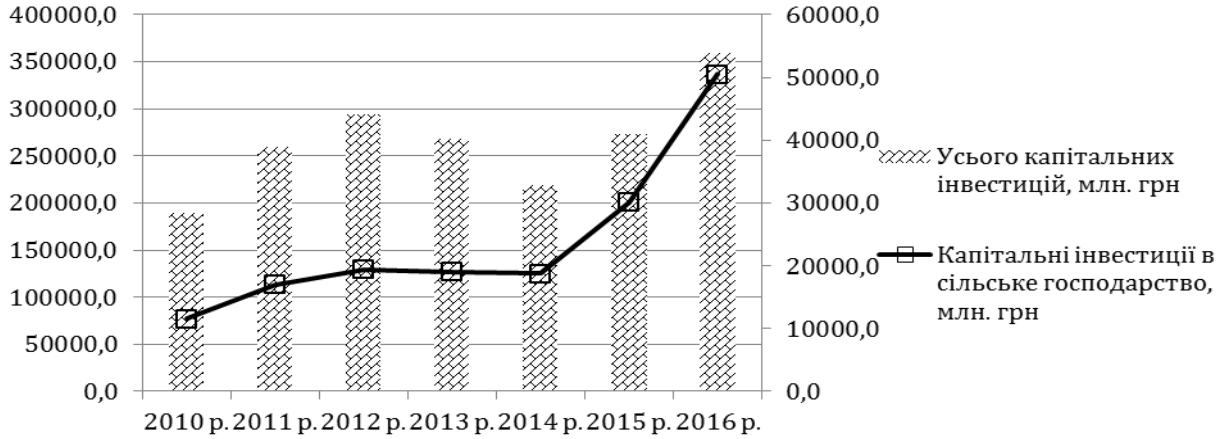

Рис. 2. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, млн. грн.

Аналізуючи рис. 2, можемо зазначити про збільшення загальної суми капітальних інвестицій за період 2010-2016 рр. на 170155,0 млн. грн. Капітальні інвестиції в сільське господарство також мають стійку тенденцію до збільшення і в 2016 р., в порівнянні з 2010 р., збільшилися на 38916,0 млн. грн. та склали 50484,0 млн. грн. Аналізуючи частку капітальних інвестицій в сільське господарство в загальній сумі капітальних інвестицій можемо констатувати про сталу тенденцію до підвищення даного показника за досліджуваний період. Так, у 2016 р. питома вага склала 14,1 %, що є позитивним фактором та свідчить про пріоритетність галузі сільського господарства.

Прямі інвестиції в сільське господарство здатні вирішити цілий ряд ключових завдань для розвитку економіки. Динаміка наявності прямих інвестицій (акціонерного) капіталу в економіці України представлена в табл. 3.

Таблиця 3. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України, млн. дол. США	39,82	44,81	49,49	53,18	53,70	40,73	36,15
Прямі інвестиції в сільське господарство, млн. дол. США	680,0	730,7	736,0	728,4	776,9	617,0	502,2
Питома вага прямих інвестицій в сільське господарство в загальній сумі прямих інвестицій в економіці України, %	1,7	1,6	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4

Аналіз даних дозволяє констатувати про зменшення загальної суми прямих інвестицій в економіці України за досліджуваний період. При чому, зменшення відбулося у 2015-2016 рр. і у звітному році сума склала 36154,5 млн. дол. США, що на 3670,2 млн. дол. США менше ніж у базисному році. Прямі інвестиції в сільське господарство мають аналогічну тенденція до зниження у 2015-2016 рр. і у звітному році склали 502,2 млн. дол. США, що на 177,8 млн. дол. США менше ніж у 2010 р. Слід зазначити, що питома вага прямих інвестицій в сільське господарство має тенденцію до зниження за досліджуваний період і у 2016 р. складає 1,4 %.

Під час діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу особливого значення набуває оцінювання рівня трудового потенціалу, що дає можливість проаналізувати ефективність його використання. Сутність трудового потенціалу полягає в тому, що він виступає в формі діючої робочої сили, яка створює матеріальні і духовні цінності, і потенційної - здатної їх виробляти. Трудові ресурси визначають кількісну сторону трудового потенціалу, тому важливим є аналіз їх чисельності та зайнятості. Можна зробити загальний висновок про зростання ролі і значення трудового потенціалу, високий рівень розвитку і ступінь використання якого служать одним з головних чинників підвищення ефективності виробництва і якості життя працівників Між трудовим і людським потенціалом існує складна залежність. Трудовий потенціал населення має найтісніший зв'язок з його зайнятістю. Зайнятість - це поняття, яке має багато значень. Воно нерозривно пов'язане з людьми, їх трудовою діяльністю зі створення матеріальних і духовних благ і послуг. У будь-якому суспільстві існує об'єктивний зв'язок і взаємозв'язок між працездатним населенням і характером, ступенем його участі в суспільному виробництві.

В табл. 4 представлена динаміка занятості населення в Україні. Згідно даних таблиці 4, кількість зайнятого населення у сільському господарстві України за досліджуваний період зменшилася на 228,0 тис. осіб.

Таблиця 4. Кількість зайнятого населення в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Кількість зайнятого населення, тис. осіб, усього	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1	18073,3	16443,2	16276,9
Кількість зайнятого населення в сільському господарстві України, тис. осіб	3094,5	3393,8	3496,0	3577,5	3091,4	2870,6	2866,5
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності, грн., усього	2239,0	2633,0	3026,0	3265,0	3480,0	4195,0	5183,0
у т.ч., у сільському господарстві	1430,0	1791,0	2026,0	2270,0	2476,0	3140,0	3916,0

Основний спад припадає на 2014-2016 рр., що загалом дублює ситуацію із занятістю населення в Україні. У відсотковому співвідношенні кількість зайнятого населення в структурі зайнятого населення України за досліджуваний період складає 15-17 %. Характеризуючи середньомісячну номінальну заробітну плату працівників зайнятих у сільському господарстві слід зазначити про суттєве відставання від рівня середньої номінальної заробітної плати по Україні.

У відсотковому співвідношення рівень заробітної плати працівників у сільському господарстві складає приблизно 65-75 %.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, процес діагностики економічного потенціалу підприємства дозволяє оцінити ефективність використання складових економічного потенціалу, а також розробити комплекс заходів, що враховують вплив усіх чинників та сформувати

збалансований у всіх відношеннях економічний потенціал підприємства.

В сучасних умовах господарювання діагностика економічного потенціалу актуалізує своє значення, оскільки дозволяє не тільки визначити наявні хиби в управлінні економічним потенціалом підприємства, а й розкриває потенційні можливості економічного розвитку суб'єкта господарювання.

Отримані результати дослідження поглиблюють і розвивають сучасні підходи до діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу.

Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук оптимальних методик діагностики економічного потенціалу суб'єктів агробізнесу як основу ефективного управління економічним потенціалом підприємства.

Список літератури

1. Балацкий О. Ф. Теоретические проблемы оценки экономического потенциала региона, компании, предприятия. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2004. № 9 (68). С. 84-95.
2. Гудзь О. Є. Прогнозування фінансової стійкості та платоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Уманського Національного університету садівництва. Серія Економіка* / редкол.: А. Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. Умань : УНУС, 2012. Вип. 77, Ч. 2. С. 119-125.
3. Остапенко Т. В. Напрями розвитку потенціалу підприємств АПК. URL: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2014/Economics/10_161848.doc.htm.
4. Парфентьєва О. Г. Методичні підходи до економічної діагностики потенціалу розвитку підприємств. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 5. С. 214-221.
5. Парфентьєва О. Г. Основні методи, які використовуються при проведенні економічної діагностики потенціалу розвитку підприємства. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. 2013. Вип. 24. С. 34-38.

References

1. Balatskiy, O. F. (2004). «Theoretical problems of estimating the economic potential of the region, company, enterprise». *Visnik Sums'kogo derzhavnogo universitetu*, no. 9 (68), pp. 84-95.
2. Ghudzj O. Je. (2012) Proghnozuvannja finansovoji stijkosti ta platospromozhnosti siljsjkoghospodarsjkykh pidpryjemstv [Forecasting financial stability and solvency of agricultural enterprises]. *Zbirnyk naukovykh pracj Umansjkogho Nacionaljnogho universytetu sadivnyctva*, vol. 77, ch. 2, pp. 119-125.
3. Ostapenko T. V. (2013) Naprjamy rozvytku potencialu pidpryjemstv APK [Areas of development of potential of enterprises of agrarian and industrial complex]. Available at: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2014/Economics/10_161848.doc.htm.
4. Parfentjjeva O. Gh. Metodychni pidkhody do ekonomichnoji diaghnostyky potencialu rozvytku pidpryjemstv [Methodical approaches to economic diagnostics of enterprise development potential]. *Visnyk Kharkivsjkogho nacionaljnogho aghrarnogho universytetu im. V. V. Dokuchajeva*, no. 5, pp. 214-221.
5. Parfentjjeva O. Gh. (2013) Osnovni metody, jaki vykorystovujutjsja pry provedenni ekonomichnoji diaghnostyky potencialu rozvytku pidpryjemstva [Basic methods used in carrying out of economic diagnostics of the potential of enterprise development]. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija»*, vol. 24, pp. 34-38.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2018 р.

УДК 330.341.1

Василь Іванович КОПИТКО

доктор економічних наук, професор,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна (Львівська філія)

Олександра Володимирівна ОРЛОВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна (Львівська філія)

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Копитко, В. І. Напрямки формування і розвитку регіональних інноваційних систем [Текст] / Василь Іванович Копитко, Олександра Володимирівна Орловська // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 73–80. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Формування і впровадження інновацій у економічну діяльність регіонів обумовлює їх конкурентоздатність, адже нові технології, методи організації, бізнес-моделі створюють передумови до підвищення добробуту і якості життя населення на цих територіях. У зв'язку з цим важливим завданням є розробка нових підходів і методів, що забезпечують ефективне формування і розвиток регіональних інноваційних систем, що забезпечуватиме розвиток вітчизняних компаній, розташованих на цих територіях відповідно до сучасних тенденцій світового ринку інновацій.*

Мета. *Метою статті є обґрунтування ролі і місця регіональних інноваційних систем в сучасній економіці, визначення ефективних інструментів їх формування і розвитку з урахуванням суперечливості процесів глобалізації та регіоналізації, що впливають на інноваційну діяльність.*

Метод (методологія). *В дослідженні використано окремі положення економічної теорії, методи порівняння та аналізу, наукові праці вітчизняних вчених, присвячених проблемам, що висвітлюють інноваційну діяльність як на державному, так і на регіональному рівнях.*

Результати. *Успішні регіональні інноваційні системи можуть функціонувати в різних економічних та технологічних умовах і характеристикою успішної системи є активна роль органів виконавчої влади в регіоні у формуванні інноваційної політики. Аналіз зарубіжного досвіду, проведеного в дослідженні, підтвердив можливість використання форсайту як сучасного інструменту розробки регіональної інноваційної політики.*

Ключові слова: *регіональні інноваційні системи, форсайт, регіональна інноваційна політика, економічна діяльність регіонів.*

© Василь Іванович Копитко, Олександра Володимирівна Орловська 2018

Vasyl Ivanovyc KOPYTKO

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport
named after academician V. Lazaryan (Lviv branch)

Oleksandra Volodymyrivna ORLOVSKA

PhD in Economics, Associate Professor,
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport
named after academician V. Lazaryan (Lviv branch)

BORDERS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF REGIONAL INNOVATION SYSTEMS

Abstract

Introduction. *Formation and introduction of innovations in the economic activity of the regions determines their competitiveness, because new technologies, methods of organization, business models create preconditions for increasing the welfare and quality of life of the population in these territories. In this regard, the important task is to develop new approaches and methods that ensure the efficient formation and development of regional innovation systems, which will ensure the development of domestic companies located in these territories in accordance with the current trends of the global innovation market.*

Purpose. *The purpose of the article is to justify the role and place of regional innovation systems in the modern economy, to determine the effective tools for their formation and development, taking into account the contradictory nature of the processes of globalization and regionalization that influence innovation activity.*

The method (methodology). *The study uses separate provisions of economic theory, methods of comparison and analysis, scientific works of domestic scientists devoted to the problems, covering the innovative activity both at the state and at the regional levels.*

Results. *Successful regional innovation systems can function in different economic and technological conditions and a characteristic of a successful system is the active role of executive authorities in the region in shaping innovation policy. The analysis of foreign experience, conducted in the study, confirmed the possibility of using foresight as a modern tool for the development of regional innovation policy.*

Keywords: *regional innovation systems, foresight, regional innovation policy, economic activity of the regions.*

JEL classification: M31

Вступ

Сучасний етап розвитку як світової, так і української економіки характеризується зростанням ролі інноваційної діяльності. Їх важливість визначається тими перевагами, які дають суб'єктам економічної діяльності в регіонах: доступ до нових технологій, що впливає на підвищення продуктивності праці, прибутковості, стійкості до швидких змін у зовнішньому середовищі. Формування і впровадження інновацій у економічну діяльність регіонів зумовлює їх конкурентоздатність, адже нові технології, методи організації, бізнес-моделі створюють передумови до підвищення добробуту і якості життя населення на цих територіях. В умовах глобалізації інноваційні продукти, технології та послуги швидко поширюються, змінюючи умови конкуренції і впливаючи на фактори корпоративної та національної конкурентоспроможності. У зв'язку

з цим важливим завданням є розробка нових підходів і методів, що забезпечують ефективне формування і розвиток регіональних інноваційних систем. Це сприятиме економічному розвитку вітчизняних компаній, розташованих на цих територіях, відповідно до сучасних тенденцій світового ринку інновацій.

Реалізація концепції розвитку інновацій висвітлені у науковій літературі такими зарубіжними вченими: Д. Рікардо, А. Сміта, Й. Шумпетера, Г. Менша, К. Фрімена, К. Павітта, та ін., а також у працях вітчизняних вчених, як О. Амоші, В. Гейця, А. Грищенка, С. Горблюка, Б. Данилишина, А. Загороднього, М. Згуровського, С. Ілляшенка, І. Корнилової, М. Пашути, В. Повітчан, А. Пригожина, М.Семенова, В. Мединського, І. Федишин, Л. Федулової та багатьох інших.

У зарубіжній і вітчизняній науковій літературі знайшло відображення широке коло питань, пов'язаних з формуванням інноваційних систем, оцінкою їх ефективності, розвитком взаємодії всередині інноваційних систем, підвищенням результативності інноваційної діяльності. У той же час, в літературі спостерігається брак досліджень з виявлення чинників формування регіональних систем на ринках, що розвиваються, і в країнах з різними базовими умовами в регіонах, до яких відноситься Україна.

Мета та завдання статті

Таким чином, виникає наукова проблема обґрунтування ролі і місця регіональних інноваційних систем в сучасній економіці, визначення ефективних інструментів їх формування і розвитку з урахуванням суперечливості процесів глобалізації та регіоналізації, що впливають на інноваційну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження

Створення територіальних громад в регіонах України вимагає більш глибокого вивчення системних властивостей діючої інноваційної моделі в країні і перегляду концептуальних основ стратегій, і вимагає від існуючих інноваційних центрів узгодження цілей і механізмів розвитку. В результаті такого перегляду передбачається залучення регіону як активного учасника інноваційного процесу. Регіональний рівень визнається вченими як найбільш сприйнятливий до інновацій. На сьогоднішньому етапі формування інституційного механізму регіонального розвитку з врахуванням вимог креативної економіки найбільш продуктивною вважається модель регіональної інноваційної екосистеми (PIEC), що складається з таких основних компонентів: креативного ресурсу, інноваційної ідеї, інноваційного підприємницького досвіду, джерел фінансування й інноваційної мережі, що поєднує їх в єдине ціле й сприяє здійсненню трансферу знань та технологій [1, с. 241].

Говорячи про роль інновацій у створенні регіональних економічних систем, що базуються на знаннях [13, с. 14], регіональні інноваційні системи почали розглядатися як важливий інструмент економічної та інноваційної політики, оскільки вони підкреслюють виняткову важливість просторової близькості та наявності сприятливих інституційних структур на регіональному рівні для інноваційної діяльності. Це вимагає застосування більш широкого підходу до розуміння сутнісних характеристик інновацій, адже вузьке розуміння інновацій, інноваційних процесів та інноваційних систем обмежує можливості в повній мірі реалізувати потенціал основних суб'єктів інноваційної діяльності, яка розглядається у відриві від наукових лідерів, талантів, місцевого творчого середовища з самим регіоном та регіональним співтовариством. У цьому контексті головною метою інноваційної політики регіону є створення системи, що забезпечує ефективну взаємодію державних органів управління з підприємствами й організаціями інноваційної сфери для використання досягнень науки й технологій в інтересах соціально-економічного розвитку території, а також формування умов для підвищення технологічного рівня й конкурентоспроможності промислового виробництва та

забезпечення на цій основі стійкого зростання продуктивності праці в матеріальній сфері регіональної економіки [2, с. 154].

Відповідно актуалізуються питання інструментального забезпечення інноваційного розвитку регіонів та інших учасників інноваційного процесу: правового, податкового, фінансового, системи стимулювання. В даний час питання формування та функціонування регіональних інноваційних систем активно розглядаються, але єдиного концептуального підходу до їх створення не вироблено, що і визначає необхідність подальших досліджень в цій області. В роботі [3, с. 4], автором виявлено проблеми, які стримують формування інноваційних систем на різних рівнях в Україні. Суперечністю є те, що в Україні високий вітчизняний освітній та науковий потенціал і водночас низький ступінь партнерства в системі «наука – бізнес – громадськість – органи публічної влади», результатом чого є невисокий рівень впровадження інноваційних розробок у сферу економічної діяльності. Обґрунтовано, що успіх подальшого формування інноваційної системи на національному рівні в Україні залежить від налагодження взаємодії підсистем національної інноваційної системи, якими, серед іншого, є й регіональні інноваційні системи. З'ясовано, що в економічно розвинених державах, таких як Велика Британія, Канада, Німеччина, США, Франція, Швейцарія, Японія та інших, формування регіональних інноваційних систем відбувається децентралізовано, причому в державах, де регіональні органи влади не мають значних повноважень у науково-технічній та інноваційній сферах і не формують свої регіональні інноваційні стратегії, реалізується державна інноваційна політика через окремі регіональні проекти інноваційного розвитку [3, с. 192].

Таким чином, виникає проблема обґрунтування ролі і місця регіональних інноваційних систем в сучасній економіці, визначення ефективних інструментів їх формування і розвитку, з урахуванням суперечливості процесів глобалізації та регіоналізації, що впливають на інноваційну діяльність. Про багатоаспектність розгляду регіональних інноваційних систем автори в роботі [4, с. 23-24] узагальнюють визначення, надані різними дослідниками, а саме: кооперації в галузі інноваційної діяльності, що створюють знання (ВНЗ, НДІ, фінансові установи), співпраця бізнесу місцевими органами влади та держави, комплекс економічних, політичних та інституційних зв'язків регіону, цілісне утворення організацій та інститутів регіону, тісно взаємодіючих між собою, та сукупність приватних фірм, державних компаній, громадських організацій, органів влади, центрів створення нових знань, що сприяють інтенсифікації інновацій регіону.

За допомогою Європейського інноваційного індексу Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard), згідно з яким у 2016 р. Україна знаходилася в останній за рівнем інновацій – четвертій групі – «Скромних новаторів» з індексом 0,1889 (максимум 1). Менший індекс мають лише Македонія – 0,1636 та Туреччина – 0,1880. У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від першої групи «Лідерів інновацій» – більш ніж в 4 рази (перше місце у рейтингу займає Швеція – 0,796), від другої групи «Сильних новаторів» – в 3 рази (Ірландія – 0,5843), від третьої групи «Помірних інноваторів» – в 1,6 разів (Естонія – 0,4161). Слід відзначити що у 2016 році значення Європейського інноваційного індексу України дещо зросло у порівнянні з попереднім роком (0,1783). Взагалі найбільше значення даного індексу спостерігалося у 2013 році – 0,1893 [5].

Якщо визначати витрати на наукові дослідження у абсолютних показниках, то ситуація для України взагалі гнітюча. Так, Південна Корея спрямовує на наукові дослідження близько $ 58 млрд., Японія − $ 143 млрд, Китай − $ 226 млрд, США − $ 497 млрд., Україна − $ 0,6 мільярда. За даними Євростату, частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%, у Китаї – 2,08%, США − 2,77%, Японії – 3,47%, Південній Кореї – 4,15%. Серед країн Євросоюзу

найвищу частку витрат на наукові дослідження у ВВП мали Фінляндія − 3,17%, Швеція – 3,16% та Данія – 3,05%. Найнижчі сходинки займають Румунія – 0,38% та Кіпр – 0,48%, в Україні питома вага загального обсягу витрат на наукові дослідження у ВВП становила 0,62%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,21% (рис. 1) [11].

При аналізі зарубіжного досвіду, проведеного в дослідженні [6, с. 90], автор стверджує , що головне, чого може навчити нас цей досвід, – це необхідність вести грамотний діалог, чітко викладати свою позицію і чути іншу сторону.

Окремим завданням стає залучення різних суб'єктів – бізнесу, наукового співтовариства, органів державної влади і громадського суспільства – в обговоренні і виробленні муніципальних стратегій розвитку, узгодження сценаріїв бачення майбутнього і розвитку. Це дуже значимо для муніципальних утворень, великих міст, регіонів, окремих територій і підтверджує можливість використання форсайту як сучасного інструменту розробки регіональної інноваційної політики.

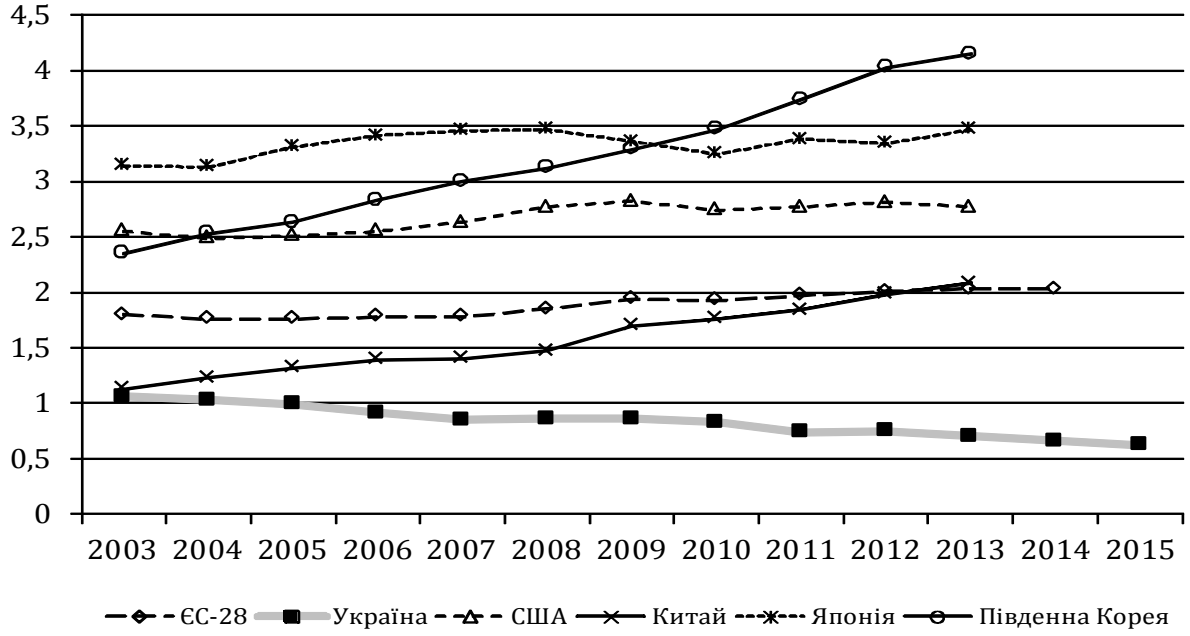

Рис. 1. Питома вага на виконання наукових досліджень у ВВП України та інших країнах світу

Виділені принципи і особливості регіонального інноваційного форсайту дозволяють розглядати його як специфічний проект, ефективність якого визначається якісними параметрами – можливістю організувати на його основі повноцінне дослідження технологічних перспектив регіону або облік результатів форсайту в регіональній інноваційній політиці. Це має бути враховано в в оцінці ефективності форсайт-досліджень.

Процес форсайту включає такі етапи [7, с. 60]: 1) збір інформації (комплексне сканування ситуації задля розуміння її характеру й визначення сфер втручання, які стануть основою програми змін); 2) створення образів (розробка сценаріїв, що моделюють альтернативні варіанти майбутнього); 3) інтеграція (аналіз альтернатив майбутнього та визначення стратегічних орієнтирів способом їх пріоритезації); 4) інтерпретація (побудова на основі стратегічних орієнтирів довго-, середньо- й короткострокових стратегій); 5) реалізація політики (проведення реформ, що ґрунтуються на інформаційно обґрунтованих політичних заходах і діях).

Особливістю сучасної інноваційної діяльності в регіонах є її комплексний характер, що обумовлює важливість кооперації між учасниками. Кооперація є стійкою, якщо між учасниками інноваційної діяльності виникають не тільки економічні, а й соціальні взаємозв'язки, тіснота і ефективність яких зростають, якщо учасники розташовані в географічній близькості один від одного. У регіоні, де взаємодіють учасники інноваційної діяльності, формуються специфічні ресурси підвищення ефективності – соціальний капітал, який може бути реалізований тільки через спільну діяльність. Характеристикою успішної регіональної інноваційної системи є активна роль органів виконавчої влади в регіоні в формуванні інноваційної політики.

Стрижневим процесом руху від відтворювального до інноваційного типу розвитку є перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережної економіки [8, с.13], де формується мережеве суспільство і мережева людина – нетман (Netman) [9]. Різноманітні об’єднання людей за інтересами (професійними, територіальними, економічними, політичними, культурними, релігійними, духовними, сімейними, гендерними, специфічними та ін.), що практично утворюють певні соціальні мережі, поступово набувають визначального характеру. Суспільство глобалізується і одночасно фрагментується на мережі. Те ж саме відбувається і з людиною.

На сучасному етапі розвитку глобальною тенденцією є зростання витрат на НДДКР з метою створення та подальшої комерціалізації наукових знань. Зростають як абсолютні витрати , так і відносні – їх питома вага у ВВП . Так, упродовж 2000–2011 р. р. у країнах ОЕСР наукомісткість ВВП зросла з 2,17 до 2,40 %, у країнах ЄС-28 – з 1,74 до 1,98%, у т.ч. ЄС-15 – з 1,85 до 2,13%, у Китаї – більш ніж подвоїлася, збільшившись з 0,90 до 1,98% [8, с. 212].

Послідовність етапів форсайту економіки України [10,с.4] розглянуто методологію та виконано комплекс робіт з передбачення (форсайту) розвитку майбутньої економіки України на середньостроковому (2015–2020 роки) і довгостроковому (2020 –2030 роки) часових горизонтах. З використанням методу Делфі виявлено головні кластери нової економіки України, які можуть забезпечити успішну інтеграцію країни в міжнародну кооперацію праці на зазначених часових горизонтах. Застосування методології сценарного планування та SWOT-аналізу дозволило побудувати групу сценаріїв розвитку майбутньої економіки України включно до 2030 року. Комплекс вказаних робіт виконується завдяки руху від основи до вершини (знизу догори) так званої піраміди форсайту, здійснюється виконанням послідовності таких кроків де безальтернативною для неї є переорієнтація на високотехнологічний шлях подальшого розвитку. При цьому держава має зробити ставку суто на якісний людський капітал, включити конкурентоздатну науку, передову освіту та високотехнологічний бізнес в основні драйвери своєї економіки [10, с. 132].

Тим часом саме в Україні, де інноваційна діяльність багато в чому визначається істотною диференціацією регіонів як по технологічній спеціалізації, так і за рівнем соціально-економічного розвитку, регіональні інноваційні системи, які мають різний генезис і специфічні характеристики розвитку, представляють особливий інтерес для вивчення. Необхідно розробити методологічні підходи до виявлення їх особливостей, ефективності функціонування, визначення напрямів інтенсифікації інноваційної діяльності. На тлі істотного України та її регіонів відставання від країн - лідерів інноваційного розвитку. Перед початком Всесвітнього економічного форуму в Давосі був опублікований рейтинг інноваційних економік світу - Innovation Index. У порівнянні з 2017 роком Україна опустилася в цьому рейтингу з 42-го на 46-е місце (всього 127 країн). Під час проведення Давоського форуму був опублікований звіт "Готовність до майбутнього виробництва - 2018", в якому дається оцінка готовності держав до нової індустріальної революції. У цьому звіті наша країна зайняла 74-е місце із 100 [12].

Здатність регіону до створення нарощування інтелектуального потенціалу, що базується на інвестуванні в інноваційні ресурси, що дозволяє змінити сформовані умови конкуренції. Успішні регіональні інноваційні системи можуть функціонувати в різних економічних та технологічних умовах, і характеристикою цієї успішної діяльності є активна роль органів виконавчої влади в регіоні. Це позитивно впливає на інноваційну спроможність регіону і створює передумови для нарощування інноваційного потенціалу та ресурсної забезпеченості регіону.

Інновації, будучи рушійною силою економічного розвитку, змінюють уявлення про умови цього розвитку, визначаючи нові бізнес-моделі і форми конкуренції на регіональних ринках. Під впливом інновацій економіка регіону стає більш адаптованою до внутрішніх та зовнішніх загроз, виводячи на вищий рівень можливості міжрегіональної та міжнародної кооперації в рамках регіональних інноваційних систем. Це дозволить виконувати відповідні функції різними учасниками цього середовища, що включає державний, регіональний та муніципальний рівні управління. Також доцільно забезпечити чіткий поділ функцій між учасниками регіональних інновацій, що підвищить ефективність ефективної кооперації між ними, і сприятимуть поширенню нових знань та технологій і формування інтелектуального капіталу.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Успішні регіональні інноваційні системи можуть функціонувати в різних економічних та технологічних умовах і характеристикою успішної системи є активна роль органів виконавчої влади в регіоні у формуванні інноваційної політики. Аналіз зарубіжного досвіду, проведеного в дослідженні, підтвердив можливість використання форсайту як сучасного інструменту розробки регіональної інноваційної політики. Принципи і особливості регіонального інноваційного форсайту дозволяють розглядати його як специфічний проект, ефективність якого визначається якісними параметрами - можливістю організувати на його основі повноцінне дослідження технологічних перспектив регіону в регіональній інноваційній політиці.

Список літератури

1. Федулова Л. І. Напрями розвитку регіональних інноваційних екосистем в Україні. *Актуальні проблеми економіки*, 2016. №7 (181). С. 240-248.
2. Федулова Л. І. Формування регіональних інноваційних систем у контексті принципів європейської інноваційної політики. *Академічний огляд*, 2014. № 1 (40). С. 144-155.
3. Горблюк С. А. Механізми формування регіональних інноваційних систем. Дис. на здобуття наукового ступеня к. наук з держ. упр. із спеціальності: 25.00.02. Національна академія державного управління при Президентові України, 2017. 242 с.
4. Корнілова І., Білорус Т. Регіональні інноваційні системи: сутність та підходи до структуризації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 2013. № 144. С. 23-25.
5. Innovation Union Scoreboard 2015 – URL: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/factsfigures/Scoreboards /files/ius-2015_en.pdf
6. Семенов М. В. Європейський досвід форсайт-досліджень розвитку міст і регіонів. *Аспекти публічного управління*, 2014. № 11-12 (13-14). С. 85-91.
7. Нугрохо Я., Саритас О. Побачити і усвідомити невидиме. Сканування, мережевий і сценарний аналіз. *Форсайт*, 2011.Т. 5, № 3. С. 58–69.
8. Геєць В. М. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. К., 2015. 336 с.
9. Гриценко А. А. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем. Под ред. чл.-кор. НАН Украины А. А. Гриценка. К.: НАН Украины, Ин-т

экон. и прогнозиров., 2013. 580 с.
10. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 рр.) часові горизонти. Наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Міжнародна рада з науки (ICSU). Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.
11. Фінансування наукових досліджень в Україні та світі. Режим доступу: http:// edclub.com.ua/analityka/finansuvannya-naukovyh-doslidzhen-v-ukrayini-ta-sviti
12. Данилишин Б. М. Чому Україна опускається в рейтингах інноваційних економік світу. Режим доступу: https://112.ua/mnenie/pochemu-ukraina-zanimaet-poslednie-mesta-v-reytingah-innovacionnyh-ekonomik-mira-430958. html
13. Регіональні інноваційні системи: досвід розвинених країн і перспективи його використання в Україні: навчально- методичний посібник / ДП «Укртехінформ» Київ, 2013. 325 с.

References

1. Fedulova, L. I. (2016). «Directions of development of regional innovative ecosystems in Ukraine». *Aktual`ni problemy` ekonomiky`*. No 7 (181). pp. 240-248.
2. Fedulova, L. I. (2014). «Formation of Regional Innovation Systems in the Context of the Principles of European Innovation Policy». *Academy review*. no. 1 (40). pp. 144-155.
3. Gorblyuk, S. A. (2017). Mechanisms of the formation of regional innovation systems. Ph.D. Thesis: 25.00.02 - Mechanisms of Public Administration. National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Kiev. Ukraine.
4. Kornilova, I. and Belorus T. (2013). «Regional innovation systems: the essence and approaches to structuring». *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics.* no. 144. pp. 23-25.
5. Innovation Union Scoreboard 2015 – available at: http://ec.europa.eu/growth/ industry/innovation/factsfigures/Scoreboards /files/ius-2015_en.pdf.
6. Semenov, M. V. (2014). «European experience of on-site research on the development of cities and regions». *Public Administration Aspects*. no. 11-12 (13-14). pp. 85-91.
7. Nugroxo, Ya. and Sary`tas, O. (2011) «See and understand the invisible. Scan, network and script analysis». *Forsajt*. 2011. vol. 5, no. 3. pp. 58-69.
8. Geyecz`, V. M. (2015). *Innovacijna Ukrayina 2020: nacional`na dopovid`* [Innovative Ukraine 2020: National Report]. in Geyecz`, V. M. (ed.). National Academy of Sciences of Ukraine. Kiev. Ukraine, 2015.
9. Gritsenko, A. A. (2013). Ierarhija i seti v institucional'noj arhitektonike jekonomicheskih system. [Hierarchy and Networks in the Institutional Architecture of Economic Systems]. in Gritsenko, A. A. (ed.). NAN Ukrainy, In-t jekon. i prognozirov. Kiev. Ukraine.
10. *Forsajt ekonomiky` Ukrayiny`: seredn`ostrokovy`j (2015–2020 roky`) i dovgostrokovy`j (2020–2030 roky`) chasovi gory`zonty`.* (2015). [Forecast of the Ukrainian economy: medium-term (2015-2020) and long-term (2020-2030) time horizons]. In Zgurovs`ky`j, M. Z. (ed.). International Council for Science (ICSU). NTUU "KPI". Kyiv. Ukraine.
11. Financing scientific research in Ukraine and the world. available at: http:// edclub.com.ua/analityka/finansuvannya-naukovyh-doslidzhen-v-ukrayini-ta-sviti.
12. Dany`ly`shy`n, B. M. Why Ukraine falls in the ratings of the innovative economies of the world, available at: https:////112.ua/mnenie/pochemu-ukraina-zanimaet-poslednie-mesta-v-reytingah-innovacionnyh-ekonomik-mira-430958. html.
13. *Regional`ni innovacijni sy`stemy`: dosvid rozvy`neny`x krayin i perspekty`vy` jogo vy`kory`stannya v Ukrayini: navchal`no- metody`chny`j posibny`k* (2013). [Regional innovation systems: experience of developed countries and prospects of its use in Ukraine: educational manual]. DP "Ukrtechinform". Kyiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2018 р.

УДК 332.142

Володимир Вікторович ЛАГОДІЄНКО

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі,
Одеська національна академія харчових технологій
E-mail: volodymyr@wiktoriya.com

Уляна Ярославівна АНДРУСІВ

кандидат економічних наук, доцент кафедри теорії економіки та управління,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
E-mail: andrusivu@ukr.net

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ДИСПРОПОРЦІЙНОСТІ: ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ

Лагодієнко, В. В. Регіональна економічна політика в умовах диспропорційності: шляхи мінімізації [Текст] / Володимир Вікторович Лагодієнко, Уляна Ярославівна Андрусів // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 81–89. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Стаття присвячена розробці покрокового підходу щодо мінімізації диспропорційності регіональної економічної політики. Визначено основні цілі регіонального розвитку, в основу яких покладено інтегрований підхід. Встановлено, що реалізація регіональної політики регіонального розвитку повинна базуватись на децентралізації повноважень органів влади на місцевий рівень.*

Метою *статті є дослідження сутності та особливостей регіональної економічної політики в умовах диспропорційності, обґрунтування шляхів мінімізації впливу диспропорційних процесів в регіонах.*

Результати. *Досліджено, що основним кроком в процесі формування та реалізації державної регіональної політики є підсилення законодавчої бази, де в основу буде покладено організаційно-правові, соціально-економічні, екологічні та гуманітарні принципи. Встановлено, що регіональна економічна політика розвитку в значній мірі залежить від ефективності реформ, які сприятимуть нарощенню внутрішнього потенціалу кожного регіону. Доведено, що централізована регіональна політика в Україні не забезпечила мінімізації ризиків, пов'язаних з нинішніми глобальними викликами: диспропорційністю територіального розвитку, підвищенням рівня внутрішньо-регіональної диференціації, що призвело до збільшення кількості дотаційних територіальних громад, дезінтеграцією національного економічного простору та неефективністю функціонування внутрішнього ринку країни, наростанням соціальної напруги в суспільстві через низький рівень та якість життя населення.*

Висновки. *Вирішення проблем регіонального розвитку в значній мірі залежить від ефективності реформ, які сприятимуть нарощенню внутрішнього потенціалу кожного регіону. Основною особливістю формування державної регіональної політики в Україні на сучасному етапі залишається її спрямування на децентралізацію влади, необхідність забезпечення дієвого самоврядування та ефективного розвитку територіальних громад.*

Ключові слова: *регіональний розвиток, регіональна політика, диспропорційність, регіон, децентралізація, влада.*

© Володимир Вікторович Лагодієнко, Уляна Ярославівна Андрусів, 2018

Volodymyr Viktorovych LAGODIIENKO

Doctor of Economics, Professor,
Head of the department marketing, business and trade,
Odessa National Academy of Food Technologies
E-mail: volodymyr@wiktoriya.com

Ulyana Yaroslavivna ANDRUSIV

PhD in Economics, Associate Professor,
Department of theory of economics and management,
Ivano-Frankivsk national technical University of Oil and Gas
E-mail: andrusivu@ukr.net

REGIONAL ECONOMIC POLICY IN DISPROPORTANCE: WAYS OF MINIMIZATION

Abstract

Introduction. *The article is devoted to the development of a step-by-step approach to minimize the disproportionality of regional economic policy. The main goals of regional development, which are based on an integrated approach, are determined. It was established that the implementation of the regional policy of regional development should be based on the decentralization of the authorities of the authorities to the local level. It was investigated that the main step in the process of formation and implementation of the state regional policy is to strengthen the legislative framework, which will be based on organizational, legal, socio-economic, ecological and humanitarian principles.*

Purpose *of the article is to study the essence and peculiarities of regional economic policy in conditions of disproportionality, and to substantiate the ways of minimizing the influence of disproportionate processes in the regions.*

Results. *It has been established that the regional economic development policy depends to a large extent on the effectiveness of reforms that will contribute to the growth of the internal capacity of each region. It is proved that centralized regional policy in Ukraine did not ensure the minimization of the risks associated with the current global challenges: the disproportionality of territorial development, an increase in the level of intra-regional differentiation, which led to an increase in the number of subsidized territorial communities, the disintegration of the national economic space and the ineffectiveness of the functioning of the domestic market of the country, an increase in social tension in society due to the low level and quality of life of the population.*

Conclusions. *The solution to the problems of regional development depends to a large extent on the effectiveness of reforms that will enhance the internal capacity of each region. The main feature of the formation of the state regional policy in Ukraine at the present stage is its focus on the decentralization of power, the need to ensure effective self-government and effective development of territorial communities.*

Keywords: *regional development, regional policy, disproportionality, region, decentralization, power*.

JEL classification: J18; R38; R58

Вступ

Мінімізація негативних проявів територіальної дезінтеграції на рівні регіонів потребує розробки таких підходів щодо регіональної політики, який через підтримку місцевих перетворень, створення загальнодержавних умов сприяв тому, щоб кожен

регіон, намагаючись досягнути статусу фінансової самодостатності, максимально використовував свій внутрішній потенціал і дедалі менше претендував на державну допомогу. Зазначений підхід до регіональної політики сприятиме посиленню відповідальності місцевих органів влади за ефективний розвиток регіону, пошукові нових інструментів стимулювання регіонального розвитку, зокрема, об'єднанню зусиль місцевого бізнесу, громадськості, органів місцевого самоврядування та державних органів влади для подолання наслідків структурних змін.

Проблемам розвитку регіональної економічної політики присвячені роботи: С. Білої, М. Бутка, П. Дудкіна, М. Кобзистого, М. Максимчука, Ю. Макогона, А. Мельник, В. Паппа, Т. Шинкоренко, О. Шевченко, С. Шульц та інших. Проте, в їхніх працях не розроблено шляхи мінімізації диспропорційності економічного зростання в умовах трансформаційної економіки.

Мета та завдання статті

Метою статті є розробка покрокового підходу щодо мінімізації диспропорційності регіональної економічної політики. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання:

– дослідження особливостей взаємодії економічних інтересів на регіональному рівні;

– вивчення особливостей регіональної економічної політики в умовах диспропорційності;

– визначення основних шляхів мінімізації впливу диспропорційних процесів в регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основною проблемою, яка є на сьогоднішній день в нашій країні є диспропорційність розвитку регіонів та низький рівень їх економічного зростання. Вирішення цих проблем соціально-економічного розвитку в Україні пов'язане з формуванням економічно сильних регіонів. Однак в практиці господарювання це ускладнюється внаслідок відсутності ефективного регіонального управління, неврегульованості механізмів взаємодії між регіонами і державою, між регіонами, як економічними суб'єктами і юридичними особами, дієвості державної регіональної політики. Першочерговим завданням в цьому плані є децентралізація влади та розширення повноважень самих регіонів в прийнятті й реалізації рішень пов'язаних з вирішенням проблем регіонального розвитку, підвищенням рівня фінансової незалежності територій.

Державна регіональна політика разом з політиками усіх регіонів країни формує загальну регіональну політику, яка проводиться в державі. Ця політика повинна бути гнучкою та дієвою і передбачати її модернізацію відповідно до існуючих умов, корегування цілей, завдань та принципів регіонального розвитку.

Головні цілі регіональної політики характеризують дві сторони регіонального розвитку: економічну ефективність та соціальну справедливість.

Невирішеність цілого ряду проблем соціально-економічного розвитку регіонів обумовлює необхідність змін у підходах до розробки та реалізації нової державної регіональної політики, яка відповідатиме стратегічним пріоритетам європейської інтеграції України.

Затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (постанова КМУ від6 серпня 2014 р. №385) стало дієвим кроком на шляху модернізації державної регіональної політики і створило інституційне підґрунтя для динамічного та збалансованого розвитку України та її регіонів. В основу формування цілей та пріоритетів державної регіональної політики було покладено інтегрований підхід,

який передбачатиме поєднання трьох складових: секторальної (галузевої); територіальної (просторової) та управлінської.

Важливим моментом є те, що процес формування та реалізації державної політики регіонального розвитку повинен базуватися на подальшій децентралізації повноважень органів влади на місцевий рівень з метою забезпечення принципу субсидіарності, узгодження повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Децентралізація передбачає процес розширення й зміцнення прав та повноважень регіональних органів управління та органів місцевого самоврядування при одночасному звуженні прав і повноважень відповідних центральних органів управління з метою оптимізації та підвищення ефективності управління, незалежного прийняття рішень та виконання, делегованих державною владою, повноважень. При цьому необхідно пам'ятати, що децентралізація управління – це система спільної відповідальності органів влади як на державному, регіональному, так і на місцевому рівні.

Цілком очевидно, що одним із найважливіших питань децентралізації є питання - до якої межі і за якими повноваженнями може здійснюватись цей процес. Тому потрібно пам'ятати, що основною умовою процесу децентралізації, є дотримання принципу субсидіарності відповідно до якого відбувається делегування ініціативи нижчим рівням влади, а кожен вищий адміністративний щабель виконує лише ті завдання, котрі перевищують можливості нижчого рівня, що є одним з основоположних принципів Європейського Союзу.

Для того, щоб створити дієву модель децентралізованого регулювання соціально-економічного розвитку, необхідним є виконання певних об'єктивних умов, а саме [1]:

- самодостатність сторін, що беруть участь у децентралізації;
- наділення місцевих органів влади повноваженнями, що дозволятимуть їм реагувати на зміни попиту населення на місцеві суспільні блага та послуги;
- розподіл не тільки повноважень, але й відповідальності за розвиток регіонів між центральними та місцевими органами влади, що виключає їх дублювання;
- готовність до компромісу між органами влади на різних рівнях управління щодо перерозподілу не тільки повноважень, але й перерозподілу фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення виконання цих повноважень, які центральна влада не завжди готова передавати на місця;
- рівноправність сторін процесу децентралізації;
- здатність усіх органів влади до подолання стереотипів;
- створення комунікаційних та інформаційних стратегій взаємодії різних рівнів влади з громадськістю з метою забезпечення прозорості рішень і діяльності місцевої влади та її підзвітності територіальній громаді.

Децентралізація ставить за мету «підвищення ефективності роботи державного механізму й активізації розвитку регіонів і муніципалітетів на засадах демократії, а показниками такої ефективності й активізації є повноцінне забезпечення прав, законних інтересів та обов'язків місцевого населення, структурованого в комунально-муніципальні та регіональні колективи, а також органи територіальної самоорганізації» [2, С. 129].

Таким чином, основною особливістю формування регіональної політики в Україні сьогодні є її спрямованість на децентралізацію влади, необхідність забезпечення дієвого місцевого самоврядування та ефективного розвитку територіальних громад. Тому цілком зрозуміло, що зусилля уряду країни спрямовані на розробку інституційно -правового інструментарію забезпечення цих реформ як у сфері реалізації регіональної політики загалом, так і щодо вирішення окремих питань. Існування цілого ряду подібних проблем дає підстави констатувати, що державна регіональна політика має

бути спрямована на зміцнення ресурсної бази місцевого розвитку, розширення дохідних джерел бюджетів територіальних громад, активізацію процесів соціальної та економічної інтеграції. За таких умов реалізація регіональної політики має забезпечити [3]:

- формування механізмів децентралізації державних повноважень і передачі їх на регіональний і місцевий рівні за умов їх достатнього фінансового забезпечення, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою;
- створення умов для просторової єдності країни шляхом стимулювання співробітництва територіальних громад на регіональному та міжрегіональному рівні для розв'язання спільних проблем розвитку;
- узгодження інтересів держави, регіону та суб'єктів економічної діяльності шляхом системної координації дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування на всіх рівнях, представників бізнесу та громадянського суспільства;
- поєднання секторальної (галузевої) та регіональної політики щодо розвитку окремих територій, яке сприятиме оптимізації і диверсифікації структури економіки, забезпеченню ефективної спеціалізації регіонів з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу, досягненню рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвитку міжрегіонального співробітництва тощо;
- створення умов для функціонування на території регіонів суб'єктів економічної діяльності («точок економічного зростання»), що забезпечать використання їх конкурентних переваг і сприятимуть розв'язанню соціально-економічних проблем територій;
- сприяння розвитку іміджевих для певних регіонів суб'єктів економічної діяльності з метою позиціонування конкурентних переваг території, що дозволить привернути додаткову увагу туристів і потенційних інвесторів до регіону, дасть можливість покращити інвестиційний клімат, одержати додаткові ресурси для розвитку регіональної економіки та інфраструктури;
- стимулювання розвитку інтелектуально-містких та інноваційно-орієнтованих секторів економіки шляхом сприяння розвитку науково-інноваційного співробітництва державного та недержавного сектору науки, вищих навчальних закладів і наукових установ з реальним сектором економіки;
- узгодження потреб економіки регіонів з можливостями її кадрового забезпечення та створення ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з урахуванням пріоритетів регіонального розвитку.

Важливим кроком в процесі формування та реалізації державної регіональної політики є прийняття Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05 лютого 2015 № 156-19, де визначено її основні організаційно-правові, соціально -економічні, екологічні та гуманітарні засади [4].

Практична реалізація державної регіональної політики безпосередньо залежить від реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Передусім йдеться про формування ефективного, дієвого самоврядування з утворенням відповідних інститутів та забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення з метою створення сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації та захисту її прав.

Територіальною основою місцевого самоврядування в Україні є адміністративно-територіальний устрій держави, якому притаманні невпорядкованість, неефективність, суперечливість, надмірна централізованість, відірваність від потреб населення. Сучасна система адміністративно-територіального устрою представлена складною чотириступеневою ієрархічною структурою, яка не сприяє ефективному територіальному розвитку, має ряд суперечностей, не враховує принципи економічної доцільнос-

ті, що в результаті призводить до відсутності дієвої політики територіального розвитку, виникнення та існування суттєвих соціально-економічних диспропорцій, проблем соціально-економічного занепаду та депопуляції значної частини території країни. Застарілість системи адміністративно-територіального устрою України, невідповідність механізмів її функціонування сучасним внутрішнім і зовнішнім умовам обумовили необхідність проведення адміністративно-територіальної реформи. Гіпертрофована централізація владних функцій та бюджетних ресурсів призводить до постійної політичної напруженості і аж ніяк не сприяє консолідації суспільства. Тому реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, процеси децентралізації сприятимуть зменшенню суспільно-політичної напруги в державі та її всебічному розвитку.

В результаті проведеної реформи, в Україні передбачається створення трьох рівнів адміністративно-територіальних одиниць: громада - район - регіон, що дозволить забезпечити демократизацію та прозорість процесу державного управління, становлення такої системи місцевого самоврядування, яке відповідає вимогам Європейської Хартії місцевого самоврядування, максимально наблизити до курсу на європейську інтеграцію.

Аналіз результатів здійснення процесу децентралізації та її впливу на проведення адміністративно-територіальної реформи, розвиток місцевого самоврядування та його фінансової системи, територіальної організації влади в Україні вказує на існування цілого ряду ризиків національного, регіонального та місцевого рівня серед яких можна назвати наступні [5, с. 302; 6-9]:

- задекларований принцип добровільного об'єднання територіальних громад демонструє низький потенціал до об'єднання і тому повинен супроводжуватись запровадженням дієвих механізмів заохочення територіальних громад через державні стимули їх об'єднання, збільшення обсягів відповідних субвенцій, дотацій тощо;
- стан нормативно-правового забезпечення реформування системи територіальної організації влади, місцевого самоврядування, як один з інструментів та механізмів ефективного здійснення реформ не відповідає сучасним потребам і потребує внесення відповідних змін в найближчий період;
- відсутність між урядом і парламентом системи робочого діалогу щодо законодавчого супроводу реформ;
- територіальна концентрація економічної активності в окремих регіонах, населених пунктах, що посилює диспропорційність територіального розвитку призвела до загострення проблеми нерівності у доступі населення до публічних послуг, місць праці та джерел матеріального благополуччя;
- обмежена юрисдикція об'єднаних територіальних громад щодо розробки нової чи коригування застарілої містобудівної документації (генеральних планів населених пунктів, схем територіального планування) послаблює їхню діяльність в плані реалізації інфраструктурних проектів;
- відсутність спеціалізованого державного органу з організації та проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні, який би здійснював постійний моніторинг її впровадження, аналіз проблем, що виникають, та забезпечував пошук і ухвалення рішень для швидкого розв'язання цих проблем;
- низький рівень професійної підготовки посадових осіб місцевого самоврядування, відсутність дієвої кадрової політики, посилення корупції;
- намагання центральної влади зберегти контроль за розподілом коштів державного бюджету (скорочення державної субвенції на формування інфраструктури ОТГ; запровадження так званої «політичної субвенції» місцевим бюджетам на соціально-економічний розвиток окремих територій, яка передбачає ручний режим розподілу без будь-яких критеріїв; надання субвенцій місцевим бюджетам для фінансування

делегованих повноважень, які мають чітко зазначену ціль: медична, освітянська, соціальна; зменшення надходжень з держбюджету до ДФРР) недовіру населення територіальних громад до уряду і парламенту;

- посилення диспропорційності фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, в зв'язку з передачею доходів від акцизного податку до місцевих бюджетів (додатковий дохід від цього податку отримали населені пункти, які традиційно були більш розвиненими (міста, села, селища) та мають вигідне розташування);
- послаблення фінансової бази регіонального рівня управління та можливості його впливу на внутрішньо-регіональну диспропорційність розвитку територій.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок що вирішення проблем регіонального розвитку в значній мірі залежить від ефективності реформ, які сприятимуть нарощенню внутрішнього потенціалу кожного регіону. Надмірно централізована регіональна політика в Україні не забезпечила мінімізації ризиків, пов'язаних з нинішніми глобальними викликами: диспропорційністю територіального розвитку, підвищенням рівня внутрішньорегіональної диференціації, що призвело до збільшення кількості дотаційних територіальних громад, дезінтеграцією національного економічного простору та неефективністю функціонування внутрішнього ринку країни, наростанням соціальної напруги в суспільстві через низький рівень та якість життя населення тощо. Тому основною особливістю формування державної регіональної політики в Україні на сучасному етапі залишається її спрямування на децентралізацію влади, необхідність забезпечення дієвого самоврядування та ефективного розвитку територіальних громад.

Список літератури

1. Decentralization and governance: does decentralization improve public service delivery? World Bank, Prem Notes. June 2001. N 55. C. 5.
2. Гамбург Л. С Теоретичні питання децентралізації державної влади в системі публічної влади унітарної держави. *Вісник Запорізького національного університету.* 2014. №4 (I). С. 134-145. URL: http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2014-1/20.pdf
3. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні /НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 2015. 204 с.
4. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 року №156-VIII, ст. 90 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19
5. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці. К.: Знання України, 2005. 476 с.
6. Коляденко С. В. Структурні зміни в економіці регіонів як запорука економічного зростання. *Ефективна економіка*. 2011. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=485.4
7. Буторіна В. Б. Економічне зростання серед суміжних економічних категорій. Теорії мікро-макроекономіки. 2009. Випуск 33. URL: http://dspace.kpnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2217/1
8. Кондіус І. С. Еволюція кумулятивних теорій регіонального економічного розвитку. Економічний форум. 2017. №1. С. 4-11.
9. Вахович І. М., Табалова О. Є. Регіональні асиметрії сталого розвитку України: діагностика та механізми вирівнювання: [Монографія]. Луцьк: Друкарня "Волиньполіграф", 2013. 344 с.

References

1. Decentralization and governance: does decentralization improve public service delivery? (2001). World Bank, Prem Notes. June 2001. no 55. pp. 5.
2. Gamburg, L. S. (2014). «The theoretical questions of decentralization of state power in the system of public authority of a unitary state». *Visny`k Zaporiz`kogo nacional`nogo universy`tetu.* №4 (I). pp. 134-145, available at: http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2014-1/20.pdf 1.
3. Kravciv, V. S. (ed.). *Tery`torial`ny`j rozvy`tok ta regional`na polity`ka v Ukrayini* (2015) [Territorial development and regional policy in Ukraine]. National Academy of Sciences of Ukraine. State Enterprise "Institute of Regional Studies named after M.I. Dolyshny of the National Academy of Sciences of Ukraine". Lviv. Ukraine
4. On the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine (2015. February 5). no. 156-VIII, Art. 90 available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19.
5. Butko, M. P. (2005) *Regional`ni osobly`vosti ekonomichny`x transformacij v perexidnij ekonomici*. [Regional features of economic transformations in transition economics]. Znannya Ukrayiny`. Kiev. Ukraine.
6. Kolyadenko, S. V. (2011) Strukturni zminy` v ekonomici regioniv yak zaporuka ekonomichnogo zrostannya. [Structural changes in the economy of the regions as a guarantee of economic growth]. Efektyvna ekonomika. (electronic journal). 2011. №7. available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=485.4
7. Butorina, V. B. (2009). «Economic growth among adjacent economic categories». *Teoriyi mikro-makroekonomiky*`. Issue 33. available at: http://dspace.kpnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2217/1.
8. Condius, I. S. (2017) «Evolution of cumulative theories of regional economic development». *Ekonomichny`j forum*. no. 1. pp. 4-11.
9. Vaxovy`ch, I. M. and Tabalova, O. Ye. (2013) *Regional`ni asy`metriyi stalogo rozvy`tku Ukrayiny`: diagnosty`ka ta mexanizmy` vy`rivnyuvannya* [Regional asymmetries of sustainable development of Ukraine: diagnostics and mechanisms of equalization]. Lutsk: Drukarnya "Voly`n`poligraf". Lutsk. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.

УДК 664.013:005.21

Тетяна Віталіївна КОНСТАНТИНОВА

здобувач,
Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

НАУКОВІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Константинова, Т. В. Наукові аспекти стратегічного планування в системі механізмів управління розвитком харчових підприємств [Текст] / Тетяна Віталіївна Константинова // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 89–96. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *В сучасних соціально-економічних умовах базисом ефективності виробничої діяльності на харчових підприємствах стає стратегічне управління, яке забезпечує встановлення завдань розвитку підприємства у довгостроковій перспективі з урахуванням поточної та прогнозної ситуації на цільовому ринку збуту, змінних умов й чинників бізнес-середовища. Завданням стратегічного управління є формування й ефективне використання комплексного потенціалу підприємства для реалізації поставлених цілей виробничо-господарської системи й побудова гнучкої внутрішньої структури підприємства, яка чутливо реагує на зміни у зовнішньому середовищі. Динаміка трансформації зовнішнього середовища, зміни взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем прямого й непрямого впливу, посилення конкурентної боротьби за доступ до ресурсів, дія факторів невизначеності, постійне виникнення нових загроз і можливостей у зв'язку із технологічним розвитком, що притаманні сьогоднішньому етапу розвитку економіки, ведуть до суттєвого посилення значення стратегічного управління, що стає базисом й основною умовою ефективного розвитку підприємства.*

Метою *статті є дослідження та критична оцінка наукових аспектів стратегічного планування в системі механізмів управління розвитком підприємств харчової промисловості.*

Результати. *Стратегічне управління, спрямоване на довгострокову перспективу, дає змогу харчовим підприємствам швидко адаптуватися до змін кон'юнктури ринку й оперативно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Це завдання стає все більш важливим, оскільки в сучасних кризових умовах та у зв'язку із членством України в СОТ, багато українських промислових підприємств зазнають труднощів у конкурентній боротьбі, що негативно позначається на ефективності їх виробничо-господарської діяльності та економічному стані взагалі.*

Висновки. *Процес стійкого розвитку не передбачає революційних змін цілей, завдань, методів і процесів формування конкурентних переваг у перспективі. Це можливо реалізувати лише за умови залучення суттєвих інвестиційних ресурсів з високим ризиком і відкладеною у часі ефективністю. Втім, часто це не є необхідним підприємству. Стратегія стійкого розвитку найчастіше є найбільш доцільною для реалізації завдань якісного розвитку підприємств харчової галузі.*

Ключові слова: *стратегія, розвиток, стратегічне планування, стратегія розвитку підприємства, харчова промисловість.*

© Тетяна Віталіївна Константинова, 2018

Tatiyana Vitaliivna KONSTANTYNOVA

applicant,
Black sea research institute of economics and innovation

SCIENTIFIC ASPECTS OF STRATEGIC PLANNING IN THE SYSTEM OF MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF FOOD ENTERPRISES

Abstract.
Introduction. *In today's socio-economic conditions, the basis of the efficiency of production activities in food enterprises is strategic management, which ensures the establishment of the tasks of the enterprise development in the long run, taking into account the current and forecast situation on the target market of sales, changing conditions and factors of the business environment. The task of strategic management is the formation and efficient use of the complex potential of the enterprise for the implementation of the goals of the industrial-economic system and the construction of a flexible internal structure of the enterprise that is sensitive to changes in the external environment. The dynamics of the transformation of the environment, changes in the interaction of the enterprise with the external environment of direct and indirect influence, the strengthening of the competitive struggle for access to resources, the effect of factors of uncertainty, the constant emergence of new threats and opportunities in connection with technological development, which are inherent in today's stage of economic development, lead to a significant strengthening of the value of strategic management, which becomes the basis and the basic condition for the effective development of the enterprise.*
Purpose *of the article is to study and critically evaluate the scientific aspects of strategic planning in the system of mechanisms for managing the development of food industry enterprises.*
Result. *The long-term strategic management allows food companies to quickly adapt to changing market conditions and respond promptly to changes in the internal and external environment. This task is becoming increasingly important, as in today's crisis conditions and in connection with Ukraine's membership in the WTO, many Ukrainian industrial enterprises are experiencing difficulties in the competitive struggle, which negatively affects the efficiency of their production and economic activity and the economic situation in general.*
Conclusions. *The process of sustainable development does not provide for revolutionary changes in the goals, objectives, methods and processes of forming competitive advantages in the long run. It is possible to realize this only if there are significant investment resources with high risk and delayed efficiency in time. However, it is often not necessary for an enterprise. Sustainable development strategy is often the most appropriate for the implementation of the tasks of qualitative development of food industry enterprises.*

Keywords: *strategy, development, strategic planning, enterprise development strategy, food industry.*

JEL classification: L10

Вступ

Наукові основи стратегічного управління та місця в ньому стратегічного аналіз у розглядалися в праця х відомих зарубіжних вчених: І. Ансоффа, К. Боумена, У. Глука, К. Друрі, Б. Карлофа, Р. Келлі, М. Мескона, М. Мінцберга, Д. Пірса, М. Портера, А. Р. Форестера. Питанням сутності та процесу стратегічного управління приділяють значну увагу такі вітчизняні вчені, як А. П. Міщенко, А. П. Наливайко, Т. І. Ткаченко, В. В. Пастухова, З. Є. Шершньова, В. І. Щелкунов та ін. Проте, незважаючи на різномані-

тність існуючих досліджень про стратегічне планування, актуальним залишається дослідження аспектів стратегічного планування в системі механізмів управління розвитком харчових підприємств.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження та критична оцінка наукових аспектів стратегічного планування в системі механізмів управління розвитком підприємств харчової промисловості. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання:

- вирішення завдання прогнозування граничних параметрів стійкого функціонування харчового підприємства;
- дослідження стійкого розвитку харчового підприємства, за умови процесу постійних змін й переходу стабільного до динамічного стану структури, який реалізується як шляхом еволюційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розробка довгострокових планів, формулювання місії й постановка цілей підприємства ще не є достатніми умовами застосування механізмів стратегічного управління. Стратегія часто сприймається керівництвом підприємств як конкретний довгостроковий план реалізації конкретно визначеної довгострокової мети, без належного врахування впливу факторів зовнішнього середовища. Деякі керівники помилково вважають, що зміни й трансформаційні процеси у зовнішньому середовищі підприємства, можуть бути передбачені, прогнозовані, контрольовані й керовані. Втім, механізм стратегічного управління підприємства вимагає врахування змінності й непередбачуваності зовнішнього середовища.

Розвиток економіки України вимагає нових принципів управління діяльністю харчових підприємств. Результати їх виробничо-господарської діяльності сьогодні значною мірою визначаються застосуванням ефективних інструментів стратегічного планування.

Економічна криза, незадовільний стан матеріально-технічної бази багатьох харчових підприємств, низька інвестиційна активність заважають їм формувати й ефективно реалізовувати потенціал виробництва конкурентоспроможної продукції й забезпечувати її просування на внутрішні й зовнішні ринки.

Стратегічне управління, спрямоване на довгострокову перспективу, дає змогу харчовим підприємствам швидко адаптуватися до змін кон'юнктури ринку й оперативно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Це завдання стає все більш важливим, оскільки в сучасних кризових умовах, та у зв'язку із членством України в СОТ, багато українських промислових підприємств зазнають труднощів у конкурентній боротьбі, що негативно позначається на ефективності їх виробничо-господарської діяльності та економічному стані взагалі.

Загострення конкурентного змагання на агропродовольчих ринках, розвиток інноваційних технологій, що докорінно змінюють структуру пропонованих товарів і послуг, динамічний розвиток ринкових відносин, зростання впливу факторів невизначеності зовнішнього середовища, зумовлюють необхідність пошуку нових ефективніших механізмів управління харчовим підприємством.

Управління, що ґрунтується на методах традиційного планування, старих системах обліку, виявляється малоефективним і потребує осучаснення. Вказані проблеми визначають завдання підвищення ефективності діяльності харчових підприємств на принципах стратегічного управління, що дозволять забезпечити довгостроковий фінансово-економічний й виробничо-господарський ріст, нарощування потенціалу конкурентоспроможності, впровадження ресурсозберігаючих й екологічно чистих технологій, повне використання наявного й перспективного виробничого, техніко-

технічного й інтелектуального потенціалу.

Дослідження підходів й інструментів стратегічного планування розвитку діяльності харчових підприємств повинен здійснюватися з точки зору завдання нарощування конкурентних переваг в умовах гострого конкурентного змагання й скорочення ємності споживчого сектору України.

Характеристика основних методичних підходів до стратегічного планування представлена у табл. 1. Отже, можна зробити висновок про недосконаліть існуючих методичних підходів до стратегічного планування. Сьогодні відсутній підхід, здатний забезпечити ефективний конкурентний розвиток харчового виробництва.

Виробничо-технічні, організаційно-управлінські показники й фінансово-економічні результати діяльності підприємств харчової промисловості свідчать про необхідність впровадження у систему їх операційного менеджменту науково-методичних підходів й методів стратегічного планування [5].

Таблиця 1. Характеристика основних методичних підходів до стратегічного планування розвитку діяльності харчових підприємств

Методичні підходи	Переваги	Недоліки
Довгострокове планування / планування «від досягнутого»	Достатньо простій метод стратегічного планування	Оскільки спирається на ретроспективу - не враховує теперішнього й майбутнього стану внутрішнього й зовнішнього середовища діяльності підприємства
Стратегічне планування на засадах визначення стратегічних центрів й зон господарювання	Акцент на високоефективних й перспективних секторах ринку	При формуванні стратегії увага акцентується на зовнішньому середовищі. Чітко не визначений алгоритм формування стратегії з точки зору організації взаємодії акціонерів/власників, вищого керівництва, працівників підприємства й споживачів. Відсутня чітка система встановлення цілей.
Стратегічне планування за системою збалансованих показників	Баланс між ключовими аспектами функціонування підприємства. Ефективне структурування цілей й завдань стратегічного розвитку підприємства	Відсутність механізму узгодження цілей й інтересів власників, вищого керівництва й працівників при встановленні цілей й визначенні стратегічних напрямків розвитку діяльності підприємства. Не спрямований на формування конкурентного потенціалу підприємства
Стратегічне планування на основі показника капіталізації	Забезпечується максимізація приросту економічної доданої вартості, що має особливе значення для інноваційно-орієнтованого підприємства	Складність структурного розподілу діяльності підприємства на окремі процеси. Неврахування ефекту синергізму. Стратегічний напрямки орієнтовані на приріст капіталізації, що зумовлює нехтування іншими стратегіями
Стратегічне планування із застосуванням автоматизованих систем (ERP, MRP, MRPII)	Ефективне планування операційних процесів. Високий рівень автоматизації процесів стратегічного планування. Усунення суб'єктивізму при прийнятті рішень	Переважно оперативно-тактичний підхід. Відсутність механізму аналізу, оцінки й вибору пріоритетних продуктів й ринків. Відсутність організаційно-управлінського базису розробки стратегії

Процес стратегічного планування за змістом є агрегованою сукупністю процедур й прийнятих рішень, через які здійснюється формування стратегії підприємства, й які дають змогу досягти системи поставлених цілей розвитку. Дія механізму стратегічного управління й ухвалені рішення формують стратегію розвитку підприємства, що дозволяє їм забезпечити високу динаміку економічного розвитку (рис. 1).

Процес стратегічного планування є механізмом який забезпечує обґрунтування,

селекцію, контроль й моніторинг управлінських рішень у сфері господарської діяльності підприємства. Цільова настанова стратегічного планування полягає у забезпеченні інновацій й організаційних трансформацій, необхідних для формування моделі стійкого розвитку харчових підприємств. Процес стратегічного планування включає чотири основні функції: формування й розподіл ресурсів, адаптацію до нестабільного зовнішнього середовища, координація й регулювання внутрішніх процесів й взаємозв'язків, розробка стратегій організації [4].

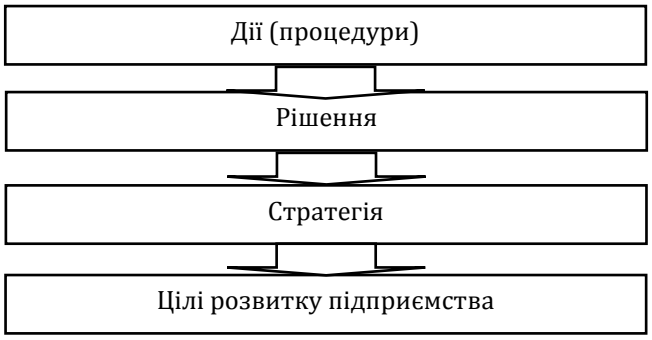

Рис. 1. Логічна модель процесу стратегічного планування економічного розвитку підприємства

Стратегічне планування доцільно уявляти як динамічно розвинену єдність логічно взаємозалежних й взаємопов'язаних процесів управління, між якими існує не лише прямий, але й зворотний зв'язок (рис. 2).

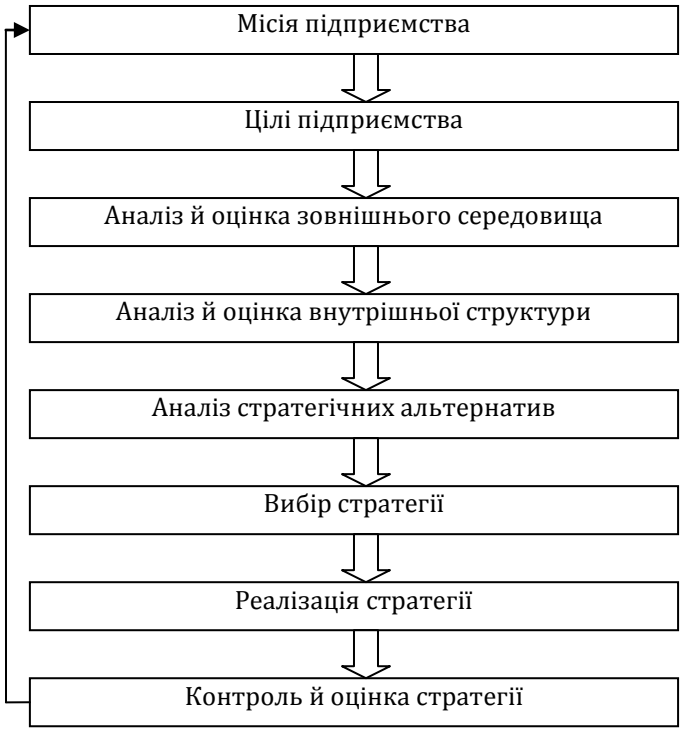

Рис. 2. Структурна модель стратегічного планування

Системний аналіз узгодженості стратегічних і тактичних цілей й результатів формування й реалізації потенціалу підприємства лише концептуально описує процес забезпечення сталого розвитку харчових Реалізація встановлених цілей економічного росту з використанням наявного потенціалу та нарощення потенціалу у майбутньому, забезпечує більш стійкий економічний розвиток харчових підприємств. Втім, процес стратегічного управління розвитком підприємства в умовах ризику й невизначеності напряму пов'язаний із необхідністю забезпечення стабільності цього розвитку, оскільки цей процес є реакцією системи на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища і

є системою моніторингу, контролю, регулювання й управління шляхом зміни потенціалу, зокрема організаційно-управлінського, виробничого, фінансово-економічного, кадрового, й формування нових стратегій керованої планомірної зміни стану підприємства на більш стабільний. Структура предмету стратегічного планування показана на рис. 3.

Рис. 3. Предмет стратегічного планування харчових підприємств

У моделях стратегічного управління сформульовані конкретні позиції харчового підприємства, тобто комплекс принципів, методів, індикаторів, цілей й завдань його діяльності, способів взаємодії суб'єкта й об'єкта стратегічного управління, специфіка взаємовідносин між складовими елементами підприємства й способів адаптації до змінних умов й чинників зовнішнього й внутрішнього середовища [1].

Управлінський процес відбувається шляхом багаторівневого структурування стратегічних цілей й завдань. Він формує систему консолідації ресурсів, спрямовану на попередження небажаних подій й подолання ризиків, залежно від важливості й терміновості поставлених завдань й проблем розвитку. Система управління повинна забезпечувати: моніторинг й контроль динаміки й тенденцій розвитку й змін зовнішнього й внутрішнього середовища; аналіз й оцінку ризиків; розробку й обґрунтування управлінських рішень спеціально сформованими оперативними командами фахівців; ухвалення управлінських рішення й контроль їх виконання з боку вищого керівництва. Базовими принципами стратегічного планування розвитку харчових підприємств є такі (рис. 4).

Сьогоднішній етап розвитку економічної науки свідчить, що найбільш дієвим підходом до забезпечення стабільного розвитку є управління на засадах виявлення слабких сигналів небезпеки. Цей підхід показує кращі результати при високому рівні нестабільності, невизначеності й ризику, коли необхідно приймати управлінські рішення для попередження ризику незалежно від частоти сигналів про ризик. Це є початковим рівнем управління розвитком діяльності підприємства на основі слабких сигналів [3].

Наступний рівень передбачає розробку комплексу заходів із мінімізації рівня незахищеності господарюючих суб'єктів й підвищення їх адаптивності для своєчасного реагування на сигнали ризику. Тобто не перше місце тут виходить фактор часу, оскільки у випадку швидкої зміни ситуації часто не вистачає ресурсу часу для обґрунтування й ухвалення правильних управлінських рішень. Необхідне також застосування системи заходів швидкого реагування на стратегічні ризики, що відповідає на прояв факторів нестабільності й ризику, появу небезпеки великих збитків й витрат або порушення процесу реалізації плану, коли не підготовлені адекватні рішення для нових завдань. Вирішення завдання прогнозування граничних параметрів стійкого функціонування харчового підприємства пов'язане з вирішенням проблеми оптимізації різних критичних точок, що мають різні елементи системи. Ця проблема значно ускладнює моніторинг, аналіз й оцінку впливу факторів невизначеності й зумовлює необхідність застосування інструментарію стратегічного реінжинірингу - тобто системної

трансформації всієї структури управління з метою комплексної й цілеспрямованої зміни її окремих компонентів й процесів. Загалом, швидку динаміку змін не слід оцінювати однозначно. Втім, швидкі темпи зміни економічної системи на мезорівні (галузь, регіон) та макрорівня (національна економіка), зміни економічної політики, характеризуються високим рівнем ризику й невизначеності з точки зору стабільного розвитку конкретних харчових підприємств. Це зумовлено тим, що базисом їх структури, моделі діяльності й цілей розвитку є орієнтація на забезпечення стабільності щодо впливу до факторів зовнішнього середовища, а метою процесу адаптації є досягнення стану сталого розвитку. Функціонування конкретного харчового підприємства характеризується інерційністю й не дозволяє безризиково змінювати зовнішні фактори.

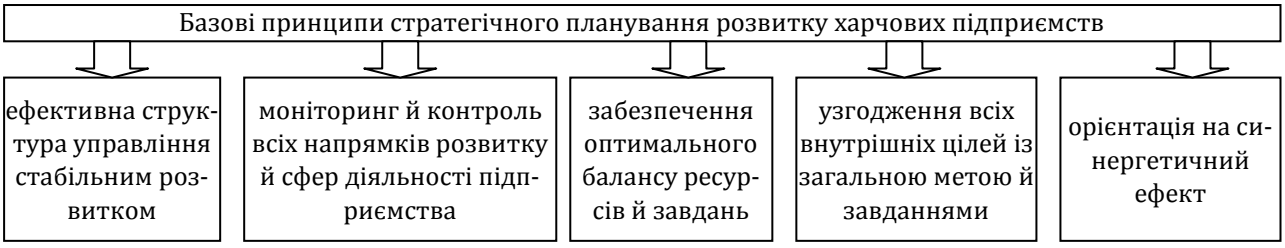

Рис. 4. Базові принципи стратегічного планування розвитку харчових підприємств

Ми вважаємо, що концептуальний підхід до розв'язання вказаної проблеми полягає у формуванні комплексної системної моделі розвитку діяльності підприємства за такими векторами: фактично діюча модель та перспективна модель. Це дозволяє втілити базовий принцип стратегічного планування й управління стійким розвитком харчових підприємств. Формовані моделі оперативно-тактичного управління стратегічним розвитком харчового підприємства повинні в цілому формувати чітко взаємопов'язану систему організаційно-управлінських заходів (рис. 5).

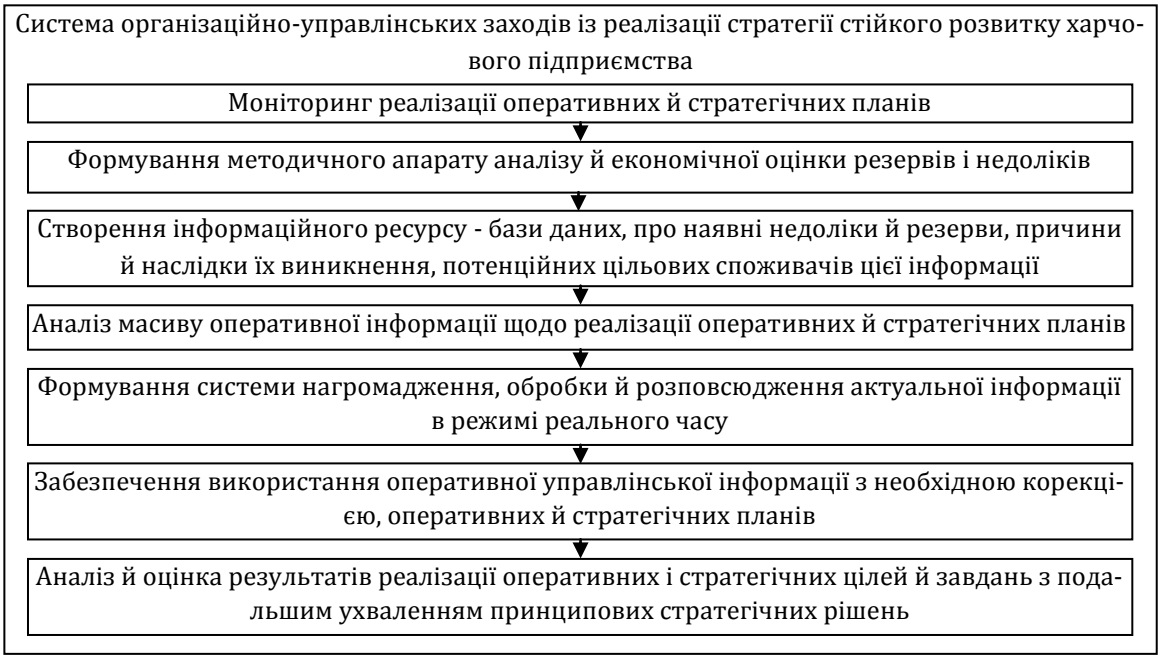

Рис. 5. Система організаційно-управлінських заходів із реалізації стратегії стійкого розвитку харчового підприємства

Стійкий розвиток харчового підприємства є процесом постійних змін й переходу стабільного до динамічного стану структури, який реалізується як шляхом еволюційних змін, так і змін революційного характеру. Втім, суб'єкт господарювання в будь-який момент невизначеності й ризику характеризується чітко визначеною структу-

рою, тобто стабільністю, та адаптацією, тобто – динамікою, а тому не втілює процес постійної трансформації. Підприємство є стабільною статичною або динамічною системою, а структурне трансформування підприємства є переходом від існуючого виду стабільності й структури до більш ефективного стану [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Стратегічне управління, спрямоване на довгострокову перспективу, дає змогу харчовим підприємствам швидко адаптуватися до змін кон'юнктури ринку й оперативно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Це завдання стає все більш важливим, оскільки в сучасних кризових умовах, та у зв'язку із членством України в СОТ, багато українських промислових підприємств зазнають труднощів у конкурентній боротьбі, що негативно позначається на ефективності їх виробничо-господарської діяльності та економічному стані взагалі.

Процес стійкого розвитку не передбачає революційних змін цілей, завдань, методів і процесів формування конкурентних переваг у перспективі. Це можливо реалізувати лише за умови залучення суттєвих інвестиційних ресурсів з високим ризиком і відкладеною у часі ефективністю. Втім, часто це не є необхідним підприємству. Стратегія стійкого розвитку найчастіше є найбільш доцільною для реалізації завдань якісного розвитку підприємств харчової галузі.

Список літератури

1. Кайлюк Є. М., Андрєєва В. М. , Гриненко В. В. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: НАМГ, 2010. 279 с.
2. Лагодієнко В. В. Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. Бізнес-Навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права. Херсон, 2013. №2 (31). С. 178-183.
3. Ліпєц Ю. В. Впровадження стратегічного управління на підприємствах України як прогресивного напрямку їх розвитку. Проблеми науки. 2010. URL: http:// ipdo.kiev.ua/files/articles/but4.pdf.
4. Омаров Ш. А. Особливості використання сценарного підходу при формуванні стратегії розвитку компанії. Проблеми економіки. 2011. № 4. С. 139-142.
5. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: Підручник. К.: КНЕУ, 2014. 700 с.

References

1. Kajlyuk, Ye. M., Andryeyeva, V. M. and Gry`nenko, V. V. (2010). *Strategichny`j menedzhment*. [Strategic Management]. Xarkivs`ka nacional`na akademiya mis`kogo gospdarstva. Kharkiv. Ukraine.
2. Lagodiyenko, V. V. (2013) «Realization of investment support of innovative activity in the food industry». *Biznes-Navigator: naukovo-vy`robny`chy`j zhurnal Mizhnarodnogo universy`tetu biznesu i prava*. Kherson. no. 2 (31). pp. 178-183.
3. Lipyecz, Yu. V. (2010). «Implementation of strategic management at the enterprises of Ukraine as a progressive direction of their development». *Problemy` nauky`*. available at: http://ipdo.kiev.ua/files/articles/but4.pdf.
4. Omarov, Sh. A. (2011) Features of using the scenario approach in shaping the company's development strategy. *Problemy` ekonomiky`.* no 4. pp. 139-142.
5. Shershnyova, Z. E. (2014). *Strategichne upravlinnya*. [Strategic Management]: KNEU. Kiev. . Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2018 р.

УДК 332.13:338.32

Олена Валеріївна ДОВГАЛЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук,
Миколаївського національного аграрного університету
E-mail: dovgal@mnau.edu.ua

КАТЕГОРІЯ «СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ»: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ІЗ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯМ

Довгаль, О. В. Категорія «сільські території»: підходи до визначення поняття та проблеми із його застосуванням [Текст] / Олена Валеріївна Довгаль // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 97–108. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Сільські території України, на яких проживає третина населення країни та відбувається найважливіший етап аграрного виробництва – продукування сільськогосподарської сировини, здійснюють непересічний вклад у розвиток національної економіки. Сільські території – це також осередок землеробської культури українського народу, яка має багатовікові традиції, специфічні риси та власну історію. Власне українське селянство сформувало архетип та політичну культуру нації, детермінувало особливості внутрішніх та зовнішніх комунікацій, визначило контури та зміст фундаментальних інституцій суспільства тощо. Тому дослідження особливостей розвитку сільських територій, їх ресурсного потенціалу – це ключ до розуміння резервів прогресу модернового українського суспільства.*

Метою *цієї статті є дослідження категорії «сільські території, а саме підходи до визначення даного поняття та проблеми із його застосуванням.*

Результати. *У статті досліджується категорія «сільські території», розвинуто підходи до визначення поняття та обґрунтовано проблеми із його застосуванням. В результаті дослідження обґрунтовано ототожнення «сільських територій» із прикріпленим адміністративно-територіальним статусом. Встановлено, що для того, щоб уникнути плутанини у визначенні поняття «сільська територія», необхідно вдатися до перевіреної світової практики – міські і сільські території визначати за кількістю людей, які проживають на даній території та щільності населення на 1 км² поселенської території.*

Висновки. *На нашу думку, для того, щоб уникнути плутанини у визначенні поняття сільська територія, необхідно вдатися до перевіреної світової практики – міські і сільські території визначати за кількістю людей, які проживають на даній території та щільності населення на 1 км² поселенської території. Хочемо звернути увагу на те, що вітчизняні дослідники даної проблематики пропонують якісні характеристики за якими можна спробувати ідентифікувати «сільську територію». Натомість відповідних кількісних характеристик, які б враховували національну поселенську специфіку, поки що відверто бракує.*

Ключові слова: *сільські території, сільське населення, сільський розвиток, аграрна сфера виробництва.*

© Олена Валеріївна Довгаль, 2018

Olena Valeriivna DOVGAL

Candidate of economic sciences, associate professor,
associate professor of the department of economic theory and social sciences,
Mykolaiv national agrarian university
E-mail: dovgal@mnau.edu.ua

CATEGORY "AGRICULTURAL TERRITORIES": APPROACHES TO DEFINITION OF THE CONCEPT AND PROBLEMS FROM ITS APPLICATION

Abstract.

Introduction. *Rural areas of Ukraine, where one third of the country's population lives and the most important stage of agricultural production is taking place - the production of agricultural raw materials, make an extraordinary contribution to the development of the national economy. The countryside is also the center of the agricultural culture of the Ukrainian people, which has centuries-old traditions, specific features and its own history. Actually, the Ukrainian peasantry formed the archetype and political culture of the nation, determined the peculiarities of internal and external communications, determined the outline and content of the basic institutions of society, and so on. Therefore, the study of the characteristics of rural areas development, their resource potential - is the key to understanding the reserves of the progress of modern Ukrainian society.*

The purpose *of this article is to study the category of "rural areas, namely approaches to the definition of the concept and problems with its application.*

Results *The article deals with the category of "rural territories", developed approaches to the definition of the concept and justified the problems with its application. As a result of the study, the identification of "rural territories" with the attached administrative-territorial status was substantiated. It is established that in order to avoid confusion in the definition of the concept of "rural territory", it is necessary to resort to proven international practice - urban and rural areas to be determined by the number of people living in this territory and the density of population per 1 km2 of the settlement territory.*

Conclusions *In our opinion, in order to avoid confusion in the definition of the concept of rural territory, it is necessary to resort to a proven world practice - urban and rural areas to be determined by the number of people living in the territory and the density of population per 1 km2 of the settlement territory. We want to draw attention to the fact that domestic researchers of this issue offer qualitative characteristics by which one can try to identify the "rural area". Instead, the corresponding quantitative characteristics that take into account the national settlement specificity, is so frankly lacking.*

Keywords: *rural territories, rural population, rural development, agrarian sphere of production.*

JEL classification: O18

Вступ

Оцінка сучасного стану та потенціалу розвитку «сільських територій» дає можливість складати прогнози, стратегії регіонального та національного розвитку, визначати додаткові фактори впливу щодо покращення добробуту, активізації благополуччя та підвищення рівня життя населення. Питанням категорії «сільських територій» висвітлюються у наукових доробках багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених і спеціалістів, серед них: О. Бородіна, Ю. Губені, А. Лісовий, І. Лукінов, Р. Мельников, М. Орлатий, Л. Овчинцева, О. Павлов, І. Прокопа, П. Саблук, Д. Торопов, М. Федотова, В. Юрчи-

шин та ін. Однак деякі питання щодо ролі, місця та основних складових розвитку «сільських територій», а саме підходи до визначення поняття та проблем із його застосуванням залишаються недостатньо висвітленими та потребують комплексного дослідження.

Мета та завдання статті

Метою цієї статті є дослідження категорії «сільські території», удосконалення понятійного апарату та обґрунтування проблем із його застосуванням. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання: дослідження змістовного наповнення поняття «сільські території» та їх складної функціональної характеристики; дослідження підходів до формулювання сутності поняття «сільські території»; здійснити ототожнення «сільських територій» із прикріпленим адміністративно-територіальним статусом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відповідальним дослідницьким моментом є точне визначення форми та змісту об'єкту дослідження. Зважаючи на роль сільських територій у формуванні характерних особливостей більшості землеробських культур та згодом націй, визначення сутності їх змісту було і залишається одним із найбільш популярних наукових мейнстримів. З іншого боку – це також вказує на те, що «сільські території» еволюціонують і як наукова категорія, і як спосіб людського проживання та освоєння ресурсів навколишнього природного середовища. На нашу думку, головними причинами змін є урбанізація та науково-технічний прогрес у сфері сільськогосподарського виробництва.

Найбільш урбанізованими регіонами світу є Північна та Латинська Америка, країни Карибського басейну і Європа. Станом на початок 2014р. у цих регіонах жителями міст було 82, 80 та 73% населення відповідно. Натомість в Африці та Азії залишаються переважно сільські населені пункти - 60 і 52% у структурі поселенської мережі відповідно. Разом з тим, прогнозується зростання темпів урбанізації в найближче десятиліття в усіх регіонах світу. Темпи урбанізації Африки та Азії будуть швидшими, ніж в інших регіонах, і, за прогнозами, до 2050 р. міське населення тут становитиме 56 і 64% відповідно. Майже половина міських жителів у світі проживають у відносно невеликих населених пунктах із менш ніж 500 тис. жителів, близько 1/8 населення живуть у 28 мегаполісах із населенням більш ніж 10 млн. жителів. Згідно з прогнозами ООН, частка сільського населення у глобальному вимірі скоротиться з 46,1% в 2015р. до 31,6% в 2050р., в Україні – з 30,9% до 21,4% відповідно (рис. 1).

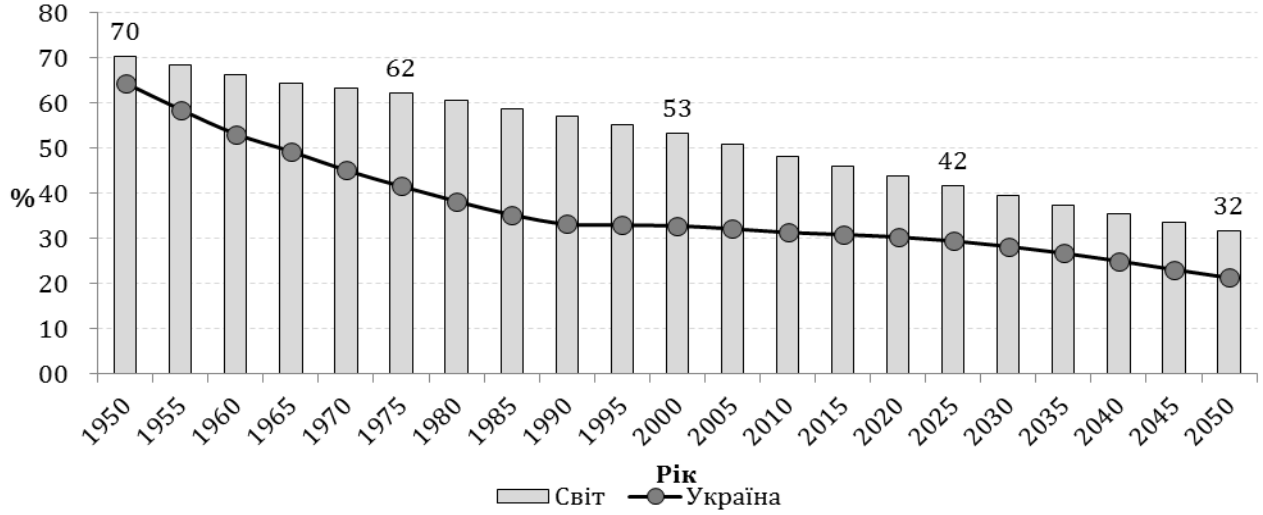

Рис. 1. Середньорічні показники частки сільського населення, %

Науково-технічний прогрес у сфері сільськогосподарського виробництва призвів до скорочення трудомісткості виробничих процесів і, відповідно, до зменшення попиту на працю в галузі. Що, безумовно, сприяло депопуляції сільських територій по мірі впровадження інтенсивних технологій в процес аграрного виробництва у високорозвинутих країнах [1, 2]. Як справедливо відмічає Рябоконь В. П. закон зменшення чисельності сільськогосподарського населення функціонує в тісній взаємодії із законом підвищення продуктивності праці, який характеризується зменшенням кількості працюючих в результаті технічного прогресу, появи нових машин і механізмів, які приводяться в рух працюючими [3]. Наприклад, у США за період з 1950 по 1998рр. частка жителів ферм скоротилася із 15,1 до 1,6% населення США; рівень зайнятості в агарному виробництві, як частка від загальної зайнятості в США, за цей же період скородилася із 16,8 до 2,0%; кількість сільських жителів (rural population) у 1950р. становила 41,0% населення США, скоротившись за 19р. до рівня ≈ 26,5±0,3%, вона утримується на даній позначці ось уже більше 30р., що можна вважати як остаточний варіант розселення жителів США.

У західній економічній науці застосовується багатокритеріальний підхід до визначення категорії «сільська територія», за яким вона розглядається як: простір, де поселення й інфраструктура займають невелику частку ландшафту; природне середовище, де домінують пасовища, ліси, гори та пустелі; місце, де більшість людей працюють у сільському господарстві; територія, де ціна на землю порівняно низька; місцевість, що характеризується високими трансакційними витратами, пов'язаними з великими відстанями від міст і незадовільною інфраструктурою; поселення з низькою густотою населення – 5-10 тис. осіб на 1 км^2 [4].

У канадському довіднику про результати перепису населення в 1996 році «сільські території» («Rural Areas») визначаються як «малонаселені землі, що лежать поза міськими територіями». Міські території визначаються, головним чином, шляхом аналізу чисельності та щільності населення - на них проживає не менше, ніж 1000 осіб, а щільність населення складає 400 і більше осіб на 1 км^2. Разом з тим у статистичному збірнику «Канада 1999», «сільські території» у вигляді залишкових міських поселень визначаються уже як поселення людей чисельністю 1000 і більше осіб або поселення людей із щільністю 400 і більше осіб на 1 км^2. Поряд із поселенською категорією «сільські території», в Канаді виділяють також і поселенську категорію «село і мале місто» («Rural and Small Town» (RST). Міські території із населенням менше, ніж 10 тис. осіб, включаються до складу RST разом із сільськими територіями, якщо вони разом формують основні зони великих міських центрів із населенням 10 тис. осіб і більше.

В методології ОЕСР розрізняють такі категорії як «сільські громади» та «переважно сільські регіони». «Сільськими громадами» є поселення людей із щільністю менше, ніж 150 осіб на 1 км^2. «Переважно сільськими регіонами» є території на яких понад 50% проживає в «сільських громадах».

Бюро перепису населення США визначає «сільські території» за двома критеріям – чисельністю населення в місцях компактного проживання і щільністю населення на одиницю поселенської території. Відповідно до першого критерію, «сільськими територіями» є місця компактного проживання та населені пункти, де проживає менше, ніж 2500 осіб. Відповідно до другого критерію, «сільськими територіями» є місця компактного проживання із щільністю менше, ніж 999 осіб на 1 милю. Міністерство сільського господарства США визначає «сільською територією» будь-яку територію крім (1) міста (city) і містечка (town) із населенням понад 50 тис. осіб, та (2) урбанізованої території суміжної з таким місто чи містечком. Адміністративно-бюджетне управління США дає визначення міської і неміської (сільської) статистичної території. Міська статистична територія (Metropolitan Statistical Area) складається з (1) центрального округу (county) із одним або кількома урбанізованими районами і (2) віддалених округів,

які пов'язані з основними округами транспортними трафіками найманих працівників, якщо 25% працівників, що живуть там працюють в основних округах, або, якщо 25% робочих міць у віддалених округах займають працівники, що живуть у центральних округах. Неміські (сільські округи) знаходяться за межами міських статистичних територій [5].

Міжнародною групою вчених під керівництвом Пурнаміта Дашупта (Purnamita Dasgupta) та Джона Мортона (John F. Morton) проведена географічна класифікація визначень категорії «сільські території» (табл. 1).

Таблиця 1. Визначення понять «сільський» і «міський» в деяких країнах

Країна	Термін	Визначення	Джерело
Австралія	Велика міська територія	Населення більше 100 тис. осіб	Австралійське статистичне бюро (2013)
	Інша міська територія	Населення від 1 до 99,9 тис. осіб	
	Сільська територія	Включає малі містечка із населенням від 200 до 999 осіб	
Китай	Велика міська територія	Населення більше 10 тис. осіб	Міністерство будівництва (1993)
	Середня міська територія	Населення від 3 до 9,9 тис. осіб	
	Мала міська територія	Населення менше 3 тис. осіб	
	Велике село	Населення від 1 до 3 тис. осіб	
	Середнє село	Населення від 300 до 1000 осіб	
	Мале село	Населення менше 300 осіб	
Індія	Міська територія	Населення 5тис. осіб і більше; або де не менше 75% чоловічого працездатного населення не відносяться до сільськогосподарського сектору; або щільність населення не менше 400 осіб на 1 км^2	Уряд Індії (2012)
Ямайка	Міська територія	Населення більше 2 тис. осіб і надаються побутові послуги, які вважаються ознаками «сучасного життя»	Ямайський інститут статистики (2012)
США	Сільська територія	Вся територія за межами визначених урбанізованих районів та міських кластерів, тобто відкрита територія та населені пункти з населенням менше 2,5 тис. осіб та щільністю 386 осіб на 1 км^2	Womach (2005)

Як бачимо у закордонному експертному середовищі немає єдиного підходу до класифікації компактного проживання людей, які називаються «сільські території». Очевидно, даються взнаки характерні особливості кожної країни: розміри та рельєф території, сфери і структура зайнятості, рівень розвитку, щільність проживання, культурні традиції тощо.

У вітчизняному експертному середовищі також немає єдиної думки щодо змісту поняття «сільські території». Як справедливо відмічає Белей С. І.: «У нормативно-правових та законодавчих актах немає уніфікованого визначення поняття «сільські території», а відомі визначення недостатні для однозначної ідентифікації об’єкта дослідження».

Вчений Белей С. І. вказує на те, що у проекті Законі України «Про планування території інфраструктури сільської місцевості» від 07.04.2005 р. [6] подано таке визначення: сільська територія – це територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15-50%. Далі йдеться про поділ сільської території на чітко виражену сільську місцевість - частка сільського населення у його загальній

чисельності перевищує 50%, та сільську місцевість - частка сільського населення становить 15-50% чисельності усіх жителів [7]. Однак проект закону так і не перетворився у повноцінний нормативно-правовий акт. Не вносить ясності і документ, який мав би дати чітке визначення об'єкта державної увагу – «Концепція розвитку сільських територій». В ньому взагалі відсутня спроба дати визначення поняттю «сільська територія».

Бойко В.В. відмічає, що проект закону України «Про сільське господарство» в редакції від 17.05.2012 р. визначає сільську територію як «історично сформовану у законодавчо визначених межах системну сукупність сільських населених пунктів і прилеглих до них земельних, лісових, водних та рекреаційних ресурсів, що поєднують в собі адміністративно-територіальну (села, сільські ради) та територіально-функціональну (виробництво продукції, її переробка, зберігання та реалізація) приналежність щодо створення належних умов праці і життєдіяльності сільського населення». На його думку не містить глибокого змістового навантаження трактування поняття сільської місцевості в Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» – це території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови. Таке визначення не може сприйматися як базове, оскільки воно не передбачає врахування як соціально-економічного, так і людського аспектів ідентифікації сільських територій [8].

У дослідженні Мельника С. І. знаходимо визначення «сільської території», як історично сформованого елементу поселенської мережі, що поєднує всю сукупність населених пунктів: селищ, сіл, хуторів, односімейних жилих утворень, що перебувають під юрисдикцією сільських (селищних) рад [9].

На думку Трегобчука В. М. термін «сільські території» використовують для позначення сільської місцевості конкретних частин країни, а саме - природно-економічних, адміністративно-територіальних утворень та ін. [10].

Павлов О. І. пропонує визначати «сільські території», як гетерогенні за своєю структурною будовою соціально-просторові утворення, що складаються з поселень, населення, виробничих комплексів, інфраструктури, земель сільськогосподарського й іншого призначення, природного середовища, які виконують виробничо-господарську, природоохоронну, рекреаційно-оздоровчу, соціальну та інші функції з урахуванням їхнього ресурсного потенціалу [11].

Прокопа І. В. пропонує вважати сільські території як позначення сільської місцевості конкретних частин країни, а саме природно-економічних, адміністративно-територіальних утворень та ін. При цьому, важливим аспектом існування сільських територій є те, що вони є ресурсною базою для сільського господарства, розвиваються у тісному зв'язку, але кожна своїм шляхом [12].

Славов В. П. та Коваленко О. В. вважають, що до визначення поняття «сільська територія» потрібно підходити системно, як до поліелементного просторового утворення, де населення є системоутворювальним елементом. Сільські території об'єднують природні, соціальні, виробничо-господарські, політичні складові під управлінням влади, бізнесу та громадськості. В свою чергу кожна з цих складових поділяється на елементи, властивості яких визначають певні функції сільських територій. Ці просторові утворення проявляються в тому, що господарська діяльність в їх межах відбувається у безпосередньому зв'язку з природним середовищем. Результати цієї діяльності значною мірою залежать від природних умов і природно-ресурсного потенціалу територій, а земля є головним засобом виробництва, причому не завжди сільськогосподарського [12].

Лісовий А. В. дає визначення сільським територіям як одній із найважливіших частин народногосподарського комплексу країни, що включає обжиту місцевість поза

територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними фондами на цих територіях [14]. Такої ж думки і Лагодієнко В. В. [15].

Якуба К. І. визначає сільські території як територіально-просторове розміщення сукупного ресурсного потенціалу сільських населених пунктів. Слід зазначити, що під сільськими населеними пунктами розуміють адміністративно-територіальні одиниці незалежно від їх розміру (хутір, село, сільська рада, район тощо) з наявним населенням, природно-економічним і соціальним потенціалом та відповідними органами управління соціально-економічним розвитком цих населених пунктів [16].

Малік М. Й. у своєму визначенні «сільської території» її домінантною характеристикою вважає сільськогосподарський характер суспільного виробництва на ній - сформована в історично визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) і територіально-функціональну (виробництво, переробка, реалізація) приналежність сільськогосподарської продукції [17].

У Кульганіка О. М. «сільська територія» - це територіально-просторовий комплекс, що включає землі сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення, природно-заповідного фонду; містить ресурсний потенціал; поєднує сукупність сільських населених пунктів, де зосереджена адміністративно-управлінська, виробничо-економічна, соціально-культурна діяльність. До невід'ємних складових сільських територій віднесено поселенську мережу, органи місцевого самоврядування, людський потенціал, виробничо-господарську та соціальну сферу, екологізацію життєдіяльності населення [18].

Фільштейн Л. М. пропонує поняття «сільський регіон». Це соціально та економічно збалансована система, яка за сукупністю компонентів характеризується єдністю взаємопов'язаних складових, цілісністю та комплексністю в межах функціонування національної економіки. У контексті дослідження цей термін використовується як альтернативна категорії сільський район. Автор наголошує, що найважливішою характеристикою останнього є цілісність, яка полягає в єдності природних, географічних, соціально-економічних, фінансових, демографічних та інших умов розвитку [19].

Уркевич В. Ю. дає визначення сільським територіям, як таким, що знаходяться поза межами міст та до яких входять як сільські населені пункти, так і переважно зони сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [20].

Белевят О. А. дає розлоге визначення поняття «сільська територія», яке, однак, має пряму прив'язку до сільськогосподарського виробництва - сільські території стосуються земельного простору, на якому розміщується сільський населений пункт, проживає сільське населення, виробляється сільськогосподарська продукція Ця категорія відображає найзагальніші закономірні зв'язки й відношення, які існують у реальній дійсності сільської місцевості. За змістом сільська територія є ширшим поняттям, ніж сільська місцевість, що узагальнює найбільш суттєві ознаки конкретних місць, на яких здійснюється ведення сільського господарства. Сільську територію слід визначати як просторову земельну цілісність із відповідними ресурсами та сільською поселенською мережею, мешканці якої постійно проживають у межах сільських поселень, здійснюють сільськогосподарське виробництво та необхідну для існування села господарську й управлінську діяльність [21].

Грановська Л. М. та Нижеголенко К. С. [22] пропонують визначати «сільські території» як еколого-економічну систему для якої характерні просторові параметри і відповідний природно-ресурсний потенціал, що включає сільськогосподарські і несільськогосподарські землі, населені пункти, виробництво, інфраструктуру і має певний рівень збалансованості.

Коробенко Р. І. слушно зауважує, що визначення сільських територій лише за просторово-територіальними ознаками є найбільш узагальненим, але недостатньо точним для застосування. Тут не враховуються: особливості сучасного етапу розвитку

міжрегіональних господарських зв'язків; закономірності процесу заселення територій; специфіка процесу скорочення сільського населення. Отже, у цілому воно не відображає ключових характеристик економічного потенціалу сільських територій, а також певних демографічних процесів, які унеможливлюють його формування [23]. В якості більш вдалої альтернативи він пропонує формулювання Семенишина Х. М., який визначає сільські території як обжиту місцевість поза територією міст з її природними ресурсами, основними засобами, соціально-культурно-побутовими умовами та населенням, що здійснює соціальні, виробничі й екологічні функції [24].

На основі узагальнення актуальних визначень, Булавка О. Г. під категорією «сільські території» пропонує розуміти історично сформовану в законодавчо визначених межах системну сукупність, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (села, селища, сільські й селищні ради) та територіально-функціональну (переважно сільськогосподарське виробництво, переробка продукції й сировини, їх зберігання, реалізація тощо) приналежності щодо створення відповідних умов праці та проживання населення й забезпечення продовольчої безпеки країни [25].

Складність однозначного тлумачення поняття «сільські територій» пов'язана із їх поліфункціональністю. На що справедливо вказує Дієсперов В. С. Вчений-аграрник відмічає, що найчастіше визначення сільських територій пов’язують із сільськогосподарською діяльністю місцевого населення. Такий підхід він вважає правомірним. Але зауважує, що не можна, як це було прийнято раніше, означати сільське господарство заняттям переважної більшості селян. Головною ознакою сільської території слід визнавати те, що використання її в сільськогосподарському і лісогосподарському виробництві має важливе значення для економіки країни. Однак, не можна ідентифікувати сільські території виключно з сільським господарством. Не можна й обмежувати сільські території поселеннями, які віднесені до сіл. У селищах міського типу та невеликих містах зберігаються сільгосппідприємства, а аграрна зайнятість, включаючи неформальну, одна з головних [26].

Головною причиною відсутності компромісу в середовищі експертів, щодо змістовного наповнення поняття «сільські території» є їх складна функціональна характеристика. Деякі автори справедливо вказують на те, що сільські території мають складну структурну будову, до якої входять населення, поселення, виробничо-господарський комплекс, виробнича та соціальна інфраструктура, землі й навколишнє природне середовище. Складність сільських територій не обмежується їх полікомпонентною структурою. По-перше, вони диференціюються на певні типи за наступними критеріями: ступінь ресурсозабезпеченості; вид і режим використання території; політико-правовий статус; домінантна функція; рівень урбанізації; рівень розвитку; значення та масштаб функцій; етнічна ознака тощо. По-друге, сільські соціально-просторові утворення складаються з територій базового, районного, регіонального (обласного) і загальнодержавного рівнів, які співвідносяться між собою за принципом «матрьошки» [27, 28].

Отже, узагальнюючи пропозиції по підходах до формулювання сутності поняття «сільські території», можна окреслити найбільш часто вживані характеристики, що беруться за основу його змістового наповнення: просторове розміщення аграрної сфери виробництва; прикріплений адміністративно-територіальний статус.

Ототожнення «сільських територій» із просторовим місцезнаходженням аграрного виробництва є достатньо спірним. Наприклад, Пізоллі Е. (Pizzoli E.) та Гонг С. (Gong X.) вважають, що у розвинутих країнах поняття «сільський» і «сільськогосподарський» уже не тотожні. Що ж стосується України, то з одного боку, в силу історично сформованих традицій, у переважній більшості випадків сільські території і ареали аграрного виробництва співпадали і поки що продовжують співпадати. Однак, як йшлося вище, рівень інтенсифікації аграрного виробництва зростає зараз і

продовжить зростати в майбутньому. В решті-решт, механізація та автоматизація господарських процесів зведене до мінімуму застосування ручної праці. В результаті, частина сільських жителів, які не мігрували в пошуках роботи, уже змінила сферу діяльності і основну частину доходу отримує не від сільськогосподарської праці – це підприємці, які організували роздрібну торгівлю, функціонування закладів громадського харчування, надання транспортних та туристичних послуг, утримання автомайстерень, надання будівельних послуг тощо; це сільські жителі, які живуть в селі, але працюють в міській зоні; це люди пенсійного віку для яких головним доходом є пенсія. В даному контексті, наприклад, Онисько С. М. та Шматковська вбачають подальші можливі перспективи розвитку особистих селянських господарств у спрямуванні їх внутрішнього потенціалу на розширення позасільськогосподарських видів підприємництва в сільській місцевості, зокрема агротуристичної діяльності, художніх ремесел, промислів тощо [29].

Ототожнення «сільських територій» із прикріпленим адміністративно-територіальним статусом є також не бездоганним. Використовуючи науковий метод пізнання «від протилежного», зауважимо, що сільська територія є альтернативою міській і навпаки. Іншими словами – село є поселенською територією відмінною від міської, а місто є поселенською територією відмінною від сільської. Власне на такому принципі будується західна класифікація «сільських» і «міських територій». Проте в сучасних умовах, адміністративно-територіальні одиниці України, які традиційно продовжують називатися містами районного значення, втрачають ознаки міської території за критерієм домінуючого джерела наповнення місцевого бюджету.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На нашу думку, для того, щоб уникнути плутанини у визначенні поняття сільська територія, необхідно вдатися до перевіреної світової практики – міські і сільські території визначати за кількістю людей, які проживають на даній території та щільності населення на 1 км^2 поселенської території. Хочемо звернути увагу на те, що вітчизняні дослідники даної проблематики пропонують якісні характеристики за якими можна спробувати ідентифікувати «сільську територію». Натомість відповідних кількісних характеристик, які б враховували національну поселенську специфіку, поки що відверто бракує.

Якщо у дореформений період в містах районного значення головними бюджетоутворюючими організаціями були місцеві промислові підприємства, а міські бюджети нерідко перевищували районні, то наразі в Україні є велика група деградуючих районних центрів, де районні бюджети формуються за рахунок податків великих землекористувачів і суттєво перевищують відповідні міські бюджети. Підприємницький сектор таких міст – центральний ринок, торгівля будівельними матеріалами, автомайстерні, заклади громадського харчування і т.д., нерідко існує переважно за рахунок витрат сільськогосподарських товаровиробників.

Список літератури:

1. Мудрак Р. П. Розвиток аграрного сектору виробництва та продовольче забезпечення населення: досвід США. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 2009. Вип. 1. С. 108-115.
2. Булавка О. Г. Суцільна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2013, №2. С. 77-80.
3. Рябоконь В. П. Тенденції і закономірності структурних змін робочої сили в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2010, №11. С. 118-121.
4. Косодій Р. П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2009, № 4. С. 132-138.

5. Michigan Technological University. Definitions, terms and concepts: Rural and rural development. URL: http://pages.mtu.edu/~asmayer/rural_sustain/intro/Module1c.pdf
6. Проект Закону України «Про планування території інфраструктури сільської місцевості». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34368&pf35401=134692.
7. Белей С. І. Проблемні аспекти дослідження змісту дефініції «сільська територія». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент».* 2016, №17, С. 8-13.
8. Бойко В. В. Сільські території у формуванні економічної безпеки держави: теоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015, №11. С. 64-68.
9. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2004. 428 с.
10. Трегобчук В. М. Актуальні проблеми сталого розвитку сільських територій. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій*. Матеріали Зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ, 9–10 лист. 2005 р. С. 69–76.
11. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 360с.
12. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. Економіка України. 2007, № 6. С. 50-59.
13. Славов В.П., Коваленко О. В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. Вісник аграрної науки. 2007, № 9. С. 68-71.
14. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій : монографія. Київ: Дія, 2007. 400 с.
15. Лагодієнко В.В. Вплив інтенсифікації діяльності з інноваційною основою на розвиток аграрного виробництва. *Економічний аналіз: зб. наук. праць* / редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 17. № 3. С. 54-58.
16. Якуба К. І. Трудовий потенціал сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007, № 6. С. 72-75
17. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2008, № 5. С. 51-58.
18. Кульганік О.М. Формування системи соціально-економічного розвитку сільських територій: автореф. дис. … канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» Київ, 2010. 21 с.
19. Фільтенштейн Л.М. Соціально-економічний розвиток сільських регіонів України: автореф. дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Запоріжжя, 2010. 20 с.
20. Уркевич В. Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій». *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природо ресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Біла Церква, 21-22 травня 2010 р. С. 3-9.
21. Белевят О. А. Соціально-економічний розвиток сільських територій в умовах транзитивної економіки: автореф. дис. .... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 економіка та управління національним господарством. Миколаїв, 2012. 20 с.
22. Грановська Л. М., Нижеголенко К. С. Теоретичні підходи до формування категорій «сільські території» та «сільський регіон». *Збалансоване природокористування*, 2016. №1. С. 10-15.

23. Коробенко Р. І. Генезис поняття «сільські території» та його сутність. *Економіка АПК*, 2017. №3. С. 92-96
24. Семенишин Х. М. Визначення поняття «сільські території»: соціально-економічний аспект. *Науковий вісник Національного університету податкової служби України (економіка, право)*. 2012, №4. С. 28-32.
25. Булавка О. Г. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2016, №6. С. 104-109.
26. Дієсперов В. С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності. *Економіка АПК*. 2014, №5. С. 56-64.
27. Павлов О. І. Сільський розвиток як результуюча функціонування сільських територій та гарної сфери. *Економіка АПК*. 2013, №1. С. 77-82.
28. Лагодієнко В. В., Сафонов В. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств як основний важіль сталого розвитку аграрної сфери. *Економічний часопис – XXI*, 2015. №155 (11-12). С. 59-62.
29. Онисько С. М., Шматковська Т. О. Соціально-економічні умови функціонування особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2009, №12. С. 104-109.

References

1. Mudrak, R. P. (2009). «Development of the agricultural sector of production and food provision of the population: the US experience». *Visny`k agrarnoyi nauky` Pry`chornomor'ya.* no. 1. pp. 108-115.
2. Bulavka, O. G. (2013). «Full certification of villages of Ukraine - the basis of development of rural territories». *Ekonomika APK*. no 2. pp. 77-80.
3. Ryabokon`, V. P. (2010). «Trends and regularities of structural changes in the labor force in agriculture». *Ekonomika APK*. no11. pp. 118-121.
4. Kosodij, R. P. (2009). «Problems of rural development in the conditions of globalization». *Ekonomika APK*. no 4. pp. 132-138.
5. Michigan Technological University. Definitions, terms and concepts: Rural and rural development. Available at: http://pages.mtu.edu/~asmayer/rural_sustain/intro/Module1c.pdf.
6. Draft Law of Ukraine "On the Planning of the Territory of the Infrastructure of the Countryside". Available at: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511 = 34368 & pf35401 = 134692.
7. Belej, S. I. (2016). «Problematic aspects of studying the content of the definition of "rural territory"». *Naukovy`j visny`k Mizhnarodnogo gumanitarnogo universy`tetu. Seriya: «Ekonomika i menedzhment»*. no 17, pp. 8-13.
8. Bojko, V. V. (2015). «Rural Territories in the Formation of Economic Security of the State: the Theoretical Aspect». *Naukovy`j visny`k Mizhnarodnogo gumanitarnogo universy`tetu.* no 11. pp. 64-68.
9. Mel`ny`k, S. I. (2004). *Social`no-ekonomichni problemy` vidtvorennya ta efekty`vnogo vy`kory`stannya resursnogo potencialu sela* [Socio-economic problems of reproduction and effective use of rural resource potential]. NNCz IAE. Kiev. Ukraine.
10. Tregobchuk, V. M. (2005). Aktual`ni problemy` stalogo rozvy`tku sil`s`ky`x tery`torij. [Actual problems of sustainable development of rural territories]. *Proceedings of* Social`no-ekonomichni problemy` rozvy`tku ukrayins`kogo sela i sil`s`ky`x tery`torij. Materialy` Zboriv Vseukrayins`kogo kongresu vcheny`x ekonomistiv-agrarny`kiv. (Ukraine, Kiev, 9-10 November, 2005). Kiev. pp. 69–76.
11. Pavlov, O. I. (2006). *Sil`s`ki tery`toriyi Ukrayiny`: istory`chna transformaciya parady`gmy` upravlinnya.* [The rural territories of Ukraine: the historical transformation of the management paradigm]. Astropry`nt, Odessa. Ukraine.

12. Prokopa, I. V. (2007). «Rural Areas of Ukraine: Research and Regulation of Development». *Ekonomika Ukrayiny`.* no 6. pp. 50-59.
13. Slavov, V.P. and Kovalenko, O. V. (2007). «Economical and energy system of sustainable development of rural territories». *Visny`k agrarnoyi nauky`.* no 9. pp. 68-71.
14. Lisovy`j, A. V. (2007). *Derzhavne regulyuvannya rozvy`tku sil`s`ky`x tery`torij.* [State regulation of rural areas development]. Diya. Kiev. Ukraine.
15. Lagodiyenko, V. V. (2014). Vply`v intensy`fikaciyi diyal`nosti z innovacijnoyu osnovoyu na rozvy`tok agrarnogo vy`robny`cztva. [Influence of intensification of activity with an innovative basis on the development of agrarian production]. *Proceedings of* Ekonomichny`j analiz: zb. nauk. pracz` [Economic analysis: a collection of scientific works]. in Derij, V. A. (ed.). vol. 17. pp. 54-58. Vy`davny`cho-poligrafichny`j centr Ternopil`s`kogo nacional`nogo ekonomichnogo universy`tetu «Ekonomichna dumka». Ternopil. Ukraine.
16. Yakuba, K. I. (2007). «Labor potential of rural territories». *Visny`k agrarnoyi nauky`.* no 6. pp. 72-75.
17. Malik, M. J. (2008). «On Sustainable Development of Rural Areas». *Ekonomika APK*. no 5. pp. 51-58.
18. Kul`ganik, O. M. (2010). «Formation of the system of socio-economic development of rural territories». Abstract of Ph. D. dissertation. 08.07.02 «Economy of agriculture and agro-industrial complex». Kiev. Ukraine.
19. Fil`tenshtejn, L. M. (2010). «Socio-economic development of rural regions of Ukraine». Abstract of Ph. D. dissertation. 08.00.03 « Economics and management of national economy ». Zaporozhye. Ukraine.
20. Urkevy`ch, V. Yu. (2010). Pro kategoriyu «staly`j rozvy`tok sil`s`ky`x tery`torij». [About the category "sustainable development of rural territories"]. *Proceedings of* Suchasne zemel`ne, agrarne, ekologichne ta pry`rodo resursne pravo: aktual`ni problemy` teoriyi ta prakty`ky`: materialy` Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi. (Ukraine, Bila Cerkva, 21-22 May 2010). Bila Cerkva. pp. 3-9.
21. Belevyat, O. A. (2012) «Socio-economic development of rural territories in the conditions of a transitory economy». 08.00.03. Economics and management of the national economy. My`kolayiv. Ukraine.
22. Granovs`ka, L. M. and Ny`zhegolenko K. S. (2016). «Theoretical approaches to the formation of the categories "rural territories" and "rural region"» *Zbalansovane pry`rodokory`stuvannya.* no 1. pp. 10-15.
23. Korobenko, R. I. (2017). «Genesis of the concept of "rural territories" and its essence». *Ekonomika APK.* no 3. pp. 92-96.
24. Semeny`shy`n, X. M. (2012). «Definition of the concept of "rural territories": socio-economic aspect». *Naukovy`j visny`k Nacional`nogo universy`tetu podatkovoyi sluzhby` Ukrayiny` (ekonomika, pravo)*. no 4. pp. 28-32.
25. Bulavka, O. G. (2016). «Theoretical, methodological and organizational foundations of development of rural territories». *Ekonomika APK*. no 6. pp. 104-109.
26. Diyesperov, V. S. (2014). «Silty territories as objects of organization of economic activity». *Ekonomika APK*. no 5. pp. 56-64.
27. Pavlov, O. I. (2013). «Rural development as a result of functioning of rural territories and a good sphere». *Ekonomika APK*. no 1. pp. 77-82.
28. Lagodiyenko, V. V. and Safonov V. V. (2015). «Competitiveness of agricultural enterprises as the main lever of sustainable development of agrarian sphere». *Economic Annals-XXI.* no 155 (11-12). pp. 59-62.
29. Ony`s`ko, S. M. and Shmatkovs`ka, T. O. (2009). «Socio-economic conditions of the functioning of individual peasant farms». *Ekonomika APK*. no 12. pp. 104-109.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2018 р.

УДК 658. 14

Лариса Володимирівна ІВАНЧЕНКОВА

кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку і аудиту,
Одеська національна академія харчових технологій
E-mail: ivanchenkovalarisa@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Іванченкова, Л. В. Особливості контролю результатів фінансово-господарської діяльності підприємств [Текст] / Лариса Володимирівна Іванченкова // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 109–116. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Контроль фінансово-економічних результатів являє собою частину, підсистему в більш загальній системі – системі управління підприємством. В економічній літературі іноді невиправдано ставлять знак рівності між поняттям «грошовий контроль» й «фінансовий контроль». Насправді перше з них по своєму змісті значно ширше другого. Грошовий контроль здійснюється державою за допомогою регулювання цін, прибутку, фінансів, кредиту й інших економічних важелів, обумовлених товарно-грошовими відносинами. Цей контроль, опосередковуваний реальним оборотом грошей, здійснюють вищі органи господарського регулювання, установи фінансової й банківської системи, а також підприємства й об'єднання в процесі виконання взаємних договірних зобов'язань. Проте, сьогодні виникає необхідність дослідження особливостей контролю результатів фінансово-господарської діяльності підприємств.*

Метою *дослідження є вивчення особливостей контролю результатів фінансово-економічної діяльності підприємств харчової промисловості як інструменту діагностики і прийняття рішень.*

Результати*. Розглянуто основні положення контролю результатів фінансово-економічної діяльності підприємств як інструменту діагностики і прийняття рішень. Доведено, що контроль виступає як результат практичного використання контрольної функції фінансів, тобто їх внутрішньої властивості - можливості служити засобами контролю за виробництвом, розподілом і використанням виробленої продукції й отриманого доходу.*

Висновки. *За умов, коли форма завжди впливає на зміст, важливо вибрати найбільш ефективні форми контролю, чітко розмежувати сфери їх застосування з урахуванням конкретних господарських ситуацій і завдань, які вирішують окремі ланки управління економікою. На наш погляд, як форми фінансово-господарського контролю варто виділити попередній, поточний і подальший контроль. Вони перебувають у тісному взаємозв'язку, відображаючи тим самим безперервний характер контролю. В основу даної класифікації покладені окремі сторони конкретного вираження й організації контрольних дій залежно від часу їх здійснення. В сучасних умовах ринку все більшу роль відіграє попередній контроль. Передуючи здійсненню господарських і фінансових операцій, він носить попереджуючий характер. Діяльність підприємства у ринковій економіці несумісне зі збитками й втратами, що є наслідком економічних прорахунків й порушень законності. Щоб звести їх до мінімуму, необхідна налагоджена система попереднього фінансово-господарського контролю, ціль якого запобігати незаконним діям, недолікам й порушенням. На стадії прогнозування, планування й проектування він служить передумовою для прийняття оптимальних управлінських рішень.*

© Лариса Володимирівна Іванченкова, 2018

Ключові слова: *контроль, діагностика, фінансово-економічна діяльність, управлінські рішення.*

Larisa Vladimirovna IVANCHENKOVA

PhD in Economics,, Associate Professor, Department of Accounting and Audit
Odessa National Academy of Food Technologies
E-mail: ivanchenkovalarisa@gmail.com

FEATURES OF CONTROL OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES

Abstract

Introduction. *The control of financial and economic results is part of the subsystem in a more general system - enterprise management system. In economic literature, sometimes unjustifiably put the sign of equality between the concept of "monetary control" and "financial control". In fact, the first of them is much broader than the other in its content. Monetary control is carried out by the state by means of regulation of prices, profits, finances, credit and other economic instruments, caused by commodity-money relations. This control, mediated by the real turnover of money, is carried out by the highest bodies of economic regulation, institutions of the financial and banking system, as well as enterprises and associations in the process of fulfilling mutual contractual obligations. However, today there is a need to study the peculiarities of monitoring the results of financial and economic activities of enterprises.*

The purpose *of the study is to study the peculiarities of monitoring the results of financial and economic activity of food industry enterprises as a tool for diagnosis and decision-making.*

Results. *The main provisions of the control of the results of financial and economic activity of enterprises as a tool of diagnostics and decision-making are considered. It is proved that control acts as a result of the practical use of the control function of finance, that is, their internal property - the ability to serve as means of control over the production, distribution and use of produced products and income.*

Conclusions. *Under conditions where the form always affects the content, it is important to choose the most effective forms of control, to clearly delineate the scope of their application, taking into account specific economic situations and tasks that are solved by separate parts of the management of the economy. In our view, how the form of financial and economic control is to allocate the previous, current and subsequent control. They are closely interrelated, thus reflecting the continuous nature of control. The basis of this classification is the individual parties specific expression and organization of control actions, depending on the time of their implementation. In today's market conditions, pre-emptive control plays an increasingly important role. Prior to the implementation of economic and financial transactions, it has a warning character. The activity of the enterprise in a market economy is incompatible with losses and losses, which is the result of economic miscalculations and violations of legality. In order to minimize them, a system of prior financial and economic control is necessary to prevent unlawful actions, shortcomings and violations. At the stage of forecasting, planning and design, it serves as a prerequisite for the adoption of optimal managerial decisions.*

Keywords: *control, diagnostics, financial and economic activity, management decisions.*

JEL classification: O18

Вступ

Методичною і теоретичною основою дослідження фінансово-господарської діяльності підприємств стали наукові праці: І. Бланка, Н. Брюховецької, О. Виборової, Н. Дмітрієвої, О.Гетьман, Н. Євдокимової, Л. Лігоненко, Т. Костенко, І. Кривов'язюка, В. Раппопорта, В. Савчука, Д. Стеченка тощо. Проте у вітчизняній науці не приділено достатньої уваги питанням контролю результатів фінансово-економічної діяльності підприємств як інструменту діагностики і прийняття рішень, а тому вони потребують подальшої розробки та систематизації.

Мета та завдання статті

Метою цієї статті є вивчення особливостей контролю результатів фінансово-економічної діяльності підприємств харчової промисловості як інструменту діагностики і прийняття рішень. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання:

- дослідити трактування форм фінансово-господарського контролю;
- визначити місце контролю результатів фінансово-господарської діяльності в системі економічних дисциплін;
- встановити найбільш глибинні засади диференціації контролю результатів фінансово-економічної діяльності підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сутність і зміст контролю не можуть бути докладно розкриті у відриві від сфери управлінської діяльності підприємств харчової промисловості, яку він обслуговує. Розглядаючи його сутність через призму теорії управління, треба на самому початку підкреслити, що в реальній дійсності немає «контролю взагалі», а є контроль конкретного змісту й конкретних форм. У цьому змісті варто розрізняти поняття адміністративного, технічного, господарського, фінансового, екологічного й інших спеціалізованих видів контролю.

Контроль за результатами фінансово-господарської діяльності підприємств харчової промисловості є важливою ланкою грошового контролю. Він виступає як результат практичного використання контрольної функції фінансів, тобто їх внутрішньої властивості - можливості служити засобами контролю за виробництвом, розподілом і використанням виробленої продукції й отриманого доходу. Не можна, однак, трактувати поняття «контрольна функція фінансів» й «фінансовий контроль» однозначно. Контрольна функція фінансів є об'єктивною основою фінансового контролю. Але для його ефективного функціонування як елемент фінансової політики (надбудови) необхідна жорстка регламентація меж контрольної активності і юридичного статусу контролюючих органів, детальна розробка його методологічних й організаційних засад із закріпленням їх в офіційних нормативних документах.

Фінанси відображають відносини економічного базису, а саме ту частину виробничих відносин, що пов'язана із формуванням, розподілом і використанням коштів, призначених для задоволення потреб розширеного відтворення. Але грошові фонди утворюються й використовуються не автоматично, а під впливом складних розподільних відносин, властивих сучасному суспільству. Цим й обумовлена об'єктивна необхідність фінансового контролю як одного з елементів управління фінансами підприємств харчової промисловості (нарівні з фінансовим плануванням, обліком й аналізом). Отже, контроль фінансово-господарської діяльності підприємств харчової промисловості - як складовою частиною їх управлінської діяльності - є надбудовною категорією.

Нам представляється суперечливою концепція, що зводить фінансовий контроль лише до перевірки процесів формування й використання грошових ресурсів [1]. Діапазон дії фінансового контролю досить широкий, оскільки фінансова сторона роботи підприємств і їх об'єднань обумовлена матеріально-речовинними факторами. Кон-

троль за формуванням більшості вартісних (фінансово-економічних) показників - собівартості, прибутку, фондовіддачі, матеріалоємності й інших - у стратегічних і оперативних планах, обліку й звітності неминуче охоплює різні сторони виробничої, постачальницької й збутової діяльності підприємств. Найчастіше досить важко, а іноді неможливо відокремити фінансовий контроль від господарського, оскільки в більшості фінансових операцій знаходять своє відбиття ті або інші елементи господарської діяльності.

Об'єктом додавання фінансового контролю є комплекс господарських процесів і грошових відносин сфери матеріального виробництва й невиробничої сфери підприємств харчової промисловості. Тому замість традиційного терміну «фінансовий контроль» доцільно використовувати категорію фінансово-господарського контролю. Це дозволяє усунути різночитання в інтерпретації його сутності, оскільки в економічній літературі господарський і фінансовий контроль часто розглядається як відособлені один від одного, самостійні галузі контролю [2, 3].

Деякі економісти [4, 5] висловлюють сумнів у правомірності введення категорії «фінансово-господарський контроль». На перший погляд може здатися, що в цьому не було необхідності. Однак практика вимагає визнання категорії фінансово-господарського контролю, оскільки сукупний суспільний продукт - результат розширеного відтворення - в умовах товарно-грошових відносин виступає як у натурально-речовинній, так й у вартісній формі. Будучи одним з ланок господарського механізму, фінансово-господарський контроль покликаний за допомогою методів фінансового впливу сприяти мобілізації внутрішніх резервів, досягненню високих економічних результатів при найменших витратах на підприємстві. Безперечно, фінансові відносини - складова частина економічних відносин. Однак у категорії фінансово-господарського контролю не випадково на перший план висуваються фінансові аспекти контролю. Цим підкреслюється їх домінуюча роль у контрольній діяльності.

Сказане вище дозволяє зробити висновок, що під контролем результатів фінансово-господарської діяльності підприємств харчової промисловості варто розуміти систему нагляду наділених контрольними функціями відповідних органів чи структурних підрозділів за фінансово-господарською діяльністю з метою об'єктивно оцінити економічну ефективність цієї діяльності, установити законність, достовірність і доцільність господарських і фінансових операцій, збереження конкурентоспроможності виробництва, виявити внутрішні резерви підвищення ефективності виробництва й зростання доходів на підприємстві.

У цьому визначенні на перший план висуваються два аспекти здійснення контролю: по-перше, забезпечення збереження коштів і матеріальних цінностей, достовірності облікових й звітних даних, дотримання фінансової дисципліни; по-друге, об'єктивна оцінка діяльності підприємства, виявлення резервів інтенсифікації виробництва й підвищення ефективності господарювання.

Контроль результатів фінансово-господарської діяльності відповідає всім критеріям наукової й навчальної дисципліни. Він являє собою систему спеціальних знань про принципи й методи вивчення законності, достовірності й економічної доцільності господарських і фінансових операцій і процесів підприємств й інших підрозділів матеріального виробництва й невиробничої сфери на основі використання облікової, звітної, планової й іншої економічної інформації в поєднанні з дослідженням фактичного стану об'єктів контролю.

Отже, контроль результатів фінансово-господарської діяльності на підприємстві, як галузь економічних знань, займає особливе місце в системі економічних дисциплін. У його сферу входить вивчення питань теорії, методології й організації контролю й ревізії, що відносяться до всіх галузей національного господарства, а також розробок конкретних методик контролю й ревізії з урахуванням особливостей окремих га-

лузей економіки.

У літературі [6, 7, 8] поширена точка зору, що фінансовий контроль являє собою синтез практичного досвіду й даних таких наукових дисциплін, як бухгалтерський облік, фінанси, аналіз господарської діяльності та ін. Прихильники цієї концепції, власне кажучи, ставлять знак рівності між контролем як функцією управління й специфікою діяльності окремих управлінських ланок. Такий підхід викликає заперечення, тому що будь-яка функція управління виступає як загальна категорія для всіх його ланок незалежно від конкретної структури управлінського апарату. Тому ту саму функцію (планування, облік, аналіз або контроль) можуть виконувати різні підрозділи апарату управління, і, навпаки, один підрозділ часто здійснює кілька функцій.

Питання про співвідношення фінансово-господарського контролю й бухгалтерського обліку заслуговує особливого розгляду у зв'язку з тим, що теорія бухгалтерського обліку, на відміну від теорії фінансово-господарського контролю, є більш опрацьованою. Повсякденна практика зіштовхується зі складними явищами й процесами, що вимагають комплексного підходу до вивчення всієї сукупності питань методології й організації контролю. Задовольнити ці потреби практики тепер уже неможливо, обмежуючись лише додаванням знань, добутих іншими економічними науками.

Варто підкреслити, що фінансово-господарський контроль відповідає всім критеріям самостійної наукової дисципліни. Справді, він являє собою динамічну систему об'єктивно щирих знань про закономірності контролю як певного виду суспільного поділу праці. Правомірність і необхідність цих знань визначаються потребами суспільної практики, а в результаті застосування вони перетворюються в безпосередню практичну силу суспільного розвитку.

Місце контролю результатів фінансово-господарської діяльності в системі економічних дисциплін характеризується тим, що це - міжгалузева функціональна економічна дисципліна. Виникнення її є результатом задоволення потреб практики в контролі як у спеціалізованому виді управлінської діяльності. Розмежування проблематики даної галузі спеціальних знань і суміжних економічних дисциплін має важливе значення не тільки для організації наукових досліджень, але й для підготовки кадрів економістів з бухгалтерського обліку, контролю й аналізу господарської діяльності з виключенням елементів паралелізму й дублювання у викладанні суміжних навчальних дисциплін. У широкому сенсі фінансово-господарський контроль включає питання теорії, методології й організації контролю на будь-якому ієрархічному рівні (підприємство, об'єднання, галузь) з усім різноманіттям видів, форм і прийомів контролю.

Важливою умовою раціональної організації контролю є розробка його науково обґрунтованої класифікації. У літературі [9, 10, 11] попередній, поточний і наступний контроль розглядається як форми, види, прийоми або типи контролю. Подібні термінологічні розбіжності характерні й для трактування таких понять, як документальний і фактичний контроль. В інтерпретації різних авторів ревізія, обстеження й тематична перевірка є методами, способами, видами або формами контролю. Ці поняття часом вживаються як взаємозамінні: одні фахівці [12, 13] трактують форми контролю як доданки його методу, а на думку інших [14, 15], навпаки, методи контролю покладені в основу класифікації його форм.

Множинність точок зору по проблемі класифікації контролю свідчить про її складний і синтетичний характер. Однак із гносеологічної точки зору суперечності в термінології стримують подальший розвиток теорії контролю, викликаючи невизначеність основних понять. Все це викликає необхідність проведення чітких граней між типами, галузями, видами, формами й методичними прийомами контролю.

Ми виходимо з того, що найбільш глибинні засади диференціації контролю відображаються в його типізації, оскільки поняття «тип» характеризує самі істотні й

стійкі ознаки будь-якого соціально-економічного явища, у тому числі й контролю. Критерієм для виділення різних типів контролю може служити найбільш глибинна й стійка ознака, що характеризує самі істотні особливості головних напрямків контрольної діяльності. Такою ознакою, на наш погляд, є статус контролю в управлінській системі, що виражається в обсязі владних повноважень і ступені контрольної активності його суб'єктів. Виходячи із цього критерію доцільно виділити три типи контролю - державний, корпоративний і суспільний. Суб'єктами першого з них виступають органи державної влади й управління, що володіють певними контрольними повноваженнями, які носять імперативний характер.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Контроль результатів фінансово-господарської діяльності на підприємстві як самостійна функція управління економікою й галузь економічних знань є єдиною і неподільною. Існування різних видів цього контролю викликано складністю й багатогранністю його функцій на різних рівнях господарського управління. У діалектичній логіці категорія «вид» інтерпретується як підлегле поняття, що має всі властивості більш загального поняття (роду), але має й деякі специфічні (видові) властивості, що відрізняють його від інших предметів даного роду. Загальне, що поєднує всі види контролю фінансово-господарської діяльності, - єдність економічного змісту, предмету й методу. Однак кожен його підрозділ має свою сферу застосування й специфіку, що обумовлюють класифікацію фінансово-господарського контролю на три види залежно від його суб'єктів - внутрішньогосподарський, відомчий і позавідомчий.

При трактуванні форм фінансово-господарського контролю потрібно виходити зі співвідношення змісту й форми як загальних категорій, що відображають взаємозв'язок двох сторін будь-якої реальності. Зміст представляє визначальну сторону предмету, а форма - його спосіб вираження й внутрішню організацію, які модифікуються зі зміною змісту. Отже, під формами фінансово-господарського контролю варто розуміти способи конкретного вираження й організації контрольних дій, спрямованих на виконання функцій контролю.

Оскільки форма завжди впливає на зміст, важливо вибрати найбільш ефективні форми контролю, чітко розмежувати сфери їх застосування з урахуванням конкретних господарських ситуацій і завдань, які вирішують окремі ланки управління економікою. На наш погляд, як форми фінансово-господарського контролю варто виділити попередній, поточний і подальший контроль. Вони перебувають у тісному взаємозв'язку, відображаючи тим самим безперервний характер контролю. В основу даної класифікації покладені окремі сторони конкретного вираження й організації контрольних дій залежно від часу їх здійснення. В сучасних умовах ринку все більшу роль відіграє попередній контроль. Передуючи здійсненню господарських і фінансових операцій, він носить попереджуючий характер. Діяльність підприємства у ринковій економіці несумісне зі збитками й втратами, що є наслідком економічних прорахунків й порушень законності. Щоб звести їх до мінімуму, необхідна налагоджена система попереднього фінансово-господарського контролю, ціль якого запобігати незаконним діям, недолікам й порушенням. На стадії прогнозування, планування й проектування він служить передумовою для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Список літератури

1. Єлецьких С. Я., Тельнова І. В. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 176 с.
2. Гадзевич О. І. Основи економічного аналізу і діагностики діяльності підприємств : навч. посіб. К.: Кондор, 2004. 180 с.
3. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економічна діагностика : навч. посіб. К. : Центр на-

вчальної літератури, 2007. 307 с.
4. Євдокимова Н. М., Кірієнко А. В. Економічна діагностика : [навч. посіб для самост. вивч. дисц. – вид 2-ге, без змін]. К. : КНЕУ, 2006. 110 с.
5. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2007. 260 с.
6. Картохіна Н. В. Діагностика фінансового стану підприємства як основа для прийняття рішень у системі антикризового управління. Формування ринкових відносин в Україні. 2008. № 9 (88). С. 19–24.
7. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. [вид. 2-ге перероблене і доповнене]. Луцьк : Надстир'я, 2007. 412 с.
8. Кузнєцова І. Визначення сутності дефініції „технологія управління». Вісник ТНЕУ. 2009. № 1. С. 55–62.
9. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства : монографія. Харків : Фактор, 2008. 336 с.
10. Брюховецкая Н. Е. Теоретические аспекты решения задач диагностики результатов деятельности промышленных предприятий. Бизнес Информ : Научный информационный журнал. Харків: ХНЕУ, 2008. № 10. С. 73–75.
11. Іщук С.О. Моделі інтегрального оцінювання результатів фінансово-господарської діяльності промислових підприємств регіону. Регіональна економіка . 2008. № 2. С. 25–33.
12. Кривов'язюк І. В., Кость Я. О. Методичні підходи до здійснення фінансової діагностики підприємств. Perspectywiczne opracowania nauki i tekhniki-2007 : materiaiy II mikdzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji, 16–30 listop. 2007 r. Przemuњl, 2007. tym 4. Str. 30–32. (ekonomiczne nauki).
13. Кость Я. О. Генезис поняття „фінансова діагностика» в сучасній економічній теорії. Економіка. Менеджмент і маркетинг невиробничої сфери: теорія, практика, перспективи : міжнар. наук.-практ. конф. : зб. тез доповідей. Ялта, 2008. С. 45–47.
14. Лагодієнко В. В. Деякі аспекти організаційно-фінансового забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіону. Фінансові механізми сталого економічного розвитку: [зб. наук. Праць ХІБМ]. Харків: ХІБМ, 2007. С. 100-103.
15. Контроль у системі інноваційного менеджменту підприємства : монографія / [Є. В. Мних, С. В. Бардаш, О. А. Шевчук та ін.] ; за ред.. Є.В. Мниха. К. : Київ. нац.. торг.-екон. ун-т, 2011. 452 с.

References

1. Yelecz`ky`x, S. Ya. and Tel`nova I. V. (2007). *Finansova sanaciya ta bankrutstvo pidpry`yemstv*. [Financial sanation and bankruptcy of enterprises]. Centr uchbovoyi literatury`. Kiev. Ukraine.
2. Gadzevy`ch, O. I. (2004). *Osnovy` ekonomichnogo analizu i diagnosty`ky` diyal`nosti pidpry`yemstv*. [Fundamentals of Economic Analysis and Diagnostics of Enterprises]. Kondor. Kiev. Ukraine.
3. Get`man, O. O. and Shapoval, V. M. (2007). *Ekonomichna diagnosty`ka.* [Economic diagnostics]. Centr navchal`noyi literatury`. Kiev. Ukraine.
4. Yevdoky`mova, N. M. and Kiriyenko, A. V. (2006). *Ekonomichna diagnosty`ka.* [Economic diagnostics]. 2nd ed. KNEU. Kiev. Ukraine.
5. Kry`vov'yazyuk, I. V. (2007) *Ekonomichna diagnosty`ka pidpry`yemstva: teoriya, metodologiya ta prakty`ka zastosuvannya.* [The economic diagnostics of the enterprise: theory, methodology and practice of application]. Nadsty`r'ya. Lutsk. Ukraine.
6. Kartoxina, N. V. (2008). Diagnostics of the financial state of the company as a basis for decision making in the system of crisis management. *Formuvannya ry`nkovy`x vidnosy`n*

v Ukrayini. no 9 (88). pp. 19–24.
7. Gerasy`mchuk, Z. V. and Vaxovy`ch I. M. (2007). *Finansovy`j menedzhment*. [Financial Management]. 2nd ed. pereroblene i dopovnene]. Nadsty`r'ya. Lutsk. Ukraine.
8. Kuznyeczova, I. (2009). «Definition of the essence of the definition of "technology management"». *Visny`k TNEU*. no 1. pp. 55–62.
9. Kosty`rko, L. A. (2008). *Diagnosty`ka potencialu finansovo-ekonomichnoyi stijkosti pidpry`yemstva* [Diagnostics of the potential of financial and economic stability of the enterprise]. Faktor Kharkiv. Ukraine.
10. Brjuhoveckaja, N. E. (2008). «Theoretical aspects of the problem of diagnosing the results of the activity of industrial enterprises». *Business Inform*. Harkiv: HNEU. no 10. pp. 73–75.
11. Ishhuk, S. O. (2008). «Models of integral evaluation of the results of financial and economic activity of industrial enterprises of the region». *Regional`na ekonomika*. no 2. pp. 25–33.
12. Kry`vov'yazyuk, I. V. and Kost`, Ya. O. (2007). Metody`chni pidxody` do zdijsnennya finansovoyi diagnosty`ky` pidpry`yemstv. [Methodical approaches to the implementation of financial diagnostics of enterprises.]. *Proceedings of* Perspectywiczne opracowania nauki i tekhniki-2007 : materiały II międzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji. (Przemyśl, 16–30 November. 2007). pp. 30–32. (ekonomiczne nauki).
13. Kost`, Ya. O. (2008). Genezy`s ponyattya „finansova diagnosty`ka» v suchasnij ekonomichnij teoriyi. [Genesis The concept of "financial diagnosis" in modern economic theory]. *Proceedings of* Ekonomika. Menedzhment i markety`ng nevy`robny`choyi sfery`: teoriya, prakty`ka, perspekty`vy` : mizhnar. nauk.-prakt. konf. : zb. tez dopovidej. (Ukraine, Yalta, 2008). pp. 45–47.
14. Lagodiyenko, V. V. (2007). Deyaki aspekty` organizacijno-finansovogo zabezpechennya innovacijnogo rozvy`tku agropromy`slovogo vy`robny`cztva regionu. [Some aspects of organizational and financial provision of innovative development of agro-industrial production in the region]. Finansovi mexanizmy` stalogo ekonomichnogo rozvy`tku. [Financial mechanisms of sustainable economic development]. XIBM. Kharkiv. Ukraine.
15. Mny`x, Ye. V., Bardash, S. V. and Shevchuk, O. A. (2011). *Kontrol` u sy`stemi innovacijnogo menedzhmentu pidpry`yemstva*. [Control in the system of innovative management of the enterprise] ; in Mny`xa, Ye.V. (ed.). Ky`yiv. nacz.. torg.-ekon. un-t, Kiev. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2018 р.

УДК 338.45.48

Олена Василівна ПОПАДЮК

асистент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Попадюк, О. В. Аналіз організаційно-інституційного середовища функціонування системи соціальної відповідальності підприємств харчової промисловості України [Текст] / Олена Василівна Попадюк // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 117–133. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ*. Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес значною мірою залежить від підтримання балансу між цілями підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. Протягом останніх десятиліть в період світових економічних та політичних викликів можна було спостерігати і ключові трансформації в економічній поведінці підприємств у сфері перетворення корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) з красивого гасла, або переважно філантропічних програм на основний стратегічний пріоритет розвитку як для великих, так і для малих підприємств. Компанії виходили за межі власного середовища, використовуючи свій вплив на користь глобальних рішень у таких питаннях, як зміна клімату, освіта, бідність та рівність та права людини. В сучасних умовах під нові виклики та зміни правил гри на світовому ринку компанії не просто дотримуються своїх зобов'язань щодо сталості, вони будуть актуальними, як ніколи раніше, у боротьбі за довіру ключових стейкхолдерів кожного підприємства.*

Метою *статті є надати оцінку сучасному стану організаційно-інституційного середовища функціонування системи соціальної відповідальності підприємств харчової промисловості.*

Результати. *Розглянуто нормативно-правове забезпечення формування соціальної відповідальності бізнесу українських підприємств. Досліджено особливості стандартизації в системі стратегічного забезпечення соціальної відповідальності підприємств харчової промисловості. Визначено стандарти стратегічного, тактичного та оперативного рівня застосування корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) підприємств харчової промисловості. Охарактеризовано інституційне забезпечення середовища функціонування КСВ харчової промисловості в Україні. Визначено чинники, що гальмують розвиток нормативно-правового та інституційного середовища КСВ.*

Висновки. *Підтримка соціально відповідального підходу до ведення бізнесу забезпечуються низкою інституцій, серед яких основна роль належить неурядовим організаціям, для яких просування ідеї КСВ – є основним напрямом діяльності, а також міжнародним і неурядовим організаціям, які здійснюють консалтингову функцію та визначають просування ідеї КСВ у різні сфери бізнесу як додаткову опцію своєї діяльності, роль урядових структур – мінімальна. Чіткої кореляції дій між урядовими та неурядовими структурами не сформувалось. Поширення КСВ в українську бізнес-практику залишається на рівні ініціатив самого суб'єкта господарювання (окремих проектів), без орієнтації на стратегію соціальної відповідальності на національному рівні (через її відсутність), наявності єдиних вимог до індикаторів, що дають можливість оцінити досягнутий прогрес у економічній, соціальній чи екологічній сферах згідно цілям сталого розвитку.*

© Олена Василівна Попадюк, 2018

Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність підприємства, стейкхолдери, сталий розвиток, стандарти*

Olena Vasilivna POPADYUK

Assistant of the department of business, trade and stock exchanges,
Chernivtsi National University named Y.Fedkovich

ANALYSIS OF ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FUNCTIONING OF SYSTEM OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN UKRAINE

Abstract.

Introduction. *World experience shows that social progress largely depends on maintaining a balance between the goals of supporting economic growth, business competitiveness, environmental security and reducing social inequality. Over the past decades, during world economic and political challenges, key transformations in corporate economic behavior in the area of corporate social responsibility (CSR) transformation from a beautiful slogan, or predominantly philanthropic programs to the main strategic priority of development for both large and small enterprises. Companies have moved beyond their own environments, using their influence in favor of global solutions on issues such as climate change, education, poverty and equity and human rights. In today's context, under the new challenges and changes in the rules of the game on the global market, companies do not just stick to their commitment to sustainability, they will be more relevant than ever in the fight for the trust of key stakeholders of each enterprise.*

Purpose *of the article is to assess the current state of the organizational and institutional environment of the functioning of the system of social responsibility of food industry enterprises.*

Results. *The regulatory and legal framework for forming the social responsibility of business of Ukrainian enterprises is considered. The peculiarities of standardization in the system of strategic provision of social responsibility of food industry enterprises are investigated. The standards of strategic, tactical and operational level of application of corporate social responsibility (CSR) of food industry enterprises are determined. The institutional provision of the CSR functioning environment for the food industry in Ukraine is described. The factors hindering the development of the legal and institutional environment of CSR have been identified.*

Conclusions. *Support for a socially responsible approach to doing business is provided by a number of institutions, among which the main role belongs to non-governmental organizations, for whom the CSR idea advancement is a core activity, as well as international and non-governmental organizations that carry out the consulting function and define the advancement of CSR ideas in various business areas. As an additional option for their activities, the role of government structures is minimal. There was no clear correlation between government and non-governmental structures. The spread of CSR to Ukrainian business practice remains at the level of the initiatives of the entity itself (individual projects), without focusing on the strategy of social responsibility at the national level (due to its absence), the existence of uniform requirements for indicators that make it possible to assess the progress made in the economic , social or environmental spheres in accordance with the goals of sustainable development.*

Keywords: *corporate social responsibility of a company, stewardship managers, sustainable development, standards*

JEL classification: M14

Вступ

Соціально відповідальний підхід до провадження підприємницької діяльності характерний для більшості країн ринкової економіки з розвиненим громадянським суспільством та традиціями демократії. В Україні цей процес активізувався протягом останніх років після підписання Угоди про Асоціацію з ЄС і характеризується вдосконаленням відповідного нормативно-правового та інституційного забезпечення соціальної відповідальності бізнесу.

Питанню нормативно-правового та інституційного забезпечення функціонування системи корпоративної соціальної відповідальності розглянуто в працях сучасних вітчизняних дослідників Л. В. Смолій [1], М. В. Проданчука [2], С. Я. Король [3], В. А. Євтушенко [4].

Л. В. Смолій зазначає, що нормативне (правове) оформлення охоплює систему законодавчих документів, нормативних актів та стандартів соціальної відповідальності, а також традиційних поведінкових норм і звичаїв, що координують впровадження концепції соціальної відповідальності у практику [1, с. 27].

Мета та завдання статті

Метою статті є надати оцінку сучасному стану організаційно-інституційного середовища функціонування системи соціальної відповідальності підприємств харчової промисловості. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання:

- дослідити базові стандарти у сфері КСВ підприємств харчової промисловості;
- встановити стандарти щодо звітування у сфері корпоративної соціальної відповідальності підприємства;
- дослідити інституційне забезпечення розвитку СВБ в Україні.

Виклад основного матеріалу

Основу нормативно-правового забезпечення соціальної відповідальності підприємств в Україні становить Конституція України, якою визначено вимоги щодо дотримання прав і свобод людини, трудових відносин, навколишнього середовища. Основу економічної, соціальної та екологічної складової сталого розвитку підприємств становлять закони, кодекси та підзаконні акти, а також національні стратегії і програми, спрямовані на підтримку і розвиток бізнесу в Україні, серед яких Господарський кодекс, Податковий кодекс, Бюджетний кодекс, Митний кодекс, Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», Стратегія сталого розвитку «Україна 2020», Кодекс законів про працю зі змінами і доповненнями, Закон України «Про охорону праці», Закон України «Про відпустки», Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України «Про рекламу», Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про екологічний аудит», Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»,Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» тощо; міжнародні та національні стандарти, що визначають принципи і підходи щодо соціальної відповідальності у сфері ведення бізнесу, а також законодавчі та спеціальні документи стратегічного характеру у сфері КСВ (Закони України «Про державно-приватне партнерство», «Про соціальний діалог в Україні» тощо). Можемо зробити висновок, що законодавством України вже охоплено сфери прав людини та соціально-трудових відносин, охорони навколишнього середовища, інформації та реклами, фіскальної політики, антикорупційної діяльності, що відповідає принципам Глобального договору ООН. Проте не зважаючи на актуальність і своєчасність окремого закону щодо соціальної

відповідальності бізнесу поки що в національній практиці не існує. У 2012 році був зареєстрований проект Закону України «Про соціальну відповідальність великого бізнесу перед суспільством» (від 16.01.2012 р. №9721), яким встановлювалося порядок і процедури оподаткування наддоходу з фізичних осіб, дохід яких перевищує 20 млн. грн., який так і не був прийнятий, поряд з тим, текст проекту даного закону обмежувався вузьким колом питань.

1 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» (від 05.10.2017 р. № 2164-VIII), який вводить поняття і робить обов'язковим подання для підприємств звіту про управління - документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики й невизначеності його діяльності [5]. Статею 11 даного Закону передбачено подання звіту про управління разом з фінансовою звітністю та консолідованою фінансовою звітністю. Цей нормативний документи орієнтований більшою мірою на великі підприємства, оскільки Законом від подання звіту про управління звільняються мікропідприємства та малі підприємства, а середні підприємства мають право не відображати у звіті про управління нефінансову інформацію.

Серед стратегічних документів розвитку КСВ в Україні важливим є розробка її концепцій та стратегій. Ще у 2011році Центром КСВ спільно з ГД ООН в Україні, неурядовими організаціями було розроблено проект «Концепції національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні до 2020 року» [6]. Метою Стратегії було визначення напрямів сприяння розвитку СВБ в Україні, організаційних механізмів та умов для інтеграції СВБ у діяльність підприємств для забезпечення сталого розвитку України, зростання суспільного добробуту та вирішення питань, визначених у національних програмних документах. Проект «Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року» так і не був прийнятий. Роботу по розробці Стратегії було відновлено у 2016 році на базі робочої групи при Адміністрації Президента, при чому ідеологія стратегії КСВ базується на програмних завданнях «Цілей сталого розвитку 2030». Проте дотепер Національна стратегія КСВ знаходиться також на стадії розроблення.

Більшого значення для внесення порядку у нормативне оформлення процесів соціальної відповідальності на рівні суб'єктів господарювання набувають стандарти - міжнародні, національні та галузеві документи, що є базою та визначають умови розвитку процесів соціальної відповідальності на мікрорівні. У вересні 2015 року на саміті ООН, коли уряди 193 країн об'єдналися, щоб узгодити загальний план дій для вирішення 17 основних глобальних проблем розвитку людства до 2030 року, стандарти були визнані критичним інструментом щодо досягнення цілей порядку денного ООН щодо сталого розвитку. Перші міжнародні стандарти у сфері соціальної відповідальності бізнесу були прийняті ще у 1987 році Міжнародною Організацією з стандартизації (ISO) і були зорієнтовані на забезпечення потреб споживачів, а також на вимоги щодо менеджменту якості на підприємствах. Стандарти ISO серії 9001 (остання версія прийнята у 2015 році) стали основою для розробки галузевих стандартів у сфері управління якістю для багатьох галузей, серед яких і харчова промисловість. Стандарт ISO 26000 (остання версія 2010 року) містить основні настанови щодо ведення бізнесу на засадах соціальної відповідальності і тісно пов'язаний з принципами Глобального договору. Стандарти серії ISO 14001 (остання редакція 2016 року) спрямовані на розвиток екологічного менеджменту та зменшення негативного впливу діяльності підприємств на довкілля. Новий стандарт ISO 45001:2018 (березень 2018 року) спрямований на організацію ефективної взаємодії між організацією і її бізнес-оточенням, де в центрі уваги – процеси у сфері охорони здоров'я і праці персоналу підприємства.

На тлі великого портфеля міжнародних стандартів, який містить глобально визнані інструменти, що допомагають урядам, промисловості та споживачам внести свій внесок у розвиток всіх ЦСР, тільки ISO має понад 600 стандартів для сектора харчової промисловості, спрямованих на створення довіри до продуктів харчування та вдосконалення методів сільського господарства. Для формування КСВ на рівні корпоративної стратегії слід додати й ті стандарти, які допомагають організаціям керувати впливом на навколишнє середовище, сприяти прийняттю сталого та етичного рішення щодо закупівель та зменшення кількості відходів. Загальна кількість стандартів для сектора харчової промисловості налічує більше 1600 найменувань, проте окремі їх є найбільш актуальними у сфері сталого розвитку та забезпечення соціальної відповідальності (рис. 1).

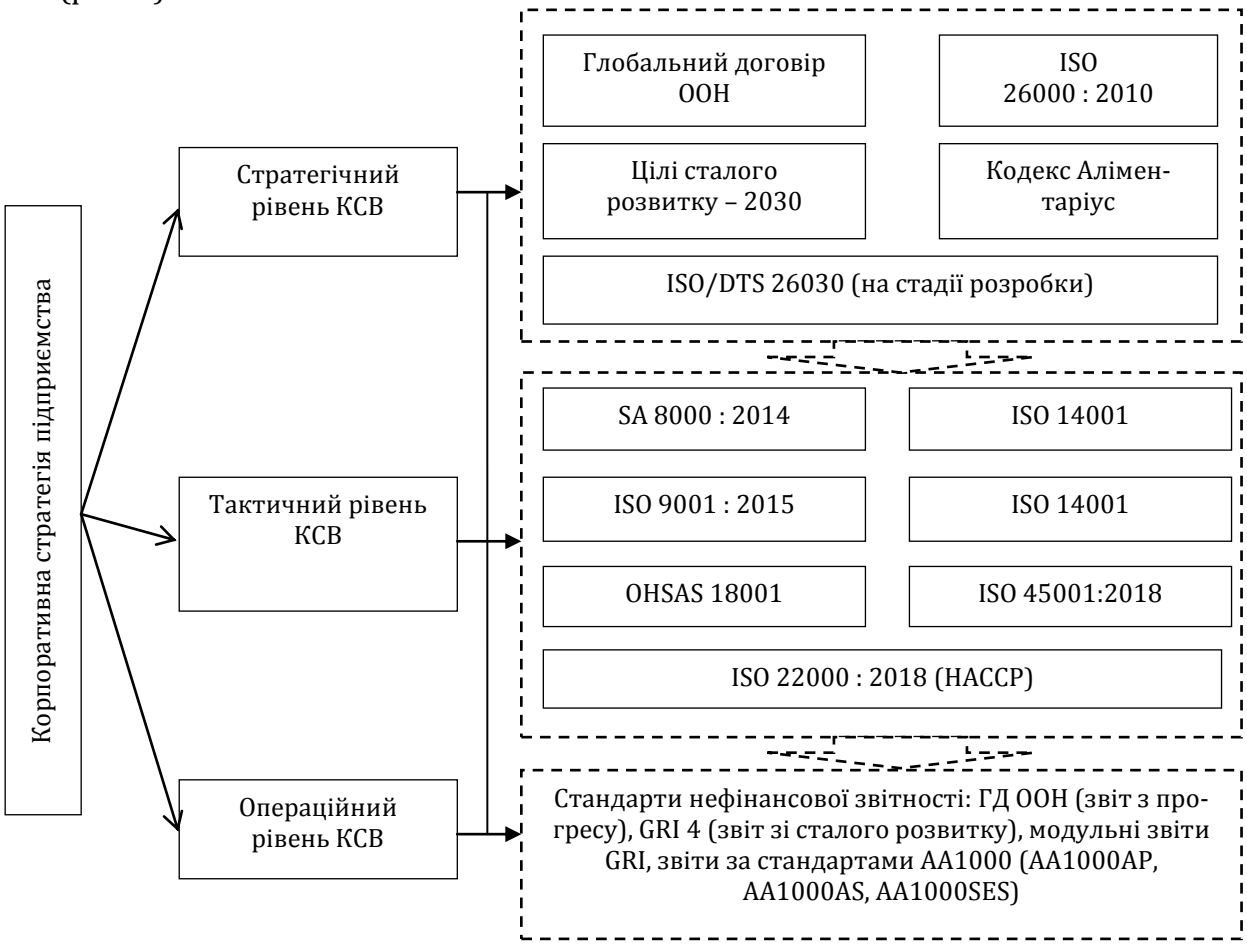

Рис. 1. Базові стандарти у сфері КСВ підприємств харчової промисловості

Джерело: складено автором

Аналіз змісту, вигод від використання та останніх розробок міжнародних стандартів у сфері КСВ дозволити виділити наступні групи стандартів, що визначатимуть рівень їх використання (імплементації) в діяльності підприємств харчової промисловості в умовах посилення євроінтеграційних процесів:

1. Стандарти, які виступають загальним керівництвом, сприятимуть гармонізації діяльності з світовими стандартами ведення бізнесу та безпосередньо визначатимуть стратегічний рівень КСВ підприємства у взаємозв'язку з його корпоративною стратегією:

- Глобальний договір ООН (1999 р., з 2006 р. приєдналась Україна) [7] - ініціатива ООН, спрямована на сприяння соціальній відповідальності ділових кіл та підтримку вирішення ними проблем глобалізації та забезпечення сталого розвитку суспільства,

орієнтована на виконання 10 принципів у сфері прав людини, праці, охорони навколишнього середовища та протидії корупції у підприємницьких структурах;

- ISO 26000:2010 «Керівництво з соціальної відповідальності» (2010 р.) [8] - добровільне керівництво з соціальної відповідальності, яке надає інструкції щодо основних принципів соціальної відповідальності, ключових тем та питань, що мають відношення до соціальної відповідальності такі як захист прав людини, навколишнього середовища, безпеку праці, права споживачів та розвиток місцевих громад, а також організаційне управління та етику бізнесу. В ISO 26000 враховані всі ті принципи, які названі в Глобальному договорі ООН;

- Цілі сталого розвитку – 2030 «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (2015 р.) [9] - сталого та життєстійкого розвитку, яким затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку (1. подолання бідності, 2. подолання голоду і розвиток сільського господарства, 3. міцне здоров'я і благополуччя, 4. якісна освіта, 5. гендерна рівність, 6. чиста вода і належні санітарні умови, 7. доступна та чиста енергія, 8. гідна праця та економічне зростання, 9. промисловість, інновації та інфраструктура, 10. скорочення нерівності, 11. сталий розвиток міст та громад, 12. відповідальне споживання і виробництво, 13. пом'якшення наслідків зміни клімату, 14. збереження морських ресурсів, 15. захист та відновлення екосистем суші, 16. мир, справедливість та сильні інститути, 17 партнерство заради сталого розвитку) та 169 завдань. Для харчової промисловості ключовими цілями є 2, 3, 6, 8, 12, 14 та 15. В контексті забезпечення сталого розвитку для АПК також є важливими є цілі 9, 13 та 17. Нові цілі мають забезпечити інтеграцію зусиль бізнесу та суспільства щодо економічного зростання, прагнення до соціальної справедливості і раціонального природокористування. Для підприємств даний документ можна вважати орієнтиром сталого розвитку та КСВ на найближчі 15 років. За ініціативи Уряду України та за сприяння системи ООН в Україні була розроблена національна система ЦСР, що включила 86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання [10];

- Кодекс Аліментаріус[11] - збірник міжнародно схвалених і поданих в однаковому вигляді стандартів на харчові продукти, розроблених під керівництвом FAO, спрямованих на захист здоров'я споживачів і гарантування чесної практики в торгівлі ними. Станом на липень 2016 року до Кодексу Аліментаріус було включено: 191 гармонізований міжнародний стандарт на продовольчі продукти, 76 керівництв, 105 граничнодопустимих концентрацій (ГДК) в продуктах харчування, що охоплюють 18 забруднень, Більш ніж 4037 ГДК, що охоплюють 3030 харчові добавки, 4846 ГДК пестицидів, що включають 294 пестициди, 50 правил щодо 610 ГДК у ветеринарних препаратах, що охоплюють 75 ветеринарних препаратів.[12]. Документ є найважливішим орієнтиром у питаннях, що стосуються якості харчових продуктів;

- ISO/DTS 26030 «Сталий розвиток та соціальна відповідальність. Керівництво щодо використання ISO 26000:2010 в харчових ланцюгах» [13] - знаходиться на стадії розробки і міститиме рекомендації щодо інтеграції ключових питань соціальної відповідальності в харчовому ланцюзі, що повинно слугувати гармонізації різних підходів на міжнародному рівні. Його цілі орієнтовані на «Цілі сталого розвитку 2030» шляхом надання рекомендацій діловим та організаціям щодо того, як вони можуть працювати етично та прозоро, що сприяє сталому розвитку харчової промисловості. Стандарт буде орієнтовано на забезпечення «Цілей сталого розвитку» №№ 2, 3, 5, 8, 10, 11, 12, 15.

2. Стандарти тактичного рівня з обов'язковим використанням їх рекомендацій та принципів на операційному рівні, що спрямовані на забезпечення окремих складових сталого розвитку та соціальної відповідальності підприємства згідно з «Цілями сталого розвитку 2030» та призначені для сертифікації. Наявність сертифікату за зазначеними стандартами сприятиме отриманню вигод та синергетичного ефекту у вза-

ємодії зі стейкхолдерами. Стандарти спрямовані на посилення внутрішньої складової соціальної відповідальності підприємств:

- SA 8000 : 2014 «Система менеджменту соціальної відповідальності» (червень, 2014 року) [14] - спрямований на поліпшення умов праці, життєвого рівня працівників, усунення дискримінації праці, сутність якого складає низка вимог щодо соціального захисту за такими напрямками, як дитяча праця; примусова праця; охорона праці; свобода об'єднань і право на укладання колективного договору; дискримінація; дисциплінарні заходи; робочий час; заробітна плата; системи управління. Стандарт забезпечує визначення етичних критеріїв виробництва товарів і послуг;

- ISO 9001 : 2015 «Система менеджменту якості. Вимоги» (п'ята версія, вересень, 2015 року) [15] (національний нормативний документ ДСТУ ISO 9000:2015, ДСТУ ISO 9001:2015) - загальновизнаний найкращий в світі запобіжний механізм, який забезпечує якість продукції на всіх етапах її виробничого (життєвого) циклу і сприяє підвищенню результативності діяльності підприємств, надає підприємству можливість проводити оцінку дій, методів і структури роботи зі своїми клієнтами. Стандарт передбачає процесний підхід до управління; увагу до контексту організації, до потреб та очікувань зацікавлених сторін; гнучкість документації системи менеджменту якості, застосування стандарту до послуг, підвищені вимоги до вищого керівництва, акцентуацію уваги на досягненні запланованих результатів щодо підвищення рівня задоволеності споживачів. Сертифікат відповідності стандарту є документальним підтвердженням якісного виконання робіт сертифікованої компанії, виступає потужним маркетинговим інструментом, ефективним інструментом у відносинах зі споживачами, відкриває доступ на міжнародні ринки;

- ISO 14001 «Система екологічного менеджменту» (доповнюючий стандарт ISO 14004:2016 «Системи екологічного управління – Загальні керівні вказівки щодо впровадження» [16] (національний нормативний документ ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування») - розроблений з метою зменшення негативного впливу діяльності підприємств на навколишнє середовище; відноситься до серії міжнародних стандартів ISO 14000, в яких описано вимоги до системи екологічного менеджменту, які відносяться до процесу виробництва продукції, і ставлять за мету впровадження та функціонування у підприємствах та організаціях систем управління щодо ефективної взаємодії підприємства з навколишнім середовищем. Інші стандарти серії доповнюють ISO 14001 та надають додаткові вказівки та корисні пояснення щодо впровадження систем екологічного управління. Стандарти покликані допомогти організаціям отримати максимальну віддачу від своїх систем управління впливом на довкілля, незалежно від розміру або типу таких організацій. На стадії розроблення є міжнародний стандарт ISO/CD 14016, який включатиме настанови щодо забезпечення екологічних звітів;

- OHSAS 18001 «Система менеджменту професійної безпеки та здоров'я» [17] (національний нормативний документ ДСТУ OHSAS 18001:2010 «Системи управління гігієною та) безпекою праці. Вимоги» - міжнародний стандарт, в якому описані вимоги до розробки і впровадження систем управління на підприємстві стосовно охорони здоров'я та безпеки праці; сфокусований на управлінні факторами ризику в галузі охорони праці та промислової гігієни, в центрі уваги процедурні питання, розглядає можливі ризики. Організації та підприємства, що розробили та впровадили систему відповідно вимогам OHSAS 18001:2007, знижують ризики штрафувань, а у випадках, пов'язаних з виникненням виробничих травм, профзахворювань та нещасних випадків - знижують ризик нести правову відповідальність та попадати під судовий розгляд. Крім того, впровадження даного стандарту може стати складовою стратегічного планування підприємства, і розглядатись як ефективна інвестиція в підприємство, яке піклується про безпеку, здоров'я та майбутнє своїх працівників. Додатково до OHSAS

18001 був виданий стандарт OHSAS 18002, в якому роз'яснено вимоги до стандарту, а також описані настанови стосовно створення системи. Це свого роду методичний посібник, завдяки якому зручно проходити сертифікацію на відповідність стандарту OHSAS 18001. У зв'язку з прийняттям ISO 45001:2018 організації, які на даний час сертифіковані за OHSAS 18001 (який буде вилучено) мають трирічний термін для пересертифікації за ISO 45001:2018;

- ISO 45001:2018 «Системи менеджменту охорони здоров'я та безпеки праці. Вимоги та рекомендації щодо застосування» [18] (березень, 2018 р.) - сфокусований на взаємодії між організацією і її бізнес-оточенням, в центрі уваги процеси у сфері охорони здоров'я і праці, розглядає як ризики, так і можливості, орієнтований на поліпшення системи менеджменту в умовах мінливого середовища. Організація отримує наступні вигоди: скорочення випадків травматизму і професійних захворювань на робочих місцях; зниження кількості і тривалості лікарняних, плинності кадрів, що призведе до підвищення продуктивності праці; зниження кількості і вартості страхових виплат; створення культури здоров'я і безпеки, в результаті чого заохочується активна участь співробітників в їх власній системі менеджменту ОЗіБП; фокус на лідерство керівництва, а не просто управління СМОЗіБП, що забезпечить її очікувану результативність і постійне поліпшення; можливість виконання законодавчих та нормативно-правових вимог у сфері ОЗіБП; поліпшення репутації організації; зміцнення морального духу персоналу, поліпшення корпоративної культури;

- ISO 22000 : 2018 «Система менеджменту безпеки харчових продуктів» (HACCP) [19] (національний нормативний документ ДСТУ 4161-2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги»; ДСТУ ISO 22000:2007) - система, яка ідентифікує, оцінює і контролює небезпечні фактори, що є визначальними для безпечності харчових продуктів) є обов'язковим для всіх підприємств, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів. Стандарт ґрунтується на дотриманні вимог до виробництва, ретельному аналізі виробничих та інших процесів, з метою виявлення можливих небезпек харчової продукції, і встановленню конкретних дій для запобігання, усунення або зниження цих небезпек до прийнятного рівня. Однією з головних цілей розробки стандарту була гармонізація великої кількості міжнародних документів в області безпеки харчової продукції.

Серед останніх розроблених та переглянутих стандартів тактичного та оперативного рівня КСВ підприємств харчової промисловості важливе місце належить міжнародному стандарту ISO 45001:2018, який протягом трьох років має замінити OHSAS 18001. Новий стандарт передбачає загальний підхід, високорівневу структуру, терміни та визначення, що використовуються в інших стандартах ISO на системи менеджменту (ISO 9001 та ISO 14001), що також полегшує створення системи менеджменту охорони здоров'я та безпеки праці для організацій, які вже впровадили інші системи менеджменту на основі стандартів ISO [20]. За необхідності така система може отримати додаткове підтвердження у вигляді добровільної сертифікації. Стандарт передбачає впровадження ризик-орієнтованого підходу, постійне вдосконалення для відповідності внутрішньому клімату організації, а також облік і відповідність вимогам національного законодавства. Всі ці заходи покликані створити репутацію організації, як «безпечного місця роботи», що в кінцевому підсумку, сприяє досягненню стратегічних цілей організації.

Визначальним для безпечності харчових продуктів є стандарт ISO 22000 : 2018 «Система менеджменту безпеки харчових продуктів» (HACCP), переглянутий у 2018 році. Методичні рекомендації щодо впровадження операторами потужностей з виробництва та обігу харчових продуктів: програм-передумов системи HACCP; постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи HACCP розміщено на сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України[21]. На початок 2018 року 426 украї-

нських підприємств впровадили систему НАССР, 143 знаходились на стадії розробки та впровадження. В аграрному секторі пріоритетом залишається безпечність української продукції, яку купує український чи закордонний споживач. Лідерами за кількістю підприємств, які впровадили або розпочали роботу з розробки системи НАССР є Дніпропетровська, Волинська, Вінницька та Харківська області, де нараховується відповідно 60, 49, 48 і 45 таких підприємств. А в розрізі галузей найкращі показники у м'ясопереробній та молокопереробній. Малі потужності, які постачають продукцію кінцевому споживачу, з кількістю робочого персоналу до 10 осіб та з площею до 400 кв. м, або ті потужності, які не постачають продукцію і мають персоналу до 5 осіб, мають терміни для розробки та впровадження системи НАССР ще рік – до 20 вересня 2019 року.

3. Стандарти оперативного рівня, спрямовані на посилення ефективності комунікацій, насамперед, із зовнішнім середовищем підприємства шляхом підготовки та поширення нефінансової звітності, використання яких дозволяє визначити ступінь залученості соціальної відповідальності у стратегію розвитку підприємства, визначити взаємозв'язок між тим, як і якими темпами підприємство реалізує в своїх стратегічних планах концепцію сталого розвитку та КСВ; підвищити прозорість бізнесу щодо економічної, соціальної та екологічної сталості розвитку; зміцнити взаємовідносини з основними стейкхолдерами підприємства; вдосконалити процес стратегічного управління (табл. 1);

Таблиця 1. Стандарти щодо звітування у сфері корпоративної соціальної відповідальності підприємства – рівень застосування оперативний

Назва	Характеристики та основні вигоди від використання стандарту
Звіт з прогресу (Звіт про виконання принципів ГД ООН)	Складається лише підприємствами - членами Глобального Договору ООН, у звіті відображається стан виконання принципів соціальної відповідальності та плани на майбутнє. Містить інформацію про те, як компанія виконує принципи ГД ООН у чотирьох сферах: права людини, трудові відносини, захист навколишнього середовища та боротьба з корупцією
Глобальна ініціатива зі звітності GRI (стандарт G4, модульні стандарти нефінансової звітності)	Розвиває звіт про прогрес, найбільш деталізована та складна форма звітності - звіт зі сталого розвитку (Sustainability Reporting Guidelines) – містить чіткі індикатори щодо діяльності компанії у сфері сталого розвитку, остання версія керівництв G4 прийнята у 2013 році. Відображає економічні, соціальні та екологічні досягнення, має чіткі критерії, яких компанія повинна дотримуватися при його складанні. В 2016 році вийшли в світ модульні стандарти складання нефінансової звітності (GRI Standards), які були розроблені Global Reporting Initiative. Офіційно стандарти вступили в силу 1 липня 2018 року
AA 1000 міжнародної організації «Підзвітність»	передбачає інтеграцію екологічних і соціальних аспектів в організацію бізнесу з метою підвищення соціальної та екологічної відповідальності бізнесу перед суспільством за рахунок максимального залучення груп зацікавлених сторін, і врахування їхньої думки під час аналізу діяльності підприємства (тобто заснований на діалозі зі стейкхолдерами). Має наступні серії: AA 1000 Account Ability Principles Standard (AA1000AP, остання версія 2018 р.) – визначає основоположні принципи, відповідно до яких підприємство має складати звітність сталого розвитку; AA 1000 Assurance Standard (AA1000AS, остання версія 2008 р., буде переглянута у 2019 році) – визначає методики оцінки ступеня і характеру відповідності звітності стандартам AA 1000; The AA 1000 Stakeholder Engagement Standard (AA 1000 SES, остання версія 2015 р.) – гарантує основу для забезпечення комунікаційного процесу між зацікавленими сторонами і підприємством

Джерело: складено автором з використанням [22;23]

У найбільш складній, деталізованій і тому більш відповідальній формі звітності GRI протягом останніх років відбулись зміни. Зокрема, на зміну GRI (версія G4) у 2016

році Глобальною ініціативою зі звітності були розроблені та офіційно прийняті модульні стандарти складання нефінансової звітності (GRI Standards). Офіційно стандарти вступили в силу 1 липня 2018 року. Модульний стандарт складається з трьох універсальних категорій (GRI 102 «Контекстуальна інформація про організацію та її практику звітування», GRI 103 «Звіт про управління у кожній сфері, що ідентифікується», комплекс GRI 200 «Економіка», 300 «Навколишнє середовище», 400 «Соціальна сфера»), які підходять для всіх компаній незалежно від виду діяльності, а також 33 специфічних стандарти, які пов'язані з екологічними, економічними та соціальними аспектами діяльності компанії. Також відбулись зміни у стандарті AA 1000, зокрема у серії Account Ability Principles (2018 рік) – принципи складання звітності підприємства зі сталого розвитку, також у 2019 році буде переглянута серія AA 1000 Assurance Standard, що регулює комунікаційні процеси між підприємством та його стейкхолдерами. Слід зауважити, що не існує офіційних національних документів-аналогів міжнародним стандартам зі звітування у сфері соціальної відповідальності бізнесу, що визначає непоширеність нефінансової звітності серед більшості підприємств українського бізнесу, створює умови для «формалізму» її щодо формування та дозволяє в окремих випадках приховувати недобросовісну (тіньову) діяльність. Тому запровадження єдиних підходів на національному рівні щодо формування нефінансової звітності повинно стати основою для розробки та реалізації стратегічних рішень суб'єктів господарювання у сфері забезпечення сталого розвитку.

4. Допоміжні та галузеві стандарти, що забезпечують розвиток підприємства в сфері основної діяльності на засадах КСВ.

Слід зауважити, що в контексті комплексної оцінки соціальної відповідальності підприємства слід застосовувати стандарти в різних комбінаціях. Стандарти стратегічного рівня КСВ (які визначають її орієнтири та принципи, зосереджуючи увагу на загальнолюдських цінностях) слід застосовувати в органічному поєднанні зі стандартами тактичного та оперативного рівнів (що призначені для забезпечення підприємств ефективними інструментами управління та контролю в контексті досягнення сталості розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах). Більше того, для підприємства, що одночасно прагне завоювати довіру споживача, підтримувати його лояльність, планує довгострокову ефективну діяльність у взаємодії з інвесторами, фінансово-кредитними установами, партнерами на основі стабільного функціонування стейхолдерів внутрішнього середовища КСВ в сьогоднішніх умовах просто необхідним є отримання сертифікатів відповідності діяльності щодо стандартів КСВ у економічній, соціальній та екологічній сфері, що одночасно виступатиме індикатором сталості його розвитку. Враховуючи, що міжнародна практика сформувала і постійно вдосконалює базу соціальної відповідальності бізнесу, слід зауважити, що українська нормативно-правова база гармонізується (більше стосується стандартів, окремі з міжнародних стандартів мають українські версії, які є основою для сертифікації систем управління на вітчизняних підприємствах), проте є недостатньо розробленою (закони і підзаконні акти) та недосконалою (стандарти-аналоги міжнародним) у сфері забезпечення соціально відповідальних підходів до ведення бізнесу. Більше того офіційно рекомендаційна в діяльності міжнародних компаній КСВ на практиці набуває обов'язкового характеру, чого слід прагнути і українським підприємствам.

Для поширення ідеї КСВ у практику функціонування підприємств, а також інформування суспільства щодо вигод та обмежень соціально відповідального підходу до бізнесу, поширення кращих напрацювань у сфері КСВ серед бізнес-спільноти на міжнародному та національному рівнях функціонують інституції, функцією яких є розробка спільних правил, програм, тренінгів щодо управління, регулювання та стимулювання КСВ. Результати узагальненого аналізу інституційного забезпечення СВБ в Україні представлено на рис. 2.

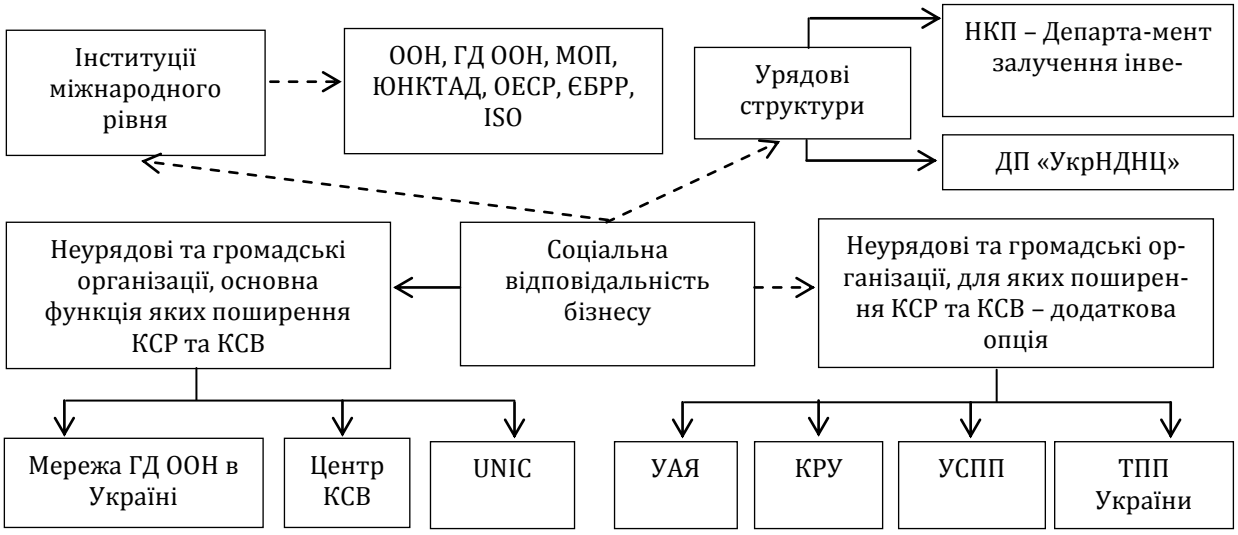

Рис. 2. Інституційне забезпечення розвитку СВБ в Україні

Джерело: складено автором

Серед міжнародних інституцій слід назвати ООН, МОП, ЮНКТАД, ОЕСР, ЄБРР, ГД ООН, ISO та інші, які окреслюють орієнтири та встановлюють правила щодо сталого розвитку та конкретних складових соціальної відповідальності для світової спільноти.

В Україні поширення ідей соціальної спрямованості і соціальної активності було започатковано із упровадженням у 1996 р. Українською асоціацією якості та Українським союзом промисловців концепцій TQM (Total Quality Management) і моделі EFQM (European Foundation for Quality Management) [24]. Українська асоціація якості у 2003 році розробила Кодекс Честі добропорядного виробника України.

25 квітня 2006 року понад тридцять вітчизняних і транснаціональних компаній, асоціацій та громадських організацій у рамках ініціативи Представництва ООН в Україні підписали сьогодні Глобальний договір, чим підтримали світову концепцію соціальної відповідальності бізнесу. Мережа Глобального Договору в Україні є офіційним представником глобальної мережі UN Global Compact – ініціативи ООН, яка поєднує ООН та компанії по всьому світу, виступає транслятором Цілей Сталого Розвитку, є діалоговою платформою бізнесу, інвесторів, громадянського суспільства, трудових організації, органів місцевого самоврядування та уряду [7]. Основними напрямами роботи спілки залишаються просування ідей сталого розвитку та ролі бізнесу; популяризація відповідальних бізнес практик та партнерство між бізнесом, громадянським суспільством та органами державної влади для сталого розвитку. Станом на 2018 рік в Україні налічувалось 60 організацій, що є учасниками мережі Глобального договору, які ведуть бізнес-практику відповідно до його 10 принципів, щороку подають звіт про прогрес та демонструють позитивні тенденції у просуванні концепції соціальної відповідальності у практику бізнесу. Серед підприємств АПК – це 2 агрохолдинга («Астарта-Київ» та «Агротехсоюз»), харчове підприємство ПАТ «Миронівський Хлібопродукт», підприємство з виробництва напоїв ПАТ «Карлсберг Україна» [25].

Зважаючи на зростаючий інтерес до соціальної відповідальності в Україні, у 2008 р. з метою запровадження системних і якісних змін в Україні було засновано Експертну організацію Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» (Центр КСВ) [26], що станом на 2018 рік об'єднує 40 українських компаній, серед яких 7 виробників продуктів харчування, напоїв (ПАТ «Оболонь», ТзОВ «Ґудвеллі Україна», ПАТ «Карлсберг Україна», ТОВ «Кернел-трейд» (Кернел), ТОВ «Нестле Україна», ПАТ «Миронівський Хлібопродукт», ІП «Кока-Кола Беверіджиз Україна Лімітед»).

Пріоритетні напрями Центру КСВ – «КСВ в кризові часи», «розвиток освіти», «соціальна відповідальність державних органів влади» і «просування України за кордоном». Центр надає консультації з питань розробки стратегії, програм та комунікацій з КСВ, проведення моніторингу та оцінки ефективності проектів, підготовки і верифікації нефінансової звітності.

Центр КСВ сприяв приєднанню України до розробки міжнародного стандарту з соціальної відповідальності ISO 26000; формуванню спільноти соціально відповідальних компаній; запровадженню Індексу прозорості і КСВ, який на сьогодні є єдиним інструментом моніторингу розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні з 2011 року і дає змогу оцінити ставлення до КСВ 100 найбільший компаній України; запровадженню Індексу прозорості державних компаній як індикатора реформ державної власності; проведенню щорічного конкурсу кейсів з КСВ серед компаній з найкращими її практиками; створенню платформи для взаємодії бізнесу і університетів. На найближчу перспективу Центр КСВ планує розробити проекти щодо бізнесу і прав людини та розвитку соціального підприємництва [26].

Ідею поширення КСВ в практику українського бізнесу підтримує Українська спілка промисловців та підприємців (УСПП) [27], офіційною позицією якої у сфері соціальної відповідальності є зростання культури бізнесу, дотримання стандартів, які панують в світі – соціальної відповідальності, прозорості, готовності звітувати за свої дії перед громадою. УСПП системно підтримує компанії і підприємства, які виявляють бажання працювати під гаслом соціальної відповідальності. Серед партнерів УСПП – більше 100 громадських організації, у тому числі «Виноградарі та винороби України»; Українська аграрна конфедерація тощо.

На засадах пропагування соціальної відповідальності у сфері соціально-трудових відносин на підприємствах будує свою діяльність Конфедерація роботодавців України (КРУ) [28], до місії та пріоритетів якої входить ведення соціального діалогу, вдосконалення трудового законодавства, системи оплати праці, систем охорони і безпеки праці, підвищення якості професійних знань та навичок працівників, стимулювання підприємництва, створення робочих місць, розвиток «зеленої» економіки.

Одним із завдань Федерації роботодавців агропромислового комплексу та продовольства України [29] є побудова ефективної моделі соціального діалогу у галузі АПК за участі організацій роботодавців, профспілок і влади, реалізація даного завдання забезпечує досягення цілей сталого розвитку у сфері внутрішньої складової КСВ підприємств харчової промисловості.

15 березня 2017 року Україна приєдналась до Декларації ОЕСР про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства та взяла на себе зобов'язання створити Національний контактний пункт, головною метою діяльності якого є підвищення ефективності дії рекомендацій ОЕСР щодо відповідального ведення бізнесу, які підтримуються державою. Сьогодні за рішенням Уряду функції Національного контактного пункту (НКП) здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (департамент залучення інвестицій Міністерства) [30]. Серед основних завдань НКП є, зокрема: сприяння вирішенню питань шляхом розгляду скарг від постраждалих споживачів, неурядових організацій; налагодження діалогу між органами державної влади, представниками бізнесу та постраждалою стороною; проведення консультацій між органами влади, місцевого самоврядування, організаціями роботодавців та професійними спілками стосовно питань ведення відповідального бізнесу.

Крім того, при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі створено Платформу ефективного регулювання [31], яка надає допомогу бізнесу в питаннях розуміння та виконання правил, що встановлює держава, та дозволяє контролювати, як вони формуються; створює можливості для діалогу між державою та бізнесом щодо рішень, що впливають на бізнес, що сприяє формуванню ефективних правил на ринках.

Для сприяння поширення практики КСВ в діяльність українських підприємств за спільною ініціативою Ради бізнес-омбудсмена в Україні, ЄБРР та ОЕСР у 2017 році створено Всеукраїнську мережу доброчесності та комплаєнсу (UNIC) [32], яка одночасно є платформою для впровадження стандартів доброчесності згідно з кращими міжнародними практиками, майданчиком для просування ідеї відповідального ведення бізнесу, освітнім проектом, що популяризує ідею доброчесності і прозорості серед громадськості та бізнесу. Приєднатись до неї може будь-який суб'єкт господарювання незалежно від розміру чи сфери діяльності, який має бажання запроваджувати та підтримувати високі стандарти доброчесності ведення бізнесу. Процедура приєднання включає 5 послідовних етапів, ключовим з яких є ретельна перевірка незалежними експертами поданих підприємством даних, а також регулярне підтвердження статусу доброчесності компанії. До складу UNIC входить 55 підприємств та асоціацій з 46 міст України, більшість з яких адвокатські контори та консалтингові агенції, проте є низка підприємств різних видів економічної діяльності (серед них 7 багатопрофільних підприємств АПК (ТОВ «Нібулон», ПАТ «САН ІнБев Україна», ТзОВ «Ґудвеллі Україна», ФГ «Органік Сістемз», ПАТ «Карлсберг Україна», ПАТ «Миронівський Хлібопродукт», ТОВ «Агро-Регіон Україна»).

Про важливість і своєчасність заснування мережі UNIC свідчить підтримка її діяльності з боку різних структур. Зокрема, у жовтні 2018 року підписано Меморандум про партнерство між Торгово-Промисловою Палатою України та Всеукраїнською мережею доброчесності та комплаєнсу [33]. У 2018 році Мережею запроваджено процедуру сертифікації рівня доброчесності та комплаєнсу учасника Мережі, що здійснюється незалежними експертами, що також підтримано торгово-промисловою палатою (ТПП) України. Компанії – учасники Мережі, які успішно пройдуть сертифікацію, матимуть право використовувати її Логотип та назву як свідчення високого рівня комплаєнсу у компанії. Це є перший випадок публічного маркування доброчесного ведення бізнесу в Україні. Отриманий ТПП України Сертифікат про партнерство від Мережі засвідчує послідовне бажання та готовність Палати сприяти розвитку Мережі, прихильність до стандартів доброчесності та сприяння їх популяризації в Україні. Крім використання логотипу, підприємства – члени UNIC отримують додаткові вигоди щодо покращення ділової репутації, полегшеного виходу на зарубіжні ринки, доступу до кредитування, колективної протидії корупції, послаблення регулятивного тиску, обміну кращими практиками комплаєнсу.

З метою заохочення соціально відповідальної поведінки в Україні встановлено спеціальну відзнаку – «Знак Соціальної Відповідальності» [34] (ЗСВ), статусний знак, який об'єднує найкращі проактивні компанії, засвідчуючи їхню активну соціальну позицію, що видається терміном на 1 рік тим компаніям і особам, сумарні відрахування яких на благодійність становлять $10000 і більше упродовж року, які сприяють створенню у своїй країні ефективного процесу благодійності, відкриття і дії яких врятували від загибелі людські життя, внесли зміни до життя, що позитивно вплинули на 1% і більше жителів своєї країни. За період 2017-2018 рр. з поміж 9 українських компаній таку винагороду регіонального характеру отримало ПАТ Carlsberg Ukraine.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, соціальна відповідальність бізнесу в Україні носить рекомендаційний характер, більшою мірою орієнтована на дотримання вимог міжнародних стандартів і частково забезпечена національним законодавством, яке поступово вдосконалюється. Підтримка соціально відповідального підходу до ведення бізнесу забезпечуються низкою інституцій, серед яких основна роль належить неурядовим організаціям, для яких просування ідеї КСВ – є основним напрямом діяльності, а також міжнародним і неурядовим організаціям, які здійснюють консалтингову функцію та визначають просуван-

ня ідеї КСВ у різні сфери бізнесу як додаткову опцію своєї діяльності, роль урядових структур – мінімальна. Чіткої кореляції дій між урядовими та неурядовими структурами не сформувалось. Поширення КСВ в українську бізнес-практику залишається на рівні ініціатив самого суб'єкта господарювання (окремих проектів), без орієнтації на стратегію соціальної відповідальності на національному рівні (внаслідок її відсутності), наявності єдиних вимог до індикаторів, що дають можливість оцінити досягнутий прогрес у економічній, соціальній чи екологічній сферах згідно з цілями сталого розвитку. Тому в подальшому актуальними будуть розробки щодо механізмів координації зусиль урядових та неурядових структур в сфері поширення соціальної відповідальності в практику господарювання українських підприємств.

Список літератури

1. Смолій Л. В. Інституціоналізація соціальної відповідальності в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 26-30, С. 27.
2. Проданчук М. А. Нефінансова звітність – ефективний інструмент в реалізації управлінських рішень. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки).* 2013. № 2(2). С. 202-214.
3. Король С. Я. Нормативні документи з соціальної відповідальності бізнесу. *Економіка України*. 2013. №9 (622), С. 85-96.
4. Евтушенко В. А. Анализ международных стандартов в сфере устойчивого развития и социальной ответственности: монографія. Х. : ТОВ «Щедра садиба плюс», 2013. 243 с.
5. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні щодо удосконалення деяких положень: Закон України від 05-.10.2017 р. № 2164-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19
6. Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року: проект. URL: http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
7. Мережа глобального договору в Україні. URL: https://globalcompact.org.ua/.
8. ISO 26000:2010. International Organization for Standardization. URL: https://www.iso.org/news/2011/03/Ref1558.html.
9. Sustainable Development Goals. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300.
10. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku.
11. Codex Alimentarius. URL: http://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/ru/.
12. Trade and Food Standards. Food and Agriculture Organization of the United Nations and the World Trade 2017. URL: http://www.fao.org/3/i7407en/I7407EN.pdf.
13. Sustainable development and Social Responsibility – Guidance for using ISO 2600-0:2010 in food chain. URL: https://www.iso.org/standard/71624.html.
14. Social Accountability International. SA 8000 : 2014 URL: http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&pageId=1711
15. ISO 9001 : 2015. URL: https://www.iso.org/standard/62085.html
16. ISO 14001. URL: https://www.iso.org/iso-14001-environmental-management.html.
17. BS OHSAS 18001 Occupational Health and Safety Management. URL: https://www.bsigroup.com/en-ID/BS-OHSAS-18001/.
18. ISO 45001:2018 Occupational health and safety management systems -- Requirements with guidance for use. URL: https://www.iso.org/standard/63787.html.
19. ISO 22000 : 2018 Food safety management – Requirements for any organization in the food chain. URL: https://www.iso.org/standard/65464.html.

20. Опублікований стандарт ISO 45001:2018 на системи менеджменту охорони здоров'я та безпеки праці. – URL: http://nvppoint.com/uk/opublikovaniy-standart-iso-45001-2018-na-sistemi-menedzhmentu-ohoroni-zdorovya-ta-bezpeki-pratsi/.
21. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/node/16423.
22. GRI Standards. URL: https://www.globalreporting.org/standards/
23. Account Ability Standard. URL: https://www.accountability.org/standards/.
24. Грішнова О. А. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2010. № 7. С. 3-10.
25. Аграрне інформаційне агентство. Голова Глобального договору ООН в Україні: Соціальна відповідальність дозволяє мати нормальних співробітників, ринок збуту, постачальників. URL: http://agravery.com/uk/posts/show/golova-globalnogo-dogovoru-oon-v-ukraini-socialna-vidpovidalnist-dozvolae-mati-normalnih-spivrobitnikiv-rinok-zbutu-postacalnikiv.
26. Офіційний сайт Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності». URL: http://csr-ua.info/csr-ukraine
27. Офіційний сайт Української спілки промисловців та підприємців. URL: https://uspp.ua/
28. Офіційний сайт Конфедерації роботодавців України. URL: http://employers.org.ua
29. Федерація роботодавців агропромислового комплексу та продовольства України. URL: http://fr-agro.org.ua/pro-federatsiyu
30. Департамент залучення інвестицій Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=669fc7c7-11ca-41b6-88ab-eb96cd573f23&title=DepartamentInvestitsiino-innovatsiinoiPolitikiTaRozvitkuDerzhavno-privatnogoPartnerstva.
31. Платформа ефективного регулювання при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. URL: https://regulation.gov.ua/
32. UNIC. URL:http://unic.org.ua
33. Офіційний сайт Торгово-Промислової Палати України. URL: https://ucci.org.ua/press-center/ucci-news/tpp-ukrayini-ta-vseukrayinska-merezha-dobrochesnosti-ta-komplaiensu-unic-pidpisali-memorandum-pro-partnerstvo
34. Знак соціальної відповідальності. URL: https://www.srm-ukraine.org/
35. Лагодієнко В. В. Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. Бізнес-Навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права. Херсон, 2013. №2 (31). С. 178-183.

References

1. Smolij, L. V. (2015). «Institutionalization of social responsibility in Ukraine». *Global`ni ta nacional`ni problemy` ekonomiky`*. 2015. vol. 4. pp. 26-30.
2. Prodanchuk, M. A. (2013). «Nonfinancial reporting is an effective tool in managing managerial decisions» *Zbirny`k naukovy`x pracz` Tavrijs`kogo derzhavnogo agro-texnologichnogo universy`tetu (ekonomichni nauky`)*. no 2 (2). pp. 202-214.
3. Korol`, S. Ya. (2013). «Normative documents on social responsibility of business». *Ekonomika Ukrayiny`*. no 9 (622), pp. 85-96.
4. Evtushenko, V. A. (2013). *Analiz mezhdunarodnyh standartov v sfere ustojchivogo razvitija i social'noj otvetstvennosti*. [Analysis of international standards in the sphere of sustainable development and social responsibility]: TOV «Shhedra sadiba pljus». Kharkiv. Ukraine.
5. On Amendments to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine on the Improvement of Some Provisions: Law of Ukraine dated 05.10.2017, no. 2164-VIII. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19.

6. Strategies for Promoting the Development of Corporate Social Responsibility in Ukraine until 2020: A Project, available at: http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
7. The Global Compact Network in Ukraine, available at: https://globalcompact.org.ua/.
8. ISO 26000: 2010. International Organization for Standardization, available at: https://www.iso.org/news/2011/03/Ref1558.html.
9. Sustainable Development Goals, available at: https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300.
10. The goals of sustainable development 2016-2030. Available at: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku.
11. Codex Alimentarius, available at: http://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/ru/.
12. Trade and Food Standards. Food and Agriculture Organization of the United Nations and the World Trade 2017, available at: http://www.fao.org/3/i7407en/I7407EN.pdf.
13. Sustainable development and Social Responsibility – Guidance for using ISO 26000:2010 in food chain, available at: https://www.iso.org/standard/71624.html.
14. Social Accountability International. SA 8000 : 2014, available at: http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&pageId=1711.
15. ISO 9001 : 2015, available at: https://www.iso.org/standard/62085.html.
16. ISO 14001, available at: https://www.iso.org/iso-14001-environmental-management.html.
17. BS OHSAS 18001 Occupational Health and Safety Management, available at: https://www.bsigroup.com/en-ID/BS-OHSAS-18001/.
18. ISO 45001:2018 Occupational health and safety management systems -- Requirements with guidance for use, available at: https://www.iso.org/standard/63787.html.
19. ISO 22000 : 2018 Food safety management – Requirements for any organization in the food chain, available at: https://www.iso.org/standard/65464.html.
20. Published ISO 45001: 2018 standard on health and safety management systems. - Available at: http://nvppoint.com/uk/opublikovaniy-standart-iso-45001-2018-na-sistemi-menedzhmentu-ohoroni-zdorovya-ta-bezpeki-pratsi/.
21. Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Available at: http://minagro.gov.ua/node/16423.
22. GRI Standards. Available at: https://www.globalreporting.org/standards/.
23. Account Ability Standard. Available at: https://www.accountability.org/standards/.
24. Grishnova, O. A. (2010). » Social Responsibility of Business: Essence, Importance, Strategic Directions of Development in Ukraine». *Ukrayina: aspekty` praci*. no. 7. pp. 3-10.
25. Agrarian news agency. Head of the UN Global Compact in Ukraine: Social responsibility allows you to have normal employees, sales, suppliers. Available at: http://agravery.com/uk/posts/show/golova-globalnogo-dogovoru-oon-v-ukraini-socialna-vidpovidalnist-dozvolae-mati-normalnih-spivrobitnikiv-rinok-zbutu-postacalnikiv.
26. The official site of the Center "Development of corporate social responsibility". Available at: http://csr-ua.info/csr-kraine
27. Official site of the Ukrainian Union of Industrialists and Entrepreneurs. Available at: https://uspp.ua/
28. Official site of the Confederation of Employers of Ukraine. Available at: http://employers.org.ua
29. Federation of Employers of the Agro-Industrial Complex and Food of Ukraine. Available at: http://fr-agro.org.ua/pro-federatsiyu
30. Department of investment attraction of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Available at: http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=en-USA&id=669fc7c7-11ca-41b6-88ab-eb96cd573f23&title=DepartmentInvestician-

innovatsiinoiPolitikiTaRozvitkuDerzhavno-privatnogoPartnerstva.
31. The platform for effective regulation under the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, available at: https://regulation.gov.ua/.
32. UNIC. Available at: http: //unic.org.ua
33. Official site of Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, фavailable at: https:// ucci.org.ua/press-center/ucci-news/tpp-ukrayini-ta-vseukrayinska-merezha-dobrochesnosti-ta-komplaiensu-unic-pidpisali-memorandum-pro-partnerstvo
34. A sign of social responsibility, available at: https://www.srm-ukraine.org/.
35. Lagodiyenko, V. V. (2013) «Realization of investment support of innovative activity in the food industry». *Biznes-Navigator: naukovo-vy`robny`chy`j zhurnal Mizhnarodnogo universy`tetu biznesu i prava*. Kherson. no. 2 (31). pp. 178-183.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2018 р.

УДК 658.012.32

Ярослав Ярославович ПУШАК

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ
E-mail: yaro_push@yahoo.com

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Пушак, Я. Я. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті стійкого розвитку підприємств харчової промисловості [Текст] / Ярослав Ярославович Пушак // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 134–144. – ISSN 2415-8453.

Анотація.

Вступ. *Корпоративна соціальна відповідальність уособлює одну з ключових компонент стратегії розвитку сучасного вітчизняного підприємства. В цьому контексті охорона навколишнього середовища, безпека персоналу підприємств, сприяння росту економічної стійкості регіонів їх присутності, реалізація соціальних проектів є пріоритетними напрямками розвитку суб'єктів господарювання. Завдяки високому рівню розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) підприємства набувають цілого ряду переваг та займають важливе місце в житті суспільства. З метою забезпечення сталого розвитку, провідні підприємства орієнтуються на сучасний досвід і міжнародні стандарти, а також здійснюють свій внесок в досягнення цілей сталого розвитку, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році.*

Метою статті *є дослідження ефективного впровадження та використання принципів КСВ бізнесу в контексті стійкого розвитку підприємств та основних сучасних тенденцій її розвитку.*

Результати. *Розглянуто чинники, що зумовлюють необхідність розвитку соціальної корпоративної відповідальності підприємств харчової промисловості. Досліджено актуальні показники розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) підприємств, міжнародні стандарти та ініціативи в сфері КСВ. Проаналізовано досвід провідних компаній світу в реалізації стратегії КСВ на основі міжнародних рейтингових оцінок та їх вплив на розвиток КСВ підприємств харчової промисловості.*

Висновки. *Впровадження на законодавчому рівні обов'язкового формування та подання нефінансових звітів є важливим кроком наближення України до європейських стандартів ведення бізнесу. Підприємствам харчової промисловості слід продовжувати роботу над підвищенням їх активності у розвитку власної політики соціальної відповідальності, приділяти більшу увагу реалізації відповідальності щодо нефінансових вимог, екологічних програм і підприємницької етики. Впровадження і застосування нової модульної структури стандартів GRI є формою нефінансової звітності на найближчі роки, підготовка якої сигналізує суспільству про те, що компанія дотримується європейських стандартів ведення бізнесу та дбає про свою репутацію, підвищуючи таким чином інвестиційну привабливість.*

Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність, підприємства, стейкхолдери, соціальна діяльність, стійкий розвиток, нефінансовий звіт, стандарти GRI.*

© Ярослав Ярославович Пушак, 2018

Yaroslav Yaroslavovich PUSHAK

Doctor of Economics, professor,
head of the department of economics and economic Security,
Lviv state university of internal affairs
E-mail: yaro_push@yahoo.com

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Abstract.

Introduction. *Corporate social responsibility represents one of the key components of the development strategy of a modern domestic enterprise. In this context, environmental protection, security of personnel of enterprises, promotion of economic stability of regions of their presence, realization of social projects are the priority directions of development of economic entities. Thanks to the high level of development of corporate social responsibility (CSR), enterprises acquire a number of advantages and occupy an important place in the life of society. With a view to sustainable development, leading companies are guided by modern experience and international standards, and contribute to the goals of sustainable development adopted by the UN General Assembly in 2015.*

The purpose *of the article is to study the effective implementation and use of the principles of CSR business in the context of sustainable development of enterprises and the main modern trends in its development.*

Results *The factors that determine the necessity of development of social corporate responsibility of food industry enterprises are considered. The actual indicators of corporate social responsibility development (CSR) of enterprises, international standards and initiatives in the field of CSR are researched. The experience of leading world companies in the implementation of the CSR strategy based on international rating assessments and their impact on CSR development in food industry enterprises has been analyzed.*

Conclusions *Implementation at the legislative level of mandatory formation and submission of non-financial reports is an important step towards Ukraine's approximation to European standards of doing business. Enterprises in the food industry should continue to work on increasing their activity in developing their own social responsibility policy, to pay more attention to the implementation of responsibility for non-financial requirements, environmental programs and business ethics. The introduction and application of the new modular structure of GRI standards is a form of non-financial reporting for the coming years, the preparation of which signals the public that the company adheres to European standards of doing business and cares about its reputation, thus enhancing investment attractiveness.*

Keywords: *corporate social responsibility, enterprises, stakeholders, social activity, sustainable development, non-financial report, GRI standards.*

JEL classification: M14

Вступ

Незважаючи на вагомі наукові здобутки вчених, дослідження особливостей формування корпоративної соціальної відповідальності як необхідного елементу корпоративної стратегії є актуальним питанням та зумовлює необхідність вирішення ряду проблемних питань теоретичного і прикладного характеру. В умовах реалізації Стратегії сталого розвитку, зростання ролі КСВ суб'єктів господарювання та оцінюючи вплив КСВ на їх діяльність, важливим є дослідження міжнародної практики щодо ви-

користання інструментів відкритості, підзвітності та інформування стейкхолдерів компаній про економічні результати, соціальні та екологічні показники. Результатом відсутності у менеджерів вітчизняних підприємств ефективних інструментів реалізації принципів КСВ є зниження соціальної активності, рівня ділової репутації та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Соціальна або нефінансова звітність дає змогу оцінити ефективність впровадження ключових якісних та кількісних параметрів КСВ та рівень соціальної активності підприємства в цілому. Тому дослідження КСВ в контексті стійкого розвитку підприємств харчової промисловості є своєчасним та актуальним.

Теоретико-методичні та практичні засади КСВ підприємства досліджувалися і висвітлені у працях багатьох зарубіжних вчених: Г. Боуена, К. Девіса, А. Керолла, Ф. Котлера, М. Портера, Р. Фримана, М. Фридмана та інших. Вітчизняні науковці досліджують питання соціальної відповідальності підприємств, зокрема варто відзначити наукові доробки Р. Абрамової, К. Белявської, О. Березіної, А. Бутенко, О. Ворона, В. Воробей, З. Галушки, О. Гончара, Г. Задорожного, О.Зибаревої, М. Ігнатенка, С. Ілляшенка, Н. Кирич, А. Колота, Н. Краснокутської, Н. Кусик, Т. Мостенської, О. Орлова, О. Охріменка, О. Панухник, О. Павликівської, Н. Скопенко, Г. Тарасюк, А. Череп, Н. Міщук, М. Широкової, М. Юркова та інших.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження ефективного впровадження та використання принципів КСВ бізнесу в контексті стійкого розвитку підприємств та основних сучасних тенденцій її розвитку. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання:

- дослідження продовольчої безпеки як глобальної цілі сталого розвитку;
- встановити напрямки стимулювання розвитку підприємств харчової промисловості;
- дослідити важливість реалізації заходів КСВ на світовому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Пріоритетом розвитку підприємств харчової промисловості є їхня інтеграція у європейські та світові ринки, підвищення експорту, покращення конкурентоспроможності та стійкого зростання. На шляху забезпечення сталого розвитку та зміцнення конкурентних позицій харчової продукції на зовнішніх ринках важливим є прискорення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів, дотримання екологічних вимог, створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем.

У сучасному світі поняття стійкого розвитку підприємств та успішності компанії безпосередньо пов'язані з нефінансовими показниками діяльності, їхніми позиціями в рейтингах, репутацією, відкритістю та сумлінністю. Актуалізуються питання щодо відношення компанії до співробітників, клієнтів, конкурентів, суспільства. Окрім фінансових показників, громадськості важливо володіти інформацією щодо впливу діяльності компанії на навколишнє середовище і клімат, дотримання гарантій захисту прав людини, прозорості ведення справ та подання звітності у доступній формі. Найбільш поширеним стандартом в світі, відповідно до вимог якого готують нефінансову звітність, є стандарт GRI (Global Reporting Initiative). В основі GRI лежить ідеологія того, що економічні, екологічні та соціальні результати діяльності компанії безпосередньо пов'язані з її стійким довготривалим розвитком.

Використання компаніями стандарту GRI підтверджує їх готовність максимально відкрито показати вплив своєї діяльності на економіку, навколишнє середовище і суспільство. Підготовка даної звітності українськими підприємствами харчової промисловості буде сприяти більш усвідомленому прийняттю рішень. А це, в свою чергу, до-

поможе досягненню національних цілей сталого розвитку, які були затверджені на Саміті ООН у 2015 році [3, с. 176], що включать такі напрямки: справедливий соціальний розвиток; стале економічне зростання та зайнятість; ефективне управління; екологічна рівновага та розбудова стійкості.

Однією з глобальних цілей сталого розвитку, які були затверджені на саміті ООН з питань сталого розвитку у вересні 2015 р. та імплементовані Україною, є подолання голоду та розвиток сільського господарства. Забезпечення доступності збалансованого харчування для населення України є пріоритетом державної політики на найближчі роки (рис.1). Основними проблемами, що несуть потенційні загрози продовольчій безпеці є відсутність збалансованості у харчуванні українців та висока частка витрат населення на харчування. Індекс глобальної харчової безпеки (GFSI) за 2013-2017 рр. засвідчив негативну тенденцію, оскільки Україна опустилася із 47-го на 63-е місце серед 113 країн світу, поступившись не лише усім без винятку країнам Європи, а навіть тим країнам, у які вона активно експортує продовольство, а саме Єгипту, Тунісу, Марокко [5].

Забезпечення продовольчої безпеки держави безпосередньо пов'язане з розвитком національної економіки, зростанням рівня доходів населення, тому потребує реалізації комплексу макроекономічних заходів. Відповідно до Індексу глобальної харчової безпеки першочерговими завданнями є подолання високого рівня корупції, зростання валового внутрішнього продукту на душу населення, зростання фінансування наукових досліджень і новітніх розробок та зменшення ризиків політичної нестабільності.

До позитивних рис, що характерні для вітчизняної економіки на сучасному етапі доцільно віднести відносно невеликий відсоток людей, що перебувають нижче глобального рівня бідності, безпеку продуктів харчування, низький рівень втрат продовольства, помірні тарифи на імпорт сільськогосподарської продукції, волатильність виробництва та наявність програм продовольчої безпеки [6].

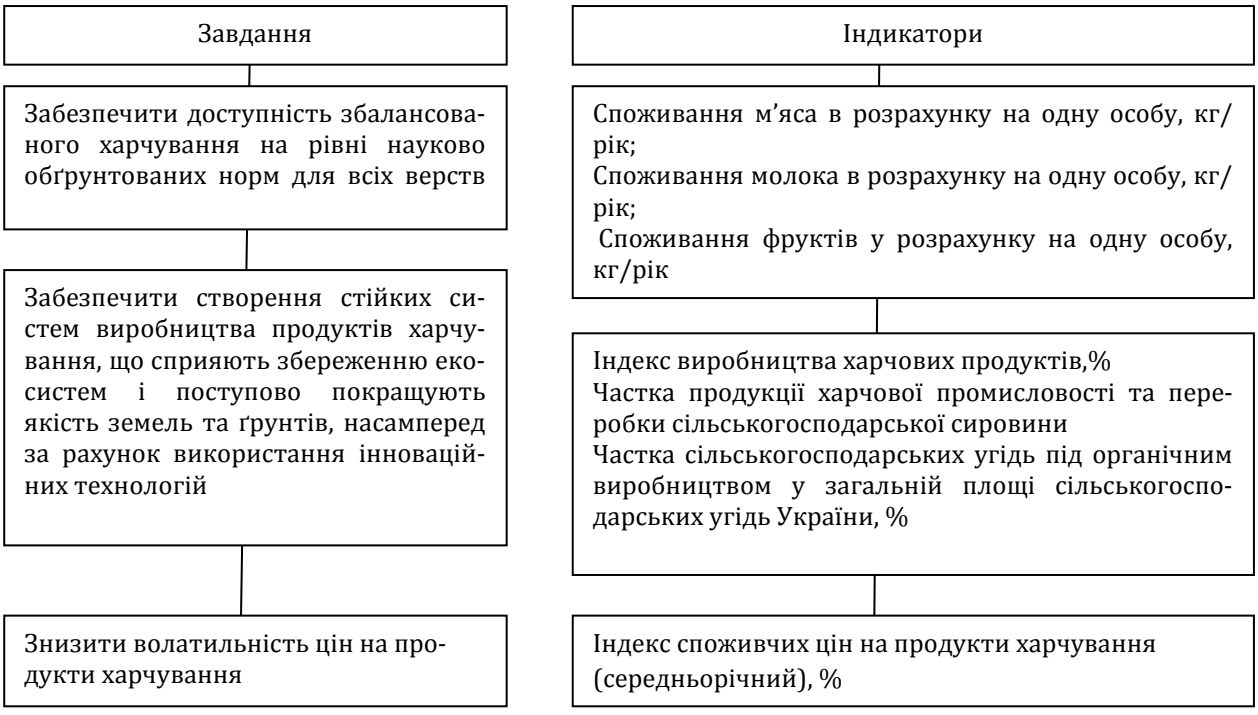

Рис. 1. Продовольча безпека як глобальна ціль сталого розвитку

Джерело: складено автором за даними [3, с. 20]

Виконання вище зазначених завдань неможливо без активного розвитку харчової промисловості, ефективного використання її наявного потенціалу. За даними Дер-

жавної служби статистики України за 2014-2016 рр. спостерігалося зростання обсягу реалізованої продукції підприємствами з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів з 302,4 до 462,4 млрд. грн. Однак, зважаючи на скорочення кількості підприємств харчової промисловості та зменшення у ній зайнятих з 350,8 до 315,0 тис. осіб [7,8] вважаємо, що таке зростання відбулося номінально через зростання цін на харчові продукти.

Показники економічної діяльності підприємств харчової промисловості України за 2014-2016 роки наведено в табл.1.

Таблиця 1. Основні показники діяльності підприємств харчової промисловості України за 2014-2016 роки

Показники	Роки		
	2014	2015	2016
Обсяг реалізованої продукції, млрд.грн.	302,4	398,0	462,4
Кількість підприємств, од.	5528	5502	5104
Кількість зайнятих працівників, тис.осіб	350,8	321,0	315,0
Середньомісячна ном. заробітна плата штатних працівників, грн.	3337	4184	6069
Чистий прибуток(збиток), млн.грн.	-16906,0	-16553,3	-7509,5

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [7, 8]

Стимулювання розвитку підприємств харчової промисловості повинно здійснюватись через удосконалення правової бази та забезпечення сприятливих економічно-організаційних та соціальних умов їх діяльності.

Проблемними питаннями на сьогодні також залишаються наявність та доступність відкритої інформації про соціальну діяльність підприємств харчової промисловості. Дослідження оцінки рівня КСВ дозволять аналізувати та впливати на поточний стан компанії і тенденції її розвитку. Впровадження міжнародних стандартів, за якими випускається звітність GRI standart дозволить підприємствам, державним та іншим організаціям вимірювати, оцінювати та інформувати громадськість щодо рівня впливу їх діяльності на навколишнє середовище. У цивілізованих країнах цей показник є важливим фактором прийняття інвестиційних рішень. Близько 80% публічних нефінансових звітів у світі складаються з використанням стандартів GRI [9].

Нефінансова звітність, підготовлена за стандартом GRI, допомагає підвищити якість корпоративного управління, оцінити проблеми, ризики і можливості стійкого розвитку, демонструвати його фінансову, економічну і соціальну результативність. Дає можливість розвинути зв'язки із зацікавленими сторонами, обмінюватися досвідом, інформацією на корпоративному та міжкорпоративному рівнях. Система звітності GRI застосовується в більшості розвинених країн та стала вже загальноприйнятою нормою. Вона постійно удосконалюється і розширюється в міру накопичення досвіду зі звітності та зміни як потреб організацій, що звітують, так і стейкфолдерів компаній.

В Україні підготовка нефінансових звітів усе ще залишається прерогативою великих національних компаній і представництв міжнародних корпорацій та є не загальнообов'язковою. Реалізуватись дана практика почалась вітчизняними великими холдингами, присутніми на західних біржах і міжнародними компаніями. Особливо важливо те, що 1 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» (від 05.10.2017 р. № 2164-VIII) [10]. Зокрема, серед новацій передбачається подання:

- звіту про платежі на користь держави. Це документ, що містить деталізовану інформацію про податки, збори й інші платежі підприємств, належні до сплати на користь держави відповідно до закону. Подається підприємствами, що провадять діяльність із видобутку корисних копалин загальнодержавного значення або заготівлю деревини і при цьому становлять суспільний інтерес;
- звіту про управління. Це документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики й невизначеності його діяльності.

Відповідно до статті 11 «Загальні вимоги до фінансової звітності» даного закону звіт про управління подається разом з фінансовою звітністю та консолідованою фінансовою звітністю. Від подання звіту про управління звільняються мікропідприємства та малі підприємства. Середні підприємства мають право не відображати у звіті про управління нефінансову інформацію.

Таким чином, обов'язковою вимогою відображати у звіті про управління нефінансову інформацію покладено на великі підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів - понад 20 млн. євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - понад 40 млн. євро; середня кількість працівників - понад 250 осіб. Виняток становлять вимоги щодо оприлюднення звітності великими підприємствами, які не є емітентами цінних паперів та середніми підприємствами і мікро- та малими фінустановами – які набудуть чинності із 1 січня 2019 року.

Крім того, даним законом запропоновано визначення підприємств, що становлять суспільний інтерес, – «емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ та недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих підприємств) та підприємства, які відповідно до цього закону належать до великих підприємств» [10].

За даними Global Reporting Initiative у 2017 році у світі загальна кількість звітів GRI становила понад 4,6 тис. (рис. 2).

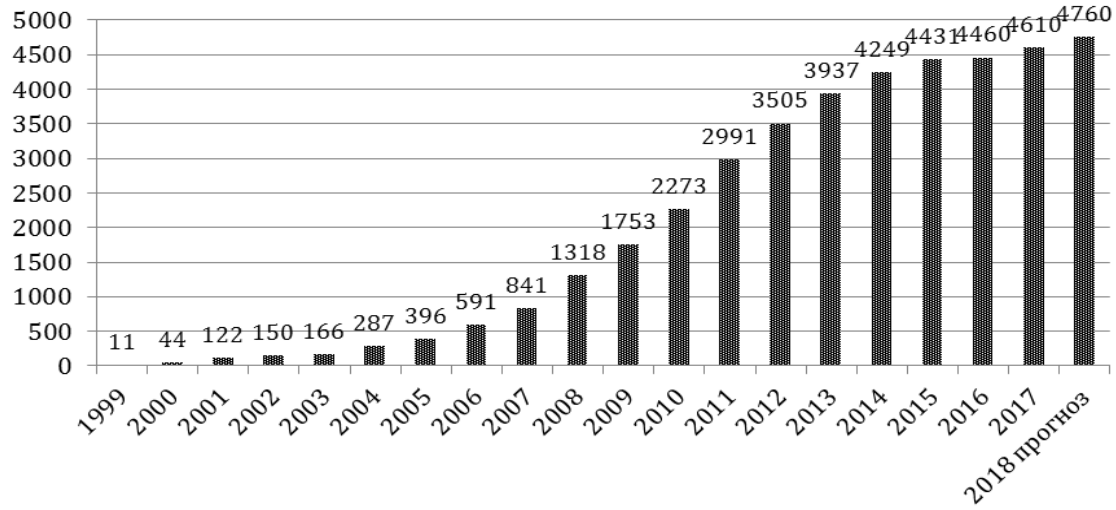

Рис. 2. Світова динаміка зміни загальної кількості звітів GRI
Джерело: за даними Global Reporting Initiative та компанії Baker Tilly [12]

Натомість кількість українських компаній, що підготували подібні звіти, дорівнювала 9, при цьому прогнозується, що за підсумками 2018 року даний показник збільшиться до 13 [15].

Найбільш поширеними та авторитетними у світі вважаються нефінансові звіти, складені з використанням вказівок зі звітності у сфері сталого розвитку, підготовлених організацією Global Reporting Initiative. Оскільки даний модульний стандарт є достатньо універсальним, він є можливим для використання усіма компаніями, в тому числі й підприємствами харчової промисловості. Його формують три універсальні категорії, що не залежать від виду діяльності, а також 33 специфічні стандарти, які пов'язані з екологічними, економічними та соціальними аспектами діяльності компанії. Даний формат стандарту можуть застосовувати також й організації для звітності по окремих конкретних напрямах своєї діяльності, адже передбачено використання лише окремих модулів [12].

Таким чином, використання даного стандарту дозволить адаптувати нефінансову звітність підприємств харчової промисловості під їх галузеву специфіку. Надаючи звітність GRI, підприємство підтверджує, що продовжує інтеграцію у світові ініціативи державних та ринкових регуляторів, свою готовність враховувати останні новації в даній галузі.

Для підприємств різних галузей економіки значимість участі у соціальних ініціативах може відрізнятись. Підтримка в КСВ тісно пов'язана з репутацією компанії, тому важливим є не тільки реалізація соціально-значимих ініціатив і проектів, але і активне інформування про це суспільства.

Дану ідею підтверджує щорічне дослідження The 2018 Global CSR RepTrack: лідери зі списку ТОП-10 (табл. 2) завдяки активному використанню різних каналів комунікацій отримали найвищі оцінки за репутаційними позиціями. Тоді як компанії з нижчими позиціями даного рейтингу є більш залежними від підтримки стейкхолдерів, ЗМІ тощо.

Результати дослідження 2018 Global CR RepTrak 100 продемонстрували ключове значення відповідального управління в ефективній реалізації КСВ. Провідні компанії в усьому світі доводять на практиці пріоритетність у використанні етичних підходів ведення бізнесу, ефективної соціальної активності. Керівники компаній, які увійшли до топ-10 рейтингу дотримуються таких основних критеріїв: відповідальне ставлення до навколишнього середовища, рівень позитивного впливу на суспільство, відкритість та прозорість, етична поведінка, гідні умови праці, справедлива винагорода і зростання добробуту працівників.

Згідно з дослідження консалтингової компанії Reputation Institute [14], провідні позиції щодо КСВ зайняли Google, Microsoft, The Walt Disney Company, BMW Group, LEGO Group, Daimler, Apple, Rolls-Royce, Rolex і Intel (Global CSR Reptrak). Вісім з цих компаній також потрапили в першу десятку компаній з найвищою репутацією, сім - визнавалися лідерами в КСВ впродовж трьох років поспіль.

Таблиця 2. Результати дослідження 2018 Global CSR RepTrak: топ-10 рейтингу

Рейтинг	Країни	Компанія	Оцінка
1	США	Google	71,9
2	США	The Walt Disney Company	69,5
3	Данія	LEGO Group	69,4
4	Бразилія	Natura Brasil	69,4
5	Данія	Novo Nordisk	68,7
6	США	Microsoft	68,1
7	Німеччина	Bosch	68,1
8	Японія	Canon	67,6
9	Франція	Michelin	67,6
10	Швеція	Ikea	67,2

Джерело: складено автором за даними [14]

Ключовими факторами у формуванні високого рівня компанії Google за даним дослідженням репутаційних викликів були значні успіхи в забезпеченні кращих умов праці та діяльність генерального директора Сундара Пічаї. Експерти відзначають досягнення компанії в забезпеченні рівних можливостей та високого добробуту співробітників, а також створення ефективної системи стимулів. Також Google вдалося домогтися лідерства і в категорії «Корпоративне громадянство». Ключові фактори покращення репутації підприємства наведено на рис. 3.

Висока оцінка КСВ компанії дозволила завоювати довіру до неї та стимулювати бажання придбати продукцію у 80,8% та 83,9% її споживачів відповідно. Окрім того, збільшення показника активності в області КСВ на 5 балів (Global RepTrak) спричиняє до зростання бажання інвестувати в компанію на 7,7% [1].

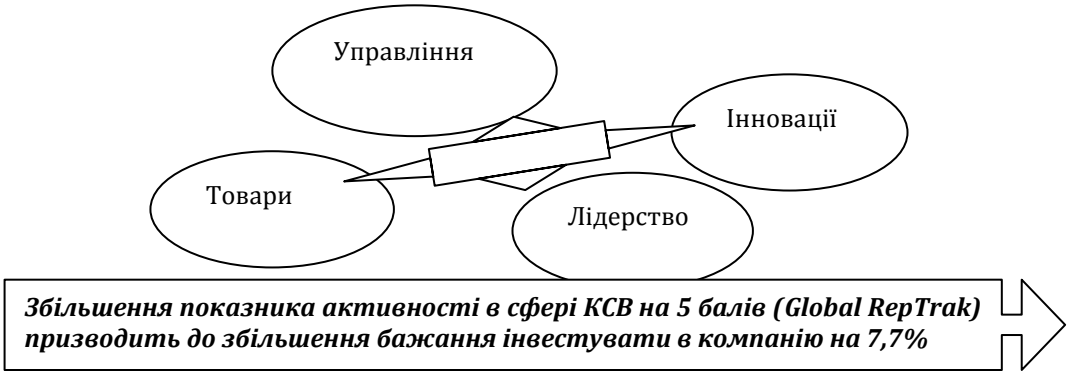

Рис. 3. Ключові «драйвери» репутації за даними Global RepTrak 2014-2017 рр.
Джерело: складено автором за даними 2018 Global CR RepTrak [14]

Міжнародний досвід доводить важливість реалізації заходів КСВ та зумовлює практичну необхідність в нарощуванні частки корпоративних програм розвитку в загальному числі зовнішніх соціальних програм на підприємствах. Не зважаючи на певні досягнення в сфері КСВ, активність вітчизняних суб'єктів господарювання щодо застосування сучасних і ефективних технологій при вирішенні соціальних проблем у регіонах їх присутності є недостатньою. На нашу думку, стимулювання розвитку підприємств харчової промисловості повинно здійснюватись через вирішення наступних проблемних питань:

- удосконалення правової бази та забезпечення сприятливих економічно-організаційних та соціальних умов діяльності підприємств через адаптацію їх нефінансової звітності до міжнародних стандартів, що дозволить підприємствам харчової промисловості та іншим організаціям вимірювати, оцінювати і доносити громадськості рівень впливу їх діяльності на навколишнє середовище;
- продовження інтеграції шляхом впровадження світових ініціатив державних та ринкових регуляторів, врахування останніх новацій в даній галузі;
- розвиток зв'язків із зацікавленими сторонами, обмін досвідом, інформацією на корпоративному та міжкорпоративному рівнях;
- підвищення якості корпоративного управління шляхом надання доступу до відкритої інформації широкому колу суб'єктів соціально-економічних відносин про соціальну діяльність підприємств харчової промисловості;
- активне використання різних каналів комунікацій з стейкхолдерами, ЗМІ не тільки в процесі реалізації соціально-значимих ініціатив і проектів, але і для активного інформування про це суспільства та підвищення репутаційних позицій.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи вищенаведене доцільно відзначити наявність тісного взаємозв'язку між довірою до підприємств та рівнем їх корпоративної відповідальності, зокрема важливими є активність та результативність використання комунікацій. Ключову роль відіграє зв'язок між діяльністю компаній та корпоративною метою, відповідальне лідерство забезпечує високі показники КСВ.

Таким чином, корпоративна соціальна відповідальність відображає ключові результати діяльності підприємств з метою забезпечення їх стійкого розвитку, а також містить ряд вимог до управління та довгострокового планування. Здійснюючи господарську діяльність, підприємства повинні орієнтуватися на передовий досвід та сучасні міжнародні стандарти, в тому числі здійснювати свій внесок в досягнення цілей задля досягнення стратегії сталого розвитку «Україна-2020».

Впровадження на законодавчому рівні обов'язкового формування та подання нефінансових звітів є важливим кроком наближення України до європейських стандартів ведення бізнесу. Підприємствам харчової промисловості слід продовжувати роботу над підвищенням їх активності у розвитку власної політики соціальної відповідальності, приділяти більшу увагу реалізації відповідальності щодо нефінансових вимог, екологічних програм і підприємницької етики. Адже розглянуті міжнародні оцінки GRI standart та Global CR RepTrak доводять, що фінансова стабільність та успішність бізнесу безпосередньо пов'язані з нефінансовими показниками й аспектами діяльності, відкритістю, прозорістю, ставленням компанії до співробітників, клієнтів, конкурентів. Впровадження і застосування нової модульної структури стандартів GRI є формою нефінансової звітності на найближчі роки, підготовка якої сигналізує суспільству про те, що компанія дотримується європейських стандартів ведення бізнесу та дбає про свою репутацію, підвищуючи таким чином інвестиційну привабливість.

Список літератури

1. Глобальные лидеры в области КСО 2018 года. Иследования КСО. URL: https://reputationcapital.blog/2018/10/nazvany-globalnye-lidery-v-oblasti-kso-2018-goda.
2. Гришова І. Ю. Імплементація принципів соціально-орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 3. С. 13–22.
3. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_National ReportUA_Web_1.pdf.
4. Кужель В. В. Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу. *Економічний форум*. 2014. № 3. С. 17–22.
5. Макаренко І. Експерти пояснили низький рейтинг продовольчої безпеки України. URL: https://www.unn.com.ua/uk/news/1727319-eksperti-poyasnili-nizkiy-reyting-prodovolchoyi-bezpeki-ukrayini
6. Що таке світова продовольча безпека і чому Україна посідає 63 місце у рейтингу. URL: http://www.bakertilly.ua/news/id1458
7. Промисловість України у 2011-2015 роках. Статистичний збірник. / За редакцією Петренко І. С. Київ. 2016. С. 381.
8. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2017 роках. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
9. Новый формат стандарта GRI: социальная ответственность бизнеса в тренде. URL: http://www.bakertilly.ua/ru/news/id1138.

10. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень: закон України від 05.10.2017 № 2164-VIII. / Відомості Верховної Ради України. № 44. С. 7.
11. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10.
12. Нефінансова звітність за стандартами GRI набуває поширення у світі URL: https://finpost.com.ua/news/9688https://finpost.com.ua/news/9688.
13. Carroll A. B. Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct. *Business and Society*. 2009. Vol. 38, no 3. P. 268–295.
14. Global CSR 100 RepTrak Report 2018. URL: https://www.reputationinstitute.com/research/2018-global-csr-100-reptrak-report.
15. Global Reporting Initiative. URL: https://www.globalreporting.org/Pages/default.aspx
16. Porter M. E. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review*. December, 2006. P. 78–92.
17. Лагодієнко В. В., Пушак Я. Я. Соціальна відповідальність підприємств харчової промисловості як основа інноваційного розвитку сучасної економіки. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2018. № 3. С. 27-35.

References

1. Global leaders in the field of CSR 2018. CSR studies, available at: https: // reputioncapital.blog/2018/10/ called globally-leaders in the field of 2015-2018. (Accessed 15 March 2018).
2. Gry`shova, I. Yu. (2014). «Implementation of principles of socially-organized business in the area of economic development for the potential of a charitable enterprise». *Ekonomika: realiyi chasu*. no 3. pp. 13–22.
3. Sustainable Development Goals: Ukraine. National report. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2017, available at: http://un.org.ua/images/SDGs_National ReportUA_Web_1.pdf. (Accessed 15 March 2018).
4. Kuzhel`, V. V. (2014). «Immunization of the economy of the agro-food sector in the context of implementation of the principles of social responsibility of business». *Ekonomichny`j forum*. no 3. pp. 17–22.
5. Makarenko, I. Experts have explained the low rating of food safety of Ukraine, available at: https://www.unn.com.ua/en/news/1727319-expert-poyasnili-nizkiy-reyting-prodovolchoyi-bezpeki-ukrayini. (Accessed 15 March 2018).
6. What is global food security and why Ukraine ranks 63rd in the ranking, available at: http://www.bakertilly.ua/news/id1458. (Accessed 15 March 2018).
7. Petrenko, I. S. (ed.) (2016). *Promy`slovist` Ukrayiny` u 2011-2015 rokax*. [Industry of Ukraine in 2011-2015. Statistical Collection] Staty`sty`chny`j zbirny`k. Kiev. Ukraine.
8. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny`. Obsyag realizovanoyi promy`slovoyi produkciyi (tovariv, poslug) za vy`damy` ekonomichnoyi diyal`nosti u 2010-2017 rokax. [Volume of sold industrial products (goods, services) by types of economic activity in 2010-2017]. Staty`sty`chna informaciya, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 15 March 2018).
9. The new format of the GRI standard is the social responsibility of business in the trend, available at: http://www.bakertilly.ua/en/news/id1138. (Accessed 15 March 2018).
10. On Amendments to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" regarding the improvement of some provisions: the Law of Ukraine dated 10/55.2017 No. 2164-VIII. / Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. no. 44. p. 7.

11. On the Strategy for Sustainable Development "Ukraine-2020" dated January 12, 2015, No. 5/2015. Available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10. (Accessed 15 March 2018).
12. Non-financial reporting according to GRI standards is becoming widespread in the world: available at: https://finpost.com.ua/news/9688https://finpost.com.ua/news/9688. (Accessed 15 March 2018).
13. Carroll, A. B. (2009). Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct. *Business and Society*. vol. 38, no 3. pp. 268–295.
14. Global CSR 100 RepTrak Report 2018. available at: https://www.reputationinstitute.com/research/2018-global-csr-100-reptrak-report. (Accessed 15 March 2018).
15. Global Reporting Initiative. available at:: https://www.globalreporting.org/Pages/default.aspx (Accessed 15 March 2018).
16. Porter, M. E. (2006). Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review*. December. P. 78–92.
17. Lagodiyenko, V. V. and Pushak, Ya. Ya. (2018). «Social Responsibility of Enterprises of the Food Industry as a Basis for Innovative Development of the Modern Economy». Actual problems of innovative economy. no. 3. pp. 27-35.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2018 р.

УДК 323:351.746

Андрій Ігорович ЗІНЧЕНКО

доктор філософії в галузі економіки, магістр державного управління,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова
E-mail: advokatza@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ СУДНОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Зінченко, А. І. Концептуальні засади стратегічного використання суднобудівної діяльності як компоненту національної безпеки [Текст] / Андрій Ігорович Зінченко // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 145–149. – ISSN 2415-8453.

Анотація.

Вступ. *Суднобудівна діяльність історично є одним з фундаментальних чинників інтенсифікації соціально-економічного розвитку як морських держав в цілому так і приморських територій зокрема як основний системоутоврюючий фактор морегосподарських комплексів усіх рівнів. Державне управління суднобудівною діяльністю та економічними результатами морегосподарювання стало підґрунтям виникнення вузлових промислово-торгівельних та науково-виробничих центрів сучасного українського Причорномор'я: Одеси, Миколаєва, Херсону із відповідним розвитком людського потенціалу, приватного капіталу та остаточним затвердженням за власником суднобудівних активів і флотів високого міжнародного статусу морської держави із далекосяжними військово-політичними, науковими та соціально-економічними перспективами.*

Метою *цієї статті є дослідження сучасного стану концептуальних засад стратегічного використання суднобудівної діяльності як компоненти національної безпеки.*

Результати. *У статті досліджується сучасний стан концептуальних засад стратегічного використання суднобудівної діяльності як компоненти національної безпеки. В результаті дослідження встановлено, що в сьогоденних умовах держава Україна не може залишатися поза освоєнням світового попиту, через особливості економічної, наукової та військової діяльності людства, нерівномірність розподілу покладів ресурсів по планеті і їх споживачів та виключною економічною ефективністю морських перевезень, що інколи є взагалі безальтернативними, гарантована безперервність розвитку світового судноплавства та інтенсифікації освоєння Світового океану та відповідно сталість попиту на різні в т.ч. інноваційні типи суднобудівної продукції.*

Висновки. *Проведені дослідження покликані системно продукувати синергетичний ефект у в першу чергу соціальній та економічній сферах розвитку українського Причорномор'я, активізації національної морегосподарської діяльності перспективними вітчизняними флотами та укріпленню всіх компонентів державної незалежності і національної безпеки України.*

Ключові слова: *концептуальні засади, суднобудівна діяльність, національна безпека, світовий попит, синергетичний ефект.*

© Андрій Ігорович Зінченко, 2018

Andrei Igorovich ZINCHENKO

Doctor of Philosophy in Economics, Master of Public Administration,
associate professor of the department of finance,
National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov

CONCEPTUAL BASES OF STRATEGIC USE OF SHIP-BUILDING ACTIVITIES AS AN NATIONAL SECURITY COMPONENT

Abstract.

Introduction*. Shipbuilding activity is historically one of the fundamental factors in the intensification of socio-economic development of both naval states in general and coastal areas in particular as the main system-suppressing factor of the Soyuz-Saddar complexes of all levels. State management of shipbuilding activity and economic results of the sea-hydro adaptation became a pogrom for the emergence of the nodal industrial-commercial and scientific-production centers of the modern Ukrainian Black Sea region: Odesa, Mykolayiv, Kherson with the corresponding development of human potential, private capital and final approval of the owner of shipbuilding assets and high international the status of a navy state with far-reaching military-political, scientific and socio-economic perspectives.*

The purpose *of this article is to study the current state of the conceptual foundations of the strategic use of shipbuilding as a component of national security.*

Results. *In the article the present state of the conceptual bases of strategic use of shipbuilding activity as a component of national security is researched. As a result of the study, it was found that under present conditions the state of Ukraine cannot remain outside the development of world demand, due to the peculiarities of humanity's economic, scientific and military activity, the uneven distribution of resource allocations across the planet and their consumers, and the exceptional economic efficiency of maritime transport, which is sometimes completely non-alternative , guaranteed continuity of development of world navigation and intensification of the development of the oceans and, consequently, the constancy of demand for various incl. innovative types of shipbuilding products.*

Conclusions. *The conducted researches are designed to systematically produce a synergistic effect in the first place on the social and economic spheres of development of the Ukrainian Black Sea region, the activation of national maritime activities by promising domestic fleets and strengthening of all components of state independence and national security of Ukraine.*

Keywords*: conceptual foundations, shipbuilding activity, national security, world demand, synergetic effect.*

JEL classification: L10; L 64 ; H56

Вступ

На сучасному етапі історичного розвитку України морська діяльність є одним з найважливіших факторів забезпечення економічної, екологічної, продовольчої, енергетичної й військово-політичної безпеки як елементів національної безпеки країни в цілому. Функціональною базою діяльності всього морегосподарського комплексу є флоти. Наявність в Україні потужного суднобудівного комплексу (із перспективною потужністю не менше 5-7% світового ринку суднобудівної продукції) є фактор-ресурсом забезпечення соціально-економічного розвитку і сталості Причорномор'я та національної безпеки в кризових зовнішньо- та внутрішньополітичних умовах.

Створення одного робочого місця в суднобудуванні призводить до появи 6-7 місць у суміжних галузях. Тобто ефективне державне управління суднобудуванням

здатне продукувати синергетичний ефект. Таким чином, беручи до уваги, що згідно з даними Державної служби статистки України в 2013 році в Україні кількість економічно-активного населення працездатного віку складала близько 20,478 млн. осіб, можна зробити висновок, що сфера суднобудування потенційно в змозі забезпечити сталою кількістю робочих місць залежно від сценарію (оптимістичного чи песимістичного) значний відсоток економічно-активного населення працездатного віку зі значенням важелю до 96, забезпечуючи при цьому компоненти національної безпеки та надходження іноземної валюти від експорту продукції високого ступеню переробки та локалізації, а також стійких соціальний розвиток українського Причорномор'я, де компактно розташовані основні потужності національного суднобудування.

Мета та завдання статті

Метою цієї статті є дослідження сучасного стану концептуальних засад стратегічного використання суднобудівної діяльності як компоненти національної безпеки. У межах досягнення мети виокремлено наступні завдання:

- дослідити сучасний стан концептуальних засад стратегічного використання суднобудівної діяльності як компоненти національної безпеки;
- встановити роль України в освоєнні світового попиту, через особливості економічної, наукової та військової діяльності людства;
- визначити основні принципи концепції управління соціальним розвитком в межах великих соціально-економічних систем, на кшталт сфери суднобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження

В Україні наявний певний позитивний досвід управління суднобудуванням. Разом з тим відсутність єдиної державної стратегії, політична нестабільність останніх часів, невдалі трансформаційні процеси в центральних органах та інститутах державної влади початку другого десятиріччя XXI ст. фактично повністю припинили розвиток суднобудування, що призвело до негативних наслідків для соціальної сфери Півдня України, економіки та національної безпеки.

Водночас перспективність напряму прямо засвідчує міжнародний досвід. За останні 25-30 років у світовому суднобудуванні відбулися кардинальні зміни, що характеризувалися переміщенням основних суднобудівних центрів на Схід. Частка трьох найбільших світових суднобудівних держав Японії, Південної Кореї й Китаю - у світовому будівництві судів досягла майже 80%. Необхідно відзначити, що зазначене стало можливим виключно завдяки широкому використанню державної підтримки й протекціонізму національного суднобудування (часто всупереч міжнародним угодам).

Через особливості економічної, наукової та військової діяльності людства, нерівномірність розподілу покладів ресурсів по планеті і їх споживачів та виключною економічною ефективністю морських перевезень, що інколи є взагалі безальтернативними, гарантована безперервність розвитку світового судноплавства та інтенсифікації освоєння Світового океану та відповідно сталість попиту на різні в т.ч. інноваційні типи суднобудівної продукції. В таких умовах держава Україна не може залишатися поза освоєнням світового попиту.

На основі вивчення актуальних стану, проблем [1] та перспектив вітчизняних підприємств сфери суднобудування; вивчення зовнішнього конкурентного середовища; фундаментальних тенденцій і перспектив світового природокористування на середньострокову перспективу; ґрунтовного вивчення міжнародного досвіду (зокрема Європейського Союзу [2],[3]), відповідно до якого більшість країн за рахунок національної політики в області клімату, що передбачає розвиток поновлюваних джерел енергії, намагаються знизити власну енергетичну залежність у т.ч. від імпорту вуглецевого палива; з метою підвищення ефективності використання проектно-конструкторського

й виробничого потенціалу підприємств сфери суднобудування, приладобудування, машинобудування і металургії України в умовах мінімізації горизонтальної (внутрішньої) конкуренції; забезпечення наукової складової просторового (диверсифікованого) розвитку приморських територій нами рекомендується перспективний тип продукції (морські стаціонарні платформи й офшорні конструкції всіх типів, включаючи платформи для розробки підводних родовищ, на континентальному шельфі, у тому числі й у льодових умовах; виготовлення металоконструкцій для таких платформ; устаткування для транспортно-монтажних судів; компоненти альтернативних джерел енергії: конструкцій для вітряної та приливно-відливної енергетики, у першу чергу - офшорної), виробництво якої, відповідаючи поточному стану виробничих потужностей, нормативно-правової бази, актуальним вітчизняним потребам і світовому ринку такої продукції дозволить на поточному етапі підтримати підприємства сфери суднобудування, збільшити частку української продукції на світовому ринку, забезпечити навантаженням науково-дослідні й проектно-конструкторські установи, підвищити позитивний імідж української продукції, що в поєднанні з перспективними змінами в законодавстві і стабілізацією світового попиту на суднобудівну продукцію дозволить підприємствам сфери суднобудування мінімізувати наслідки кризи, а державі посилити позицій у всіх ключових складових національної безпеки – в першу чергу енергетичній та військовій.

Сучасна концепція управління соціальним розвитком в межах великих соціально-економічних систем, на кшталт сфери суднобудування, пропонується до будуваня на таких основних принципах: стратегічне управління людським потенціалом з урахуванням довгострокових перспектив його розвитку; соціальні інвестиції, постійний розвиток шляхом створення довгострокових місць прикладення трудового потенціалу (робочих місць); якість трудового життя через відповідну оплату праці (репатріація робітників виробничого напрямку); соціальні інновації – визнання інноваційної якості людського капіталу, застосування прогресивних технологій, що у поєднанні із виробництвом інноваційної продукції на основі діючих нефінансових інститутів розвитку як для внутрішнього ринку так і з метою експорту в умовах актуальних світових тенденцій енергокористування та активізації усіх ланок морегосподарського комплексу, з урахуванням сучасних конкурентних переваг національного виробника, повинне стати основою перспективного розвитку сфери суднобудування під час посткризової корекції попиту на основну суднобудівну продукцію та обмеженої можливості виробництва повнокомплектних судів і кораблів, а також сприяти всебічному сталому розвитку соціальної сфери українського Причорномор'я із систематичними інвестиціями в людський капітал як елемент інтенсивно-випереджальної політики перспективного розвитку України як держави.

Фінансово-економічним забезпеченням зазначеної концепції пропонується створення Національної Лізингової Суднобудівної Компанії із залученням банків із державним капіталом, яких сьогодні налічується 9 од., (частка держави у сукупному капіталі банківської системи після націоналізації Приватбанку зросла з 28% до майже 55% [4]) із поміркованими та науково-обґрунтованими протекціоністськими заходами щодо національного виробника та перевізника.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Зазначені висновки покликані системно продукувати синергетичний ефект у в першу чергу соціальній та економічній сферах розвитку українського Причорномор'я, активізації національної морегосподарської діяльності перспективними вітчизняними флотами та укріпленню всіх компонентів державної незалежності і національної безпеки України.

Список літератури

1. Невзоров М. Летучий голландец: куда плывет судостроение Украины. 2014. URL: https://news.pn/ru/108813
2. Мхітарян Н. М., Кудря С. О., Рєзцов В. Ф., Суржик Т. В. Відновлювана енергетика ХХІстоліття: Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції. Київ: ТОВ «Видавництво Вікторія», 2011. 520 с.
3. Кудря С. О., Тучинський Б. Г. Предпосылки, стимулы и перспективы развития ветроенергетики в Европе и Украине. *Міжнародній науковий журнал «Альтернативная энергетика и екология»*. 2011. №8. С. 29-37.
4. Міністерство фінансів планує зменшити частку держави у банківському секторі, яка після націоналізації ПриватБанку зросла до 55%. УКРІНФОРМ. 2018. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2407520-minfin-planue-zmensiti-castku-derzavi-u-bankah.html.

References

1. Nevzorov, M. (2014). Flying Dutchman: where the shipbuilding of Ukraine floats, available at: https://news.pn/en/108813 (Accessed 15 March 2018).
2. Mxitaryan, N. M., Kudrya, S. O., Ryezczov, V. F. and Surzhy`k T. V. (2011). Proceeding of Materialy` XII mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi «Vidnovlyuvana energety`ka XXIstolittya». TOV «Vy`davny`cztvo Viktoriya». Kiev. Ukraine.
3. Kudrya, S. O. and Tuchy`ns`ky`j, B. G. (2011). «Prerequisites, incentives and prospects for the development of wind energy in Europe and Ukraine». *Mizhnarodnij naukovy`j zhurnal «Al`ternaty`vnaya энergety`ka y` ekology`ya»*. no 8. pp. 29-37.
4. The Ministry of Finance plans to reduce the share of the state in the banking sector, which after the nationalization of PrivatBank increased to 55%. UKRINFORM. 2018, available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2407520-minfin-planue-zmensiti-castku-derzavi-u-bankah.html. (Accessed 15 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018 р.

УДК 338.48

Наталія Іванівна МОІСЄЄВА

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка
E-mail: kntusgunesco96@gmail.com

НОВІТНІ ПРОБЛЕМИ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ: ДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВЕКТОР

Моісєєва, Н. І. Новітні проблеми, особливості та перспективи сталого розвитку туристичної сфери: державний та регіональний вектор [Текст] / Наталія Іванівна Моісєєва // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 150–163. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Сфера туризму та курортів стає однією з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки, оскільки пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.*

Метою *статті є критичний аналіз та обґрунтування основних складових рекреаційно-туристичної сфери України, розгляд нагальних проблем розвитку рекреаційно-туристичної галузі та аналіз її конкурентоспроможності.*

Результати. *Для досягнення цілей та завдань у статті доведено, що економіка туристичної сфери є складовою частиною народногосподарського комплексу країни як каталізатора економічного зростання. В сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів, соціально-економічних та політичних трансформацій в Україні визначено роль туристичної галузі, як складової економічного комплексу з притаманними їй ознаками, властивостями і функціями. Здійснено моніторинг ключових проблем сучасного розвитку галузі. Проаналізовано вплив вступу України до СОТ щодо розвитку та функціонування рекреаційно-туристичної сфери, зроблено відповідні висновки. Доведено, що єдиним шляхом розв'язання системних проблем та наявних негативних тенденцій у сфері туризму та курортів має стати стратегічно орієнтована державна та регіональна політика, окреслено коло її основних завдань. Структурно проаналізовано Стратегію розвитку туризму і курортів України на період до 2026 року роки, яка характеризується інтегрованим підходом до формування і реалізації державної політики у сфері туризму та курортів, основним векторами та напрямами реалізації, сукупністю показних-індикаторів тощо, де до переліку основних інструментів віднесено регіональні програми розвитку сфери туризму та курортів, які визначають основні напрямки та форми діяльності регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування. З цією метою здійснено та визначено моніторинг базису нагальних проблемних питань розвитку туристично-рекреаційної сфери Причорноморського регіону. Конкурентні переваги та обмеження перспективного розвитку туристичного потенціалу областей Причор-*

© Наталія Іванівна Моісєєва, 2018

номорського регіону виявлені на основі діагнозу стартових умов регіонального розвитку шляхом SWOT та PEST-аналізу. Визначено стратегічні пріоритети розвитку рекреаційно-курортного і туристичного комплексу регіону тощо.
Висновки. *Позитивний розвиток туристичного бізнесу України в напрямку Євроінтеграції можливий тільки завдяки реформуванню цієї галузі та пристосуванню її функціонування щодо Європейських стандартів. Цей процес значною мірою визначається спроможністю влади впроваджувати системні інституційні зміни, спрямовані на проведення різноманітних реформ щодо розвитку туризму.*

Ключові слова: *туризм, туристично-рекреаційна сфера, туристичні послуги, стратегія розвитку туризму, регіональна програма розвитку туризму та курортів, проблеми, пріоритети та завдання розвитку.*

Natalia Ivanivna MOISEEVA

candidate of philosophical sciences, associate professor,
department of UNESCO «Philosophy of human intercourse» and
social-humanitarian disciplines,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
E-mail: kntusgunesco96@gmail.com

NEWEST PROBLEMS, FEATURES AND PROSPECTS OF STEADY DEVELOPMENT OF TOURIST SPHERE: STATE AND REGIONAL VECTOR

Abstract
Introduction. *The sphere of tourism and resorts is becoming one of the main sectors affecting the general state and trends of the world economy, since it is connected with the activity of more than 50 industries, its development contributes to raising the level of employment, diversifying the national economy, preserving and developing cultural potential, preserving the environmentally friendly safe environment, and also increases the level of innovation of the national economy, promotes harmonization of relations between different countries and peoples. Ukraine is located in the center of Europe and has all the conditions for proper economic development at the expense of tourism, however, it lags far behind the leading countries of the world in terms of the development of tourist infrastructure and the quality of tourist services.*
Purpose *of the article is to critically analyze and substantiate the main components of the Ukrainian recreation and tourism sector, to consider the urgent problems of the development of recreation and tourism industry and to analyze its competitiveness.*
Results. *To achieve the goals and objectives in the article it is proved that the economy of the tourist sphere is an integral part of the national economic complex of the country as a catalyst for economic growth. In today's conditions, the strengthening of globalization processes, socio-economic and political transformations in Ukraine defines the role of the tourism industry as a component of the economic complex with its inherent features, properties and functions. The monitoring of the key problems of the modern industry development was monitored. The impact of Ukraine's accession to the WTO on the development and functioning of the recreational and tourism sector has been analyzed, and relevant conclusions have been drawn. It is proved that the strategic solution of the system problems and the existing negative tendencies in the field of tourism and resorts should become a strategically oriented state and regional policy, outlining its main tasks. Structurally analyzed the Strategy of tourism development and resorts of Ukraine for the period up to 2026 years, characterized by an integrated approach to the formation and implementation of state policy in the field of tourism and resorts, the main vectors and directions of implementation, a set of indicator indicators, etc., where the list of basic instruments includes regional programs of development of the sphere of tourism and resorts,*

which determine the main directions and forms of activity of regional bodies of state power and local self-government. To this end, the monitoring of the basis of urgent issues of development of the tourist and recreational sphere of the Black Sea region was implemented and determined. Competitive advantages and limitation of the long-term development of tourist potential of the Black Sea region areas are revealed on the basis of the diagnosis of the starting conditions of regional development through SWOT and PEST-analysis. The strategic priorities of development of the recreational-resort and tourist complex of the region are determined.
Conclusions. *Positive development of tourism business of Ukraine in the direction of Euro integration is possible only due to reforming this industry and adapting its functioning to European standards. This process is largely determined by the ability of the authorities to introduce systemic institutional changes aimed at various reforms in the development of tourism.*

Keywords: *tourism, tourism and recreation sphere, tourism services, tourism development strategy, regional tourism and resort development program, problems, priorities and development objectives.*

JEL classification: Z32

Вступ

Процес становлення середнього класу в нашій країні вимагає визначення пріоритетних напрямів розвитку підприємництва. Досвід високорозвинених країн доводить, що за останні десятиліття в світовому господарстві склалась і найшвидше розвивається індустрія туризму, яка володіє величезної матеріальною базою, забезпечує зайнятість мільйонам людей і взаємодіє майже з усіма галузями народного господарства.

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10 %, тоді як загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11%. У 2015 році частка міжнародних туристичних поїздок збільшилася на 4,4 в.п. і становила 1184 млн. туристів.

Сфера туризму та курортів стає однією з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки.

Оскільки зазначена сфера пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави.

Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

Фінансово-економічна криза, що загострилася останніми роками, події, пов'язані з анексією Автономної Республіки Крим та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, призвели до зменшення в'їзного туристичного потоку, негативно вплинули на структуру туризму та реалізацію туристичних можливостей країни на внутрішньому і зовнішньому туристичному ринку. Фактично вдвічі зменшилася кількість іноземних туристів. Україна втрачає популярність як туристичний напрям, оскільки у потенційних туристів складається враження повномасштабної війни і країна сприймається як «гаряча точка».

Слід зазначити, що проблеми, пов'язані з необхідністю дослідження факторів розвитку туристичної сфери в Україні не втрачають своєї актуальності протягом тривалого періоду часу. Так, їх дослідженню присвячені численні публікації таких науковців, як: А. Базилюк, А. Ахламов, І. Благун, О. Бейдик, М. Бойко, В. Герасименка, Т. Коткова, Л. Малик, Г. Мокрицького, К. Кривенко, В. Братюка, Р. Романенко, Т. Іванюка, С. Птахів, В. Федорченко, В. Шаптало та інших.

Загострення кризових явищ у сфері туризму та курортів свідчить про необхідність удосконалення державної та регіональної політики у зазначеній сфері, пріоритетів і принципів її реалізації, повноважень і компетенції суб'єктів туристичної діяльності, впровадження ефективних організаційно-правових, економічних, інформаційних механізмів розвитку сфери туризму та курортів як високорентабельної галузі національної економіки.

Мета та завдання статті

Незважаючи на ресурсну забезпеченість та безмежні потенційні туристичні можливості, Україна на даний час не має можливості конкурувати з розвинутими туристичними державами. Для раціонального і ефективного використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів України необхідно сформувати туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування регіональних зон розвитку туризму та курортів і розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт.

Мета дослідження полягає в критичному аналізі та обґрунтуванні основних складових туристичної сфери в Україні, а також в розгляді проблем, що відносяться до розвитку рекреаційно-туристичної галузі та аналізу її конкурентоспроможності. Це передбачає виконання наступних завдань: визначення нагальних проблем функціонування туристичної галузі України та її окремих регіонів; обґрунтування пріоритетних напрямів державної та регіональної політики у сфері туризму та рекреації на сучасному етапі на основі визначення конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку туристичного потенціалу шляхом SWOT та PEST-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сьогоднішнє реформування економічних процесів в Україні, що стрімко відбуваються насамперед у зв'язку зі зміною політичного напряму держави, без винятку стосуються усіх галузей національної економіки. Туристична сфера як одна з високорентабельних галузей світової економіки стає провідною в економічному та соціальному розвитку України.

Економіка туристичної сфери – це сукупність суспільних відносин, що виникають при здійсненні туристичної та суміжних інших видів діяльності, а саме при виробництві, розподілі, обміні та споживанні туристичних послуг (туристичного продукту).

Економіка туристичної сфери є складовою частиною народногосподарського комплексу країни як каталізатора економічного зростання [1]. Суб'єкти господарювання, які беруть участь в обслуговуванні туристів, мають отримувати при цьому значні прибутки, що дозволяє стверджувати про туризм як галузь бізнесу. Отже, комерційна спрямованість діяльності туристичних підприємств, розробка організаційних аспектів по залученню і обслуговуванню туристів – від планування і підготовки маршрутів до стрімкого будівництва готельних комплексів, від співпраці з клієнтами до розвитку туристичної інфраструктури окремих регіонів – дозволяє віднести туристичну сферу до сучасної індустрії відпочинку, лікування, розваг і бізнесу.

Роль туризму для розвитку національної економіки важко переоцінити, разом з тим туристична галузь має об'єктивні передумови свого розвитку, що склалися на підставі історичних, географічних, культурних, економічних, політичних, соціальних та

інших чинників. Визначення специфічних ознак та особливостей розвитку туристичної сфери в історичній ретроспективі спрямовано на виявлення можливостей та завад подальшого її розвитку у довгостроковій перспективі.

В сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів, соціально-економічних та політичних трансформацій в Україні туристична галузь як складова економічного комплексу характеризується такими властивостями і функціями:

- є джерелом валютних надходжень для країни;
- розширює вкладення у платіжний баланс і ВПН країни;
- створює туристичні послуги, формує туристичний продукт і здійснює його реалізацію, активно використовуючи маркетингові комунікації;
- сприяє диференціації економіки, створюючи галузі які обслуговують сферу туризму;
- формує ринок туристичних послуг за різними рівнями комплексності;
- працює як мультиплікатор росту національного доходу, валового внутрішнього продукту, зайнятості населення;
- сприяє розвитку місцевої інфраструктури;
- зростанням зайнятості у сфері туризму збільшуються доходи населення і підвищується рівень добробуту нації [2,3,4].
- уявляє собою сферу, в якій дешево створюються робочі місця та забезпечується високий рівень ефективності й швидка окупність інвестицій;
- є досить ефективним засобом охорони навколишнього середовища та історико-культурної спадщини країни, що є матеріальною основою ресурсного потенціалу туризму, який утворює специфічну сферу діяльності;
- функціонує у взаємозв'язку практично з усіма галузями і видами діяльності людей;
- має переваги в інтеграційних і глобалізаційних процесах, що відбуваються у світовому просторі [1].

З огляду на виокремленні функції, туризм належить до найбільш ефективних індустріальних комплексів, якими не варто нехтувати, особливо при розв'язанні проблем виходу економіки з кризи за рахунок її структурної перебудови. Вплив туризму на економічний розвиток виявляється у підвищенні ділової активності й розширенні виробництва товарів і послуг у результаті збільшення платоспроможного попиту за рахунок іноземних та місцевих екскурсантів.

Туризм є також однією із небагатьох сфер діяльності, де залучення нових технологій не призводить до скорочення працюючого персоналу, зменшуючи цим самим соціальну напругу у суспільстві [5].

Досліджуючи український ринок туристичних послуг в умовах інтеграції до Євросоюзу, слід зазначити, що країна володіє значними конкурентними перевагами в пропозиції туристичного продукту, а саме: зручне географічне розташування, сприятливий і різноманітний клімат, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, багата культурно-історична спадщина.

Ще, стан ринку туристичних послуг визначається соціально-економічними і політичними процесами, що відбуваються в Україні, відтворюючи перебіг реформування суспільного життя. З огляду на це, цілком обґрунтованою є вдосконалення механізму системи державного регулювання рекреаційно-туристичного комплексу з метою подолання низки ключових проблем розвитку галузі, таких як:

1. Незадовільний стан дорожніх магістралей та автошляхів.
2. Відсутність маркетингу місцевих принад України в європейських країнах, тобто в інших країнах лишається досить невелика кількість інформації про різноманітні місця в Україні, куди можна поїхати і що зацікавило би наразі закордонного туриста.

3. Недостатність або ж низька ефективність доведення інформації про стан безпеки на неокупованих територіях для потенційного подорожувальника тощо. У зв'язку з російською агресією на сході країни, особливу увагу Україні слід звернути на фактор війни. Інформація про неї особливо насторожує потенційних подорожувальників.

4. Нестача точної рекламної інформації і вказівників стає ще одною проблемою прагнення до більш глибокого інтегрування українського туристичного бізнесу до європейського ринку.

5. В регіонах притаманна наявність глибоких протиріч в організаційній структурі управління, спрямованості розвитку, стані якісних і кількісних характеристик інфраструктури тощо.

Крім цього, практики зазначають, що на даному етапі до переліку основних проблем, які гальмують подальший розвиток рекреаційно-туристичної сфери, є:

- застаріла інфраструктура засобів розміщення туристів;
- відсутність ефективного механізму сприяння вкладенню коштів у розбудову туристичної інфраструктури;
- недостатня ємність платоспроможного внутрішнього попиту;
- потребує вдосконалення законодавча база, що регулює засади туристичної діяльності;
- необхідне створення більш ефективної системи підготовки кадрів [6, с. 26];
- у застарілій матеріально-технічній базі, яка не відповідає вимогам часу,
- недостатності фінансування державних закладів та низькій конкурентоспроможності госпрозрахункових підприємств [7];
- високий рівень зносу основних засобів невисокі темпи будівництва нових і реконструкції функціонуючих підприємств різних типів і розмірів із сучасним оснащенням, орієнтованих на різні категорії споживачів тощо [8, с. 155].

Вітчизняні дослідники відзначають, що в ринкових умовах сьогодення санаторно-курортна справа зазнає структурних змін, в першу чергу, пов'язану з організаційно-управлінськими засадами, які призвели до зміни форм власності і управлінської структури. Тобто, формуються нові умови функціонування рекреаційно-туристичної сфери в Україні, які повинні базуватися на наступних етапах:

· значне скорочення централізованого планування;
· визначення ключових пріоритетів в інвестуванні;
· приведення цін до фактичної вартості, у відповідності із попитом і пропозицією;
· реорганізація форм власності, від створення малих підприємств до приватизації рекреаційних земель і всіх потенційних об'єктів власності [9, с. 246].

Вагомою подією в процесі інтеграції України у світовій економічній організації став вступ до Світової організації торгівлі (СОТ), що призвело до структурних перетворень та нових адоптацій нашої економіки до світових торгівельних моделей та стандартів. Якщо проаналізувати вплив вступу України до СОТ щодо розвитку та функціонування рекреаційно-туристичної сфери, то можна зробити наступні висновки.

По-перше, в цілому вступ України в СОТ вплинув на рекреаційно-туристичну сферу опосередковано, через суміжні галузі (будівництво, медицина, транспорт тощо).

По-друге, структура рекреаційно-туристичного ринку України не відповідає аналітичним прогнозам розвитку світового туризму, що були проведені ЮНВТО по результатам досліджень «Tourism: 2020 Vision». Які визначили, що найбільш популярними видами туризму до 2020 року будуть пригодницький, екологічний, культурно-пізнавальний, тематичний, круїзний, екстремальний [10]. В Україні на недостатньому рівні розвинуті ці види туризму, тому загалом збільшення попиту на рекреаційно-туристичному ринку після вступу до СОТ не спостерігається.

По-третє, рекреаційно-туристичний ринок продовжує залишатися непривабливим для інвесторів, це зумовлено тим, що рівень якості рекреаційно-туристичних послуг визначається необхідністю забезпечення значної кількості послуг і інфраструктури (житлово-комунальні послуги, зв'язок, транспорт тощо).

Отже, незважаючи на ресурсну забезпеченість та безмежні потенційні туристичні можливості, Україна сьогодні не може конкурувати з розвинутими туристичними державами на світовому ринку туристичних послуг. Для того, щоб забезпечити раціональне та ефективне використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів України необхідно сформувати туристично рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку туризму та курортів. Також, доцільно розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт.

Єдиним шляхом розв’язання системних проблем та наявних негативних тенденцій у сфері туризму та курортів має стати стратегічно орієнтована державна політика, основним завданням якої є визначення туризму одним з основних стратегічних пріоритетів держави, впровадження економіко-правових механізмів щодо успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно маркетингових заходів з формування туристичного іміджу України тощо.

З метою створення умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму та курортів, перетворення її у високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, що зможе стати вагомим чинником прискорення економічного зростання, підтримки зайнятості, структурної модернізації економіки, наповнення бюджетів всіх рівнів, у т.ч. регіональних, державному та регіональному управлінню слід зосередити увагу на реалізації наступних основних завдань:

- вирішення проблем комплексного розвитку сфери туризму та курортів;
- підтримка створення та модернізації туристичної інфраструктури;
- забезпечення належної якості туристичних та курортних послуг;
- ефективне використання наявного туристичного потенціалу;
- створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту, забезпечення на цій основі сприятливих умов для перерозподілу міжнародних туристичних потоків на користь України та сталого соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому тощо.

Прийнята Стратегія розвитку туризму і курортів України на період до 2026 року роки визначає інтегрований підхід до формування і реалізації державної політики у сфері туризму та курортів, яка передбачає поєднання таких складових частин:

1) галузевої (міжгалузева координація та системний розвиток складових сфери туризму);

2) територіальної (міжрегіональна кооперація, досягнення рівномірного та збалансованого розвитку туристичних регіонів, територій, зон);

3) секторальної (створення системи стратегічного планування розвитку видів туризму);

Основні вектори та напрямами реалізації Стратегії наведені на рис. 1.

Реалізація Стратегії передбачає досягнення індикативних показників, щодо свідчитимуть на період її завершення про її виконання, зокрема:

- збільшення витрат туристів під час подорожей в Україні до 80 млрд. гривень;
- збільшення обсягу капітальних інвестицій у сферу туризму та курортів до 6,6 млрд. грн.;

· забезпечення діяльності інституту організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації та відповідних регіональних туристичних організацій);

· функціонування єдиної туристичної інформаційної системи, що містить інформацію про всі туристичні та рекреаційні ресурси країни (регіону), придатні для використання в туризмі, у тому числі об'єкти культурної спадщини та природно-заповідного фонду;

· впровадження рекомендованої Всесвітньою туристичною організацією ООН (ЮНВТО) системи сателітного рахунка;

· заснування близько 10 туристичних представництв за кордоном;

· лібералізація візового режиму з десятьма країнами світу, що є цільовими туристичними ринками для України [11].

Рис. 1. Основні вектори та напрямами реалізації Стратегії розвитку туризму і курортів України на період до 2026 року.

Розроблено автором

При цьому вже на період 2020 року планується збільшення в'їзного туристичного потоку до України до 30 млн. осіб, зростання внеску сфери туризму у ВВП країни до 12% та доведення рівню зайнятості населення у сфері туризму до 1,6 млн. осіб, тобто коли кожне 11 робоче місце припадатиме на сферу туризму.

Основними інструментами реалізації зазначеної Стратегії крім комплексного плану заходів її виконання, в якому заходи деталізовані за регіонами або їх групами з урахуванням спрямованості на розв'язання проблем, що перешкоджають динамічному розвитку туристичної сфери та курортів, мають стати регіональні програми розвитку сфери туризму та курортів, які визначають основні напрямки та форми діяльності регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування для подальшого становлення й ефективного функціонування туристичної галузі, правового, організаційно-управлінського, економічного та інформаційного середовища, розвитку пріоритетних видів туризму. До того ж, на прикладі Причорноморського регіону визначено, що вони мають сприяти:

- у економічній сфері - зростанню зайнятості і доходів працюючих громадян, збільшенню надходжень до різних рівнів регіонального бюджету, розвитку малого і середнього бізнесу, поширенню ділової активності у інших галузях (транспорт і зв'язок, будівництво, торгівля, виробництво та ін.);

- у соціальній сфері - вихованню патріотизму, культурного і духовного збагачення громадян, формуванню позитивного іміджу Одеської області як території із багатим і різноманітним природно-ресурсним потенціалом, визначними культурними та історичними пам'ятками, доброзичливим і гостинним народом;

- у охороні здоров'я населення - формуванню здорового способу життя, профілактиці захворювань та оздоровлення дітей і дорослих засобами різних видів туризму та санаторно-курортного лікування;

- у охороні навколишнього природного середовища - раціональному використанню природних рекреаційних ресурсів, збереженню здатності природних комплексів до самовідтворення, дотримання екологічної рівноваги;

- у культурній сфері - збереженню історико-культурної спадщини.

Моніторинг базису нагальних проблемних питань розвитку туристично-рекреаційної сфери Причорноморського регіону дозволив, поряд із зазначеними вище проблемами розвитку, виявити:

недосконаліть законодавчої та нормативно-правової бази у сфері туризму;

недостатня кількість якісних туристичних продуктів на туристичному ринку;

низький рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури;

низька якість сервісу та невідповідність стандартам засобів розміщення;

недостатня інженерна інфраструктура на туристично-рекреаційних територіях (відсутність водопостачання та водовідведення, незадовільний стан доріг та відсутність під'їздів до багатьох туристичних об'єктів тощо);

незадовільний стан пам'яток історико-архітектурної спадщини, які можуть бути задіяні у сфері туризму;

відсутність взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку туризму і рекреації в регіоні;

не відпрацьованість єдиного підходу до раціонального використання наявних курортних ресурсів;

відсутність поінформованості потенційних туристів про можливості рекреаційно-туристичного потенціалу області;

відсутність ідентифікації регіонального продукту на національному і міжнародному туристичному ринках;

незабезпеченість професійними кадрами у сфері туризму і рекреації;

незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідність їх збереження;

недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки з боку держави суб'єктів туристичної діяльності, які здійснюють організацію прийому туристів в області;

низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг;

неналежний стан туристичних маршрутів (брак обладнаних місць короткочасного відпочинку, гірських притулків, відсутність єдиної системи інформаційних знаків, що вказують шляхи активного туризму (пішохідних, велосипедних, водних тощо);

недостатність туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сфері туризму, – туристичних карт, рекламної продукції, інформації про область, недосконаліть бази даних щодо туристично-рекреаційних об'єктів;

неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості як одного з чинників зниження рівня безробіття;

відсутність сучасної методології статистичного спостереження у галузі туризму та готельного господарства.

Конкурентні переваги та обмеження перспективного розвитку туристичного потенціалу областей Причорноморського регіону виявлені на основі діагнозу стартових умов регіонального розвитку шляхом SWOT та PEST-аналізу. Характеристика си-

льних та слабких сторін регіону, зовнішніх можливостей та загроз для його розвитку представлена у табл. 1.

Таблиця 1. SWOT-аналіз туристичного потенціалу областей Причорноморського регіону

Сильні сторони	***Слабкі сторони***
Сприятливі умови для поєднання різних видів туризму та оздоровлення. Значні рекреаційні та бальнеологічні ресурси. Привабливий туристичний імідж регіону. Можливості диверсифікації ринку туристичних послуг: зелений, екологічний, гастрономічний, етнографічний, медичний, з організації та проведення ділових заходів, подієвий туризм. Широкий спектр можливостей щодо забезпечення організованого відпочинку та оздоровлення. Велика кількість пляжів на узбережжі. Наявність історичної та культурної спадщини та інших атракцій. Перспективні умови розвитку нових видів туризму (сільського, зеленого, гастрономічного, етнографічного, подієвого).	Незадовільний стан доріг та під'їзних шляхів до об'єктів туристичного призначення, непривабливість супутньої інфраструктури. Низький рівень інформаційного супроводження туристичної діяльності. Недостатня облаштованість рекреаційних територій та низький рівень туристичного сервісу. Відсутність цілісної системної державної політики розвитку та підтримки галузі. Обмеження щодо забезпечення зростання кількості туристів та рекреантів через не облаштованість територій та об'єктів рекреаційно- туристичної сфери. Слабка координованість роботи різних профільних установ з надання туристичних, оздоровчих та інших супутніх послуг. Недостатня розвиненість інфраструктури туристичної галузі.
Можливості	***Загрози***
Збільшення значення регіону щодо надання рекреаційно-оздоровчих послуг у зв'язку з анексією АР Крим. Активне співробітництво з державами Чорноморського регіону. Членство у європейських міжрегіональних об'єднаннях. Транзитні можливості території регіону. Можливості активного розвитку та розширення сфери послуг. Відкриття нових можливостей через підписання Асоціації з ЄС. Реформування ключових елементів державного управління. Активна позиція місцевої влади щодо поліпшення інвестиційного клімату в регіоні.	Загроза національній безпеці та суверенітету України внаслідок ситуації в Криму та на Сході. Наявність замороженого конфлікту у спільній прикордонній зоні з Молдовою (ПМР). Конкуренція з боку інших регіонів та держав. Недостатня інноваційність підприємств. Значні потоки переміщених осіб та необхідність організації їх прийому та розміщення. Слабка забезпеченість гарантій з боку держави для внутрішніх та закордонних інвесторів. Недовіра іноземних бізнесових кіл до гарантування державою захисту інвестицій та економічних інтересів. Незадовільна структура зовнішніх інвестицій.

**Розроблено автором.*

Всі зазначені проблеми потребують необхідності формування повноцінної регіональної політики розвитку туризму та курортів.

Дослідження стартових умов регіонального розвитку галузі дозволили визначити пріоритетні напрями розвитку рекреаційно-курортного і туристичного комплексу регіону:

· здійснення ефективної іміджевої та маркетингової політики, спрямованої на популяризацію рекреаційно-туристичного комплексу Миколаївської області;

· формування інтегрованої інформаційної системи у сфері рекреаційно-туристичних послуг;

· формування туристичних дестинацій зі сталим розвитком громад, де соціально-економічне життя значною мірою забезпечуватиметься розвитком туризму;

· сприяння запровадженню інвестиційних проектів та пропозицій з відновлення і зміцнення існуючої матеріально-технічної бази туризму, впровадження ефективної інноваційної діяльності;

· створення рекреаційно-туристичної інфраструктури на історико-культурних та природно-рекреаційних територіях і об'єктах області;

· проведення комплексу організаційних заходів щодо оголошення рекреаційних територій Чорноморського узбережжя курортами з наданням відповідного статусу;

· розширення міжнародної та міжрегіональної співпраці у сфері туризму;

· систематизація і стандартизація якості та розширення асортименту туристичних послуг;

· підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;

· поліпшення кадрового забезпечення тощо.

При цьому, необхідно наголосити на значних регіональних диспропорціях в розвитку рекреаційно-туристичної сфери України; чітко вираженій сезонності (літній період) рекреаційної діяльності; низькій завантаженості санаторно-курортних і відпочинкових закладів; не досконалому механізмі кредитування та надання пільг бажаючим придбати путівки, доставки цих путівок та забезпеченні квитками на транспортні засоби тощо.

На нашу думку, забезпечення розвитку даної сфери економіки в Україні активізувало б розвиток регіонів і прискорило б процес формування середнього класу. Оскільки, як підтверджують вищенаведені дані, туристична індустрія сприяє диверсифікації економіки і забезпечує зростання доходів населення та підвищення рівня добробуту нації. Вона сприяє збільшенню доходної частини бюджету за рахунок прямих і непрямих податків (плата за візу, митний збір, сума прибуткового податку від заробітної плати).

Крім того, світовий досвід показує, що індустрію туризму можна розвивати і в період економічних криз. Витрати на створення одного робочого місця тут у 20 разів менші, ніж у промисловості, а оборотність інвестиційного капіталу у чотири рази вища, ніж в інших галузях господарства [2].

Незважаючи на те, що внесок туризму в економіку досить складно вимірювати, на базі різних інформаційних джерел фахівці з економіки туризму розробляють способи розрахунків, достатні для визначення загального масштабу економічного впливу туризму. До стандартних економічних вимірів належать отриманий дохід і частка у валовому національному чи внутрішньому продукті [4]. Ці показники відображають значення туризму в економіці загалом.

За підрахунками спеціалістів, частка туризму у ВВП України є меншою за 2%. Для порівняння: у розвинених країнах цей показник коливається від 5 до 8%, а у деяких державах сягає 50%. Частка доходів від туристичної галузі, наприклад, у Швеції, вже перевищує частку у ВВП автомобільної промисловості.

За даними прогнозів експертів Всесвітньої туристичної організації (ВТО), туристична сфера вже у найближче десятиріччя вийде на перше місце в обсязі світового експорту. Найбільшими країнами-постачальниками туристичних потоків стануть Німеччина, Японія, США, Китай, Великобританія. Обсяг туризму між країнами Західної і Східної Європи буде зростати, в основному, у напрямку зі Сходу на Захід. Й Україна, у світлі

таких тенденцій, має усі можливості, щоб стати однією із перспективних і найбільш відвідуваних атракцій Європи.

Результати аналізу існуючих наукових праць з цього приводу дозволяють виокремити наступні найважливіші чинники, що визначають рівень попиту і пропозиції рекреаційно-туристичних послуг регіону та країни в цілому:

– соціально-економічні чинники: рівень грошових доходів населення, професійна структура потенційного контингенту рекреантів і туристів, рівень цін на рекреаційно-туристичні послуги, доступність послуг (за місцем і часом їх реалізації);

– демографічні чинники: вікова і статева структура населення, форма зайнятості й місце роботи;

– соціально-психологічні чинники: рівень емоційного стану потенційних рекреантів і туристів, соціальна напруженість у суспільстві, ментальність тих або інших шарів і груп населення відносно інтересів, традицій і звичаїв, у тому числі, щодо використання вільного часу;

– ресурсно-екологічні чинники: масштаби і рівень забезпеченості території рекреаційно-туристичними ресурсами, відсутність конфліктних ситуацій у ресурсовикористанні в регіонах розвитку рекреації і туризму, стан навколишнього природного середовища як у районах постійного мешкання рекреаційно-туристичного контингенту, так і безпосередньо в регіонах надання рекреаційно-туристичних послуг;

– політичні чинники: безпека регіонів розвитку рекреаційно-туристичної індустрії, відсутність конфліктів (міжнаціональних, міжконфесійних, міжетнічних) у регіонах, загальний рівень демократизації суспільства, ступінь дотримання міжнародних норм і правил в охороні громадського порядку, дотримання прав і свобод людини.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Подальший розвиток демократії, політична стабільність, визначення пріоритетних напрямків економічного розвитку, посилення євроінтеграційних процесів України – усе це забезпечить створення високоприбуткової туристичної галузі, яка задовольнить потреби внутрішнього та міжнародного туризму, з урахуванням природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу країни, її національних особливостей.

Туристична галузь України, хоч і дещо повільними кроками, починає покращувати свої показники. Позитивний розвиток туристичного бізнесу України в напрямку Євроінтеграції можливий тільки завдяки реформуванню цієї галузі та пристосуванню її функціонування щодо Європейських стандартів. Цей процес значною мірою визначається спроможністю влади впроваджувати системні інституційні зміни, спрямовані на проведення різноманітних реформ щодо розвитку туризму. Передусім це стосується реалізації політики європейської інтеграції. Зокрема, необхідно стимулювати розвиток туристичного бізнесу, створити сприятливі умови для залучення інвестицій, забезпечити подальшу лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності та підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, які виділяються ЄС на підтримку економічних реформ в нашій державі.

Список літератури

1. Козловський Р. Україна: туристичний рух – 2013. *Український туризм*, 2014. № 1. С. 26-28.
2. Суходуб В. С. Роль міжнародного туризму в економічному розвитку країн світу. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Луцьк*, 2007. № 12. С. 245-251.

3. Темник І. О. Умови та чинники розвитку міжнародного туризму. *Ефективна економіка*, 2011. № *3.* [Електронне наукове фахове видання]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_23
4. Вуйцик О. Вплив рекреаційно-туристичного комплексу на розвиток економіки держави. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. Львів, 2008. № 24. С. 35-42.
5. Цимбал О. І. Туристична сфера України як плацдарм до розвитку національної економіки та міжнародного туризму. *Сталий розвиток економіки*. 2012. №2. С. 133-136.
6. Туризм і ресторанний бізнес: сучасні тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-9 лютого 2007 р.): [тези доповідей] / відп. ред. А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. 350 с.
7. Гурбик Ю. Ю. Аналіз сучасного стану розвитку рекреаційно-туристичної сфери України в контексті державного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. №16. С. 132-137.
8. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид., випр. та доповн. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.
9. Стафійчук В. І. Рекреалогія: Навч. посібник. К.: Альтерпрес, 2006. 264 с.
10. Квартальнов В. А. Туризм. Учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. 320 с.
11. Стратегія розвитку туризму і курортів України на період до 2026 року (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р) / URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#n9
12. Лагодієнко В. В., Довгаль О. В. Чинники економічного зростання регіонів в умовах диспропорційності. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 3. С. 15-20.

References

1. Kozlovs`ky`j, R. (2014). «Tourist Movement - 2013». *Ukrayins`ky`j tury`zm.* no. 1. pp. 26-28.
2. Suxodub, V. S. (2007). «The role of international tourism in the economic development of the world». *Naukovy`j visny`k Voly`ns`kogo derzhavnogo universy`tetu imeni Lesi Ukrayinky`. Lucz`k.* no. 12. pp. 245-251.
3. Temny`k, I. O. (2011). Umovy` ta chy`nny`ky` rozvy`tku mizhnarodnogo tury`zmu. [Conditions and factors of development of international tourism]. *Efektyvna ekonomika* (electronic journal). no. 3. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_23. (Accessed 26 March 2018).
4. Vujcy`k, O. (2008). «The influence of the recreational-tourist complex on the development of the economy of the state». *Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. Seriya «Mizhnarodni vidnosy`ny`»*. Lviv. no. 24. pp. 35-42.
5. Cy`mbal, O. I. (2012). «Tourist area of Ukraine as a springboard for the development of the national economy and international tourism». *Staly`j rozvy`tok ekonomiky`*. no. 2. pp. 133-136.
6. Tury`zm i restoranny`j biznes: suchasni tendenciyi ta perspekty`vy` rozvy`tku. (2007). [Tourism and restaurant business: current trends and prospects for development]. *Proceedings of* Materialy` mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kiev, 7-9 February, 2007.). / Mazaraki, A. A. (ed.). Ky`yiv. nacz. torg.-ekon. un-t. Kiev. Ukraine.
7. Gurby`k, Yu. Yu. (2013). «Analysis of the current state of development of recreation and tourism sphere of Ukraine in the context of state regulation». *Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid*. no. 16. pp. 132-137.

8. Tkachenko, T. I. (2009). *Staly`j rozvy`tok tury`zmu: teoriya, metodologiya, realiyi biznesu*. [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]. 2nd ed. Ky-`yiv. nacz. torg.-ekon. un-t. Kiev. Ukraine.
9. Stafijchuk, V. I. (2006). *Rekrealogiya*. [Recrealology]. Al`terpres. Kiev. Ukraine.
10. Kvartal`nov, V. A. (2002). *Tury`zm*. [Tourism]. Finansy i statistika. Moscow. Russia.
11. Strategy of development of tourism and resorts of Ukraine for the period up to 2026 (approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 16, 2017, No. 168-p), available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#n9. (Accessed 26 March 2018).
12. Lagodiyenko V. V., Dovgal` O. V. (2018). «Factors of economic growth of regions in conditions of disproportionality». *Aktual`ni problemy` innovacijnoyi ekonomiky`*. no. 3. pp-. 15-20.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2018 р.

УДК 378.02: 372.8

Ганна Степанівна ЧЕРНОІВАНОВА

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
кафедра менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університету імені Семена Кузнеця
E-mail: anna1213ch@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УПРАВЛІНСЬКИХ ФАХІВЦІВ НА ОСНОВІ ФАКТОРІВ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ СКЛАДНОСТРУКТУРОВАНУ СИСТЕМУ

Черноіванова, Г. С. Методологія оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців на основі факторів, що формують складно структуровану систему [Текст] / Ганна Степанівна Черноіванова // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 164–176. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Статтю присвячено розробці єдиного підходу щодо оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців підприємств й організацій на основі факторів, що формують складно структуровану систему.*

Мета. *Основною метою дослідження є обґрунтування методології оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців на основі факторів, що формують складноструктуровану систему*

Методи. *Для реалізації зазначеної мети застосовано методи аналізу, синтезу, структурно - логічного узагальнення, морфологічний та критичний компаративний аналіз літературних джерел, метод групового експертної оцінки, анкетування, матричний аналіз, графічний метод.*

Результати. *Уточнено зміст категорії «інноваційна компетентність»; сформовано та деталізовано структуру інноваційних компетентностей управлінських фахівців; проведено порівняння профілю компетентностей фахівців, побудованого для конкретного промислового підприємства з еталонним профілем відповідно до певного виду інноваційної праці; обґрунтовано підхід щодо оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців підприємств й організацій, що базується на побудові нової, складноструктурованої системи інноваційних компетентностей, факторами якої виступають фактор творчих інноваційних компетентностей, фактор комерціалізації, фактор управління впровадженням інновацій та фактор персональних якостей управлінця, що з системних позицій дають змогу оцінити здібності, цінності, мотиви, знання, уміння та практичні навички управлінця за рахунок побудови унікального для певного підприємства профілю інноваційних компетентностей фахівця відповідної посади.*

Ключові слова: *інноваційні компетентності, формування факторів інноваційних компетентностей, профіль фахівців, інноваційна праця.*

© Ганна Степанівна Черноіванова, 2018

Anna Stepanovna CHERNOIVANOVA

PhD in Economics,
Associate Professor of «Management and Business» Department, Doctorate student
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
E-mail: anna1213ch@ukr.net

METHODOLOGY FOR EVALUATING INNOVATIVE COMPETENCE OF MANAGEMENT SPECIALISTS BASED ON FACTORS THAT FORM A COMPLEX SYSTEM

Abstract

Introduction. *The article is devoted to the development of a unified approach to the assessment of innovative competencies of management specialists of enterprises and organizations on the basis of the factors that form a complexly structured system.*

Purpose. *The main goal of the research is to substantiate the methodology for assessing the innovative competencies of managerial specialists on the basis of the factors that form a complex-structured system.*

Method (methodology). *To achieve this goal, the methods of analysis, synthesis, structural - logical generalization, morphological and critical comparative analysis of literature, the method of group expert assessment, questioning, matrix analysis, graphical method are applied.*

Results. *Clarified the content of the category «innovative competence»; the structure of innovative competencies of managerial specialists was formed and detailed; Comparison of the competence profile of specialists built for specific industrial enterprises with a reference profile in accordance with a certain type of innovative labor has been carried out; substantiated an approach to assessing the innovative competencies of management specialists of enterprises and organizations based on building a new, complexly structured system of innovative competencies, factors of which are the factor of creative innovative competencies, the factor of commercialization, the factor of managing the introduction of innovations and the factor of personal qualities of the manager , values, motives, knowledge, skills and practical skills of a manager by building unique flax for a particular enterprise profile of innovative competencies of a specialist of the relevant position.*

Keywords: *innovative competence, the formation of factors of innovative competence, the profile of specialists, innovative work.*

JEL classification: O32

Вступ

Інноваційна праця є важливим ресурсом, використання якого дозволяє максимально ефективно та швидко досягати цілей інноваційної діяльності. В умовах динамічного розвитку економічних процесів у суспільстві та швидкого поступу науково-технічного прогресу необхідним є підвищення та розширення компетентностей фахівців-носіїв інноваційної праці. У даному зв'язку виникає потреба в уточненні змісту та складу інноваційних компетентностей фахівців, володіння якими дозволить підвищити якість прийняття ними управлінських рішень, а отже, приведе до зростання ефективності інноваційної діяльності суб'єкта господарювання в цілому.

Різні аспекти трактування поняття інноваційної компетентності, визначення сутності інноваційних компетентностей та формування факторів інноваційних компетентностей висвітлені в працях таких зарубіжних та українських вчених: Чайка Г., Кулагін Ю., Статінова Н., Кущенко О., Моляко В., Харабуга С., Шестер І. ., Наумова О., Сосни-

цька Н., Проценко О., Юрочко С., Палле Расмуссен та ін. [1-8]. Наприклад, Шестер І. [5] визначає основні перешкоди у формулюванні інноваційних компетентностей та пропонує моделі інноваційних компетентностей але самі компетентності не визначає. Кулагін Ю., Статінова Н., Кущенко О. [2] дають вірне формулювання інноваційним компетентностям, при цьому детально повно розшифровують сутність кожної компетентності з запропонованого переліку. Палле Расмуссен [8] вважає, що компетентність містить три компоненти. Проценко О. та Юрочко С. [7] розкриває інноваційну компетентність у змісті компонентів її структури. Зокрема, серед авторів немає єдності стосовно сутності та змісту категорії «інноваційна компетенція», формування факторів інноваційних компетентностей та їх складових.

Однак у всіх цих роботах недостатньо розробленими залишаються теоретичні та практичні питання щодо визначення змісту інноваційних компетентностей та формування структури інноваційних компетентностей управлінців на підприємствах, не визначено єдиного підходу щодо оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців, які займаються інноваційною працею на підприємствах. Це ще раз підтверджує актуальність дослідження методології оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців на підприємствах.

Мета та завдання статті

Тому метою статті обрано обґрунтування методології оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців на основі факторів, що формують складноструктуровану систему.

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно вирішити такі наукові завдання:

1) уточнити зміст поняття «інноваційна компетентність»;

2) сформувати та деталізувати структуру інноваційних компетентностей управлінських фахівців;

3) обґрунтувати підхід щодо оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців підприємств й організацій на основі факторів, що формують складно структуровану систему.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз економічної літератури [1-9] засвідчив, що єдиний підхід до оцінювання інноваційних компетентностей відсутній, розбіжності у поглядах вчених щодо визначення категорії «інноваційна компетентність», переліку їх видів, оцінювання інноваційних компетентностей управлінців на підприємствах. Тому, щоб усунути ці протиріччя було обґрунтовано підхід до оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців на підприємствах, складовими якого є:

1. Уточнення змісту поняття «інноваційна компетентність».

На основі огляду та аналізу сучасних доробок [1-9] сформовано авторське поняття «інноваційна компетентність», яке полягає в наступному: інноваційна компетентність фахівця являє собою інтегральну характеристику, яка базується на синтезі знань, умінь, навичок, особистісних характеристик та практичного суб'єктного досвіду фахівця, та забезпечує успішну діяльність, націлену на створення, розповсюдження та свідоме і доцільне використання інновацій.

2. Формування факторів інноваційних компетентностей та їх складових на підставі використання методи аналізу, синтезу, та структурно-логічного узагальнення.

Запропонована наступна факторна структура інноваційних компетентностей управлінських фахівців (рис. 1).

3. Формування рейтингу оцінок інноваційних компетентностей фахівців з позиції їх важливості для максимально ефективного здійснення інноваційної праці, який

виступає підґрунтям для розробки системи оцінювання здатності фахівців до інноваційної праці. Інструментом вирішення поставленого завдання є метод евристичного аналізу, який ґрунтується на анкетуванні 33 провідних фахівців-управлінців різних підприємств Харківського регіону (представники керівного складу вищої та середньої ланки промислових підприємств Харківського регіону).

Рис. 1. Факторна структура інноваційних компетентностей управлінських фахівців

Пропонується ввести наступну градацію інноваційних компетентностей фахівців в залежності від їх важливості та значимості в процесі здійснення інноваційної праці: дуже важливі, важливі та не дуже важливі.

Для побудови рейтингу інноваційних компетентностей в розрізі факторів, що формують складноструктуровану систему, застосовано методу групової оцінки.

Для аналізу ступеню узгодженості результатів оцінювання важливості компетентностей визначено коефіцієнт конкордації. Для цього здійснювалось ранжування оцінок важливості, даних експертами.

Коефіцієнт конкордації змінюється в межах $W \in [0; 1]$, якщо $W = 1$, то це означає повну узгодженість думок експертів, а $W = 0$ - повну неузгодженість. У дослідженні $W=0,78$, що доводить невипадкове співпадіння думок респондентів стосовно ступеню важливості компетентностей фахівців, що займаються інноваційною працею.

Обробку результатів анкетування та побудову рейтингу інноваційних компетентностей пропонується здійснювати на підставі розробленого алгоритму, що містить наступні етапи (рис. 2):

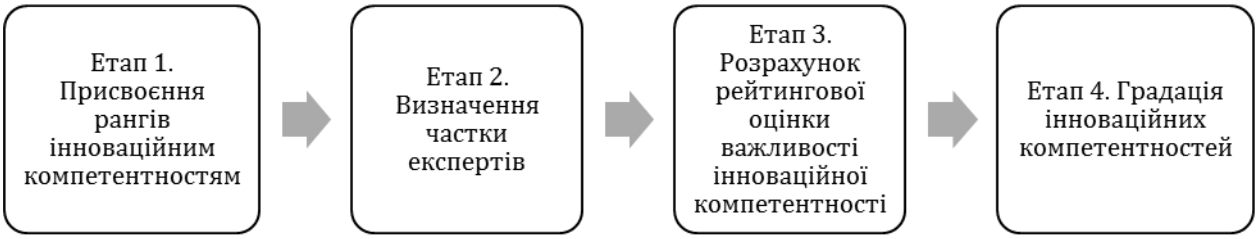

Рис. 2. Алгоритм побудови рейтингу інноваційних компетентностей фахівця

Етап 1. Присвоєння рангів інноваційним компетентностям в залежності від їх ступеню важливості для інноваційної праці, а саме: дуже важлива – ранг 3; важлива – ранг 2; не дуже важлива – ранг 1.

Етап 2. Визначення частки експертів у загальній їх сукупності, що надали компетентностям визначений ранг.

Етап 3. Розрахунок рейтингової оцінки важливості інноваційної компетентності за формулою (1):

Етап 4. Градація інноваційних компетентностей відповідно до результатів рейтингового оцінювання.

$$\mathrm{R}_{\mathrm{IKi}} = \sum_{n=1}^{3} DE_i R_{n_i} \quad (1)$$

де R_{IKi} – рейтингова оцінка *i*-тої інноваційної компетентності;
DE_i – частка експертів, що надали інноваційній компетентності певний ранг;
R_{ni} – ранг компетентності, n ∈ [1÷3].

Для формування однорідних за ступенем важливості інноваційних компетентностей в роботі пропонується використовувати шкалу Харрінгтона [9], що, з одного боку, має універсальний характер та широкий досвід використання науковцями для якісної градації кількісних критеріїв при оцінці економічних процесів та, з іншого боку, дозволяє охарактеризувати ступінь виразності досліджуваної властивості та адекватно економічно інтерпретувати отримані результати.

Відповідно до логіки дослідження встановлено, що мінімальний ранг дорівнює 1 та відповідає не дуже важливій , але доцільній компетентності для певної інноваційної праці, а максимальний ранг 3 відповідає необхідній, максимально важливій компетентності. Інтервали значень рейтингової оцінки груп інноваційних компетентностей визначаються за формулою 2:

$$\begin{cases} x_{\min} \le x \le x_1 \\ x_1 \le x \le x_2 \\ x_2 \le x \le x_{\max} \\ x_1 = x_{\min} + 0{,}36(x_{\max} - x_{\min}) \\ x_2 = x_{\min} + 0{,}64(x_{\max} - x_{\min}) \end{cases} \quad (2)$$

де x_{min} – мінімальне значення показника;
x_{max} – максимальне значення показника;
$[x_{min}; x_1]$ – інтервал низьких значень показника;
$(x_1; x_2]$ – інтервал середніх значень показника;
$[x_2; x_{max})$ – інтервал високих значень показника.

Згідно формули (2), за умови, що x_{min} = 1, а x_{max} = 3, розраховано інтервали для градації рейтингових оцінок важливості інноваційних компетентностей (табл. 1).

Таблиця 1. Градація рейтингових оцінок інноваційних компетентностей

Рейтингова оцінка *i*-тої інноваційної компетентності	Характеристика важливості компетентності
1 -1,72	Не дуже важлива
1,72 - 2,28	Важлива
2,28 - 3	Дуже важлива

Отже, результати обробки думок експертів подано в табл. 2.

Можемо зробити висновок, що найбільш суттєвими та значимими експерти вважають компетентності, що забезпечують високий рівень креативності і, в той же час, відповідальності та надають можливість отримати ефективний результат від інноваційної праці. Градація інноваційних компетентностей лише на дві групи - дуже важливі та важливі підтверджує якість сформованого переліку інноваційних компетентностей та доводить необхідність володіння ними фахівців – носіїв інноваційної праці. В той же час, різноманітність сформованих оцінок дозволяє побудувати рейтинг компетентності за рівнем їх важливості та може бути використана як підґрунтя для побудови профілю фахівця.

Таблиця 2. Результати визначення рейтингу інноваційних компетентностей фахівців

Фактор	Рейтингова оцінка	Характеристика компетентності
1	2	3
1. Фактор творчих інноваційних компетентностей		
1.1. Креативність		
здатність до інноваційної та творчої праці, дослідницької діяльності	2,303	дуже важлива
здатність до креативності, критичного й нешаблонного мислення	2,364	дуже важлива
здатність до роботи в умовах невизначеності	1,818	важлива
здатність до спонтанної та адаптивної гнучкості	2,061	важлива
здатність легко долати розумові межі і перепони	2,000	важлива
1.2. Сприйняття інформаційного простору		
здатність сприймати проблему комплексно	2,333	дуже важлива
вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати, та швидко засвоювати інформацію	2,333	дуже важлива
вміння користуватися інформаційними технологіями;	2,152	важлива
вміння працювати у просторі взаємодії технічних, соціальних та природничих наук	2,030	важлива
здатність перевести досвід практичної інноваційної діяльності в теоретичну форму	1,909	важлива
1.3. Винахідництво		
здатність застосовувати теорію вирішення винахідницьких завдань	2,121	важлива
здатність до генерування нових ідей	2,394	дуже важлива
здатність до відкриттів та винахідництва	2,061	важлива
здатність до гнучкого аналітичного мислення	2,121	важлива
вміння застосовувати методи наукових досліджень у прикладній області	1,970	важлива
2. Фактор комерціалізації інновацій		
здатність до підприємливості	2,030	важлива
вміння проводити аналіз можливості застосування інновацій	2,121	важлива
вміння проводити аналіз бар'єрів і ризиків на шляху комерціалізації	2,030	важлива
вміння формувати стратегію комерціалізації інновацій	1,818	важлива
вміння просувати розробку на ринок	2,333	дуже важлива
здатність до сприйняття розумного ризику	2,000	важлива
3. Фактор управління впровадженням інновацій		
3.1. Планування		
навички володіння методами проектного управління та бізнес-планування	1,939	важлива
знання правових основ інтелектуальної власності	1,970	важлива
здатність до сприйняття слабких сигналів про загрози і можливості середовища	1,939	важлива
готовність до праці в конкурентному середовищі	2,061	важлива
вміння проводити стратегічний і маркетинговий аналіз	1,970	важлива
3.2. Організація		
вміння формувати команду	2,152	важлива
здатність ефективно працювати в групах	2,121	важлива
навички застосування широкого спектру інструментів фінансування	1,879	важлива
вміння переконувати і співпрацювати	2,152	важлива
відповідальність за ефективність та результат	2,303	дуже важлива
навички формування контрактів	1,939	важлива

Продовження табл. 2

1	2	3
4. Фактор персональних якостей фахівця		
4.1. Наявність особистих здібностей		
навички оволодіння культурою ділового спілкування та іноземною мовою	1,758	важлива
вміння представляти результати роботи та тримати увагу аудиторії	2,091	важлива
здатність до розвинутої уяви, фантазії	1,970	важлива
вміння бути спостережливим	2,091	важлива
4.2. Рівень мотивації до інноваційної праці		
здатність до високого рівня працездатності	2,212	важлива
здатність до ініціативності, цілеспрямованості	2,152	важлива
здатність до важкої наполегливої праці	2,030	важлива
здатність до постійної безперервної освіти	2,061	важлива
4.3. Ціннісний аспект інноваційної праці		
вміння розставляти акценти й пріоритети	2,303	дуже важлива
здатність поступатися, відмовлятися від своїх теорій	1,879	важлива
здатність відкидати неістотне та другорядне	1,970	важлива
здатність до самовдосконалення, саморозвитку, духовного зростання	2,091	важлива

4. Визначення найбільш суттєвих для підприємства інноваційних компетентностей управлінських фахівців в розрізі видів інноваційної праці, що в подальшому сформують обґрунтований перелік інноваційних компетентностей для побудови профілю фахівця. Інструментом вирішення наукового завдання є метод евристичного аналізу, що ґрунтується також на анкетуванні провідних фахівців-управлінців різних підприємств Харківського регіону.

З метою оцінки рівня відповідності інноваційних компетентностей, необхідних фахівцю для здійснення певного виду інноваційної праці застосовуємо один з методів експертного аналізу – метод групової оцінки. За допомогою обробки результатів анкетування пропонується визначити рівень відповідності конкретної інноваційної компетентності певному виду інноваційної праці за формулою (3):

$$L_{K_{ij}} = \frac{N_{K_{ij}}}{N} \qquad (3)$$

де L_{Kij} – рівень приналежності *i*-тої інноваційної компетентності *j*-тому виду інноваційної праці;

N_{Kij} – кількість експертів, які вважають, що *i*-та інноваційна компетентність є необхідною для виконання *j*-того виду інноваційної праці;

N – загальна кількість експертів, i = 1÷33; j ÷ 44.

Результати обробки думок експертів щодо визначення рівня відповідності компетентностей видам інноваційної праці подано в табл. 3.

Зважаючи на те, що значення показника рівня приналежності конкретної інноваційної компетентності певному виду інноваційної праці змінюються від 0 до 1, та відповідно до значень градацій вербально-числової шкали Харрінгтона [9], пропонується використовувати наступну шкалу діапазонів рівня відповідності компетентностей видам інноваційної праці (табл. 4).

Запропоновані характеристики рівня важливості інноваційної компетентності загалом (R_{IKi}) та її приналежності до відповідного виду інноваційної праці (L_{Kij}) дозволили встановити зв'язок між цими характеристиками та на підставі застосування матричного аналізу сформувати комплекс матриць інноваційних компетентностей для

виділених видів інноваційної праці (приклад матриці інноваційних компетентностей для креативно-винахідницької праці наведено на рис. 3).

Таблиця 3. Результати оцінювання рівня відповідності інноваційних компетентностей видам інноваційної праці

Перелік компетентностей	Рівень приналежності за видами праці		
	креативно-винахідницькі	креативно-управлінські	рутинні
1	2	3	4
1. Фактор творчих інноваційних компетентностей			
1.1. Креативність			
здатність до інноваційної та творчої праці, дослідницької діяльності	0,67	0,24	0,09
здатність до креативності, критичного й нешаблонного мислення	0,64	0,21	0,15
здатність до роботи в умовах невизначеності	0,27	0,48	0,24
здатність до спонтанної та адаптивної гнучкості	0,36	0,58	0,06
здатність легко долати розумові межі і перепони	0,27	0,61	0,12
1.2. Сприйняття інформаційного простору			
здатність сприймати проблему комплексно	0,33	0,52	0,15
вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати, та швидко засвоювати інформацію	0,27	0,45	0,27
вміння користуватися інформаційними технологіями;	0,12	0,67	0,27
вміння працювати у просторі взаємодії технічних, соціальних та природничих наук	0,18	0,48	0,33
здатність перевести досвід практичної інноваційної діяльності в теоретичну форму	0,18	0,48	0,33
1.3. Винахідництво			
здатність застосовувати теорію вирішення винахідницьких завдань	0,55	0,36	0,09
здатність до генерування нових ідей	0,67	0,27	0,06
здатність до відкриттів та винахідництва	0,52	0,27	0,21
здатність до гнучкого аналітичного мислення	0,36	0,52	0,12
вміння застосовувати методи наукових досліджень у прикладній області	0,09	0,55	0,36
2. Фактор комерціалізації інновацій			
здатність до підприємливості	0,36	0,45	0,18
вміння проводити аналіз можливості застосування інновацій	0,30	0,48	0,21
вміння проводити аналіз бар'єрів і ризиків на шляху комерціалізації	0,18	0,52	0,30
вміння формувати стратегію комерціалізації інновацій	0,21	0,58	0,21
вміння просувати розробку на ринок	0,42	0,36	0,21
здатність до сприйняття розумного ризику	0,21	0,64	0,15
3. Фактор управління впровадженням інновацій			
3.1. Планування			
навички володіння методами проектного управління та бізнес-планування	0,15	0,58	0,27
знання правових основ інтелектуальної власності	0,06	0,39	0,55
здатність до сприйняття слабких сигналів про загрози і можливості середовища	0,21	0,52	0,27
готовність до праці в конкурентному середовищі	0,24	0,55	0,21
вміння проводити стратегічний і маркетинговий аналіз	0,12	0,64	0,24
3.2. Організація			
вміння формувати команду	0,27	0,58	0,15
здатність ефективно працювати в групах	0,18	0,67	0,15

Продовження табл. 3

1	2	3	4
навички застосування широкого спектру інструментів фінансування	0,21	0,61	0,18
вміння переконувати і співпрацювати	0,30	0,58	0,12
відповідальність за ефективність та результат	0,15	0,55	0,30
навички формування контрактів	0,1	0,45	0,45
4. Фактор персональних якостей фахівця			
4.1. Наявність особистих здібностей			
навички оволодіння культурою ділового спілкування та іноземною мовою	0,24	0,36	0,4
вміння представляти результати роботи та тримати увагу аудиторії	0,37	0,42	0,21
здатність до розвинутої уяви, фантазії	0,55	0,30	0,15
вміння бути спостережливим	0,21	0,49	0,30
4.2. Рівень мотивації до інноваційної праці			
здатність до високого рівня працездатності	0,27	0,33	0,4
здатність до ініціативності, цілеспрямованості	0,33	0,4	0,27
здатність до важкої наполегливої праці	0,28	0,36	0,36
здатність до постійної безперервної освіти	0,27	0,43	0,30
4.3. Ціннісний аспект інноваційної праці			
вміння розставляти акценти й пріоритети	0,30	0,46	0,24
здатність поступатися, відмовлятися від своїх теорій	0,36	0,46	0,18
здатність відкидати неістотне та другорядне	0,30	0,46	0,24
здатність до самовдосконалення, саморозвитку, духовного зростання	0,37	0,39	0,24

Таблиця 4. Шкала діапазонів станів зовнішнього середовища

Діапазон зміни показника рівня приналежності *i*-тої інноваційної компетентності *j*-тому виду інноваційної праці L_{Ki}	Характеристика рівня приналежності *i*-тої інноваційної компетентності *j*-тому виду інноваційної праці
$0,00 \le L_{Ki} \le 0,36$	Високий
$0,36 \le L_{Ki} \le 0,64$	Середній
$0,64 \le L_{Ki} \le 1$	Базовий

Аналогічно формуються матриці для інноваційних компетентностей для креативно-управлінської та рутинної праці.

Аналіз комплексу матриць дозволяє надати такі пропозиції:

1) *для фахівців, що займаються креативно-винахідницькими видами інноваційними праці* (рис. 3), необхідним та найбільш суттєвим є високий рівень володіння компетентностями, що визначені експертами як найбільш важливі у факторі творчих інноваційних компетентностей, а саме: здатність до інноваційної та творчої праці, дослідницької діяльності, здатність до креативності, критичного й нешаблонного мислення, здатність до генерування нових ідей. В той же час, ці фахівці повинні в достатній мірі володіти такими компетентностями, як здатність застосовувати теорію вирішення винахідницьких завдань, здатність до відкриттів та винахідництва, мати здатність до розвинутої уяви, фантазії, спонтанної та адаптивної гнучкості.

2) *фахівці, що відносяться до видів креативно-управлінської праці***,** повинні володіти на високому рівні такими компетентностями, як вміння користуватися інформаційними технологіями (фактор творчих інноваційних компетентностей); здатність до сприйняття розумного ризику (фактор комерціалізації інновацій), вміння проводити стратегічний і маркетинговий аналіз та мати здатність ефективно працювати в групах (фактор управління впровадженням інновацій).

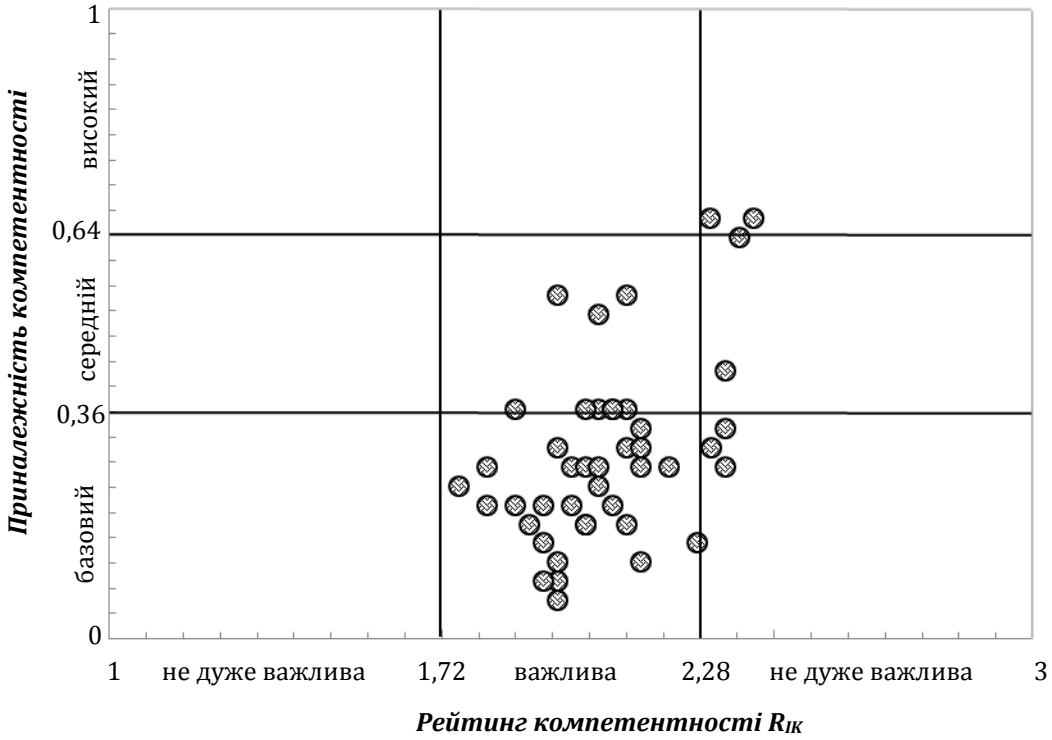

Рис. 3. Приклад матриці інноваційних компетентностей для креативно-винахідницької праці

Бачимо, що це відповідає основному профілю їх діяльності та в той же час, дозволяє їм поєднувати інноваційну працю з організаційними та іншими управлінськими функціями. Такі дуже важливі компетентностями, як здатність сприймати проблему комплексно та вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати, та швидко засвоювати інформацію та інші компетентності щодо сприйняття інформаційного простору є також досить суттєвими для фахівців, що відносяться до даного виду праці. Взагалі для фахівців даної групи притаманний середній рівень володіння майже всіма виділеними інноваційними компетентностями, що знову ж таки обумовлюється специфікою виду інноваційної праці, якої вони займаються;

3) *фахівці, які займаються рутинними видами інноваційної праці* мають володіти інноваційними компетентностями переважно на базовому рівні.. До найбільш суттєвих компетентностей, якими повинні володіти фахівці даної групи, віднесено знання правових основ інтелектуальної власності, володіння навичками формування контрактів (фактор впровадження інновацій) та здатність до важкої та наполегливої праці (фактор персональних якостей).

5. На основі наведених рекомендацій побудовано профілі фахівців, що займаються інноваційною працею. Профіль фахівця має бути важливою частиною системи управління персоналом підприємства, що займається інноваційною працею, його використання дозволить підвищити ефективність інноваційних процесів на підприємстві. Побудову профілів фахівців пропонується проводити в розрізі факторної структури інноваційних компетентностей, сформованої в межах другої складовою методології.

Було сформовано еталонні профілі компетентностей фахівців – носіїв інноваційної праці за її видами (рис. 4).

Слід зауважити, що:

1) еталонний профіль компетентностей фахівців, що відносяться до креативно-винахідницького виду інноваційної праці (рис. 4а), свідчить, що найбільш важливими та яскраво вираженими у працівників повинні бути представлені компетентності, які

відповідають фактору творчих інноваційних компетентностей, а саме його складових «Креативність» та «Винахідництво». Крім того, досить суттєву роль відіграють також компетентності, що характеризують наявність особистих здібностей та цінність інноваційної праці (фактор персональних якостей фахівця).

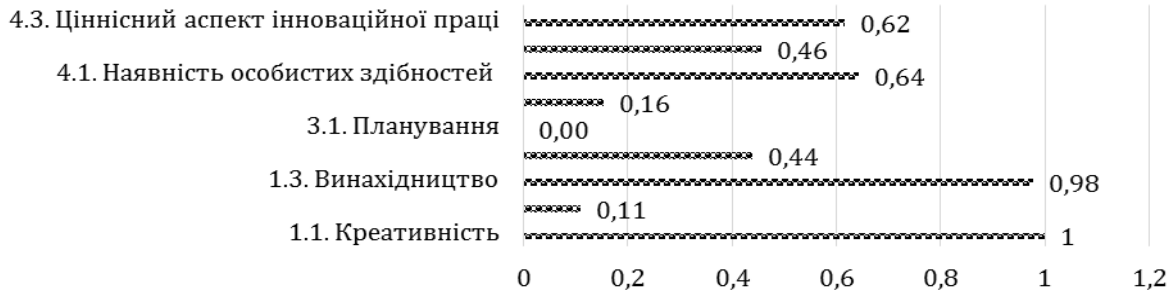

а) еталонний профіль компетентностей фахівців, що займаються креативно-винахідницькою працею

б) еталонний профіль компетентностей фахівців, що займаються креативно-управлінською працею

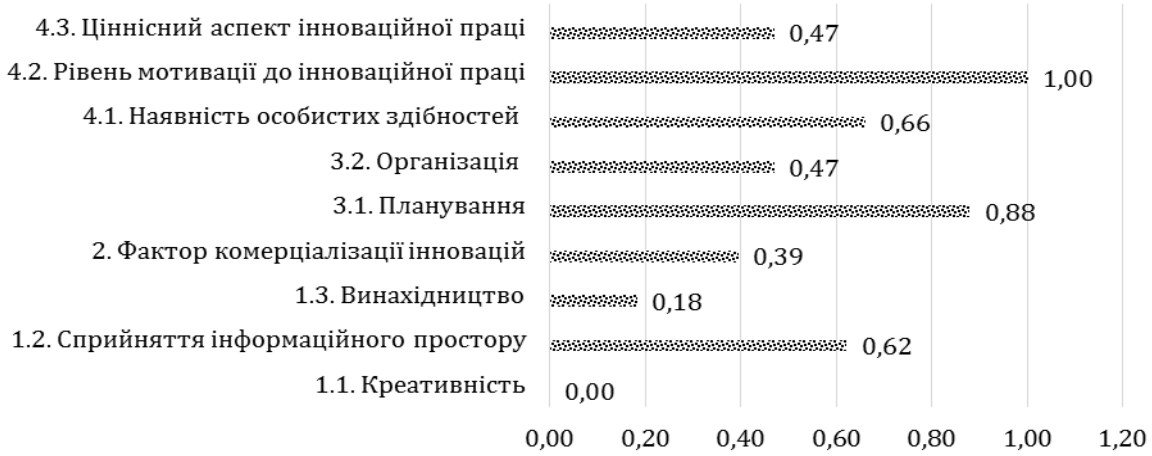

в) еталонний профіль компетентностей фахівців, що займаються рутинною працею

Рис.4. Еталонні профілі компетентностей фахівців інноваційної праці за її видами

2) еталонний профіль компетентностей фахівців, що займаються креативно-управлінською працею (рис. 4б) досить суттєво відрізняється від попереднього. Так,

найбільша потреба виникає у володінні фахівцями компетентностей щодо сприйняття інформаційного простору (фактор творчих інноваційних компетентностей, організації та планування (фактор управління впровадженням інновацій) та компетентностей фактору комерціалізації інновацій. В той же час компетентності щодо винахідництва, креативності, та наявності специфічних персональний якостей не є досить суттєвими для даного виду інноваційної праці;

3) що стосується еталонного профілю для фахівців, які виконують рутинну працю (рис. 4в), то бачимо, що для її виконання вони повинні мати високий рівень мотивації (фактор персональних якостей), також суттєва потреба виникає у компетентностях щодо планування інноваційної діяльності (фактор управління впровадженням інновацій) та сприйняття інформаційного простору (фактор творчих інноваційних компетентностей). Потреба у креативності прямує до нуля, а у здатності до винахідництва – є несуттєвою.

Порівняння профілю компетентностей фахівців, побудованого для конкретного промислового підприємства з еталонним профілем відповідно до певного виду інноваційної праці дозволяє виявити слабкі місця в системі управління інноваційним персоналом підприємства та визначити пріоритетні напрямки розвитку інноваційних компетентностей фахівців на ньому.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Обґрунтовано підхід щодо оцінювання інноваційних компетентностей управлінських фахівців підприємств й організацій, що базується на побудові нової, складноструктурованої системи інноваційних компетентностей, факторами якої виступають фактор творчих інноваційних компетентностей, фактор комерціалізації, фактор управління впровадженням інновацій та фактор персональних якостей управлінця, що з системних позицій дають змогу оцінити здібності, цінності, мотиви, знання, уміння та практичні навички управлінця за рахунок побудови унікального для певного підприємства профілю інноваційних компетентностей фахівця відповідної посади.

Список літератури

1. Чайка Г. Л. Компетенції в управлінні: навч. посіб. К.: Знання, 2015. 167 с.
2. Кулагін Ю. І., Статінова Н. П., Кущенко О. М. Формування і розвиток інтелектуально – творчого потенціалу студентів: монографія. К.: Київ. 12 ед. Торг.-екон. Ун-т, 2012. 212 с.
3. Моляко В. О. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості: монографія / авт.кол., наук. керівник В. О. Моляко. К.: Педагогічна думка, 2008. 208 с.
4. Харабуга С. В. Формування компетенцій інноваційно активного фахівця в системі професійної освіти.: Автореф. дис….к-та екон. наук: 08.00.07. Донецький національний ун-т. Донецьк, 2009. 20 с.
5. Шестер І В. Формування персоналу інноваційного підприємства: Автореф. дис….к-та екон.наук: 08.00.04. Східноукраїнський національний ун-т ім. В. Даля. м. Сєвєродонецьк, 2016. 20 с.
6. Сосницька Н. Л., Ачкан В. В. Компетентнісний підхід як методологічна основа підготовки майбутніх вчителів фізико-математичних дисциплін до інноваційної педагогічної діяльності. *Зб. Наук. Праць Кам'янець-Подільського державного університету (серія Педагогічна)*; Вип. 21. 2015. С. 146-148.
7. Проценко О., Юрочко С. Інноваційна компетентність педагога: зміст і структура. *Молодь і ринок*. 2015. № 5 (124). С. 51-55
8. Rasmussen Palle. Creative and innovative competence as a task for adult education Elm Magazine. 2012. Issue 4. URL: https://www.elmmagazine.eu/articles/creative-and-innovative-competence-as-a-task-for-adult-education/

9. Любушин Н. П. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 448 с.

References

1. Chajka, G. L. (2015). *Kompetenciyi v upravlinni.* [Competences in management]. Znannya. Kiev. Ukraine.
2. Kulagin, Yu. I., Statinova, N. P. and Kushhenko O. M. (2012). *Formuvannya i rozvy`tok intelektual`no – tvorchogo potencialu studentiv.* [Formation and development of intellectual and creative potential of students]. Torg.-ekon. Un-t. Kiev. Ukraine.
3. Molyako, V. O. (ed.) (2008). *Psy`xologichne doslidzhennya tvorchogo potencialu osoby`stosti: monografiya*. [Psychological research of creative potential of the person]. Pedagogichna dumka. Kiev. Ukraine.
4. Xarabuga, S. V. (2009). «Formation of competences of innovative active specialist in the system of professional education». Abstract of Ph.D. dissertation. 08.00.07. Donetsk National University. Donetsk. Ukraine.
5. Shester, I V. (2016). «Formation of personnel of innovative enterprise». 08.00.04. Sxidnoukrayins`ky`j nacional`ny`j un-t im. V. Dalya. m. Syevyerodonecz`k. Ukraine.
6. Sosny`cz`ka, N. L. and Achkan, V. V. (2015). «Competence approach as a methodological basis for the training of future teachers of physical and mathematical disciplines for innovative pedagogical activity». *Zb. Nauk. Pracz` Kam'yanecz`-Podil`s`kogo derzhavnogo universy`tetu (seriya Pedagogichna)*. vol. 21. pp. 146-148.
7. Procenko, O. and Yurochko, S. (2015). «Innovative competence of the teacher: content and structure». *Molod` i ry`nok*. no. 5 (124). pp. 51-55.
8. Rasmussen Palle. Creative and innovative competence as a task for adult education Elm Magazine. 2012. Issue 4, available at: : https://www.elmmagazine.eu/articles/creative-and-innovative-competence-as-a-task-for-adult-education/. 6. (Accessed 15 March 2018).
9. Ljubushin, N. P. (2005). Kompleksnyj jekonomicheskij analiz hozjajstvennoj dejatel'nosti. [Complex economic analysis of economic activity]. 2nd ed. JuNITI-DANA. Moscow. Russia.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.

УДК 331.101

Каріна Ромеовна НЕМАШКАЛО

кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та бізнесу,
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
E-mail: hneu.nemashkalo@gmail.com

ОЦІНКА МОТИВІВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ЗАСІБ ВИБОРУ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ

Немашкало, К. Р. Оцінка мотивів праці на підприємстві як засіб вибору мотиваційного механізму управління [Текст] / Каріна Ромеовна Немашкало // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 177–182. – ISSN 2415-8453.

Анотація.

Вступ. *Персонал є основною рушійною силою ресурсного забезпечення діяльності підприємства, тому вивчення потреб усіх категорій персоналу, виявлення мотивів праці персоналу, створення умов задоволеністю праці є актуальним.*

Мета *статті полягає в оцінки мотивів праці та визначення її впливу на вибір механізму управління персоналом.*

Результати. *В статті визначений процес формування мотивації праці, що виникає після підвищення зусиль при незадоволеності будь-якої потреби персоналу. Надана характеристика матеріальної, трудової та статутної мотивації праці. Надана оцінка мотивів персоналу підприємства ТОВ «Покровська садиба» за допомогою проведеного опитування працівників. За результатами опитування визначені задоволення тих або інших потреб персоналу підприємства, що мають вплив на процес мотивації праці працівників, а також виявлені мотиви, що позитивно впливають на продуктивну роботу на підприємстві. Використано метод кластерного аналізу в ППП Statistica та визначено три групи працівників, об'єднаних за мотивами праці на ТОВ «Покровська садиба».*

Висновки. *Виходячи з аналізу можна зробити висновок, що для домінуючої кількості працівників мотиваційними факторами є як матеріальні, так і духовні цінності – 55,6 %, тому і мотиваційний механізм управління для них повинен носити комплексний характер. Не звертають уваги на керівництво та відносини в колективі – 16,7 % працівників, для яких дієвими інструментами мотивації, а отже, і підвищенням продуктивності праці є матеріальні стимули. 27,7 % працівників не визначили вагомих мотиваційних факторів. За результатом кластерного аналізу надані рекомендації вибору мотиваційного механізму управління на підприємстві для визначених груп працівників.*

Ключові слова: *мотивація, мотив, мотиваційний механізм, мотивація праці, управління персоналом.*

Karina Romeovna NEMASHKALO

PhD in Economics, Associate Professor, Management and Business Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: hneu.nemashkalo@gmail.com

ASSESSMENT OF LABOR MOTIVES IN AT ENTERPRISE AS A WAY TO SELECT A MOTIVATIONAL MECHANISM OF MANAGEMENT

Abstract

Introduction. *The personnel is the main driving force behind the resource support of an enterprise. Therefore, the study of all categories of personnel needs, the identification of the personnel motives the creation of conditions for job satisfaction is relevant.*

© Каріна Ромеовна Немашкало, 2018

Purpose *of the article is to assess the motives of the labour and determine its impact on the choice of personnel management mechanism.*

Results. *To achieve the article goals the process of forming the labour motivation, which occurs after an efforts increasing at the dissatisfaction of any personnel any need, is defined. Characteristics of material, labour and status motivation are given. Within the framework of the research, the evaluation of the personnel motives of the enterprise LLC «Pokrovska sadyba» was carried out with the help of employees survey. According to the results of the survey, satisfaction of personnel needs of the enterprise is defined, which influence the process of employees motivation. The motives positively influencing the productive labour at the enterprise are identified. To process the survey results, the cluster analysis method was used in the Software Package STATISTICA and three groups of employees united by the labour motives at LLC «Pokrovska sadyba» were identified.*

Results. *Based on the analysis performed, it can be concluded that for the dominant number of employees (55,6%), motivational factors are both material and spiritual values, therefore the motivational mechanism of management for them should be complex. 16,7% of employees do not pay attention to the management and relationships in the team. For them, material incentives are effective motivational tools, which increase labour productivity. 27,7% of employees did not identify significant motivational factors. According to the results of cluster analysis, recommendations for choosing a motivational mechanism of management at an enterprise for certain groups of employees are made.*

Keywords*: motivation, motive, motivational mechanism, labour motivation, personnel management.*

JEL classification: J32; J33

Вступ

Ефективність діяльності підприємства залежіть від багатьох факторів, серед яких вагоме значення має успішна система управління персоналом. Необхідність в увазі до персоналу зумовлена впливом продуктивності його праці на результати діяльності підприємства. Тому існує потреба у постійному вивченні потреб усіх категорій персоналу, виявлення мотивів праці персоналу, створенні умов задоволеністю праці, застосування винагород в якості стимулів продуктивної праці, тобто в оцінці мотивації персоналу підприємства.

Проблемами мотивації праці займається багато науковців, серед яких: Т. І. Лепейко, А. М. Колот, В. М. Гриньова, О. М. Миронова. Те, що вивчення потреб людини є основним мотивом їх діяльності доводили у свої роботах К. Альдерфер [1], Ф. Герцберг [2] і Д. МакКлелланд [3]. У свою чергу, Г. Саймон [4] стверджував, що мотивація пов'язана з індивідуальним сприйняттям праці: як спосіб самореалізації особистості, чи рутинна діяльність, яка поступово знищує людину. Дослідження Р. Лайкерт [5] показали, що на мотивацію праці впливає суб'єктивне сприйняття людиною свого місця в організації, наявність лідерських, організаторських і комунікативних якостей тощо. М. Туган-Барановський [6] одним з перших у світі розробив чітку класифікацію потреб людини, виділивши п'ять груп: 1) фізіологічні; 2) статеві; 3) симптоматичні інстинкти та потреби; 4) альтруїстичні; 5) потреби практичного характеру. Визначення мотивів праці персоналу – певних факторів впливу на мотивацію праці, дозволить надати оцінку мотивації на підприємстві та враховувати їх вплив при створенні системи управління персоналом.

Мета та завдання статті

Полягає в оцінки мотивів праці персоналу на прикладі ТОВ «Покровська садиба» та визначення її впливу на вибір механізму управління персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Мотивація – це готовність працівника докласти значні зусилля для досягнення цілей організації та задовольнити за рахунок цього певні індивідуальні потреби [7]. Мотивація є динамічним процесом, який стимулює й підтримує на певному рівні поведінкову активність індивіда. Вона охоплює систему спонукальних чинників (потреби, мотиви, цілі, наміри тощо), здатних впливати на поведінку людини, сукупність причин психологічних чинників, що стимулюють поведінку та активність людини, з іншого боку, вона є процесом спонукання себе та інших до активності, досягнення цілей. Тому мотивацію слід розглядати як процес задоволення тих або інших потреб індивіда (рис. 1). Незадоволена потреба створює напругу, стимулюючу підвищення зусиль з боку конкретної особи. Ця інтенсивність зусиль виробляє поведінкову функцію пошуку конкретних цілей, які, при їх досягненні, задовольняють потреби і, у свою чергу, знижують напругу.

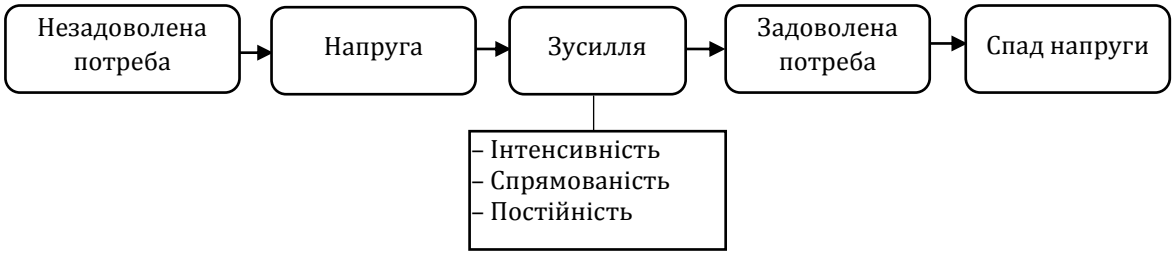

Рис. 1. Процес формування мотивації праці

Мотивацію правомірно поділяти на матеріальну, трудову і статусну [8, с. 306]. Матеріальні мотиви, безумовно, відіграють важливу роль у визначенні трудової поведінки працівників. Сучасна практика господарювання незаперечне свідчить, що роль нематеріальних мотивів і стимулів постійно зростає. На поведінку людей у процесі діяльності все більше впливає трудова мотивація, яка породжується самою роботою, тобто її змістом, умовами, організацією трудового процесу, режимом праці тощо. Статусна мотивація є внутрішньою рушійною силою поведінки, пов'язаної з прагненням людини зайняти вищу посаду, виконувати складнішу, відповідальнішу роботу, працювати у сфері діяльності (організації), яка вважається престижною, суспільно-значущою.

Проведені дослідження в американських компаніях показали, що більшість американських працівників, 55 % – не мають особливого ентузіазму по відношенню до своєї роботи [9]. Тому перед керівництвом все частіше постає задача зрозуміти і пояснити мотиви персоналу для отримання віддачі від праці.

Для отримання емпіричних даних доцільно здійснити аналіз на обраному підприємстві. Проведемо оцінку мотивів на прикладі ТОВ «Покровська садиба». З цією метою на підприємстві було проведено опитування усіх працівників, чисельність яких складає 18 осіб. При опитуванні було 10 запитань для визначення задоволення тих або інших основних потреб індивіда [2, 7, 8, 10], що мають вплив на процес мотивації праці працівників з варіантами відповідей: так – хвилює, ні – не хвилює. Результати опитування представлені в табл. 1.

Таким чином, основні питання, які хвилюють працівників підприємства найбільше, – це відсутність премій та погані відносини у колективі (рис. 2).

До мотивів, які за думкою працівників, здатні позитивно впливати на продуктивну роботу, представлені на рис. 3.

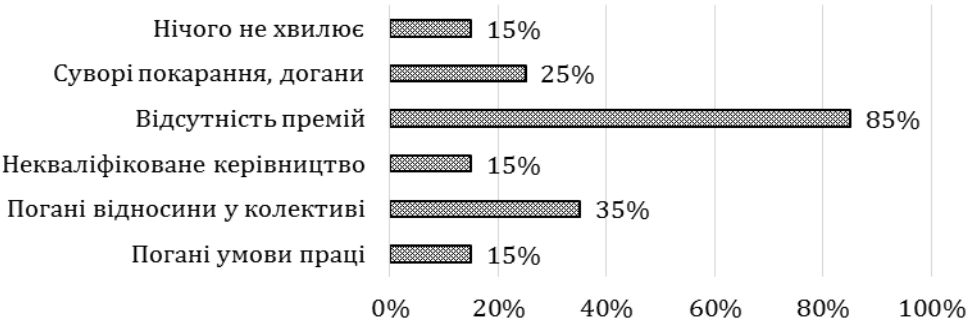

Рис. 2. Основні фактори що впливають на мотиви працівників підприємства ТОВ «Покровська садиба»

Таблиця 1. Анкета для працівників ТОВ «Покровська садиба»

Співробітник	Суворі покарання	Відсутність премій	Некваліфіковане керівництво	Погані відносини	Допомога від керівництва	Погані умови праці	Навчання та стажування	Соціальні заходи	Підвищення заробітної плати	Нічого не хвилює
1	так	так	ні	ні	так	так	так	так	так	ні
2	так	так	ні	так	так	так	так	так	так	ні
3	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	так
4	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	так
5	ні	так	ні	ні	так	ні	так	так	так	ні
6	ні	так	так	так	так	ні	так	так	так	ні
7	ні	так	так	ні	так	ні	так	так	так	ні
8	ні	так	ні	так	так	ні	ні	так	так	ні
9	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	так
10	ні	так	ні	ні	так	ні	так	так	так	ні
11	ні	так	ні	так	ні	ні	так	так	ні	ні
12	так	так	ні	так	ні	так	ні	так	так	ні
13	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	так
14	ні	так	ні	так	так	ні	так	так	так	ні
15	ні	так	ні	так	ні	ні	так	так	так	ні
16	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні	так
17	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні
18	так	так	так	ні	ні	так	ні	ні	так	ні

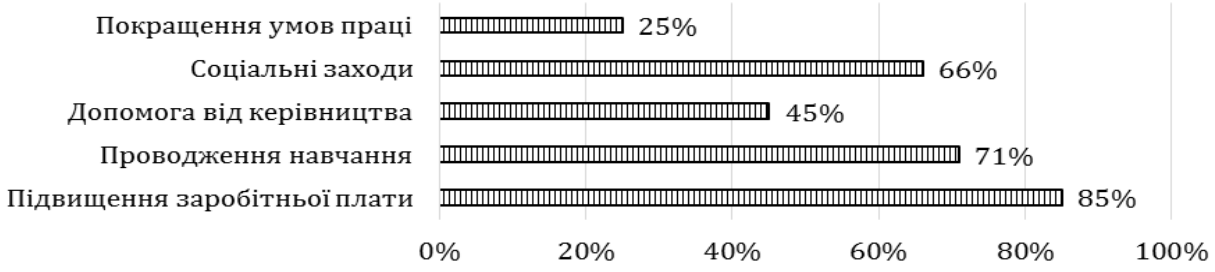

Рис. 3. Дії, які здатні позитивно впливати на роботу працівників підприємства ТОВ «Покровська садиба»

Так працівників може мотивувати підвищення заробітної плати (85 %), підвищення кваліфікації за рахунок навчання та стажування (71 %) та проведення соціальних заходів на підприємстві для підтримки командного духу колективу (66 %).

Для опрацювання результатів анкетування використаємо метод кластерного аналізу в ППП Statistica з метою визначення груп працівників, об'єднаних за мотивами праці на ТОВ «Покровська садиба».

Даними для кластеризації використано результати анкетування, які було перетворено в бінарну матрицю, в якій відповіді «так» відповідала оцінка «1», відповіді «ні» – «0». В результаті кластеризації виділено 3 групи працівників (рис. 4):

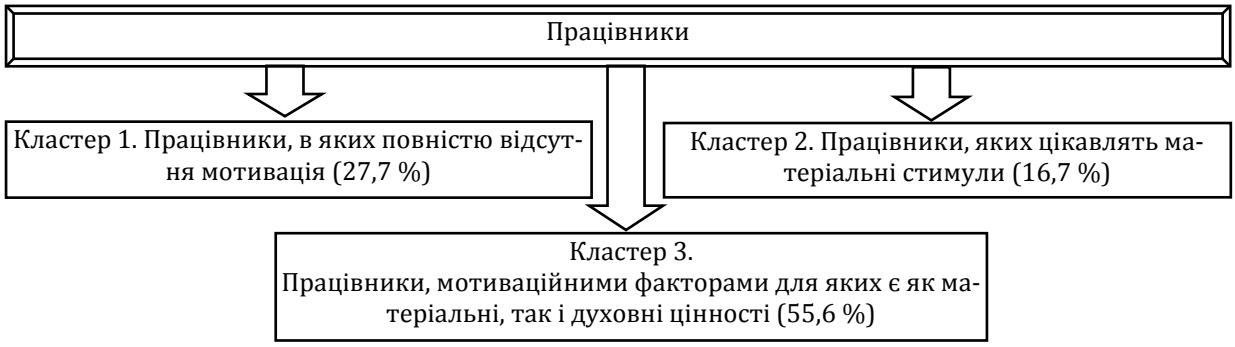

Рис. 4. Результати кластеризації працівників ТОВ «Покровська садиба», об'єднаних за мотиваційними критеріями

1) працівники, яких нічого не хвилює, в яких повністю відсутня мотивація. Це працівник № 3, 4, 9, 13, 16;

2) працівники, яких цікавить матеріальна, соціальна складові, кваліфікація керівництва й відносини в колективи. Це працівники № 2, 8, 15, 17, 6, 12, 14, 7, 11, 18;

3) працівники, яких не хвилює кваліфікація керівників та відносини в колективі – № 1, 5, 10. Це категорія працівників або повністю задоволених керівництвом, або тих, для яких єдине значення має матеріальне благополуччя.

Виходячи з проведеного аналізу можна зробити висновок, що для домінуючої кількості працівників мотиваційними факторами є як матеріальні, так і духовні цінності – 55,6 %, тому і мотиваційний механізм управління для них повинен носити комплексний характер. Не звертають уваги на керівництво та відносини в колективі – 16,7 % працівників. Для них дієвими інструментами мотивації, а отже, і підвищенням продуктивності праці є матеріальні стимули.

Ще 27,7 % працівників за результатами опитування нічого не хвилює. Це категорія людей, в яких відсутня мотивація. Це, з однієї сторони, можуть бути люди, які отримують внутрішнє задоволення від роботи, тому їх не цікавлять ніякі зовнішні чинники, з іншої – люди, які втратили будь-яку мотивацію на роботі і виходом з такої ситуації може бути переведення в інший структурний підрозділ – з новим керівником і новим колективом. Таким чином, визначення мотивів персоналу дає змогу обрати певний засіб управління персоналом для досягнення вищої продуктивності праці.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведена оцінка мотивів персоналу ТОВ «Покровська садиба» свідчить про те що персонал хвилює як матеріальна, так і нематеріальна складові мотивації. Тобто вибір механізму мотивації праці керівництвом повинен базуватися на пошуку стимулів спонукання працівників здійснювати професійну діяльність більш інтенсивно, продуктивно й ефективно, включати в свою сферу інтереси, потреби, бажання, зацікавленість працівника. Подальші дослідження будуть націлені на вивчення ефективності управління персоналом підприємства.

Список літератури

1. Alderfer C. P. Existance, Relatedness and Growth: Human Needs in Organizational Setti-Settings. New York : The Free Press, 1972. 200 p.
2. Герцберг Ф., Моснер Б., Снідерман Б. Блох Мотивация к работе. Москва : Вершина, 2007. 238 с.
3. МакКлеланд Д. Мотивация человека : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 672 с.
4. Simon H. A. A Behavioral Model of Rational Choice. *Quarterely Journal of Economics*. February 1955. Vol. 69. P. 99-118.
5. Likert R. The Human Organization. – New York : Mc Graw-Hill, 1967. 258 p.
6. Туган-Барановський М. Політична економія. К. : Наукова думка, 1994. 263 с.
7. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2000. 512 с.
8. Кредісов А. І., Панченко Є. Г. Менеджмент для керівників. К.: Знання, 1999. 556 с.
9. Офіційний сайт Менеджмент. Дайджест. – Що впливає на плинність персоналу: погляд зсередини. Менеджмент. Дайджест. URL: http://www.management.com.ua/news/?id=1592
10. Лепейко Т. І. Управління персоналом підприємства в умовах невизначеності (поведінковий підхід) [Текст] : монографія. Х. : ХНЕУ, 2010. 234 с.

References

1. Alderfer, C. P. (1972). *Existance, Relatedness and Growth: Human Needs in Organi-Organizational Settings*. The Free Press. New York. USA.
2. Gercberg, F., Mosner, B. and Sniderman B. Bloh (2007). *Motivacija k rabote*. [Motivation for work]. Vershina. Moscow. Russia.
3. MakKleland, D. (2007). *Motivacija cheloveka*. [Motivation of a person]. Piter. St. Peters-Petersburg. Russia.
4. Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *Quarterely Journal of Econo-Economics*. February. vol. 69. pp. 99-118.
5. Likert. R. (1967). *The Human Organization*. Mc Graw-Hill. New York. USA.
6. Tugan-Baranovs`ky`j, M. (994). *Polity`chna ekonomiya*. [Political economy]. Naukova dumka. Kiev. Ukraine.
7. Il'in, E. P. (2000). *Motivacija i motivy*. [Motivation and motives]. Piter. St. Petersburg. Russia.
8. Kredisov, A. I. and Panchenko Ye. G. (1999). *Menedzhment dlya kerivny`kiv*. [Management for managers]. Znannya, KOO. Kiev. Ukraine.
9. Official Website Management. Digest - What affects the fluidity of the staff: a view from the inside. Management. Digest, available at: http://www.management.com.ua/news/?id=1592.
10. Lepejko, T. I. (2010). *Upravlinnya personalom pidpry`yemstva v umovax nevy`znachenosti (povedinkovy`j pidxid).* [Management of the personnel of the enterprise in conditions of uncertainty. (behavioral approach)]. XNEU, Kharkiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2018 р.

УДК 338.224

Ганна Віталіївна СТРОКОВИЧ

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту, логістики та економіки,
Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця
E-mail: annastrokovych@gmail.com

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ

Строкович, Г. В. Методичний підхід до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами [Текст] / Ганна Віталіївна Строкович // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 183–188. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *В умовах високого рівня динамічності зовнішнього та внутрішнього середовищ, значної насиченості ринків, ускладненням логістичних зв'язків важливим представляється підвищення якості управління логістичними бізнес-процесами, які сприяють забезпеченню конкурентоспроможності як держави, так й підприємства.*

Метою *статті є формування методичного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами.*

Результати. *Для досягнення поставленої мети у статті запропоновано формування методичного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами, що ґрунтується на визначенні ретроспективних та прогнозних показників інтегральної оцінки якості управління логістичними бізнес-процесами в цілому та за відповідним групами. Обґрунтовано необхідність формування комплексу регресійних рівнянь визначення впливу кожної з груп показників на загальну зміну якості управління логістичними бізнес-процесами.*

Висновки. *Запропонований методичний підхід до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами є підґрунтям для прийняття адекватних управлінських рішень, дозволяє здійснити об'єктивну оцінку логістичних бізнес-процесів.*

Ключові слова: *методичний підхід, оцінювання, якість, управління, логістичні бізнес-процеси.*

Hanna Vital'evna STROKOVYCH

Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of management, logistics and Economics Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: annastrokovych@gmail.com

METHODICAL APPROACH TO ASSESSING THE MANAGEMENT QUALITY OF LOGISTICS BUSINESS PROCESSES

Abstract

Introduction. *In the conditions of high level of dynamism of external and internal environments, significant saturation of markets, complication of logistic connections, it is important to improve the quality of management of logistics business processes that contribute to the competitiveness of both the state and the enterprise.*

© Ганна Віталіївна Строкович, 2018

Purpose. *The article aims is to form a methodological approach to assessing the quality of management of logistics business processes.*
Results. *To achieve this goal, the article proposes the formation of a methodological approach to assessing the quality of management of logistics business processes, based on the definition of retrospective and predictive indicators of integrated assessment of the quality of management of logistics business processes in General and for the relevant groups. The necessity of formation of a set of regression equations to determine the impact of each group of indicators on the overall change in the quality of management of logistics business processes.*
Conclusions. *The proposed methodological approach to assessing the quality of management of logistics business processes is the basis for making adequate management decisions, allows for an objective assessment of logistics business processes.*

Keywords: *methodical approach, assessment, quality, management, logistics business processes.*

JEL classification: D22, M21, C02

Вступ

В умовах сучасних реалій, що характеризуються високим рівнем динамічності зовнішнього та внутрішнього середовищ доцільним представляється розробка методичного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами, який сприятиме покращенню їх здійснення та є підґрунтям підвищення конкурентоспроможності підприємства в цілому.

Проблеми управління логістичними бізнес-процесами досліджуються видатними закордонними і вітчизняними вченими, такими як: О. Ареф'єва [1], Й. Беккер, Х. Биннер, І. Гой, І. Бабій, Л. Малярець [2], Г. Матвієнко-Біляєва [2], С. Знахур [3], С. Мінухін [3], В. Пономаренко [3], Г. Руденко, О. Сумец, В. Таратухина, Н. Тюріна [4], К. Шеєнкова, О. Шкодіна та іншими. Питанням якості присвячено праці таких науковців як: О Аристов, Р. Біктіміров, Г. Ватсон, В. Версан, С. Джордж, Дж.-М. Джуран, Ю. Зорин, А. Ваймерских, К. Ісікава, Т. Конті, Е. Кондо, М. Кричевський, В. Лапидус, Е. Минько, А. Момот, О. Мороз, Ю. Крянев, М. Кузнецов, А. Овсянко, В. Огвоздин, П. Орлов, Х. Рамперсад, І. Сіменко, М. Солодка, А. Фейгенбаум та інші. Поряд з тим віддаючи належне існуючим науковим здобуткам видатних вчених стосовно якості та управління логістичними бізнес-процесами, слід зауважити, що доцільним представляється їх інтеграція та розробка відповідного методичного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами. Тому доцільним представляється проведення запропонованого дослідження.

Мета та завдання статті

Мета статті полягає у формуванні методичного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження

Важливу роль у формуванні методичного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами має вирішення проблеми визначення та побудови обґрунтованої системи показників здійснення їх оцінювання.

В процесі побудови системи показників оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами доцільно забезпечити реалізацію наступних принципів:

комплексність – полягає в тому, що оцінка в цілому повинна поєднувати виділені показники оцінювання за складовими, при цьому жодна з них не може бути виключена;

достатність – сукупність показників повинна відображати необхідну і достатню інформацію про рівень якості управління логістичними бізнес-процесами;

динамічність – передбачає необхідність як ретроспективного оцінювання, так і формування прогнозу управління логістичними бізнес-процесами в майбутньому періоді;

вимірність – при застосуванні показників різної природи повинна забезпечуватись можливість переходу від якісних оцінок до кількісних за допомогою математичних і статистичних методів [2].

Для оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами пропонується застосування кількісних та якісних показників, що обґрунтовується таким:

кількісні показники характеризують сутнісні особливості та властивості досліджуваних логістичних бізнес-процесів на основі використання об'єктивних даних;

якісні показники базуються на суб'єктивних визначеннях властивостей досліджуваних явищ. Вони застосовуються для оцінки якості управління логістичними бізнес-процесами, які кількісному вимірюванню не піддаються, та формуються у вигляді бальних або рангових оцінок. Незважаючи на певний рівень суб'єктивізму, їх застосування надає можливість застосування комплексного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами.

Аналіз наукових праць з управління логістичними бізнес-процесами свідчить, що відстеження якості змін здійснюється за допомогою певних груп критеріїв оптимальності [5]. До складу яких відноситься: результативність, вартість, якість, час, фрагментація бізнес-процесів.

Згідно клієнтоорієнтованому підходу результативність є мірою результату процесу; критерієм, що характеризує результат здійснення логістичного бізнес-процесу, який повинен бути корисним для його клієнта. В залежності від ідентифікованого результату доцільним представляється визначення й способу його вимірювання.

Також до показників результативності відносять й показники ефективності, які визначаються як співвідношення результатів процесу та витрат на його здійснення. Тому ефективність кожного логістичного бізнес-процесу необхідно періодично вимірювати й аналізувати, оскільки необхідно здійснювати їх постійну оптимізацію.

Наступним критерієм оптимізації є вартість логістичних бізнес-процесів, яка характеризує вартість процесів або величину спожитих ними витрат. Вартість бізнес-процесів може бути обчислена як прямим, так й непрямим способом; безпосередньо здійснює вплив на витрати та як наслідок на ціну продукції, що надалі впливає на потенціальну ємність цільового сегменту споживачів. Зниження вартості бізнес-процесів є підґрунтям зменшення операційних та фінансових ризиків, сприяє зростанню можливих переваг у конкурентній боротьбі.

В умовах постійно зростаючої конкуренції поступово зростає роль якості, яка визначатися за допомогою якісних та кількісних показників, що характеризують певний логістичний бізнес-процес. Поряд з тим, слід відмітити, що ці показники будуть специфічними для підприємств, які займаються різними видами діяльності.

В умовах високого рівня динамізму зовнішнього та внутрішнього середовища важливого значення набуває питання якості використання часових ресурсів. Ринкова економіка характеризується високим рівнем конкуренції й наявністю великої кількості вимогливих клієнтів. Тому найбільш конкурентоздатними являються ті підприємства, чиї бізнес-процеси яких мають найбільш короткі строки виконання. Якщо на підприємстві термін обробки замовлення й відвантаження продукції хоча б на 5 % менше, ніж у конкурентів, то конкурентна позиція даного господарського суб'єкту є дуже високою.

В умовах розповсюдження та постійного оновлення інформаційних технологій все більшого значення має процес фрагментації. Цей показник характеризує організаційну складність бізнес-процесу, зумовлену типом організаційної структури підприємства, кількістю різних структурних підрозділів, їх віддаленістю, кількістю співробітників підприємства та їх підпорядкованістю. Отже, показники фрагментарності забезпечують передбачення й усунення негативних тенденцій стосовно організаційно-інформаційного забезпечення.

Наступним кроком формування методичного підходу є оцінювання інтегральних показників якості управління логістичними бізнес-процесами (табл. 1).

Оцінювання груп показників результативності, вартості, часу, фрагментації логістичних бізнес-процесів слід здійснювати на основі проведення кількісної оцінки, а групи показників якості – на основі якісної оцінки, з застосуванням методів експертного опитування.

Для подальших розрахунків доцільним представляється здійснення перетворення якісних оцінок в кількісні, яке ґрунтується на побудові матриці попарних порівнянь показників для аналізу оцінок *i*-го експерту; перевірку правильності заповнення матриці попарного порівняння показників *i*-м експертом; формування вектора вагових коефіцієнтів показників за результатами оцінювання *i*-го експерта; визначення узагальнюючих значень вагових коефіцієнтів показників якості.

Таблиця 1. Методи визначення інтегральних показників якості управління логістичними бізнес-процесами

Інтегральний показник	Методи
Інтегральний показник якості управління логістичними бізнес-процесами в цілому	Метод згортання рангових оцінок на основі вагових коефіцієнтів
Інтегральний показник якості управління логістичними бізнес-процесами за групами показників результативності, вартості, часу, фрагментації	
Інтегральний показник якості управління логістичними бізнес-процесами за групою показників якості	Метод розрахунку таксономічного показника

Отже, за групою показників, що характеризують результативність, вартість, час, фрагментацію логістичних бізнес-процесів оцінку доцільно проводити на основі використання методу розрахунку таксономічного показника та згортання рангових оцінок на основі вагових коефіцієнтів; за групою показників, що характеризують якість логістичних бізнес-процесів доцільно застосовувати метод згортання рангових оцінок на основі вагових коефіцієнтів. Інтегральний показник якості управління логістичними бізнес-процесами визначається на основі розрахунку таксономічного показника.

Далі формування методичного підходу ґрунтується на побудові комплексу регресійних багатофакторних моделей виявлення зміни інтегральної оцінки якості управління логістичними бізнес-процесами від груп її показників.

Для оцінки параметрів моделей доцільно використовувати метод найменших квадратів, реалізацію якого доцільно здійснювати у ППП Statistica 10.0 у модулі Multiple Regression. Обов'язковою вимогою є перевірка отриманих регресійних моделей на адекватність, тому що коефіцієнт множинної кореляції R для побудованих моделей повинен становити не менше 0,9 та всі параметри моделей повинні бути перевірені за рівнем значущості, наприклад за критерієм Стьюденту.

Виходячи з того, що інтегральні показники вимірюються в різних шкалах, для оцінки їх впливу на якість управління логістичними бізнес-процесами доцільно розраховувати коефіцієнти еластичності за формулою:

(1)

$$Э_j = a_j \frac{\bar{x}_j}{\bar{y}} \quad (1)$$

де a_j – параметр моделі;

$\bar{x}_j$ – середнє значення екзогенного фактору;

$\bar{y}$ – середнє значення ендогенного фактору.

Подальшим кроком формування методичного підходу є розробка комплексу прогнозних моделей для кожної з груп показників.

Якщо довжина вихідних рядів інтегральних показників у дослідженні обмежена декількома роками, то доцільним представляється використання простих методів прогнозування для побудови прогностичних моделей. Тому пропонується використовувати метод прогнозування на підставі темпів росту [1, 2, 3, 4, 6].

Певним обмеженням запропонованого методу є його недостатня гнучкість до стохастичних змін зовнішнього середовища. Тому пропонується введення поправочного коефіцієнту, що характеризує рівень індексу ефективності логістики в Україні [7] при розрахунку прогнозу інтегрального показника якості управління логістичними бізнес-процесами.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, відповідно до розробленого методичного підходу до оцінювання якості управління логістичними бізнес-процесами запропоновано визначення ретроспективних та прогнозних показників інтегральної оцінки якості управління логістичними бізнес-процесами в цілому та за відповідним групами. На основі цього запропоновано формування комплексу регресійних рівнянь визначення впливу кожної з груп показників на загальну зміну якості управління логістичними бізнес-процесами, що є основою для прийняття адекватних управлінських рішень.

Список літератури

1. Ареф'єва О. В., Луцька Т. В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність [Текст] : [монографія]. Європейський ун-т. К. : Вид. Європейського ун-ту, 2009. 96 с.
2. Малярець Л. М., Матвієнко-Біляєва Г. Л. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства. Монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. 227 с.
3. Пономаренко В. С., Мінухін С. В., Знахур С. В. Теорія та практика моделювання бізнеспроцесів: монографія. Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 244 с.
4. Тюріна Н. М., Гой І. В., Шкодіна О. С. Формування та реалізація процесів логістизації машинобудівних підприємств. Хмельницький : ХНУ, 2014. 257 с.
5. Ковалев С. М. Оптимизация бизнес-процессов. – URL : http://www.betec.ru/index.php?id=06&sid=55
6. Мельниченко С. В., Шеєнкова К. А. Управління бізнес-процесами в туризмі [Текст] : монографія. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : КНТЕУ, 2015. 263 с.
7. Logistics Performance Index (LPI) Report: The Gap Persists / World bank. URL : https://lpi.worldbank.org/international

References

1. Aref'yeva O. V., Lucz`ka T. V. (2009). *Biznes-procesy` pidpry`yemstv sfery` poslug: faktory`, formuvannya, konkurentnospromozhnist`*. [Business processes of service sector

enterprises: factors, formation, competitiveness]. Vy`d. Yevropejs`kogo un-tu. Kiev. Ukraine.
2. Malyarecz`, L. M. and Matviyenko-Bilyayeva, G. L. (2010) *Formalizaciya zadach kontrolingu logisty`chnoyi diyal`nosti pidpry`yemstva.* [Formalization of the tasks of controlling the logistics activities of the enterprise]. Vy`d. XNEU. Kharkiv. Ukraine.
3. Ponomarenko, V. S., Minuxin, S. V. and Znaxur S. V. (2013). *Teoriya ta prakty`ka modelyuvannya biznesprocesiv.* [Theory and practice of business process modeling]. Vy`d. XNEU. Kharkiv. Ukraine.
4. Tyurina, N. M., Goj, I. V. and Shkodina O. S. (2014). *Formuvannya ta realizaciya procesiv logisty`zaciyi mashy`nobudivny`x pidpry`yemstv*. [Formation and implementation of logistics processes of machine-building enterprises]. XNU. Hmel'nic'kij. Ukraine.
5. Kovalev, S. M. Optimization of business processes, available at: : http://www.betec.ru/ index. php? id = 06 & sid = 55 (Accessed 20 March 2018).
6. Mel`ny`chenko, S. V. and Sheyenkova K. A. (2015). *Upravlinnya biznes-procesamy` v tury`zmi.* [Business process management in tourism]. Ky`yiv. nacz. torg.-ekon. un-t. KNTEU. Kiev. Ukraine
7. Logistics Performance Index (LPI) Report: The Gap Persists / World bank, available at: https://lpi.worldbank.org/international

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.

УДК 338.658

Павло Миколайович Матвєєв

кандидат економічних наук, директор ТОВ "Земінформ"

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Матвєєв, П. М. Теоретичні засади визначення ресурсного потенціалу аграрних підприємств [Текст] / Павло Миколайович Матвєєв // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 189–195. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Для забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств необхідно створювати конкурентні переваги, базою для яких виступає відповідний ресурсний потенціал. Враховуючи велику кількість досліджень щодо визначення природи та структури потенціалу як економічної категорії, одностайність в його розумінні відсутня, що обумовлює потребу в подальшому уточненні змісту досліджуваної категорії для розробки сучасних напрямів його використання в інтересах господарської діяльності аграрних підприємств.*

Мета *дослідження полягає в розробці та доведенні теоретичних засад ресурсного потенціалу аграрного підприємства для визначення структури його механізму.*

Результати. *Узагальнено існуючі підходи до розуміння сутності дефініції «ресурсний потенціал». Визначено можливий розгляд ресурсного потенціалу за рядом критеріями. Критерії можливо описувати кількісними та якісними показниками, які в сукупності ілюструють економічну та соціальну ефективність діяльності підприємства. Показники можуть бути загальними – для всіх підприємств та специфічними, що враховують особливості підприємств аграрного сектору. Доведено, що до ресурсного потенціалу входить трудовий потенціал, на який впливають такі чинники як вік, рівень освіти, кваліфікації та професіоналізму.*

Висновки. *Представлене авторське бачення поняття «ресурсний потенціал», приділено увагу його відтворенню. З'ясовано, що поряд з природними ресурсами (землею) істотне місце займає ресурс «праця». Забезпечення відтворення ресурсного потенціалу доцільно проілюструвати відповідним механізмом.*

Ключові слова: *потенціал, ресурсний потенціал, праця, трудовий потенціал, аграрний сектор.*

Pavlo Mykolaiovych Matvieiev

PhD in Economics, director of LLC «Zeminform»

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR DETERMINING THE RESOURCE POTENTIAL OF AGRARIAN ENTERPRISES

Abstract

Introduction. *In order to ensure the sustainable development of agrarian enterprises, it is necessary to create competitive advantages, the basis for which is the relevant resource potential. Taking into account a large number of studies on the definition of the nature and structure of potential as an economic category, there is no unanimity in its understanding, which necessitates further refinement of the category content under study in order to develop modern directions of its use in the interests of agrarian enterprises economic activity.*

© Павло Миколайович Матвєєв, 2018

Purpose *of the research is to develop and prove the resource potential theoretical foundations of the agrarian enterprise to determine the structure of its mechanism.*
Results. *The existing approaches to understanding the essence of the definition of "resource potential" are generalized. A possible consideration of resource potential has been determined by a number of criteria. Criteria may be described by quantitative and qualitative indicators that collectively illustrate the economic and social efficiency of the enterprise. Indicators can be general - for all enterprises and specific, taking into account peculiarities of enterprises of the agrarian sector. It is proved that the resource potential includes the labor potential influenced by such factors as age, level of education, qualification and professionalism.*
Conclusions. *It's presented author's vision of the concept of "resource potential", paid attention to its reproduction. It is found that along with natural resources (land), the resource "labor" occupies a significant place. Ensuring the reproduction of the resource potential should be illustrated by the appropriate mechanism.*

Keywords: *potential, resource potential, labor, labor potential, agrarian sector.*

JEL classification: Q12

Вступ

Сучасні умови господарювання в аграрній сфері характеризуються впливом інтеграційно-глобалізаційних чинників поряд із ендогенними та екзогенними складовими. Вітчизняний аграрний сектор стикається з проблемами європейської сертифікації, вимогами стандартизації, новими умовами здійснення діяльності в конкурентному середовищі. Вихід аграрних підприємств на світові ринки та підвищення їх конкурентоспроможності можливо за умови впровадження сучасних управлінських інструментів, дієвих засобів ефективного менеджменту, але все це можливе при наявності підстав для відтворення економічного потенціалу аграрного підприємства, що є важливим, але складним завданням сучасної теорії та практики.

Незважаючи на значну увагу з боку науковців, які досліджують проблеми формування ресурсного потенціалу організації та його ефективного використання, серед яких: Амосов О. Ю. [1], Андрійчук В. Г. [2], Борисова В. А. [3, 4, 5], Згурська О. М. [6], Лукінов І. І., Месель-Веселяк В. Я. [7], Пасхавер Б. Й., Саблук П. Т. [7] та інші, залишаються недостатньо повно вивченими механізми економічного відтворення ресурсного потенціалу аграрних підприємств, що відкриває простір для подальших досліджень.

Мета та завдання статті

Метою роботи є обґрунтування теоретичних засад ресурсного потенціалу аграрного підприємства та представити структуру відповідного механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для розкриття сутності дослідницьких завдань необхідно здійснити понятійно-категоріальний аналіз ресурсного потенціалу аграрного підприємства, дослідити теорії економічного відтворення та сформувати механізм економічного відтворення ресурсного потенціалу аграрного підприємства.

Агропромисловий комплекс належить до галузей із високим рівнем ресурсоємності, де використовується велика кількість трудових, матеріально-технічних, природних ресурсів. Їх кількісний та якісний склад, співвідношення між трудовими, матеріально-технічними і природними ресурсами з одного боку, та рівень як сумарної, так і пересурсної віддачі, з другого, визначають величину ресурсного виробничого потенці-

алу в конкретних природноекономічних умовах функціонування даного АПК, його окремих галузей, сфер, підприємств [3].

Ресурсний потенціал в агропромисловому секторі прийнято розглядати в контексті традиційного розуміння ресурсів, таких як природні (земля), трудові (праця), фінансові (капітал). При чому трудові ресурси досліджуються через призму людського, інтелектуального та соціального капіталу, який здійснює низку впливів на збільшення доданої вартості в процесі функціонування підприємств та на процес економічного відтворення. Зокрема, науковці, які вивчали і вивчають вищезазначену проблему, визначають відтворення факторів виробництва як сукупність заходів щодо поновлення особистих (трудові ресурси) і речових (земельні, матеріальні, нематеріальні ресурси тощо) елементів процесу виробництва з метою їх ефективного використання [4, с. 238]. Дослідники вважають, що раціональне управління в цій (агропромисловій) галузі вимагає знань і вмілого використання не лише економічних законів, а й законів природи. Тісний взаємозв'язок економічних процесів з природними зумовлює значний вплив останніх на результати господарської діяльності, що впливає на темпи відтворення [5].

Щодо етимології поняття «ресурсний потенціал», то воно є складним та розглядається у більшості випадків через призму окремих понять: «ресурси» та «потенціал». Згідно з економічним словником ресурс – це запас, накопичення, можливості. У ширшому розумінні ресурс – це все, що без особливих витрат може бути використане на благо системи, для її вдосконалення [8, с. 614].

Якщо потенціал – це можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані, то під економічним потенціалом розуміють сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів конкретної країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу [8].

Трактування поняття «ресурсний потенціал підприємства» охоплює широке коло питань, починаючи від вузького його розуміння як обсягу виробництва за господарський рік, до загальних категорій, наприклад – соціально-економічна система [10, с. 6]. В табл. 1 представлені визначення поняття «ресурсний потенціал», якому властиві такі ознаки як: сукупність, ресурси, використання, результати.

Аналіз понять, представлених в табл. 1, дає можливість дійти до висновку, що ресурсний потенціал можна розглядати через сукупність наявних на підприємстві ресурсів (фінансових, матеріальних, нематеріальних, трудових і ін.), а також здатність працівників щодо їх ефективного використання для досягнення мети підприємства, а також поточних та стратегічних планів.

Поділяючи точку зору Згурської О. М. [6], що ресурсний потенціал розглядається як багаторівнева структура, що характеризується сукупністю ресурсів різного роду, доступних для використання визначеного виду, кожен елемент якої є складним цілим, системою взаємозалежних і взаємодіючих між собою частин, що мають відносну самостійність і багатофункціональність (рис. 2).

З рис. 2 бачимо, що дослідниця зосереджує увагу на землі, як основі ресурсного потенціалу аграрного підприємства, адже така її ознака як родючість поряд із кліматичними умовами сприяють прибутковості аграрної галузі. Але ми вважаємо, що даний ресурс знаходиться під впливом у більшому ступені екзогенних факторів. Для економічної науки важливим є дослідження процесів у сфері фінансів (матеріальний ресурс) та праці (трудовий ресурс). У загальному вигляді розуміння ресурсного потенціалу пропонується здійснювати за складовими структури, до яких відносять: матеріальні, нематеріальні, фінансові, трудові, інноваційні, інформаційні, управлінські та інші ресурси.

Таблиця 1. Сутність дефініції «ресурсний потенціал»

Автори	Визначення поняття «ресурсний потенціал»
Миско К. М. [9, с. 19]	Сукупна величина реалізованих та нереалізованих потенційних можливостей щодо використання наявних ресурсів у процесі задоволення суспільних потреб, виражених у ресурсній формі
Клоцвог Ф. Н., Кушнікова І. А. [10, с. 23]	Сукупність ресурсів (природних, економічних), що беруть участь у досягненні кінцевих народногосподарських результатів
Бабашкіна А. М., Комаров М. А. [11]	Взаємопов'язана сукупність матеріальних, енергетичних і інформаційних засобів, а також безпосередньо працівників, які використовують (можуть використовувати) їх у процесі виробництва матеріальних благ та послуг
Свободін В. А. [12, с. 27]	Сукупність наявних у розпорядженні окремого підприємства ресурсів: земельних, трудових, матеріальних
Окорокова Л. Г [13]	Сукупність наявних ресурсів підприємства, спроможних забезпечити отримання максимально можливого економічного ефекту в обумовлений період часу
Фонотов А. Г. [14, с. 25]	Обсяг ресурсів, що відповідає народногосподарським потребам та з урахуванням можливостей їх розширеного відтворення у довгостроковій перспективі, пов'язуючи його, перш за все, з характеристикою джерел ресурсів
Стексова С. Ю. [15, с. 83]	Сукупність наявних ресурсів окремого господарюючого суб'єкта, що характеризують потенційні можливості системи щодо здійснення цілеспрямованої діяльності з урахуванням впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ

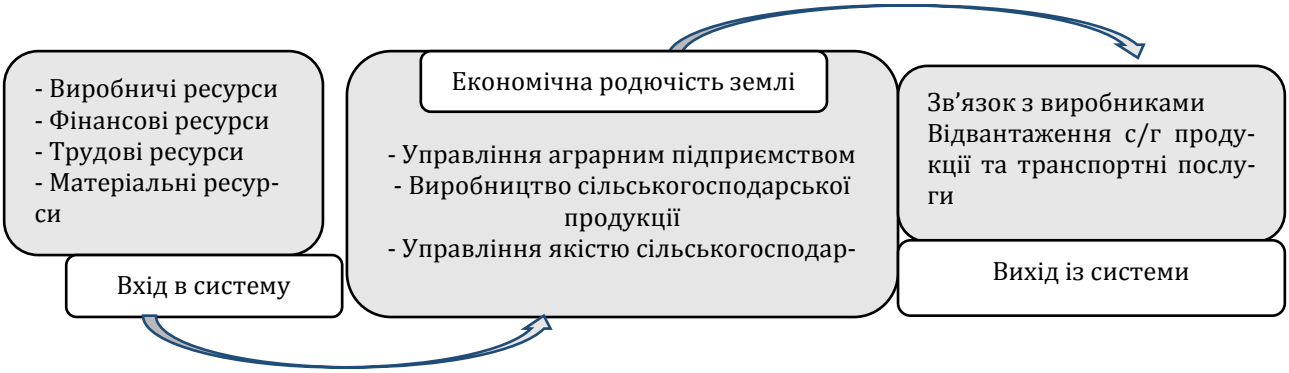

Рис. 2. Структурно-функціональна модель аграрного підприємства [6]

Таким чином, багатоаспектність визначення поняття ресурс зумовлює необхідність використання комплексного підходу при дослідженні поняття ресурсного потенціалу підприємства.

Узагальнюючи існуючі точки зору дослідників щодо визначення ресурсного потенціалу, представимо власне бачення поняття, що розглядається. Представлені в табл. 1 дефініції поняття «ресурсний потенціал» та їх ознаки разом із точкою зору Згурської О. М. дають підстави для представлення ресурсного потенціалу аграрного підприємства як сукупності наявних економічних факторів, засобів та чинників, що характеризують потенційні можливості підприємства та які використовуються для забезпечення ефективного розширеного відтворення на агропромислових підприємствах.

Оскільки нами зроблено наголос на забезпеченні ефективного розширеного відтворення, слід визначити критерії ресурсного потенціалу підприємства. Можливий його розгляд за такими критеріями як:

оцінка реальних можливостей підприємства у конкретній сфері діяльності (в тому числі і нереалізованих можливостей);

наявний обсяг ресурсів для використання у процесі виробництва, в тому числі залучених;

здатність персоналу щодо використання наявних ресурсів та вміння раціонально їх використовувати;

чинна організаційно-правова форма господарювання та організаційна структура підприємства [16, с. 84-87].

Критерії можливо описувати кількісними та якісними показниками, які в сукупності ілюструють економічну та соціальну ефективність діяльності підприємства. Показники можуть бути загальними – для всіх підприємств та специфічними, що враховують особливості підприємств аграрного сектору.

Щодо ефективного розширеного відтворення, то економічна наука оперує такими теоріями як: теорії відтворення (поліпшення) первинної, або основної складової ресурсного потенціалу (праця та земля); теорії відтворення (поліпшення) вторинної складової (капітал, що відображає результат впливу праці на природні ресурси та підприємництво) [17].

Серед відомих дослідників-класиків, що пропонували теорії відтворення та їх модифікації, варто виділити: Ф. Енгельс, К. Маркс, А. Маршалл, У. Петі, Д. Рікардо, А. Сміт тощо. Майже всі вони віддавали перевагу виробничим факторам, завдяки яким створюються підстави для ефективності діяльності підприємства. Поділяючи домінанту фактору «земля» для аграрних підприємств, з'ясуємо вагоме місце ресурсу «праця» разом із капіталом.

Ресурс «праця» охоплює всіх, хто зайнятий в аграрному секторі. Щодо ресурсного потенціалу, то до його складу входить трудовий потенціал, на який впливають такі чинники як вік, рівень освіти, кваліфікації та професіоналізму. Все це можливо пов'язати із наявним людським, інтелектуальним та соціальним капіталом. Таким чином, розгляд ресурсного потенціалу неможливо здійснити без трудового ресурсу, що відповідає змісту першої групи теорій відтворення, а з урахуванням наявності людського, інтелектуального та соціального капіталу можливо зробити висновок, що праця відіграє головну роль і при поліпшенні вторинної складової.

Оскільки відтворення ресурсного потенціалу на агропромислових підприємствах є найголовнішим завданням сучасної теорії і практики, зауважимо, що доцільно сформувати механізм, який об'єднає всі наявні ресурси, зацікавлені сторони, інструментарій та результати в межах сформульованої мети. Дія механізму має забезпечуватися економічними, організаційними, соціальними чинниками, а складові мають ілюструвати зв'язок між учасниками процесу функціонування аграрного сектору.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, в статті представлене авторське бачення поняття «ресурсний потенціал», приділено увагу його відтворенню. З'ясовано, що поряд з природними ресурсами (землею) істотне місце займає ресурс «праця», який слід розглядати через призму людського, інтелектуального і соціального капіталу. Забезпечення відтворення ресурсного потенціалу доцільно проілюструвати відповідним механізмом, кінцева мета якого полягає у забезпеченні відтворення ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Графічне представлення механізму та його опис знайде відображення у подальших авторських дослідженнях.

Список літератури

1. Амосов О. Ю. Оцінка потенціалу конкурентоспроможності як основного аспекту розвитку підприємства. *Економіка та управління підприємством*. 2011.№3. С. 79–84.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз [монографія]. К.: КНЕУ, 2005. 292 с.

3. Борисова В. А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти. Суми: Видавництво «Довкілля», 2003. 372 с.
4. Борисова В. А. Напрями економічного відтворення ресурсного потенціалу АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит".* Вип. №1 (30), 2011 : науково-методичний журнал / Сумський національний аграрний університет. Суми : СНАУ 2011. С. 236-245.
5. Борисова В. А. Організаційно-економічний механізм стимулювання відтворення природного ресурсного потенціалу АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит.* 2003. №1. С. 165-171.
6. Згурська О. М. Особливості формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах інформаційного суспільства. *Економіка і суспільство*. Електронне наукове фахове видання. Вип. 7, 2016. С. 329-334. URL: www.economyandsociety.in.ua
7. Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [та ін.] за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. 1008 с.
8. Економічна енциклопедія : у 3-х т. К. : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1 / ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. 2000. 864 с.
9. Миско К. М. Ресурсный потенциал региона (теоретические и методологические аспекты исследования). М.: Наука, 1991. 94 с.
10. Клоцвог Ф. Н., Кушникова И. А. Макроэкономическая оценка ресурсного потенциала российских регионов. *Проблемы прогнозирования*. 1998. №2. С. 23 – 24.
11. Бабашкина А. М., Комаров М. А., Фигурнова Н. П., Красникова Е. В. Ресурсный потенциал экономического роста. М.: Путь России: Экон. лит., 2002. 567с.
12. Свободин В. А. Вопросы определения и эффективности производственного потенциала. *АП : экономика, управление*. 1991. № 3. С. 2730.
13. Окорокова Л. Г. Ресурсный потенциал предприятий. СПб.: С ПбГТУ, 2001. 293 с.
14. Фонотов А. Г. Ресурсний потенціал: планування і управління. М.: Економіка, 1985. 138 с.
15. Стексова С. Ю. Методология определения ресурсного потенциала строительного предприятия. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2007. № 4. С. 83–86.
16. Лапін Е. В. Економічний потенціал підприємства. Суми: Университетская книга, 2002. 309 с
17. Гринчук Ю. С. Формування організаційно-економічного механізму відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Том 21. № 2. С. 245-250.

References

1. Amosov, O. Yu. (2011). «Estimation of competitiveness potential as the main aspect of enterprise development». *Ekonomika ta upravlinnya pidpry`yemstvom*. no. 3. pp. 79–84.
2. Andrijchuk, V. G. (2005). *Efekty`vnist` diyal`nosti agrarny`x pidpry`yemstv: teoriya, metody`ka, analiz.* [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, analysis]. KNEU. Kiev. Ukraine.
3. Bory`sova, V. A. (2003). *Vidtvorennya pry`rodnogo resursnogo potencialu APK: ekonomichni aspekty`*. [Restoration of the natural resource potential of the agroindustrial complex: economic aspects]. Vy`davny`cztvo «Dovkillya». Sumy. Ukraine.
4. Bory`sova, V. A. (2001). «Directions of economic reproduction of resource potential of agrarian and industrial complex». *Visny`k Sums`kogo nacional`nogo agrarnogo univer-*

*sy`tetu. Seriya "Finansy` i kredy`t".* vol. 1 (30), naukovo-metody`chny`j zhurnal / Sums`ky`j nacional`ny`j agrarny`j universy`tet. SNAU. Sumy. Ukraine..
5. Bory`sova, V. A. (2003). «Organizational-economic mechanism of stimulation of reproduction of natural resource potential of agrarian and industrial complex». *Visny`k Sums`kogo nacional`nogo agrarnogo universy`tetu. Seriya: finansy` i kredy`t.* no. 1. pp. 165-171.
6. Zgurs`ka, O. M. (2016). Osobly`vosti formuvannya resursnogo potencialu agrarny`x pidpry`yemstv v umovax informacijnogo suspil`stva. [Peculiarities of formation of resource potential of agrarian enterprises in the conditions of information society]. Ekonomika i suspil`stvo. Elektronne naukove faxove vy`dannya. [Economics and Society. Electronic scientific professional edition]. vol. 7. pp. 329-334, available at: www.economyandsociety.in.ua (Accessed 20 March 2018).
7. Pry`syazhnyuk, M. V., Zubecz`, M. V. and Sabluk, P. T. (2011). *Agrarny`j sektor ekonomiky` Ukrayiny` (stan i perspekty`vy` rozvy`tku)*. [Agrarian sector of Ukrainian economy (state and prospects of development)] / Pry`syazhnyuk M. V., Zubecz` M. V., Sabluk P. T., Mesel`-Veselyak V. Ya., Fedorov M. M. (ed.). NNCz «IAE», Kiev. Ukraine.
8. Economic Encyclopedia: in 3 vol. (2000). Vy`davny`chy`j centr «Akademiya». Kiev. Ukraine.vol. T. 1 / Mocherny`j, S. V. (ed.). Kiev. Ukraine.
9. Misko, K. M. (1991). *Resursnyj potencial regiona (teoreticheskie i metodologicheskie aspekty issledovanija)*. [Resource potential of the region (theoretical and methodological aspects of the research)]. Nauka. Moscow. Russia.
10. Klocvog, F. N. and Kushnikova, I. A. (1998). «Macroeconomic assessment of resource potential of Russian regions». *Problemy prognozirovanija*. no. 2. pp. 23 – 24.
11. Babashkina, A. M., Komarov, M. A., Figurnova, N. P. and Krasnikova, E. V. (2002). *Resursnyj potencial jekonomicheskogo rosta*. [Resource potential of economic growth]. Put' Rossii: Jekon. lit. Moscow. Russia.
12. Svobodin, V. A. (1991). «Problems of determination and efficiency of production potential». *AP : jekonomika, upravlenie*. no. 3. pp. 27-30.
13. Okorokova, L. G. (2001). *Resursnyj potencial predprijatij*. [Resource potential of enterprises]. S PbGTU. St. Petersburg. Russia.
14. Fonotov, A. G. (1985). *Resursny`j potencial: planuvannya i upravlinnya.* [Resource Potential: Planning and Management]. Ekonomika. Moscow. Russia.
15. Steksova, S. Ju. (2007). «Methodology for determining the resource potential of a construction enterprise». *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*. no. 4. pp. 83–86.
16. Lapin, E. V. (2002). *Ekonomichny`j potencial pidpry`yemstva*. [The economic potential of the enterprise]. Uny`versy`tetskaya kny`ga. ». Sumy. Ukraine.
17. Gry`nchuk, Yu. S. (2015). Formuvannya organizacijno-ekonomichnogo mexanizmu vidtvorennya vy`robny`cho-resursnogo potencialu agrarny`x pidpry`yemstv. [Formation of organizational and economic mechanism of reproduction of production and resource potential of agrarian enterprises]. Ekonomichny`j analiz : zb. nauk. pracz` / Ternopil`s`ky`j nacional`ny`j ekonomichny`j universy`tet. [Economic analysis: Sb. sciences works / Ternopil National Economic University]. Derij, V. A. (ed.) Vy`davny`cho-poligrafichny`j centr Ternopil`s`kogo nacional`nogo ekonomichnogo universy`tetu «Ekonomichna dumka». vol. 21. no. 2. pp. 245-250. Ternopil. Ukraine

Стаття надійшла до редакції 11.05.2018 р.

УДК 331.5 : 004

Ivanna Mukolayivna MATSIKANYCH

Lecturer, Management and Business Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: imatsikanych@gmail.com

BUILDING A MATRIX OF POSITIONING IT-PROFESSIONALS

Matsikanych, I. M. Building a matrix of positioning it-professionals [Text] / Ivanna Mukolayivna Matsikanych // Ukrainian Journal of Applied Economics. – 2018. – Vol. 3. – No 2. – pp. 196–204. – ISSN 2415-8453.

Abstract

Introduction. *Nowadays, information technology is the key area in the labor market in Ukraine. The development of information technology is gaining more and more momentum and holds a leading position. The IT sphere is dynamically integrated into all sectors of the world economy, and thus affects the overall growth of economic and social indicators of enterprises and organizations. The importance of IT professionals leads to a steady increase in the demand for their work.*

Purpose. *The article is aimed at researching the tendencies of the Ukrainian IT labor market, analyzing the tendencies of the professions observed in the IT market in Ukraine, identifying the main characteristics of the work of IT specialists, and also the features of positioning IT specialists in the specialty.*

Results. *To achieve the goals and objectives in the article, the idea of the method of factor analysis is used to determine the factors that influence the observed variables. A dot chart was created which gives an opportunity to see scattering of points in two indicators - wages and hh.index, and shows the connection of wages with competition to the position and trends of professions. Professional groups have been selected and their main characteristics are considered taking into account the position on the IT market.*

Conclusions. *Achievement of the main goal is possible only in a state of stable economic development. During the research, the stable state of development and demand of IT specialists in the labor market has been proved. A factor analysis was conducted and a dot chart of positioning of IT specialists in the specialty was constructed. Distinguished professional groups in the IT field. Further research requires the regulation of the work of IT professionals, and the development and successful performance of IT companies directly depends on the qualifications of IT specialists, their ability and desire to work productively.*

Keywords: *factor analysis, IT-market, positioning of IT specialists, professional groups, hh-hh.index.*

Іванна Миколаївна МАЦІКАНИЧ

викладач, кафедра менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: imatsikanych@gmail.com

ПОБУДОВА МАТРИЦІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ІТ-СПЕЦІАЛІСТІВ

Анотація

Вступ. *На сьогодні ключовою областю на ринку праці в Україні являються інформаційні технології. Розвиток інформаційних технологій набирає усе більших обертів та займає провідні позиції. ІТ-сфера динамічно інтегрується у всі галузі світової економіки, і*

© Ivanna Mukolayivna Matsikanych, 2018

тим самим впливає на загальне зростання економічних та соціальних показників підприємств і організацій. Важливість IT-спеціалістів, призводить до стійкого зростання попиту на їх працю.

***Метою статті є** дослідження тенденцій українського IT-ринку праці, аналіз тенденції професій, які спостерігаються на ринку IT в Україні, виявлення основних характеристик праці IT-фахівців, а також особливостей позиціонування IT-спеціалістів за фахом.*

***Результати.** Для досягнення цілей та завдань у статті використано ідею методу факторного аналізу для встановлення факторів, що впливають на спостережувані змінні. Побудовано точкову діаграму, яка дає можливість побачити розсіювання точок за двома показниками – заробітною платою та hh.індексом, та показує зв'язок заробітної плати з конкуренцією на посаду та тенденції професій. Виділено фахові групи та розглянуто їх основні характеристики з урахуванням позиції на IT-ринку.*

***Висновки.** Досягнення основної мети можливе лише в стані стабільного розвитку економіки. У процесі дослідження доведено стабільний стан розвитку та затребуваність IT-фахівців на ринку праці. Проведено факторний аналіз та побудовано точкову діаграму позиціювання IT-спеціалістів за фахом. Виділено фахові групи в IT-сфері. Подальші дослідження потребують регламентації праці IT-фахівців, а розвиток та успішна діяльність IT-компаній безпосередньо залежать від кваліфікації IT-спеціалістів, їх уміння і бажання продуктивно працювати.*

***Ключові слова:** факторний аналіз, IT-ринок, позиціювання IT-спеціалістів, фахові групи, hh.індекс*.

JEL classification: M 12

Introduction

For today, the development of information technology is becoming more popular and holds leading positions. The IT sphere is dynamically integrated into all sectors of the world economy, and thus affects on the overall growth of economic and social indicators of enterprises and organizations. Understanding the importance of IT professionals leads to a steady demand for their work.

Today, about three thousand new vacancies are published by Ukrainian IT companies on a monthly basis. According to the results of the poll DOU.ua, the salary of the programmer at the entry level is more than the average salary in Ukraine, so software development is perhaps the most attractive area of activity [1].

Information technology is a key area in the labor market in Ukraine. Programmers, developers, system administrators today are the most sought after specialists. In some specialties, up to 5 open vacancies can fit into one specialist [2].

Many scientists contributed significantly to the development of theoretical and applied problems of innovative development of countries and IT spheres: J. Sachs, M. Porter, M. Porata, A. Maslov, S. Pyrig, D. Bogunya, O. Grishnova and others. However, in our opinion, systematic studies concerning the positioning of IT specialists in the specialty and characteristics of the work of IT specialists in Ukraine are not enough.

Formulating the goals of the article

The main objectives of the article are to study the trends of the Ukrainian IT market, to identify the main characteristics of the work of IT specialists, as well as the positioning of IT specialist in the specialty, to allocate professionals' groups in the IT area based on the developed positioning matrix.

Presentation of the main research material

Management of the formation and use of information technology and innovation work is associated with the establishment and description of internal regularities on the enterprise. Today, the domestic information technology market is in the stage of active growth. The computerization market of enterprises is expanding, the network of Internet access is expanding, the tangible increase in the export of Ukrainian software products and technological services has been fixed [3].

In our work, the idea of the method of factor analysis is used to determine the factors influencing on the observed variables. Factor analysis is aimed at "compressing" the information of many indicators that are being investigated into a small number of significant variables. In this way, the problem of finding objective regularities can be solved. If we can briefly describe a large array of numbers, then we can assume that in this case some internal objective regularity has been revealed, which conditioned the possibility of such an integral description. The advantage of factor analysis, in comparison with other methods of analysis, is the effectiveness of its application with a large number of variables, the absence of a requirement for the distribution of variables on dependent and independent. This is especially important when the causes of the phenomenon are not clear [4].

Factor analysis is used to identify the interconnection between variables, the main component method (MCM) is also used in case of need to reduce the dimension of the data. Main components method refers to the methods of multivariate statistical analysis. Although this method was proposed by Pearson at the beginning of the twentieth century, a lot of the modern publications of domestic and foreign scientists are devoted to his research [5].

We will try to evaluate the main components that will serve as the defining characteristics of the work of IT professionals (X1 - wages, X2 - the number of vacancies, X3 - the number of CVs, X4 - experience).

The method of the main components will allow us:

to reduce the number of initial data, carry out reduction of data;

to identify the structure of relationships between the features, give their quantitative assessment and economic interpretation;

to assign the ranks to the objects under study and classify them by the size of the detected latent indicators.

For the study will be used the following data (table 1).

Mathematical processing of data in the application of the method of the main components was carried out using software, namely in the system STATISTICA.

To determine the optimal number of factors, it is expedient to use a stony oscillation graph. According to this method, it is necessary to find such place on the chart, where the decrease in the values of factors is sharply slowing down.

It is assumed that to the right of this point (this is the second or third point) there is only a "factorial oscillation", that is, those indicators that have no determinative influence on the investigated process.

To justify the optimal number of factors, the percentage of the explained dispersion is used, that is, the cumulative percentage of dispersion by the number of factors should be greater than or equal to 75%. In this case, it would be logical to select two factors (according to calculations, the cumulative percentage of dispersion is 78.74%) (table 2).

In the column "Own values", the dispersion of each factor is given, in the column "Share of total dispersion" is the percentage of the total dispersion for each factor. In this case, the first factor explains about 42% dispersion, and the second - 37%. The "Cumulative Value" column contains accumulated or cumulative dispersion of the selected factors, the column "Cumulative dispersion" is the accumulated percentage of the total dispersion.

The matrix of factor loads is shown in fig. 1 and in table 3.

Table 1. Initial data for the MCM (summarized by the author according to the site dou.ua [6])

Indicators	Wages, dollars	Number of vacancies, %	Number of CVs, %	Experience, years
	X_1	X_2	X_3	X_4
Director of Information Technology	4700	2,0	5,0	15,0
Head of the development department	4400	4,0	4,0	10,0
System architect	4300	9,0	9,0	7,0
Head of IT department	4500	3,0	5,0	8,0
Head of software implementation department	3400	3,0	4,0	7,0
SAP Implementation Consultant	2300	3,0	2,0	7,0
Head of Testing Department	2100	3,0	3,0	5,0
Leading Java Programmer	2950	6,0	4,0	4,0
Leading Oracle Programmer	2800	3,0	3,0	4,0
Leading programmer 1C	2730	5,0	1,0	4,0
Leading PHP programmer	2740	3,0	3,0	4,0
Programmer C #	2500	3,0	1,0	4,0
Leading C ++ programmer	2450	3,0	1,0	4,0
Programmer Java	2500	5,0	5,0	3,0
Programmer Oracle	2400	3,0	3,0	3,0
Programmer C ++	2000	5,0	4,0	3,0
Android Developer	2550	5,0	4,0	3,0
Web developer	2500	12,0	8,0	5,0
Information Security Specialist	1500	1,0	4,0	10,0
Windows system administrator	650	8,0	9,0	8,0
Technical support specialist	550	5,0	5,0	4,0
Software tester	570	5,0	12,0	2,0
Others	1000	1,0	1,0	2,0

Table 2. Own values of factors

Factors	Own values	The share of total dispersion, %	Cumulative actual value	Cumulative dispersion, %
Factor 1	1,665752	41,64380	1,665752	41,64380
Factor 2	1,483889	37,09722	3,149641	78,74103

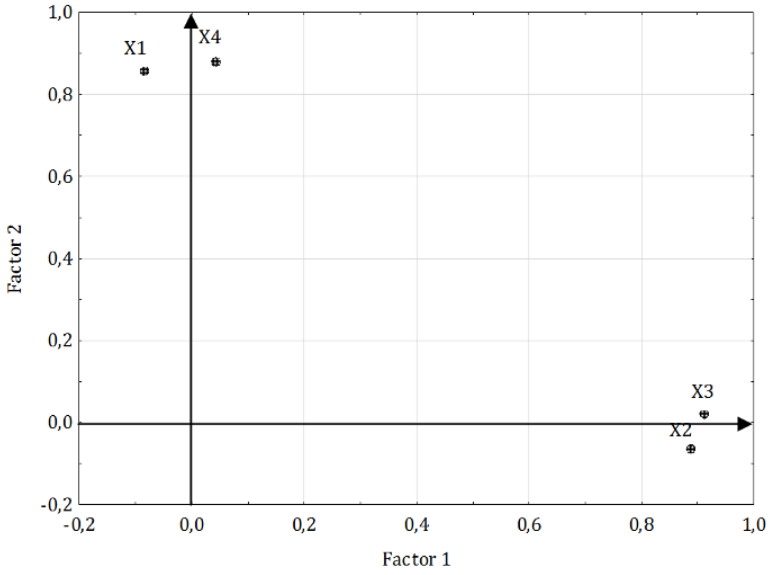

Fig. 1. Graph of the matrix of factor loads

The following indicators are important for analysis:

the accumulated percentage of the dispersion of both factors (78,74%), which determines how fully it was possible to describe an array of data with the help of the selected fac-

tors. The higher this indicator, the greater part of the data array managed to factorize;

the percentage of total dispersion for each factor, indicating the significance of this factor. The greater the percentage load of the dispersion explains the factor, so it is more significant and the more variables it includes in itself. In our case, the first factor explains 41,6% of the dispersion, and the second – 37,1%. Together, they describe 78,74% of the dispersion, that is, the significant part of the data array. Factorization in this case can be considered complete.

Table 3. Matrix of factor loads

Features	Factor 1	Factor 2
X1	-0,083730	0,858720
X2	0,889060	-0,063697
X3	0,912387	0,021755
X4	0,042861	0,880900
Own numbers λ j	1,631725	1,517916
Weight of factors, %	0,407931	0,379479

Consequently, factor 1 with a load of 42% includes indicators such as: the number of vacancies and the number of CVs for a particular post.

The combination of these components into a single indicator becomes possible due to the use of the so-called hh.index, which shows the ratio of the number of active resumes (CVs) to the number of vacancies (or the number of resume for the vacancy). The hh.index was developed by the company of Internet recruitment HeadHuntehh.ua.

The higher the hh.index, the more discrepancies between the number of resumes and vacancies, the greater the competition in the IT market. If the index is one, then the number of vacancies is equal to the number of CVs.

The second factor, with a load of 37%, includes wages and experience, that is, traditional labor indicators that affect on welfare and quality of life. Taking into account the economic nature of these indicators, the second factor can be interpreted as a motivational or salary component.

Using of data resulting from the calculations allows us to solve a very important task of positioning IT specialists by specialty using a matrix.

To construct a matrix, it is expedient to use the so-called dot chart (or scatter diagram), which is a graphical representation of the set of data representing the connection between two different variables.

Dot chart depicts the relationship between numerical values in several rows and represents the series of points in the coordinates of the XY.

Mathematical processing of data in the process of constructing the matrix was conducted using software in the system EXCEL.

To construct a dot chart, first of all, a collection is made in the form of a table. Output data for constructing a dot chart is given in the table 4.

Each row in the data table is represented by a marker whose position depends on the values in the columns given on the X and Y axes. A dot chart is convenient to demonstrate the connection between data in different rows. They can be shown in the form of one sequence of points [5].

The chart (diagram) is constructed in the following order: on the horizontal axis, indicators of measuring the values of one variable are plotted, and in the vertical one another variable (fig. 3).

The dot chart has two data axes: the abscissa axis (X) - the wage and the ordinate axis (Y) - hh.index. These values are combined into single points and displayed in irregular intervals, or clusters.

Construction of a dot chart gives an opportunity to see scattering of points in two indices - wages and hh.index.

Table 4. Initial data for constructing a dot chart

Indicators	Wages, dollars	hh.індекс	Symbolic designation
Director of Information Technology	4700	3,00	A
Head of the development department	4400	1,90	B
System architect	4300	1,00	C
Head of IT department	4500	2,67	D
Head of software implementation department	3400	1,33	E
SAP Implementation Consultant	2300	0,67	F
Head of Testing Department	2100	1,00	G
Leading Java Programmer	2950	0,67	H
Leading Oracle Programmer	2800	1,00	I
Leading programmer 1C	2730	1,40	J
Leading PHP programmer	2740	1,25	K
Programmer C #	2500	0,33	L
Leading C ++ programmer	2450	1,40	M
Programmer Java	2500	1,00	N
Programmer Oracle	2400	1,00	O
Programmer C ++	2000	0,80	P
Android Developer	2550	0,80	Q
Web developer	2500	0,67	R
Information Security Specialist	1500	4,00	S
Windows system administrator	650	3,30	T
Technical support specialist	550	1,00	U
Software tester	570	2,40	V
Others	1000	1,00	W
General Director of Agency	5500	4,00	X
Median	2700		
Average		1,47	

Each of the marker points means a special IT specialist. The calculation and application of the median (X axis) and the average value (Y axis) allows more accurately to delimit the data obtained and use the diagram as a matrix for positioning IT specialists in their specialty. The chart shows the concentration of individual groups of markers or clusters.

Consider the resulting groupings in more detail.

We have four quadrants of the matrix that differ in the level of wages (low and high) and the level of the hh.index (or competition for the position) (low or high). The positions of specialists are improved as they move on the matrix from the left side to the right (increase in wages) and from top to bottom (reducing competition for the position).

The first quadrant of the matrix ("prestigious") is characterized by high wages, which is associated with high hh.index, that is, competition for the position. It included high management positions and senior management positions:

Director of Information Technology (A);

Head of the development department (B);

Head of IT department (D);

General Director of Agency (X).

However, it should be noted that there is a shortage of senior managerial staff associated with the rapid growth of companies and the emergence of a large number of relevant vacancies. Such positions require leadership and communication skills, perseverance and knowledge of a foreign language.

The second quadrant of the matrix ("attractive") is characterized by high wages and, at the same time, low hh.index, which is due to the shortage of individual specialties. It has the following positions which requiring high qualifications, special knowledge and certain experience:

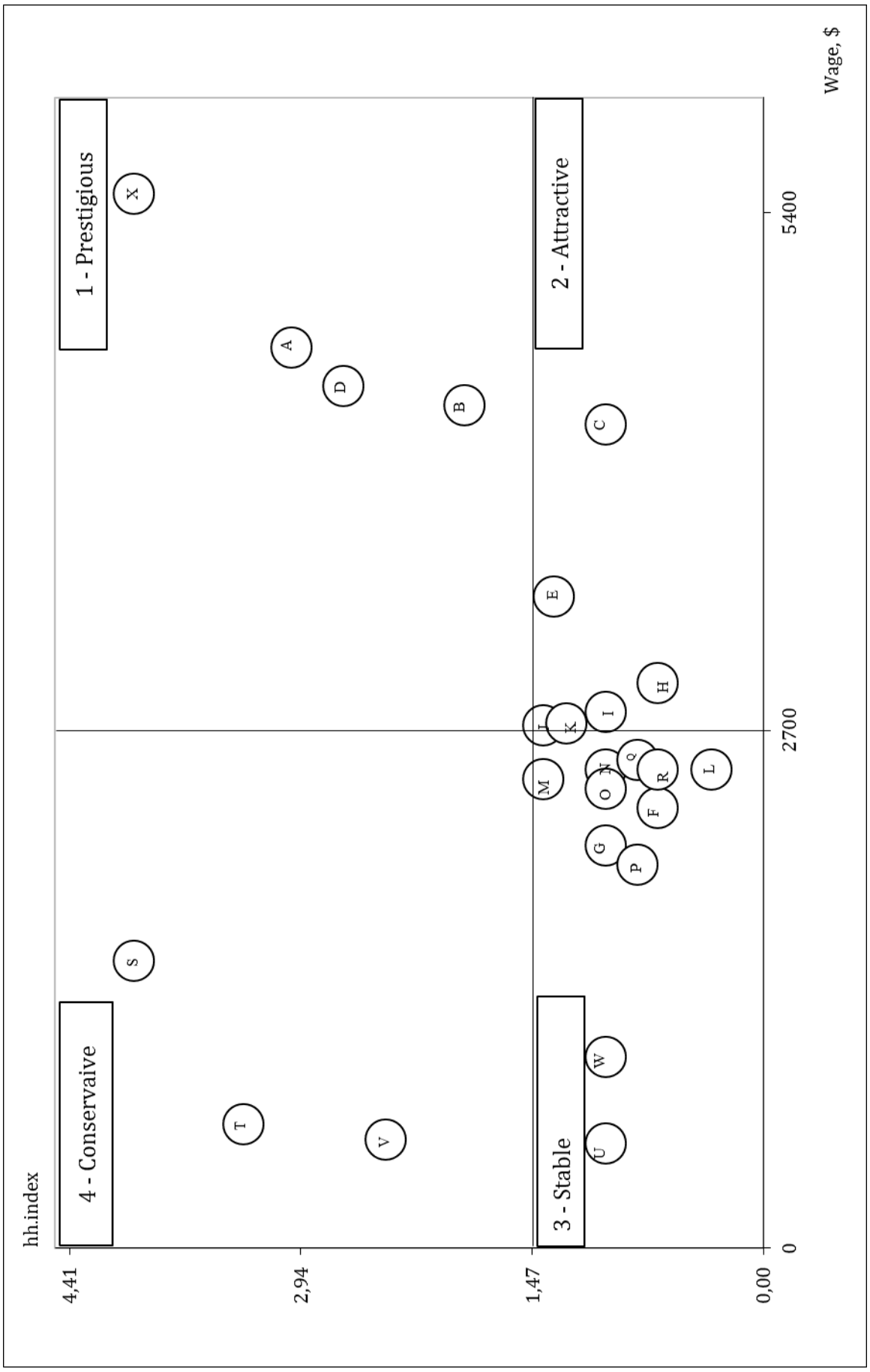

Fig. 3. Dot chart "Matrix of positioning IT-professionals in the specialty"

**Developed by the author*

System architect (C);
Head of software implementation department (E);
Leading Oracle Programmer (I);
Leading programmer 1C (J);
Leading PHP programmer (K);
Leading Java Programmer (H).

It can be argued that the wages of highly skilled leading programmers in Ukraine are gradually catching up with the Western (adjusted for the cost of living), and their level of income is significantly higher than that of engineers in other sectors of the Ukrainian economy.

The third quadrant of the matrix ("stable") is characterized by a relatively low or average wage for the industry and, accordingly, a low hh.index. That is, at relatively low competition, wages for these jobs are lower than the average due to the limited availability of "narrow" programmers working with only one programming language and their widespread distribution. This quadrant include the following positions:

Programmer C # (L);
Leading C ++ programmer (M);
Programmer Java (N);
Programmer Oracle (O);
Programmer C ++ (P);
Android Developer (Q);
Web developer (R);
Technical support specialist (U).

However, the position of most of them is quite attractive, because it is next to the average value.

The fourth quadrant of the matrix ("conservative") is characterized by a relatively low salary for the industry and, at the same time, a high hh index, due to the presence of a large number of those who wish to occupy these positions in a various reasons. This quadrant include:

Information Security Specialist (S);
Windows system administrator (T);
Software tester (V).

Thus, according to the developed positioning matrix, the following specialist groups can be identified in the IT sphere:

senior executives and top managers ("prestigious" quadrant, characterized by high levels of competition and highest wages);

leading specialists and high-level specialists (leading programmers) ("attractive" quadrant, characterized by low level of competition and high wages);

High-skilled professionals (programmers and developers) ("stable" quadrant, characterized by low levels of competition and relatively low and average wages);

other specialists ("conservative" quadrant, characterized by high level of competition at relatively low wages).

Conclusions and perspectives of the further research

In the course of the study, a stable state and demand of IT specialists in the marketplace has been proved. Further research requires the regulation of the labour of IT professionals.

The development of the IT sphere and the success of IT companies depend on the skills of IT specialists, their ability and desire to work productively, so the issue of regulation of work in the IT sphere should be one of the main positions in the IT development strategy of Ukraine (reduction of disproportion in demand and supply of highly skilled specialists, stop their possible outflow abroad, etc.).

Using of factor analysis, namely the method of the main components, has allowed to identify the interconnection between variables, which are defining characteristics of the work of IT specialists (wages, number of vacancies, number of resumes, experience). Mathematical processing of data in the application of the method of the main components was carried out using software, in the system STATISTICA.

The use of the resulting calculations of indicators allowed to solve an important task regarding the positioning of IT specialists by specialty using a matrix. Construction of a dot chart gives us an opportunity to see scattering of points in two indices - wages and hh.index. The chart shows the concentration of individual groups of markers or clusters. There are four quadrants of matrix that are distinguished by the level of wages (low and high) and the level of the hh.index (or competition for the position) (low or high).

In accordance with the developed positioning matrix, in the IT sphere there were identified professional groups: senior executives and top managers ("prestigious" quadrant); leading specialists and highly skilled specialists (leading programmers) ("attractive" quadrant); High-skilled professionals (programmers and developers) ("stable" quadrant); other specialists ("conservative" quadrant).

Literature

1. До 2020 року в IT-галузі України працюватиме понад 200 000 людей URL :https://community.com.ua/news-community/do-2020-roku-v-it-galuzi-ukrayini-pratsyuvatime-ponad-200-000-lyudey/
2. Турчин О. П. Аналіз IT-сегменту ринку праці. *Young Scientist*. 2016. №.12.1 (40). С. 53 – 55.
3. Бабанін О. С. Статистика розвитку IT-ринку в США, Україні й світі. *Статистика України*. 2013. № 1. С. 22–27. URL: http://nbuv.gov.ua/ j-pdf/su_2013_1_6.pdf.
4. Иберла К. Факторный анализ. М.: Статистика, 1980. 400 с.
5. Василенко О. А., Сенча І. А. Математично-статистичні методи аналізу у прикладних дослідженнях: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 166 с.
6. Офіційний сайт DOU. URL: https://dou.ua/.

References

1. By 2020, more than 200,000 people will work in the IT industry in Ukraine, available at: https://community.com.ua/news-community/do-2020-roku-v-it-galuzi-ukrayini-pratsyuvatime-ponad-200-000-lyudey/ (Accessed 28 March 2018).
2. Turchin O. P. (2016). «Analysis of the IT segment of the labor market». Young Scientist. no. 12.1 (40). pp. 53 – 55.
3. Babanin O. S. (2013). «Statistics on the development of the IT market in the USA, Ukraine and the world». Statistics of Ukraine. no. 1. pp. 22-27, available at: http://nbuv.gov.ua/ j-pdf/su_2013_1_6.pdf. (Accessed 20 March 2018).
4. Iberla K. (1980). Faktornyj analiz. [Factor analysis]. Statistics. Moscow. Russian.
5. Vasy`lenko O. A. and Sencha I. A. (2011). Matemachno-staty`sty`chni metody` analizu u pry`kladny`x doslidzhennyax. [Mathematical-statistical methods of analysis in applied research]. ONAZ im. O. S. Popova. Odessa. Ukraine.
6. Official web site of the «DOU.ua» [Ofitsiinui sait «DOU.ua»], available at: https://dou.ua/ (Accessed 15 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 15.04.2018 р.

УДК 330.3:664

Володимир Миколайович ОРЕЛ

доктор економічних наук, доцент,
кафедра організації виробництва, бізнесу та менеджменту,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка
E-mail: Vova7003@gmail.com

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Орел, В. М. Менеджмент якості продукції харчової галузі як фактор підвищення конкурентоспроможності [Текст] / Володимир Миколайович Орел // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 205–210. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Впровадження системи менеджменту якості дає підприємству безліч переваг: від стійкого довіри споживачів до підвищення економічної ефективності організації в цілому. Система менеджменту якості дозволяє оптимізувати діяльність підприємства, націлюючи його діяльність на виробництво продукції, що максимально відповідає очікуванням споживачів.*

Метою *статті є розвиток та дослідження теоретичних положень, а також розробка методичних і практичних рекомендацій щодо формування системи менеджменту на підприємствах харчової промисловості задля підвищення конкурентоспроможності*.

Результати. *Вирішення завдання здійснюється в результаті підвищення ефективності виробництва, прискорення науково технічного прогресу, зростання продуктивності праці, підвищення конкурентоспроможності на основі застосування у виробничій діяльності сучасних систем менеджменту якості.*

Висновки. *Підвищення якості управління на підприємствах та впровадження систем менеджменту якості призводить як до зростання ефективності роботи підприємств, зниження витрат і зростання продуктивності праці, так і до стабільного випуску якісної, конкурентоспроможної продукції. Необхідно створювати передумови для того, щоб бізнес міг інвестувати в розвиток інструментів, які, в кінцевому підсумку, підвищують якість в інтересах споживача, суспільства і самого бізнесу.*

Ключові слова: *система менеджменту; харчова промисловість; удосконалення продукції; міжнародні стандарти; конкурентоспроможність; системне управління якістю.*

Volodymyr Mykolaiovych OREL

Doctor of Economics, Associate Professor
Production, Business and Management Department
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
E-mail: Vova7003@gmail.com

FOOD PRODUCTS QUALITY MANAGEMENT AS A FACTOR OF INCREASING COMPETITIVENESS

Abstract

Introduction. *The quality management system implementation gives the company many benefits: from steady consumer confidence to increasing the organization's overall economic perfor-*

© Володимир Миколайович Орел, 2018

mance. The quality management system allows to optimize the activity of the company, focusing its activity on the production, which maximally meets the expectations of consumers.
***The purpose** of the article is to develop and study theoretical positions, as well as to develop methodological and practical recommendations for the management system formation at food industry enterprises in order to increase competitiveness.*
***Results.** The solution of the problem is carried out as a result of increased efficiency of production, acceleration of scientific and technological progress, increase of labor productivity, increase of competitiveness on the basis of application in modern production systems of quality management.*
***Conclusions**. Improving the management quality at enterprises and the quality management systems implementation leads to an increase in the efficiency of enterprises, lower costs and growth of labor productivity, and to a stable release of high-quality, competitive products. Preconditions must be created so that businesses can invest in the development of tools that ultimately improve the quality in the interests of the consumer, society and the business itself.*

***Keywords:** management system; food industry; improvement of products; international standards; competitiveness; system quality management.*

JEL classification: L 15; C 52

Вступ

Наявність на підприємстві результативно функціонуючої системи управління харчовою безпекою підтверджується його зовнішньої сертифікацією по одній з визнаних світових спільнотами та організаціями схем. Вже зараз можна прогнозувати, що в найближчі кілька років в рамках внутрішнього ринку продуктів харчування сертифікація стане важливим фактором, особливо при роботі з міжнародними лідерами ринку, що мають виробництва та/або торгові мережі, які ретельно відбирають своїх постачальників в частині забезпечення якості та безпеки харчових продуктів. Впровадження систем управління якістю та безпечністю продукції – це шлях до економічного зростання будь-якого підприємства.

На сьогоднішній день актуальними стають питання вивчення поняття, структури системи менеджменту якості, передумов та етапів її формування, особливостей впровадження на підприємствах харчової промисловості. Крім того, вони не відображають особливостей реальної практики функціонування харчових підприємств. Ступінь розробленості проблеми теоретичних, методологічних та практичних питання в області менеджменту якості, формування систем менеджменту якості, управління якістю в харчовій промисловості є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: О. М. Алимова, Г. Азоєв, Н. Глікмана, Б. М. Данилишина, В. Л. Дикань, С. І. Дорогунцова, У. Ізарда, Т. Загорна, В. В. Кистанова, С. Климент, П. П. Руснака, Я. Г. Фейгіна, П. Хейне, М. Г. Чумаченка та ін. Але, враховуючи те, що деякі аспекти якості продукції харчування, як фактора забезпечення її конкурентоспроможності недостатньо враховані або ж носять проблемний характер, досліджуються і на сьогоднішній день.

Мета та завдання статті

Метою статті є розвиток та дослідження теоретичних положень, а також розробка методичних і практичних рекомендацій щодо формування системи менеджменту якості на підприємствах харчової промисловості задля підвищення конкурентоспроможності. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено таких завдання:

- вивчити зміст поняття «система менеджменту якості»;

- розглянути особливості формування систем менеджменту;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Реалізація вдосконалення продукції, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності підприємства, вимагає впровадження в організаціях сучасних систем менеджменту якості, які відповідають міжнародним стандартам. У цих стандартах узагальнено світовий досвід системного управління якістю. Існує категорія удосконаленої продукції та її характеристики, які найбільшою мірою задовольняють споживача і досягаються за допомогою впровадження в діяльність підприємства системи управління якістю [1].

На сьогоднішній день успішно працює система менеджменту якості, яка дозволяє підприємству досягти таких переваг: забезпечувати стабільність роботи організації; дозволяє уникнути випадкових «збоїв» і конфліктів, мінімізувати вплив особистісного фактора; забезпечує дотримання обов'язкових державних нормативних вимог до якості; підсилює виробничу дисципліну і покращує контроль над діяльністю підприємства; дозволяє робити роботу компанії прозорою для її керівництва; полегшує оперативне управління і підвищує його ефективність; забезпечує зниження виробничих витрат за рахунок зниження кількості браку і підвищення ефективності праці; скорочує цикл розробки нової продукції; дозволяє досягти необхідної якості продукції і постійно підтримує його на рівні, відповідному вимогам замовників, які встановлюються в договорах і інших документах; постійно підвищує ступінь задоволеності споживача, а значить, і обсяг продажів, прибуток і конкурентоспроможність компанії; безперервно удосконалює діяльність організації в рамках напрямків і пріоритетів, які встановлюються вищим керівництвом.

У харчовій промисловості застосовується також система HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point) – це визнана в світі система аналізу ризиків та управління критичними точками контролю, яка використовується в харчовій промисловості для забезпечення безпеки продуктів харчування [2].

Метою HACCP є забезпечення безпеки продуктів для споживачів шляхом контролю над факторами ризику протягом повного циклу виробництва і транспортування харчових продуктів. Дана система визначає систематичний підхід до визначення можливих ризиків хімічного, фізичного і біологічного (мікробіологічного) походження, їх оцінці і контролю.

Переваги менеджменту підприємств, які впроваджують систему HACCP: однозначне визначення відповідальності за забезпечення безпеки харчових продуктів; уявлення документального підтвердження впевненості щодо безпечності харчових продуктів; забезпечення системного підходу, що включає всі параметри безпечності харчових продуктів, від сировини до кінцевих користувачів; економне використання ресурсів для управління безпекою; підвищення довіри споживачів до харчової продукції; можливість успішно конкурувати на ринку; ознайомлення з перевагами у важливих тендерах; підтримка репутації виробника якісного і безпечного продукту харчування; забезпечення стабільної якості, від якого залежить імідж компанії [3].

Існує міжнародна система стандартів якості, якої повинні дотримуватися всі об’єкти та суб’єкти харчової галузі (табл. 1).

Ця система є основною моделлю управління якістю та безпечністю харчових продуктів в промислово розвинених країнах світу.

Система GMP (Good Manufacturing Practice), що застосовується в галузях харчової промисловості гарантує якість продукції відповідно до стандартів, що відповідають її призначенню і вимогам торгової ліцензії. Система GMP - це єдина система вимог щодо організації і здійснення технологічних процесів і контрольних випробувань про-

міжних і кінцевих продуктів на всіх стадіях виробничого процесу. Правила GMP встановлюють вимоги до персоналу, приміщень та обладнання, документації, виробництва продукції, контролю якості та проведення аналізів за контрактами, рекламацій, порядку відкликання продукції і організації самоінспекцій [4].

Таблиця 1. Комплекс міжнародних стандартів системи якості

Група стандартів	Назва стандарту	Зміст стандарту
ІСО 9000	ІСО 9000-87	загальне управління якості і стандарти по забезпеченню якості
	ІСО 9001-87	модель системи якості для забезпечення якості при проектуванні або розробці, виробництві, монтажі й обслуговуванні
	ІСО 9002-87	модель системи для забезпечення якості при виробництві і монтажі
	ІСО 9003-87	модель системи якості для забезпечення якості при остаточному контролі і випробуваннях
	ІСО 9004-87	загальне керівництво і елементи системи якості. У стандарті розглядаються елементи системи якості
ІСО 8400	ІСО 8402-86	в стандарті розкриваються терміни і визначення в сфері якості
ІСО 10000	ІСО 10011-92	керівні вказівки по перевірці систем якості
ІСО 10000	ІСО 10012-92	система підтвердження метрологічної придатності вимірювального устаткування, управління процесом вимірювання
ІСО 10000	ІСО 10013-94	принципи для розробки керівництва за якістю

**- складено автором на основі [2]*

Правила GMP призначені, в першу чергу, для зниження ризику, властивого продукції, який не може бути повністю недопущеним шляхом проведення випробувань готової продукції. Це забезпечується: регламентацією всіх виробничих процесів; валідацією виробництва; наявністю кваліфікованого персоналу; розробкою чітких і однозначних технологічних регламентів та інструкцій; навчанням персоналу належного виконання технологічних операцій; реєстрацією всіх етапів виробництва і відхилень; належним зберіганням і реєстрацією готового продукту.

Аналізуючи різні системи менеджменту, можна виявити у них загальні структурні компоненти, інтегруючи які можна досягти органічного співіснування цих систем і поліпшення не кожної окремо, а діяльності організації в цілому, що призводить до вдосконалення продукції. Правильним буде використання тієї методології або комбінації систем менеджменту, яка принесе найбільшу користь і стане «працювати» в конкретній організації. Процес розробки та впровадження комплексної системи менеджменту на підприємстві проводиться поетапно.

Перший етап - планування і підготовка впровадження (він передбачає оцінку діючої системи якості, дослідження вимог споживачів та інших зацікавлених сторін).

Другий етап - розробка і впровадження. (на цьому етапі здійснюється розподіл відповідальності і делегування повноважень окремим підрозділам і посадовим особам).

Третій етап - сертифікація (на заключному етапі необхідно провести самооцінку організації) [5].

Останнім часом багато авторів констатують той факт, що вітчизняні підприємства малоефективно використовують комплексну систему менеджменту в своїх організаціях [5]. Причинами низької ефективності функціонування на підприємствах э: відсутність у керівництва і персоналу організації професійних знань і навичок в області менеджменту якості, нерозуміння того, що стандарти визначають лише мінімальні вимоги, недостатня увага питанням мотивації персоналу, орієнтованої на якість, відсутність використання інструментів менеджменту якості.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На сьогоднішній день компанії, які прийняли рішення про розробку та впровадження комплексної системи менеджменту, повинні враховувати як позитивний досвід, так і невдачі підприємств для усунення їх у своїй подальшій діяльності. Ефективна, добре структурована система менеджменту якості дозволяє організації досягти високої результативності взаємодії зі споживачами, постачальниками та іншими зацікавленими сторонами, своєчасно виявляти слабкі місця та оперативно розробляти комплекс заходів щодо вдосконалення подальшої діяльності. В сьогоденні відбувається швидкий розвиток економіки, посилення кожного дня конкуренції на світовому ринку та стрімке прискорення інтеграційних процесів, які встановлюють нові вимоги та стандарти до товарів, вироблених на підприємствах харчової галузі і їх систем управління якістю.

Список літератури

1. Вітвіцький В. В., Солошонок А. Л. Харчова промисловість: стан та перспективи нормування праці. *Економіка АПК*. 2001.№ 7. С. 22–25.
2. Кардаш В. Я. Маркетингова товарна політика: Підручник. К.: КНЕУ, 2001. 240 с.
3. Пономарьова О. С. Вплив якості продукції на конкурентоспроможність підприємства. *Економіка, фінанси, право*. 2009. № 5. С. 8.
4. Траченко Л. А. Блок-схема управління якістю на підприємствах харчової промисловості. *Науковий журнал «Вісник». Тернопіль: «Економічна думка»* ТНЕУ, 2007. № 1. С. 79-86.
5. Фейгенбаум А. Контроль якості продукції. К. : Діло, 2002. 318 с.
6. Борщевський П. Харчова промисловість України: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Економіка України*. 2003. № 8. С. 45–49.
7. Лиськов В. Харчова промисловість:стан і проблеми. *Харчова і переробна промисловість*. 1998. № 5. С. 4–6.
8. Сичевський М. П. Стан та пріоритетні напрями розвитку харчової промисловості в Україні. *Економіка АПК*. 2004.№ 1. С. 38–42.
9. Хареба В. Наукове забезпечення розвитку харчової і переробної промисловості України. *Харчова і переробна промисловість*. 2009. № 2-3. С. 4–7.
10. Шмаглій О. Б. Харчова промисловість та її розвиток. *Економіка АПК*. 2006. № 8. С. 40–47.
11. Яриш П. Стратегія розвитку галузі: В харчовій промисловості. *Харчова і переробна промисловість*. 2004. № 4. С. 3–5.
12. Лайко П. А., Бабієнко М. Ф., Бузовський Є. А., Іщенко Т. Д. Якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчування як вирішальна складова продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2005. № 1. С.12.
13. Траченко Л. А. Підхід до управління якістю на підприємствах харчової промисловості. *Науковий журнал «Економіка розвитку».* Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. № 2. С. 95-98.

References

1. Vitvicz`ky`j, V. V. and Soloshonok, A. L. (2001). «Food industry: the state and prospects of labor valuation». *Ekonomika APK*. no. 7. pp. 22–25.
2. Kardash, V. Ya. (2001). *Markety`ngova tovarna polity`ka*. [Marketing commodity policy]. KNEU. Kiev. Ukraine.
3. Ponomar`ova, O. S. (2009). «Impact of product quality on the competitiveness of the enterprise». *Ekonomika, finansy`, pravo*. no. 5. p. 8.

4. Trachenko, L. A. (2007). «Block diagram of quality management at food industry enterprises». *Naukovy`j zhurnal «Visny`k». Ternopil`: «Ekonomichna dumka» TNEU*. no. 1. pp. 79-86.
5. Fejgenbaum, A. (2002). *Kontrol` yakosti produkciyi*. [Product quality control]. Dilo. Kiev. Ukraine.
6. Borshhevs`ky`j, P. (2003). «Food industry in Ukraine: current trends and prospects of development». *Ekonomika Ukrayiny`*. no. 8. pp. 45–49.
7. Ly`s`kov, V. (1998). «Food industry: state and problems». *Xarchova i pererobna promy`slovist`*. no. 5. pp. 4–6.
8. Sy`chevs`ky`j,M. P. (2004). «Status and priority directions of development of the food industry in Ukraine». *Ekonomika APK*. no. 1. pp. 38–42.
9. Xareba, V. (2009). «Scientific support for the development of the food and processing industry of Ukraine». Xarchova i pererobna promy`slovist`. no. 2-3. pp. 4–7.
10. Shmaglij, O. B. (2006). «Food industry and its development. Economy of agroindustrial complex». *Ekonomika APK*. no. 8. pp.40–47.
11. Yary`sh, P. (2004). «Strategy development of the industry: In the food industry». *Xarchova i pererobna promy`slovist`*. no. 4. C. 3–5.
12. Lajko, P. A., Babiyenko, M. F., Buzovs`ky`j, Ye. A. and Ishhenko, T. D. (2005). «Quality of agricultural products and foodstuffs as a decisive component of food security». *Ekonomika APK*. no. 1. p.12.
13. Trachenko L. A. (2008). «Approach to quality management at food industry enterprises». *Naukovy`j zhurnal «Ekonomika rozvy`tku». Xarkiv: Vy`d. XNEU.* no. 2. pp. 95-98.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2018 р.

УДК 338.43.01

Анна Миколаївна ОРЕЛ

кандидат економічних наук
кафедра організації виробництва, бізнесу та менеджменту,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка
E-mail: Vova7003@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕСУ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Орел, А. М. Методичні підходи до процесу ресурсного забезпечення підприємств аграрного бізнесу [Текст] / Анна Миколаївна Орел // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 211–216. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Ресурсний потенціал сільського господарства слід розглядати як економіко-соціальну категорію, змістом якої виступають продуктивні сили, що знаходяться в органічній єдності і постійній взаємодії між собою. Однією з основних концепцій дії факторів сільськогосподарського виробництва є раціональне використання земельних ресурсів. При цьому будь-який процес виробництва чи надання послуг ґрунтується на фактичній наявності й оптимальному поєднанні та використанні ресурсів.*

Метою *статті є дослідження процесу ресурсного забезпечення, а також можливість вирішення окремих питань підвищення потенціалу підприємств аграрного бізнесу.*

Результати. *Для досягнення цілей та завдань в статті представлені комплексні та конструктивні шляхи, які перебувають в нерозривному зв'язку з оптимальним застосуванням інших ресурсів. Розглянуто розвиток підприємницької діяльності у сільській місцевості, який залежить від багатьох факторів.*

Висновки. *Обґрунтовано важливість вирішення окремих питань підвищення ефективності використання, а також створення оптимального, збалансованого за структурою, ресурсного потенціалу агроформувань на рівні окремого регіону з урахуванням його особливостей. Доведено, що створення в аграрних формуваннях раціонального ресурсного забезпечення і його ефективне використання належить до актуальних проблем сьогодення.*

Ключові слова: *ресурс; агропродовольчий комплекс; ресурсне забезпечення; регіональне сільське господарство; ресурсний потенціал; адаптивна система.*

Anna Mykolaivna OREL

PhD in Economics, Production, Business and Management Department
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
E-mail: Vova7003@gmail.com

METHODICAL APPROACHES TO RESOURCE SUPPLY PROCESS OF AGRICULTURAL BUSINESS ENTERPRISES

Abstract

Introduction. *The resource potential of agriculture should be considered as an economic and social category, the content of which are the productive forces that are in organic unity and constant interaction with each other. One of the main concepts of the factors of agricultural*

© Анна Миколаївна Орел, 2018

production is the rational use of land resources. In this case, any process of production or provision of services is based on the actual availability and optimal combination and use of resources.
Purpose *of the article is to study the process of resource provision, as well as the possibility of solving certain issues of increasing the potential of agricultural business enterprises.*
Results. *In order to achieve the goals and objectives, the article presents integrated and constructive ways that are inextricably linked with the optimal use of other resources. The development of entrepreneurship in the countryside, which depends on many factors, is considered.*
Conclusions. *It is substantiated the importance of solving certain issues of increasing the efficiency of use, as well as creating an optimal, balanced structure and resource potential of agricultural business at the level of an individual region, taking into account its peculiarities. It is proved that creation in the agrarian formations of rational resource support and its effective use belongs to the actual problems of the present.*

Keywords: *resource; agro-food complex; resource support; regional agriculture; resource potential; adaptive system.*

JEL classification: Q 13

Вступ

Специфіка ресурсного забезпечення підприємств агропромислового комплексу формується під впливом сукупності факторів. Розвиток підприємств агропромислового комплексу та забезпечення їх конкурентоспроможності в ринкових умовах господарювання вимагає ефективного ресурсного забезпечення. Останнім часом дослідження ресурсного забезпечення і спроможність підприємств аграрної сфери перебували у центрі уваги дослідницької діяльності багатьох українських економістів, таких як: Антонюк О. А., Дьомін О. Б., Климко Г. Н., Костіна Н. І., Луцишин З. О., Мишкін Ф. С., Стукало Н. В. та ін. Посилений інтерес українських науковців до ресурсного забезпечення значною мірою пов'язаний з ускладненням агропродовольчої системи і державними проблемами сьогодення.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження процесу ресурсного забезпечення, а також можливості вирішення окремих питань підвищення потенціалу підприємств аграрного бізнесу. У межах досягнення мети слід зосередитись на таких завданнях: накопичення, планування, організація та контроль для ефективного та раціонального використання ресурсів; визначення особливостей параметрів формування і реалізації ресурсного потенціалу; проведення оцінки використання ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ефективність діяльності підприємства досягається за допомогою оптимального використання наявних у його розпорядженні ресурсів, яке виражається в максимізації різниці доходів і витрат залучених ресурсів. Ресурси безпосередньо впливають на ефективність діяльності підприємств з таких причин:

- доходи підприємства визначаються кількістю і якістю залучених до процесу його функціонування ресурсів, її раціональною взаємодією;

- ефективно використані ресурси в майбутньому забезпечать стабільну конкурентну позицію на певному ринку;

- різниця між доходами від використання ресурсів і витратами на їх придбання та експлуатацію визначає фінансову ефективність діяльності підприємства.

У зв'язку з цим найважливішого значення набуває процес ресурсного забезпечення діяльності підприємства, який визначається як процес збору, накопичення, розподілу ресурсів, а також здійснення функцій планування, організації та контролю з метою ефективного та раціонального використання ресурсів та зменшення ризику в діяльності підприємства. Будь-яке підприємство представляє собою неподільну сукупність виробничих, фізичних і людських ресурсів, використання яких окремо не забезпечує необхідний ефект. Таким чином, ресурсна концепція фірми ставить на визначне місце синергетичний ефект від комплексного використання ресурсів, якими володіє підприємство [1, с. 36]. При цьому даний ефект є джерелом особливої продуктивності, недосяжної в умовах контрактації між виробниками і споживачами. На цьому ґрунтується постулат про стратегічну залежність положення підприємства в ринковому просторі від його внутрішнього стану, що характеризується, перш за все, параметрами наявних ресурсів.

Функціонування АПК базується на використанні безлічі ресурсів, різні види яких, безпосередньо беручи участь в сільськогосподарському виробництві або сприяючи його ефективній організації, формують ресурсний потенціал агропродовольчого комплексу. При цьому ресурси виступають в якості джерел формування активів сільськогосподарського підприємства, а проміжною ланкою в процесі перетворення ресурсів в активи підприємства є його ресурсний потенціал. При цьому ресурсний потенціал виступає як визначальна величина ефекту від спільного використання основних видів ресурсів сільськогосподарського підприємства, а кожен окремий елемент ресурсного потенціалу володіє індивідуальною спрямованістю як фактор забезпечення розвитку підприємства, що вимагає організації механізму формування та реалізації ресурсного потенціалу. Ресурсний потенціал являє собою не просто сукупність, а систему ресурсів, використовуваних комплексно, і також передбачає обов'язкову взаємодоповнюваність окремих ресурсів. Крім того, він передбачає можливість взаємозамінності ресурсів. При цьому, доцільно проводити оцінку використання ресурсного потенціалу регіонального сільського господарства на основі використання рівного обмеженого числа оціночних параметрів для кожного з виділених і розглянутих елементів ресурсного потенціалу. Збалансована система показників для оцінки використання ресурсного потенціалу регіонального сільського господарства поділяється на: земельний; технічний; інноваційний; кадровий; організаційно-управлінський; інформаційний; фінансовий. При цьому, доцільно використовувати динамічний інтегральний показник ресурсного потенціалу регіонального сільського господарства, що розраховується за формулою:

$$R = (\sum_{1}^{n} \frac{P_{i1}}{P_{i0}}) / n, \qquad (1)$$

де P_{i1} - значення *i*-го елемента ресурсного потенціалу в поточному періоді,

P_{i0} - значення *i*-го елемента ресурсного потенціалу в попередньому періоді,

n - кількість елементів ресурсного потенціалу [2].

В даний час можна виділити два підходи до аналізу ресурсного потенціалу: статичний і динамічний. При цьому перший досліджує стан потенціалу, спираючись на результати діяльності аналізованого економічного суб'єкта, а другий – з позиції динаміки протікають зовнішніх і внутрішніх економічних процесів. Процес управління ресурсним потенціалом має на увазі подвійність об'єкту управління, яка полягає в тому, що, з одного боку, процес основної діяльності підприємства розглядається як найважливіший об'єкт управління і спрямованих на його діяльність узагальнених функцій управління, а, з іншого боку, ресурси, які беруть участь в зазначеному процесі, самі є об'єктом управління і на них також поширюється необхідність реалізації основних

управлінських функцій. Групування ресурсів є найважливішим інструментом формування особливих здібностей підприємства, які створюють цінність шляхом досягнення параметрів, недоступних для конкурентів.

Залучення ресурсного потенціалу передбачає використання ресурсів підприємства для реалізації його конкурентних переваг шляхом мобілізації, координування і розгортання ресурсів. Це процес оцінки, що передує прийняттю рішення про те, як формувати ресурсний потенціал і керувати ним. Це вимагає формулювання планів та ініціатив, спрямованих на реалізацію стратегії, про які повідомлено співробітників і обов'язкову відповідальність останніх за досягнення цілей компанії [3]. Відзначимо, що результативне структурування, групування і застосування ресурсного потенціалу набувають особливої значущості в ситуаціях ресурсного паритету між конкурентами (рис. 1).

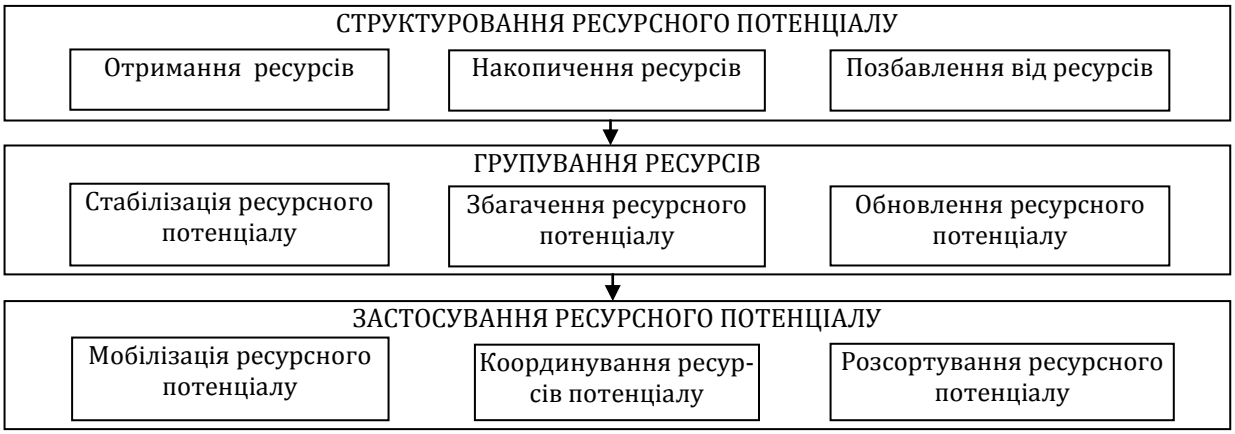

Рис. 1. Структурування, групування і застосування ресурсного потенціалу

Величина ресурсного потенціалу сільськогосподарської організації безпосередньо пов'язана з усіма видами наявних у неї ресурсів, тому розширення того чи іншого ресурсу у взаємозв'язку з іншими дозволить реалізувати цілі її діяльності. Однак найчастіше це неможливо без зменшення споживання інших видів ресурсів. З закономірності емерджентність систем слід, що в результаті взаємодії всіх складових систему ресурсів досягається ефект цілісності, тобто виходять нові властивості, якими кожен окремий вид ресурсу не володіє [4].

Питання формування ресурсного потенціалу та визначення оптимальних базових ресурсних пропорцій входять в компетенцію завдань стратегічного менеджменту і можуть бути успішно вирішені лише в комплексі заходів, які забезпечують сталий розвиток агробізнесу в умовах нестабільного зовнішнього середовища через створення адаптивних механізмів, що дозволяють адекватно пристосувати діяльність підприємства до прогнозованих змін умов господарювання. Як фактори, які визначають ефективність адаптивної системи управління ресурсним потенціалом агропідприємства, можна виділити такі: підготовка і прийняття рішень;динамічний характер ресурсної забезпеченості; поліпшення процесів інформаційного забезпечення; скорочення термінів узгодження управлінських рішень [5, с. 51].

В результаті динамічні здатності можуть бути зосереджені на одному з таких напрямків управління ресурсним потенціалом сільськогосподарського підприємства: концентрація ресурсів за допомогою їх направлення на нечисленні чітко окреслені й узгоджені цілі; акумулювання ресурсів за допомогою отримання корисного досвіду; взаємне доповнення ресурсів, змішання здібностей і балансування; збереження ресурсів, їх повторна переробка і кооптація.

У зв'язку з цим, механізм управління ресурсним потенціалом сільськогосподарської організації можна визначити як багатофункціональну і багатокомпонентну сис-

тему, що складається з комплексу взаємопов'язаних елементів. Така багатофакторна оцінка дозволить виявити «вузькі місця» в процесі реалізації ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства і позначити основні напрямки необхідних управлінських впливів в плані вдосконалення його структури [6] .

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, використання запропонованого підходу дозволяє зробити оцінку ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства з урахуванням найважливіших аспектів, що впливають на рівень ресурсного потенціалу підприємства, – існуючого рівня ресурсної забезпеченості елементів потенціалу підприємства, рівня реалізації потенціалу кожного з цих елементів і впливу зовнішнього середовища на стан елементів ресурсного потенціалу. Багато недоліків, властивих існуючим методам оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, представляється можливим подолати за допомогою використання методології комплексної експертної оцінки ресурсного потенціалу, що враховує три найважливіші складові: існуючий рівень ресурсної забезпеченості всіх найважливіших елементів потенціалу підприємства, рівень реалізації потенціалу кожного з цих елементів і вплив зовнішнього середовища на стан елементів ресурсного потенціалу.

Список літератури

1. Богачов В. І., Чертков Д. Д., Чертков Б. Д. Економічна і продовольча безпека регіонів в умовах аграрної реформи: Навчальний посібник. Луганськ: Елтон-2, 2009. 98 с.
2. Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Хлапьонов Л. Ю. Управління затратами підприємства : монографія. Київ: Лібра, 2007. 320 с.
3. Буднікевич І. М., Школа І. М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні. Ін-т регіональних досліджень НАН України. Чернівці: Зелена Буковина, 2002. 10 с.
4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 376 с.
5. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підруч. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 416 с.
6. Пузирьова П. В. Актуальні аспекти організації підприємств у сучасних умовах. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 2 (105). С. 75–79.
7. Борисова В. А. Методологічні основи аналізу фінансового стану підприємств агропромислового виробництва. *Фінанси України*. 2008. № 10. С. 63–68.
8. Орликовський М.О. Оцінка інвестиційної привабливості аграрного виробництва регіону. *Економіка АПК*. 2007. № 1. С. 94–98.

References

1. Bogachov, V. I., Chertkov D. D. and Chertkov B. D. (2009). *Ekonomichna i prodovol`cha bezpeka regioniv v umovax agrarnoyi reformy`.* [Economic and food safety of regions in conditions of agrarian reform]. Elton-2. Lugansk. Ukraine.
2. Kozachenko, G. V., Pogorelov Yu. S. and Xlap`onov L. Yu. (2007). *Upravlinnya zatratamy` pidpry`yemstva*. [Management of enterprise costs]. Libra. Kyiv. Ukraine.
3. Budnikevy`ch, I. M. and Shkola I. M. (2002). *Stanovlennya regional`nogo ry`nku innovacij v Ukrayini*. [The formation of the regional innovation market in Ukraine]. In-t regional`ny`x doslidzhen` NAN Ukrayiny`. Zelena Bukovy`na. Chernivtsi. Ukraine.
4. Majorova, T. V. (2004). *Investy`cijna diyal`nist`*. [Investment activity]. Centr navchal`noyi literatury`. Kyiv. Ukraine.

5. Popovy`ch, P. Ya. (2004). *Ekonomichny`j analiz diyal`nosti sub'yektiv gospodaryuvannya*. [Economic analysis of the subjects of management]. Ekonomichna dumka. Ternopil. Ukraine.
6. Puzy`r`ova, P. V. (2010). «The urgent aspects of the organization of enterprises in modern conditions». *Formuvannya ry`nkovy`x vidnosy`n v Ukrayini*. no. 2 (105). pp. 75–79.
7. Bory`sova, V. A. (2008). «Methodological bases of the analysis of the financial state of the enterprises of agro-industrial production». *Finansy` Ukrayiny`*. no. 10. pp. 63–68.
8. Orly`kovs`ky`j, M. O. (2007). «Estimation of investment attractiveness of agrarian production in the region». *Ekonomika APK*. no. 1. pp. 94-98.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2018 р.

УДК 631.1:338.24

Сергій Володимирович ГРОШЕВ

головний спеціаліст - юрисконсульт,
Управління Державної казначейської служби у Київському районі
м. Харкова Харківської області
E-mail : SergeyGroshev1970@gmail.com

УПРАВЛІННЯ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЯК СТРАТЕГІЧНІЙ НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Грошев, С. В. Управління smart-спеціалізацією фермерських господарств як стратегічній напрям підвищення ефективності використання земельних ресурсів [Текст] / Сергій Володимирович Грошев // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 217-225. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Розв'язання проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва вимагає вияву і максимального використання резервів господарської діяльності, як потенційних можливостей покращення кінцевих результатів роботи. Одним із таких стратегічних аспектів підвищення ефективності фермерського господарювання, використання земельних ресурсів є управління smart-спеціалізацією.*

Мета. *Формування теоретико-методичних засад управління smart-спеціалізацією фермерських господарств як стратегічного напряму підвищення ефективності використання їх земельних ресурсів.*

Метод. *Під час проведення дослідження використано такі, методи: абстрактно-логічний, монографічний, історичний, системного аналізу й синтезу, графічний.*

Результати. *Сформовано теоретико-методичний базис smart-спеціалізації фермерських господарств. Доведено, що під smart-спеціалізацією фермерських господарств слід розуміти інноваційно-орієнтовану систему просторового планомірного розвитку соціально- й екологічно-збалансованого сільськогосподарського виробництва конкурентоспроможної продукції, що до того ж охоплює цілеспрямований процес виокремлення в результаті поділу суспільно-розподіленої праці галузей і видів економічної діяльності, які характеризуються однорідним випуском, техніко-технологічним забезпеченням і кваліфікацією персоналу, і супроводжується підвищенням ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу в довгостроковій перспективі. Показано, що smart-спеціалізація фермерських господарств повною мірою узгоджується з ієрархією стратегій економічного розвитку. Визначено принципи smart-спеціалізації на рівні фермерського господарства, регіону та галузі. Встановлено, що до інструментів smart-спеціалізації фермерських господарств належать: цифровізація агробізнесу, інноваційні агротехнології, органік-індустрія, державні інтервенції інноваційної продукції, підготовка й перепідготовка кадрів для інноваційного фермерства. Організаційними формами реалізації політики smart-спеціалізації є кластери в агропродовольчій сфері, замкнені ланцюги створення додаткової вартості, мережеві форми кооперації фермерських господарств, продуктова інтеграція, залучення фермерів до агротехнопарків, національних технологічних платформ, стартапи.*

Ключові слова: *спеціалізація; smart-спеціалізація; фермерське господарство; земельні ресурси; ефективність.*

© Сергій Володимирович Грошев, 2018

Serhii Volodymyrovych GROSHEV

Chief Specialist – Legal Adviser,
State Treasury Service Administration in Kyiv district of Kharkiv city in Kharkiv region
E-mail : SergeyGroshev1970@gmail.com

MANAGEMENT OF FARMS SMART SPECIALIZATION AS THE STRATEGIC LINE FOR INCREASING EFFICIENCY OF LAND RESOURCES USING

Abstract

Introduction*. The solution of the problem of increasing agricultural production efficiency demands identification and the maximum using of economic activity reserves as potential opportunities for improvement of the net resulting effects. One of such strategic aspects of increasing efficiency of farmer activity and land resources using is the smart specialization management.*

Purpose*. The goal of the research is to form the theoretical and methodical bases for management of farms smart specialization as the strategic line for increasing efficiency of their land resources using.*

Methods*. Such methods are used during t research: abstract and logical, monographic, historical, system analysis and synthesis, graphic.*

Results*. The theoretical and methodical basis for smart specialization of farms is created. It is proved that it is necessary to understand the smart specialization of farms as the innovative focused system of spatial systematic development of the social, ecological and balanced agricultural produce of competitive products, which as a result of division of a public distributed labor covers purposeful process of branches and types of economic activity allocation that are characterized by uniform output, technical and technological support, personnel qualification and also is followed by increasing efficiency of land and resource potential using in the long term. It is shown that the smart specialization of farms is fully coordinated with hierarchy of economic development strategies. The principles of smart specialization at the level of farm, region and branch are defined. It was established that tools of the farms smart specialization are: agrarian business digitalization, innovative agrarian technologies, organik-industry, state interventions of innovative products, training and retraining of personnel for innovative farming. Organizational forms of the smart specialization realization policy are clusters in agrarian food sphere, closed chains of value-added creation, network forms of farms cooperation, grocery integration, involvement of farmers into agrarian science and technology parks, national technological platforms, startups.*

Keywords*: specialization; smart specialization; farm; land resources; efficiency.*

JEL classification: L10; Q10; Q12; Q15

Вступ

Розв'язання проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва вимагає вияву і максимального використання резервів господарської діяльності, як потенційних можливостей покращення кінцевих результатів роботи. Одним із таких стратегічних аспектів підвищення ефективності фермерського господарювання, використання земельних ресурсів є управління smart-спеціалізацією.

Такий підхід нині повною мірою узгоджується із стратегією розвитку ООН «Майбутнє, якого ми прагнемо», стратегією розвитку ЄС «Європа 2020. Стратегія розумного, сталого й інклюзивного зростання», стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», стратегією розвитку аграрного сектора економіки України «3+5» тощо.

Розв'язанню проблеми управління спеціалізацією фермерських господарств

України в контексті раціоналізації землекористування присвятили свої праці В. Амбросов, В. Горьовий, А. Гуторов, В. Збарський, М. Калінчик, П. Канінський, М. Кропивко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, А. Третяк, В. Юрчишин.

Що стосується smart-спеціалізації, то її досліджували В. Геєць, Я. Бжуска, І. Дунаєв, Т. Косенкова, І. Маркович, Я. Пика, М. Федяєва, Н. Шестакович та інші вчені. Однак, ці наукові пошуки обмежені регіональною інноваційною політикою, охоплюють економіку загалом і не включають сільське господарство та фермерство.

Актуальність проблеми управління smart-спеціалізацією фермерських господарств, її стратегічна значущість обумовили вибір теми дослідження, постановку мети і задач наукового пошуку.

Мета дослідження

Метою статті є формування теоретико-методичних засад управління smart-спеціалізацією фермерських господарств як стратегічного напряму підвищення ефективності використання їх земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження

У 2009 р. економісти Д. Форей, П. Девід і Б. Хол розробили концепт «smart specialization» [1]. У загальному вигляді «smart specialization» означає «розумну», інтенсивну спеціалізацію, яка основана на інноваційних технологіях виробництва й просторового розвитку. У 2010 р. Єврокомісія схвалила документ «Європа 2020. Стратегія розумного, сталого й інклюзивного зростання». При цьому основними стратегічними цілями визначено такі [2]: «розумне» інтенсивне зростання економіки, що базується на знаннях і інноваціях; стале зростання на основі ресурсозбереження, екологічної безпеки й конкурентоспроможності; інклюзивне зростання задля стимулювання високого рівня зайнятості в економіці й забезпечення соціальної і територіальної єдності в суспільстві. До того ж на національному рівні держави-члени повинні трансформувати свої національні й регіональні системи ведення бізнесу за вищеназваними стратегічними цілями так, щоб вони сприяли впровадженню досягнень передового досвіду й smart-спеціалізації. Відтак концепція «розумної» спеціалізації набула офіційного статусу в ЄС.

Зазначимо, що підґрунтя ринкової smart-спеціалізації заклав ще А. Сміт, який у своїй фундаментальній праці зазначив, що можливість обміну завжди приводить до поділу праці. Відтак межа поділу праці, її спеціалізації має визначатися розміром ринку [3, с. 79]. Спеціалізація до того ж іманентна економічній вигоді, що виявляється у формі економії затрат праці для товаровиробника і у зниженні ціні на товар для споживача.

За визначенням авторів національної доповіді «Інноваційна Україна 2020», «розумна» спеціалізація – це нова концепція регіонального розвитку, яка поєднує промислову та інноваційну політику і покликана сприяти ефективному та дієвому використанню державних інвестицій за рахунок зосередження на сильних сторонах регіону, що й становлять власне спеціалізацію регіону [4, с. 193]. На думку Я. Бжуски і Я. Пики, «розумна» спеціалізація – це виявлення унікальних функцій і активів кожної країни і регіону, підкреслення конкурентних переваг кожного регіону і зосередження уваги регіональних партнерів на бачennі майбутніх досягнень [5, с. 362]. За визначенням М. Федяєвої, smart-спеціалізація – це індустріальна та інноваційна система для регіональних економік, яка має на меті продемонструвати, як державна політика, ринкова кон'юнктура а також політика в галузі досліджень, розробок та інвестицій в інноваційні процеси можуть впливати на економічну, наукову і технологічну спеціалізацію регіону, а отже, на його продуктивність, конкуренто-спроможність та економічне зростання [6, с. 87–88]. Слушною є думка, що smart-спеціалізація вказує на можливість ре-

гіону генерувати нові види діяльності шляхом виявлення пріоритетів локальної концентрації та агломерації ресурсів [7, с. 56].

На відміну від звичайної спеціалізації, smart-спеціалізація передбачає планомірність дій, тому що включає процес відбору найбільш привабливих секторів і видів економічної діяльності, підбір інноваційних технологічних рішень для забезпечення розвитку в середньостроковій перспективі.

Виходячи з рекомендацій щодо формування стратегій розвитку smart-спеціалізації в країнах-членах ЄС [8], ми розробили концепцію розвитку «розумної» інтенсивної спеціалізації фермерських господарств.

Smart-спеціалізація фермерських господарств повною мірою узгоджується з ієрархією стратегій економічного розвитку. Так, стратегічні виклики сьогодення загострили проблеми гарантування продовольчої безпеки в світі, забезпечення якості продуктів харчування, підтримки зайнятості на селі, підвищення ефективності використання усіх складників ресурсного потенціалу, збереження довкілля тощо. У світовому вимірі чільне місце у розв'язанні цих проблем відведено малим і середнім фермерським господарствам.

Перехід на модель «розумної» спеціалізації передбачає розуміння фермерами ринкового механізму. Державна політика при цьому має спрямовуватися на підтримання інноваційно-орієнтованих фермерів, стимулювання підприємництва на селі для того, щоб у найефективніший спосіб використовувати наявні ресурси, розвиваючи сільську економіку на регіональному рівні на засадах реалізації компетентностей людей та інформаційних інноваційних технологій виробництва й збуту готової продукції.

До основних напрямів розвитку smart-спеціалізації фермерських господарств необхідно віднести:

- ✓ розвиток сильних сторін і конкурентних переваг господарств, що сформовані завдяки регіональним особливостям і умовам ведення сільського господарства;
- ✓ державна підтримка залежно від стратегічних пріоритетів розвитку агропродовольчого сектора економіки на національному та/або регіональному рівнях;
- ✓ державна підтримка інноваційного підприємництва на селі;
- ✓ стимулювання інвестиційної діяльності на селі;
- ✓ стимулювання залучення заінтересованих осіб до інноваційно-інвестиційних процесів в сільськогосподарському виробництві.

Реалізація цих завдань має свої особливості на кожному рівні ієрархії економічної системи.

На рівні фермерського господарства вони здебільшого зводяться до аналізу сильних і слабких сторін, пошуку вільних ринкових ніш, впровадженні інноваційних технологій виробництва.

На регіональному рівні потрібно оцінити потенціал інноваційного розвитку сільгоспвиробництва, сформувати загальне бачення розвитку економіки регіону та аграрного сектора зокрема, визначити пріоритети, за якими буде надаватися державна підтримка, а також сформувати кола заінтересованих осіб, менеджерів та відповідальних за ухвалення рішень і моніторинг досягнення стратегічних цілей.

На державному рівні smart-спеціалізація передбачає стратегічну спеціалізовану диверсифікацію. Лейтмотивом при цьому виступає підприємницький хист. Його результат – це певного роду інновація, що покликана формувати сильну сторону фермерського господарства. Іншими словами, фермер має чітко усвідомити, що для забезпечення найвищого економічного результату його продукція має характеризуватися унікальними ознаками, зумовленими його власним талантом, регіональними особливостями або набором факторів виробництва в умовах інформаційної асиметрії. Відтак «розумна» спеціалізація сприяє інтенсифікації виробництва, і на відміну від традиційного державного планування, в інтерактивному режимі формує полюси регіонального

розвитку. Завданням органів державної влади при цьому є створення умов для здійснення і погодження вибору smart-спеціалізації, здійснення моніторингу кластерного розвитку з погляду обраної на рівні регіонів спеціалізації, визначення потреб у державній підтримці та об'єктів державного регулювання [9, с. 264]. Наприклад, стратегія розвитку аграрного сектора економіки України «3+5» передбачає стимулювання органічного виробництва, субсидування малих фермерів та інші програми стимулювання розвитку окремих напрямів виробництва, що можуть створювати продукти з доданою вартістю та нові робочі місця, підвищення цінності землі та інтелектуальної спроможності ринку, поштовх для розвитку дрібних господарств шляхом розширення прав оренди, інтенсифікацію виробництва на Півдні України завдяки розвитку зрошувальних та меліоративних систем тощо. Для виконання цих завдань потрібно забезпечити якісне функціонування інноваційної системи на базі інтеграції науки, виробництва, освіти, влади і громадського суспільства.

За вільних ринкових умов і незбалансованої державної політики фермерські господарства розвиваються в умовах жорсткої, часто недосконалої конкуренції. Критерієм оптимізації галузевої структури є максимум прибутку, що призводить до монокультурного агровиробництва, часто нераціонального, екологічно-незбалансованого земле- і природокористування. Вироблена продукція є типовою, а економічний ефект формують за рахунок цінового механізму, оптимізації витрат і податкових платежів (рис. 1).

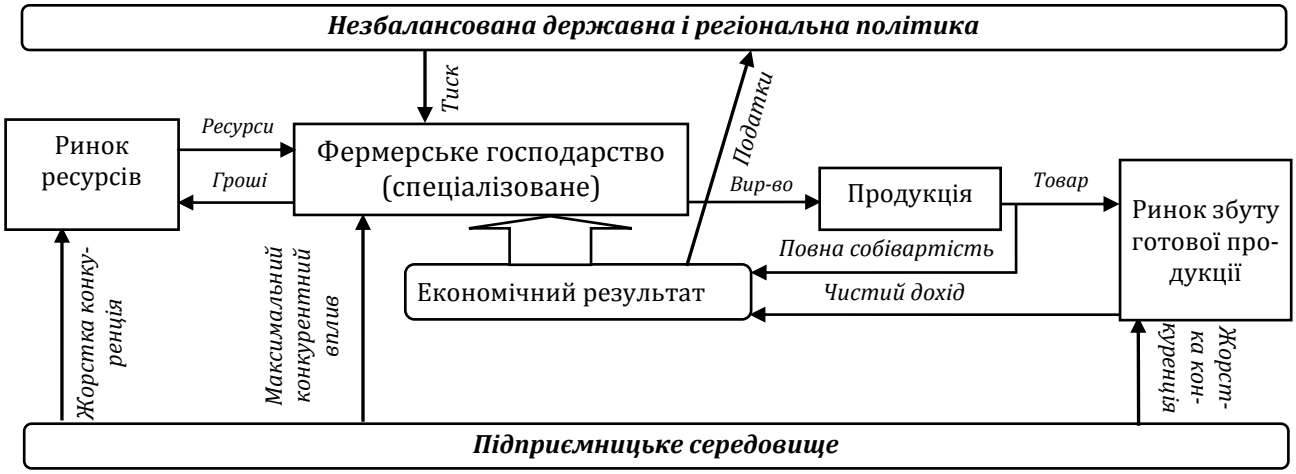

Рис. 1. Ринкова система підприємницької діяльності фермерських господарств

Джерело: розроблено автором

В умовах переходу до smart-спеціалізації фермерське господарство стає інноваційно-орієнтованим, а держава всіляко сприяє інноваційно-інвестицій-ній діяльності, трансферу інновацій в агровиробництво, стимулює збут нішевої сільгосппродукції. Порівняно з фермерськими господарствами традиційного типу, «розумно»-спеціалізовані мають додаткові переваги за рахунок меншого конкурентного тиску, що також позначається на вищому економічному ефекті від використання землі, праці й капіталу (рис. 2).

Розвиток smart-спеціалізації фермерських господарств має базуватися на дотриманні основних принципів (табл. 1).

Так, базою smart-спеціалізації на рівні фермерських господарств є спеціалізація сільськогосподарського виробництва, метою якої є максимізація ефективності використання наявних ресурсів і досягнення конкурентних переваг на ринку за рахунок ефекту масштабу. Одночасно фермери здійснюють підприємницький пошук нових методів виробництва і збуту продукції, активно взаємодіючи з науково-дослідними установами, закладами вищої освіти, консалтинговими агентствами й дорадчими служба-

ми. Поряд із цим вони самі продукують інноваційні рішення на основі набутих нових знань та підприємницького хисту. Усі ці інновації мають бути спрямовані на раціональне господарювання, уникаючи «хижацького» використання землі, інших природних благ і трудових ресурсів.

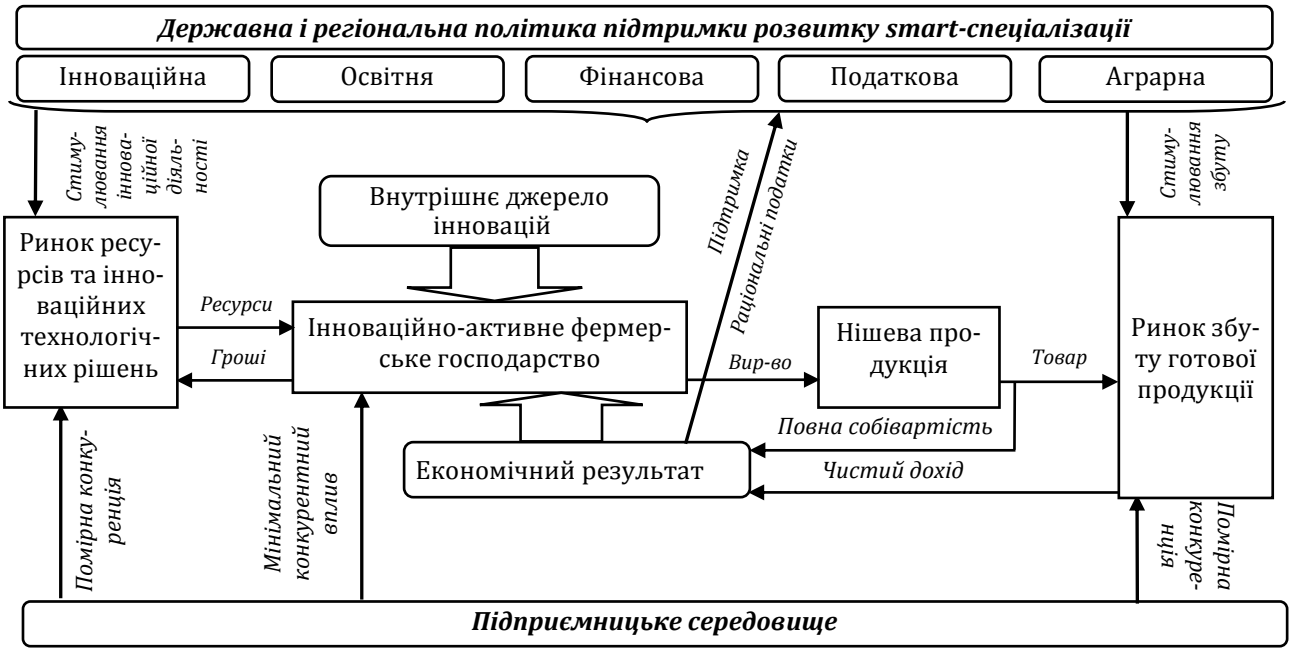

Рис. 2. Концептуальна модель розвитку фермерських господарств за умови переходу до smart-спеціалізації

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1. Принципи smart-спеціалізації фермерських господарств

Мікрорівень	Мезо- і макрорівень
Спеціалізація виробництва	Пошук спеціалізації на рівні регіонів
Підприємницький пошук	Стимулювання інноваційної діяльності
Інноваційність	Використання наявних технологій
Економічна ефективність	Інтенсифікація міжрегіональної взаємодії
Соціальна ефективність	Відкритість
Екологічна збалансованість	Кластеризація

Джерело: узагальнено автором

На галузевому, регіональному й загальнодержавному рівнях перехід до smart-спеціалізації передбачає пошук відносно унікальної спеціалізації для кожного регіону шляхом виявлення раціонального сполучення ресурсів і ринкових можливостей. Державна політика до того ж має бути спрямована на селективну підтримку інноваційного підприємництва, віддаючи перевагу винятково тим раціоналізатор-ським рішенням, що не завдають шкоди економіці, екології та соціуму. Для цього застосовують принцип відкритості й публічності ухвалених рішень. Спеціалізовані регіони повинні бути залучені до активної міжрегіональної взаємодії шляхом формування замкнутих ланцюгів створення додаткової вартості. Зважаючи на те, що сільське господарство, на відміну від промисловості, значно обмежене в асортименті продукції, а розподіл ресурсного потенціалу відбувається за природно-економічними зонами, межі яких не збігаються з адміністративно-територіальним поділом України, доцільною є кластеризація фермерських господарств за продуктовою ознакою.

До інструментів smart-спеціалізації фермерських господарств доцільно віднести: цифровізацію агробізнесу, інноваційні агротехнології, органік-індустрію, державні інтервенції інноваційної продукції, підготовку кадрів для фермерства.

Організаційними формами реалізації політики smart-спеціалізації є кластери в агропродовольчій сфері, замкнені ланцюги створення додаткової вартості, мережеві форми кооперації фермерських господарств, продуктова інтеграція, залучення фермерів до агротехнопарків, національних технологічних платформ, стартапи тощо.

Розроблення державної та регіональної стратегії розвитку фермерства на засадах smart-спеціалізації необхідно здійснювати в п'ять етапів. На першому етапі аналізують інноваційний потенціал агровиробництва регіонів, оцінюють рівень асиметрії розвитку продуктивних сил, наявність ринкової інфраструктури та ринкових бар'єрів. На другому етапі формують загальне стратегічне бачення розвитку сільського господарства в регіоні, визначаючи місце й роль в фермерських господарств. На третьому етапі визначають цілі розвитку smart-спеціалізації, базуючись на сильних сторонах природно-ресурсного і підприємницького потенціалу регіону. Четвертий етап передбачає визначення чітких індикаторів оцінювання рівня розвитку smart-спеціалізації та досягнення поставлених цілей. На п'ятому етапі розробляють конкретний план дій, узгоджують регіональні стратегії із загальнодержавною.

Очевидно, що малі і середні фермерські господарство не в змозі конкурувати з великими сільськогосподарськими підприємствами чи агрохолдингами. Тому конкурентні основні стратегії лідера, челенджера або послідовника для них є недоступними. Натомість раціональним за умови переходу до smart-спеціалізації є маркетингові стратегії нішера (рис. 3).

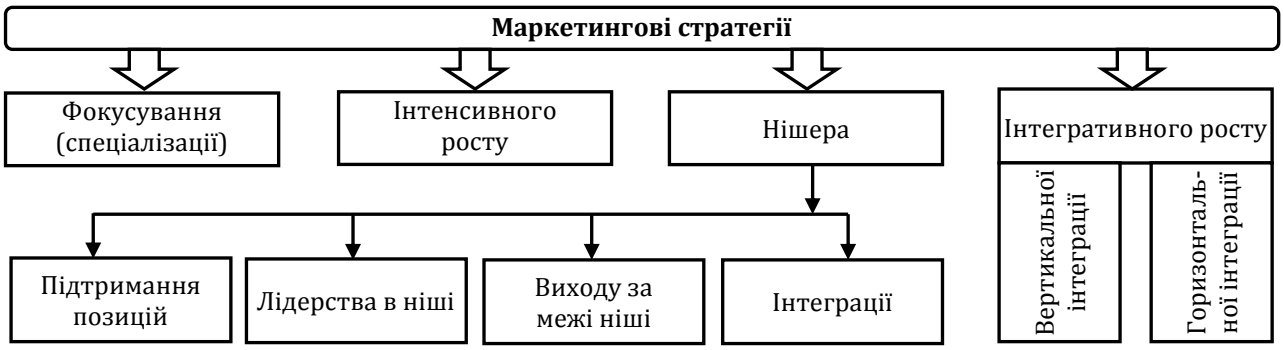

Рис. 3. Основні маркетингові стратегії розвитку фермерських господарств в умовах smart-спеціалізації

Джерело: розроблено автором

Так, основною стратегією фермерських господарств залишається фокусування, метою якої є спеціалізація на виробництві декількох видів сільськогосподарської продукції для формування конкурентних переваг за ціною і витратами. Водночас фермери повинні застосовувати стратегію інтенсивного росту, що передбачає інтенсифікацію виробництва, підвищення ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу.

Застосування «розумної» інтенсивної спеціалізації дає змогу фермерському господарству сфокусувати свої зусилля на тому сегменті ринку, який залишився поза увагою лідерів або був знайдений/створений самим фермером. При цьому присутність у ніші є виправданою, якщо вона задовольняє таким умовам [10, с. 194]: потенціал зростання, прибутковість, низька привабливість для конкурентів, відповідність можливостям господарства, спроможність відстояти свої ринкові позиції. Очевидно, що коли фермерське господарство зайняло нішу, то слід застосовувати стратегію підтримання позицій або боротьби за лідерство в ній; інакше – вдатися до стратегій виходу за межі ніші або інтеграції. Що стосується стратегій інтегративного росту, то фермери можуть їх застосовувати доволі обмежено через брак коштів. Відтак найбільш імовірною є горизонтальна і вертикальна кооперативна інтеграція (створення кооперативів фермерських господарств), некооперативна вертикальна інтеграція (виробнича контрак-

тація) та корпоративна горизонтальна й вертикальна інтеграція у випадку ініціативи з боку великих інтегрованих суб'єктів господарювання.

Smart-спеціалізація фермерських господарств створює можливості для їхньої інтеграції з науково-дослідними інститутами й закладами освіти. Формами організації таких відносин є реалізація на базі фермерських господарств спін-аут і спін-оф компаній. Так, інтегрований суб'єкт господарювання може створити або укласти угоду з господарством спін-аут, фінансуючи його інноваційний стартап та/або надаючи для цього частину матеріальних і нематеріальних активів, водночас зберігаючи права на інтелектуальну власність. На думку П. Цибульова і В. Корсуна, вітчизняні наукові установи можуть заснувати або на договірних засадах співпрацювати зі спін-оф компанією, яка розробляє нову технологію та/або освоює виробництво інноваційної продукції, що базується на результатах наукових досліджень наукової установи [11]. Спін-оф підприємство самостійно або через посередників реалізує на ринку інноваційну продукцію, а наукова установа отримує роялті, згідно з попередньо укладеним договором.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підвищення ефективності використання земельних ресурсів фермерських господарств є стратегічною задачею агроекономічної науки і практики. Розвиток спеціалізації фермерських господарств має базуватися на принципах: раціонального використання наявних земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів; створення й реалізації стрижневих компетенцій господарства залежно від наявного потенціалу; економічно-соціально-екологічно ефективного виробництва тієї продукції, що користується попитом на ринку.

Водночас одним із сучасних і найбільш ефективних інструментів підвищення ефективності фермерських господарств та використання земельних їх ресурсів є перехід господарств на модель smart-спеціалізації. Під smart-спеціалізацією фермерських господарств ми розуміємо інноваційно-орієнтовану систему просторового планомірного розвитку соціально- й екологічно-збалансованого сільськогосподарського виробництва конкурентоспроможної продукції, що до того ж охоплює цілеспрямований процес виокремлення в результаті поділу суспільно-розподіленої праці галузей і видів економічної діяльності, які характеризуються однорідним випуском, техніко-технологічним забезпеченням і кваліфікацією персоналу, і супроводжується підвищенням ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу в довгостроковій перспективі.

Перспективою подальших розвідок у цій царині є розробка стратегії smart-спеціалізації фермерських господарств, визначення нішевих напрямів сільськогосподарського виробництва за регіонами України.

Список літератури

1. Foray D. Smart Specialisation : the Concept. URL : http://opcompetitiveness.bg/images/module6/files/26/99_Foray_Sofia.pdf
2. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth / Communication from the Commission from 03.03.2010. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=en.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / под ред. П. Н. Клюкина. Москва : Эксмо, 2007. 960 с.
4. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. Київ : НАН України, 2015. 336 с.
5. Бжуска Я., Пика Я. Розумна спеціалізація регіону. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Проблеми економіки та управління*. 2012. № 749. С. 362–366.

6. Федяєва М. С. «Розумна» спеціалізація як інструмент трансформації національної економіки (теоретичний аспект). *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26-1. С. 87–92.
7. Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем / відпов. ред. О. В. Панухник. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2016. 204 с.
8. Smart Specialisation Platform / European Commission. URL : http:// s3platform.jrc.ec.europa.eu/s3-guide.
9. Дунаєв І. В. Ціннісні цілі модернізації регіональної економіки крізь призму принципу «розумної спеціалізації». *Аналітика і влада*. 2014. № 9. С. 260–266.
10. Гаркавенко С. С. Маркетинг. Київ : Лібра, 2008. 720 с.
11. Цибульов П. М., Корсун В. Ф. Про комерціалізацію результатів досліджень науковими інститутами України. *Наука та інновації*. 2011. Т. 1. № 2. С. 45–53.

References

1. Foray, D. (2012). Smart Specialisation : the Concept, available at : http:// opcompetitiveness.bg/images/module6/files/26/99_Foray_Sofia.pdf.
2. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth / Communication from the Commission from 03.03.2010, available at : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=en.
3. Smith, A. (2009). *Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov*. [Study on the nature and causes of wealth of peoples]. Moskow : Eksmo. Russian.
4. Heiets, V. M. (ed.) (2015). *Innovatsiina Ukraina 2020 : natsionalna dopovid*. [Innovative Ukraine 2020: National Report]. NAS. Kiev. Ukraine.
5. Bzhuska, Ya. and Pyka, Ya. (2012). «Intelligent specialization of the region». *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» : Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, 749, pp. 362–366.
6. Fediaieva, M. S. (2018). «"Intelligent" specialization as an instrument for the transformation of the national economy (theoretical aspect)». *Prychornomorski ekonomichni studii*. vol. 26-1. pp. 87–92.
7. Panukhnyk, O. V. (ed.) (2016). *Suchasni sotsialno-ekonomichni problemy teorii ta praktyky rozvytku ekonomichnykh system*. [Modern socio-economic problems of the theory and practice of economic systems development]. FOP Osadtsa Yu. V. Ternopil. Ukraine.
8. Smart Specialisation Platform, available at : http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/s3-guide.
9. Dunaiev, I. V. (2014). «Valuable goals of modernizing the regional economy through the prism of the principle of "reasonable specialization». *Analityka i vlada*, no. 9, pp. 260–266.
10. Harkavenko, S. S. (2008). *Marketynh*. [Marketing]. Libra. Kyiv. Ukraine.
11. Tsybulov, P. M. and Korsun, V. F. (2011). «On the commercialization of research results by Ukrainian scientific institutes». *Nauka ta innovatsii*, no. 1(2), pp. 45–53.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018 р.

УДК 657.471

Баграт Олегович ХАЧАТУРЯН

здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ У СТВОРЕННІ ЦІНОВИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Хачатурян, Б. О. Науково-теоретичні засади управління витратами у створенні цінових конкурентних переваг [Текст] / Баграт Олегович Хачатурян // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 226–231. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ*. Для утримання та збільшення долі ринку необхідно створювати конкурентні переваги, які полягають в якості, собівартості або пошуку відповідного сегменту ринку. Цінові конкретні переваги в більші мірі залежать від політики ціноутворення на підприємстві та управління витратами, що і обумовлює актуальність дослідження.*

Мета *дослідження полягає у уточненні сутності поняття «управління витратами».*

Результати. *В статті розглянуто сутність поняття «управління витратами». Для узагальнення існуючих підходів до розуміння досліджуваної категорії здійснено морфологічний аналіз сукупності визначення їх сутністю, змістом та метою.*

Висновки. *Запропоновано власне бачення управління витратами як впливу на виробничі та управлінські процеси, які мають місце в системі діяльності підприємства, що являє собою сукупність методологічного та методичного інструментарію, представленого принципами, функціями, законами, закономірностями та методами для зміни структури витрат та поведінки персоналу як результату зміни умов виробничо-господарської діяльності підприємства.*

Ключові слова: *управління витратами, структура, принципи, функції, закони, закономірності, методами.*

Bahrat Olehovych Khachaturian

applicant, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

SCIENTIFIC-THEORETICAL BASES OF COST MANAGEMENT IN CREATION OF PRICE COMPETITIVE ADVANTAGES

Abstract

Introduction. *In order to maintain and increase the market share, it is necessary to create competitive advantages, which are quality, cost, or the search for a relevant market segment. Price specific benefits are more dependent on pricing policies in the enterprise and cost management, which determines the relevance of the research.*

The purpose *of the study is to clarify the essence of the concept of "cost management".*

Results. *In the article the essence of the concept of "cost management" is considered. To generalize existing approaches to understanding the studied category, a morphological analysis of the* complex *of the definition of their essence, content and purpose was performed.*

Conclusions. *The actual vision of cost management as an influence on the production and management processes taking place in the system of enterprise activity is proposed, which is a set of methodological and methodical tools presented by principles, functions, laws and methods for changing the structure of expenses and personnel behavior as a result of change conditions of production and economic activity of the enterprise.*

© Баграт Олегович Хачатурян, 2018

Keywords: *cost management, structure, principles, functions, laws, regularities, methods.*

JEL classification: P42

Вступ

Підприємство постійно знаходиться у відповідних умовах конкуренції на ринку, яка обумовлена присутністю існуючих товаровиробників, бар'єрами входу та виходу з ринку, рівнем державного регулювання, динамікою зміни параметрів ринку тощо. Для забезпечення успіху в конкурентній боротьбі підприємство повинно або мати більш привабливу ціну, або переважати у якості продукції. Також існують конкурентні переваги фокусування, що передбачає орієнтацію на вузький сегмент ринку. Зазначені конкурентні переваги традиційно є більш привабливими для окремих товарів на визначених ринках. В разі високого рівня спеціалізації найчастіше мова йде про «лідерство у витратах». В класичному розумінні монополістичної конкуренції споживачі часто надають перевагу виробникам із особливими якостями своєї продукції. В будь-якому разі, конкурентоспроможність продукції залежить від двох головних чинників: якості та ціни, де обидві безпосередньо залежать від рівня понесених витрат на створення відповідної доданої вартості. Таким чином, для обґрунтування шляхів забезпечення цінових конкурентних переваг першочерговим є розробка ефективних заходів управління витратами підприємства.

Дослідженнями в галузі управління витрат займалися такі провідні дослідники як: А. Бачурина, Н. Гаркуша, М. Грещак, С. Голов, В. Гордієнко, І. Давидович, Н. Калиновська, С. Ковтун, О. Коцюба, Ю. Кравчук, О. Крушельницька, А. Мирзабеков, Р. Мозговий, Т. Мудра, Т. Остапенко, А. Пилипенко, С. Савлук, Н. Ткачук, А. Турило, Л. Христенко, Л. Чернобай, Г. Фандель, А. Ясінська [1-15].

Незважаючи на існування чисельних наукових доробок, питання розробки методології управління витратами поряд із методичним та практичним інструментарієм залишається недостатньо розвинутим.

Мета дослідження

Метою дослідження є подальше уточнення сутності поняття «управління витратами».

Виклад основного матеріалу дослідження

Витрати виникають в ході поточної діяльності підприємства і мають ряд класифікаційних ознак, підходів до управління та методів обліку. Зараз виокремлюють управлінський облік, податковий та бухгалтерський. В рамках кожного з них витрати калькуляція відповідним чином в рамках існуючих нормативних вимог, зафіксованих в стандартах бухгалтерського обліку, законах, кодексах та підзаконних актах. В найбільшій мірі цілям економічного аналізу відповідає управлінський облік. Більшість витрат підприємства пов'язана із відповідними факторами виробництва. Якщо мова йде про матеріалу міське виробництво то відповідно підприємство найбільшу частку витрат несе для отримання матеріалів, сировини та напівфабрикатів. Енергоємні виробництва витрачають найбільшу питому вагу коштів на сплату спожитих енергоресурсів. Відповідно ситуація стосується і інших видів витрат. Крім того підприємство здійснює управлінську діяльність, яка передбачає виконання належних функцій, утримання відповідних підрозділів, служб тощо. Ці витрати калькулюються окремо від виробничих та загально-організаційних. Крім того підприємство здійснює крім операційної, фінансову та інвестиційну діяльність, які також генерують відповідні витрати, що без-

посередньо впливає на обсяг отриманого прибутку підприємством. Найбільш важливим в розгляді управління витратами є диференціація підходів, що передбачає управління собівартістю та управління витратами на рівні всього підприємства. Собівартість стосується кожного окремого виду продукції, який виробляється, а витрати підприємства відносяться до всієї системи. Цілком зрозуміло, що ці два підходи взаємопов'язані: загальновиробничі, адміністративні, витрати на збут та інші операційні переносяться відповідним чином на собівартість кожної одиниці продукції, але в залежності від конкурентної ситуації на ринку ціна коливається не лише відносно фактичної собівартості, але й у відповідності до потреб та купівельної спроможності споживачів. Таким чином, собівартість є об'єктивною категорією, яка формується під впливом чинників витрат матеріалів, виробничих процесів, характеру технології, чисельності та рівня кваліфікації персоналу та інших. А ціна виступає частково суб'єктивною категорією, адже вона встановлюється підприємством на основі об'єктивного отриманого рівня собівартості та у відповідності до очікуваних прогнозів відносно отримання потенційного прибутку, який разом із собівартістю і складає ціну продукції. Це обумовлює взаємозв'язок між управлінням витратами та забезпечення цінових конкурентних переваг. Підприємство зацікавлене максимально можливому зниженні витрат, що може сприяти зменшенню ціни для збільшення обсягу реалізації для освоєння нових ринків або розширення існуючих. З іншого боку, як ми бачимо на прикладі провідних світових корпорацій, успіху досягають ті, які вкладають значні кошти в здійснення наукової діяльності, придбання об'єктів інтелектуальної власності, створення власних внутрішніх соціальних мереж для поширення знань – тобто дії, направлені на створення внутрішніх ключових компетентностей підприємства, які дозволяють генерувати інновації, направлені як на покращення якості продукції, так і на зниження їх собівартості. Тож має місце зростання обсягу витрат, яке в результаті сприяє їх зниженню. Подібна ситуація стосуються й окремих проектів. Підприємство вкладає капітальні кошти для запуску будь-якого проекту з метою отримання прибутку від його використання. Враховуючи фактор часу та інфляційні очікування в рамках теорії вартості грошей у часі при розрахунку обсягу чистого дисконтованого доходу саме врахування капітальних вкладень та майбутніх грошових потоків дозволяє оцінити доцільність витрат на реалізацію і прийняти належне управлінське рішення щодо впровадження або відмови від даного проекту.

Складність об'єкту дослідження полягає не лише у пошуку найкращих методів управління витратами, але й в уточненні безпосередньо об'єкту їх виникнення. Фактично витрати відображають результати протікання виробничих та управлінських процесів на підприємстві. І відповідно управління витратами має бути направлено саме на процеси, а не на витрати як відповідні атрибути цих процесів. Якщо підприємство має організаційну структуру, яка не відповідає поточним потребам діяльності, і відповідно генерує великий обсяг витрат, необхідність зміни даної структури для їх скорочення є важливим завданням управління витратами. З іншого боку існування таких відділів як контроль якості й життєвоважливим для підприємства і витрати, пов'язані із його існуванням, є обґрунтованими та доцільними. З іншого боку, це не означає, що ці витрати не мають підпадати під облік, аналіз та управління в цілому.

Таким чином, для розробки необхідного інструментарію управління витратами в забезпеченні цінових конкурентних переваг варто розглянути існуючі підходи до розуміння поняття «управління витратами».

Серед дослідників відсутня єдність бачення [2-15]. Ряд дослідників розглядають його як процес: динамічний, складний та багатоаспектний, цілеспрямованого формування витрат в цілому або оптимального їх рівня, прийняття та реалізації рішень. Отже, цей процес поєднують як із виникненням витрат: за місцями, ресурсами, роботами об'єктами та часом, так і з управління ними що стосується прийняття рішень від-

носно їх формування. Розуміючи управління як вплив керуючої підсистеми на керовану, де витрати властиві обом підсистемам, управління має бути націлена на всі процеси діяльності: як виробничі, так і управлінські, а саме управління можна розглядати як процес, який протікає в рамках системи із виокремленням відповідних функцій, що також відображено у визначеннях дослідників.

Огляд управління витратами як системи принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, з нашої точки зору, є вузьким розумінням даного поняття, але з ним можна погодитися, так як управлінська діяльність безпосередньо пов'язано саме з зазначеними рішеннями, а ці елементи методологічного інструментарію мають бути визначені суб'єктом управління в залежності від існуючої політики та прийнятих стратегій.

До цього ж методологічного інструментарію варто віднести і конкретні заходи з оптимізації співвідношення «затрати-результат» [5]. Це лише один із інструментів визначення необхідності понесення витрат для досягнення поставленої мети.

Аналіз авторів [1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 14] дозволяє узагальнити зміст досліджуваного поняття. Він тісно пов'язаний із сутністю поняття, але більш детально його розкриває.

Отже, управління витратами доцільно розглядати як управлінські дії, які об'єднують ряд функцій з планування, організації, мотивація контролю та регулювання витрат діяльності, що повинно базуватися на використанні об'єктивних економічних законів з використанням відповідних методів.

Якщо сутність поняття зосереджена на розумінні управління витратами як процесу, який протікає в межах системи та є відповідним управлінським впливом, то зміст є сукупністю методологічного та методичного інструментарію, який охоплює функції управління, методи, закони та принципи, на яких має базуватися вся система управління витратами на підприємстві.

Окремо нами узагальнено мету управління витратами [1, 2, 4-6, 9, 10, 12, 14, 15]. Як бачимо велика кількість дослідників наголошує на досягненні високого економічного результату. Така мета є зрозуміло, але не конкретною, адже підприємство має функціонувати та забезпечувати досягнення відповідних значень безпосередніх показників, де категорія «високий економічний результат» є суб'єктивною та неточною. Забезпечення ефективного використання ресурсів і капіталу [10] також є загальною метою управління підприємством, що не відображає специфіку витрат як об'єкту дослідження.

Те саме варто зауважити і щодо досягнення стратегічних і поточних цілей. З усіх досліджень найбільш коректно поставлено мету автором А. І. Ясінська, яка наголошує на зміні складу витрат структури або поведінки у зв'язку зі зміною умов виробничо-господарської діяльності [15].

Ми повністю підтримуємо таку точку зору, адже вплив на виробничі та управлінські процеси має призводити саме до зміни структури витрат, що передбачає як їх кількісну динаміку так і якісний набір.

Серед розглянутих визначень зробимо акцент на такій точці зору авторів [8; 11; 12], яка передбачає мінімізацію витрат з метою отримання конкурентних переваг, або стратегічних установок підприємства. Такий підхід є занадто вузьким та відображає лише одну із можливих стратегій управління витратами. Крім того вартує уточнення чи наголошують автори на мінімізації витрат на одиницю продукції, що можливо шляхом оптимізації обсягу виробництва та скорочення умовно-постійних витрат, чи автори мають на увазі тотальну економію, доцільність якої на підприємстві має бути проаналізована та доведена. Не відмовляючись від потреби у мінімізації витрат, таке бачення управління ними є вузьким та неефективним.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, на основі проведеної декомпозиції сукупності понять щодо розуміння «управління витратами» варто запропонувати уточнення розуміння даної економічної категорії в контексті забезпечення цінових конкурентних переваг як впливу на виробничі та управлінські процеси, які мають місце в системі діяльності підприємства, що являє собою сукупність методологічного та методичного інструментарію, представленого принципами, функціями, законами, закономірностями та методами для зміни структури витрат та поведінки персоналу як результату зміни умов виробничо-господарської діяльності підприємства. Подальші дослідження автора направлені на поглиблення існуючої класифікації витрат діяльності підприємства.

Список літератури

1. Бачурина А. Управление затратами предприятия. URL: «http://be5.biz/ ekonomika1/r2010/ 01135.htm».
2. Гаркуша Н. М. Концептуальні основи процесу управління витратами підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2014. № 1. С. 51–64.
3. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник. К.: Лібра, 2008. 704 с.
4. Давидович І. Є. Управління витратами: навч. посібн. К. : Центр учбової літератури, 2008. 320 с.
5. Ковтун С., Ткачук Н., Савлук С. Управление затратами. Харьков : Изд. дом «Фактор», 2008. 272 с.
6. Крушельницька О. В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 1. С. 125–129.
7. Мирзабеков А. Г. Особенности управления затратами торговых предприятий на макро- и микроуровнях. *Труды МЭЛИ*. URL: http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=управление+расходами+торговой+орган изации.
8. Мудра Т. М., Чернобай Л. І., Калиновська Н. Л. Діагностика процесу управління витратами на засадах функціонального підходу: теоретичні аспекти та практичне застосування URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2011_3/087-091.pdf.
9. Остапенко Т. М. "Економічна сутність управління витратами". *Вісник Сумського державного університету. Сер.: Економіка*. 2013. № 2. С. 85–91.
10. Пилипенко А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства : наукове видання. Харків: Вид. ХНЕУ, 2007. 276 с.
11. Турило А. М., Кравчук Ю. Б., Турило А. А. Управління витратами підприємства : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2006. 120 с.
12. Грещак М. Г., Коцюба О. С., Гордієнко В. М. Управління витратами: навч. посібник. К. : КНЕУ, 2008. 264 с.
13. Фандель Г. Теория производства и издержек. К. : Таксон, 1998. 528 с.
14. Христенко Л. М., Мозговий Р. О. Побудова системи управління витратами промислового підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* 2011. № 3 (157). С. 247–253.
15. Ясінська А. І. Сутність управління витратами на вітчизняних підприємствах. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2007 № 14 (594). С. 357–360.

References

1. Bachurina, A. «Enterprise Cost Management», available at : «http://be5.biz/ ekonomika1/r2010/ 01135.htm».

2. Garkusha, N. M. (2014). «Conceptual bases of enterprise cost management process». *Ekonomichna strategiya i perspekty`vy` rozvy`tku sfery` torgivli ta poslug*. no. 1, P. 51–64.
3. Golov, S. F. (2008). *Upravlins`ky`j oblik* [Managerial Accounting]. Libra. Kiev. Ukraine.
4. Davy`dovy`ch, I. Ye. (2008). *Upravlinnya vy`tratamy`* [Cost management]. Centr uchbovoyi literatury`. Kiev. Ukraine.
5. Kovtun, S., Tkachuk, N. and Savluk, S. (2008). *Upravlenie zatratami* [Cost Management]. Izd. dom «Faktor». Kharkiv. Ukraine.
6. Krushel`ny`cz`ka, O. V. (2010). *«Improvement of cost management systems at enterprises».* Visny`k ZhDTU. no. 1. pp. 125–129.
7. Mirzabekov A. G. «Features of cost management of trade enterprises at the macro and micro levels». Trudy MJeLI, available at : http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=upravlenie+ rashodami+ torgovoj+organ izacii.
8. Mudra T. M., Chernobaj L. I. and Kaly`novs`ka N. L. «Diagnostics of cost management process on the basis of a functional approach: theoretical aspects and practical application», – available at : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/ 2011_3/087-091.pdf.
9. Ostapenko, T. M. (2013). " The economic essence of cost management». *Visny`k Sums`kogo derzhavnogo universy`tetu. Ser.: Ekonomika*. no. 2, pp. 85–91.
10. Py`ly`penko, A. A. (2007). *Organizaciya oblikovo-analityc`hnogo zabezpechennya strategichnogo rozvy`tku pidpry`yemstva : naukove vy`dannya* [Organization of accounting and analytical support for the strategic development of the enterprise]. View. KNUE, Kharkiv. Ukraine.
11. Tury`lo, A. M., Kravchuk, Yu. B. and Tury`lo, A. A. (2006) *Upravlinnya vy`tratamy` pidpry`yemstva*. [Management costs of the enterprise]. Centr uchbovoyi literatury`. Kiev. Ukraine.
12. Greshhak, M. G., Kocyuba, O. S. and Gordiyenko V. M. (2008). *Upravlinnya vy`tratamy`*. [Cost Management]. KNEU. Kiev. Ukraine.
13. Fandel', G. (1998). *Teorija proizvodstva i izderzhek.* [Theory of production and costs]. Takson. Kiev. Ukraine.
14. Xry`stenko, L. M. and Mozgovy`j, R. O. (2011). «Construction of a system for managing the expenses of an industrial enterprise». *Visny`k Sxidnoukrayins`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni Volody`my`ra Dalya*. no. 3 (157). pp. 247–253.
15. Yasins`ka, A. I. (2007). «The essence of cost management at domestic enterprises». *Visny`k Nacional`nogo universy`tetu L`vivs`ka politexnika*. no. 14 (594). pp. 357–360.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2018 р.

УДК 316.46.058: 338.21

Yassir Jamal

postgraduate student, Management and Business Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: yassirjamalpmj@gmail.com

PRINCIPLES OF CHOOSING THE LEADERSHIP STYLE FOR INNOVATION ACTIVITY MANAGEMENT

Jamal, Y. Principles of choosing the leadership style for innovation activity management [Text] / Yassir Jamal / Ukrainian Journal of Applied Economics. – 2018. – Vol. 3. – No 2. – pp. 232–238. – ISSN 2415-8453.

Abstract

Introduction. *Teams involved to innovation activity are usually cross-functional, consisting of employees with different mentality, temper, values etc. So not only different teams, but even different people within the same team require different leadership styles. Moreover, required leadership style can change because of changes in the organization's environment. But the problem is that there is still no single approach to classify the leadership styles and to develop clear recommendations to choose the particular style in different managerial situations.*

Purpose. *The purpose of this paper is to develop and justify a set of principles to choose the leadership style for innovation activity management.*

Results. *Basing on the deep analysis of the scientific researches on the leadership styles, we have developed a set of principles to choose the leadership style for innovation activity management. First of all, there can be no one fixed leadership style applicable for all the members of innovating team. So we think the leadership style is a combination of 15 determinants, which can be varied for different employees in different managerial situations. Other key principles are: Contingency approach to choosing the leadership style for innovation activity management; Leadership style must be driven by the context; Volatile environment requires more innovations; Personal approach to subordinates; Development of innovative culture; Filtered and unfiltered leaders have significantly different characteristics etc.*

Conclusions. *We believe there is no single leadership style appropriate for innovation activity management. Moreover, leadership styles are multiple, and particular leadership style can be defined as a combination of 15 determinants. Such combination depend on different factors.*

Keywords: *leadership; leadership style; innovation activity management; principles for choosing the leadership style.*

Ясір Джамаль

аспірант, кафедра менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Електронна пошта: yassirjamalpmj@gmail.com

ПРИНЦИПИ ВИБОРУ СТИЛЮ ЛІДЕРСТВА ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Анотація

Вступ. *Команди, залучені до інноваційної діяльності, зазвичай є міжфункціональними, складаються з працівників з різним менталітетом, характером, цінностями тощо. Тому не тільки різні команди, але навіть різні люди в одній команді вимагають різних стилів лідерства. Більш того, необхідний стиль лідерства може змінитися через зміни*

© Yassir Jamal, 2018

в середовищі організації. Але проблема полягає в тому, що досі не існує єдиного підходу до класифікації стилів лідерства та розробки чітких рекомендацій щодо вибору конкретного стилю в різних управлінських ситуаціях.
Мета. *Метою даної статті є розробка та обґрунтування набору принципів вибору стилю лідерства для управління інноваційною діяльністю.*
Результати. *Виходячи з глибокого аналізу наукових досліджень щодо стилів лідерства, ми розробили набір принципів вибору стилю лідерства для управління інноваційною діяльністю. Перш за все, не може бути жодного фіксованого стилю лідерства, який би застосовувався до всіх членів інноваційної команди. Стиль лідерства – це поєднання 15 детермінант, які можуть бути різноманітними для різних працівників у різних управлінських ситуаціях. Іншими ключовими принципами є: ситуаційний підхід до вибору стилю лідерства для управління інноваційною діяльністю; стиль лідерства повинен диктуватися контекстом; нестабільне зовнішнє середовище вимагає більшої інноваційності; персоналізований підхід до підлеглих; розвиток інноваційної культури; відфільтровані та нефільтровані лідери мають суттєво різні характеристики тощо.*
Висновки. *Ми вважаємо, що не існує єдиного стилю лідерства, який би підходив для управління інноваційною діяльністю. Крім того, існує множина стилів лідерства, і конкретний стиль може бути визначений як поєднання 15 детермінант. Така комбінація залежить від різних факторів.*

Ключові слова: *лідерство; стиль лідерства; управління інноваційною діяльністю; принципи вибору стилю лідерства.*

JEL classification: O31

Introduction

The processes of globalization, integration, along with the upcoming 4th industrial revolution require nations, sectors, companies and individuals to focus on continuous innovations. But it is necessary to say innovations means not only about developing new technologies, introducing new products etc. Along with the mentioned above, innovations can also be non-technological (marketing and organizational innovations) [1]. So innovation activity is not a prerogative of departments directly involved in R&D. Today each organizational unit, each employee is a subject for innovations.

This means innovation activity management becomes the key focus in the company management. But the complexity of innovation activity management is that innovations are the product of people's creativity that is intangible and barely managed «asset». So successful innovations require the full disclose of employees' potential, what can be done effectively only if they are inspired, motivated, communicated and treated, that means shift from management to leadership.

But leadership can't be effective just by default. The researches of this phenomena, such as K. Lewin, R. Lippitt and R. K. White [2], R. House [3], F. Fiedler [4], R. Tannenbaum and W. H. Schmidt [5], R. Likert [6], V. H. Vroom and Ph. W. Yetton [7], G. Graen, K. Alvares, J. B. Oris and J. A. Martella [8], K. Cameron and R. Quinn [9], I. Adizes [10], B. M. Bass, B. J. Avolio, D. I. Jung and Y. Berso [11] and many others, have developed numerous approaches to identify the leadership style. Moreover, there are attempts to describe leadership styles particularly for innovation activity management, e.g. by N. Kolinko [12]. But the problem is that there is still no single approach to classify the leadership styles and to develop clear recommendations to choose the particular style in different managerial situations.

Formulating the goals of the article

The purpose of this paper is to develop and justify a set of principles to choose the leadership style for innovation activity management.

Presentation of the main research material

First of all, we have to admit that general, universal principles of management is applicable to innovation activity management as well, as to other functional areas of management. Such principles, formulated by H. Fayol and developed in comprehensive studies in the management field [13–15] can be used to shape leadership style in any functional area of a company, including innovation activity management.

Another group of principles are narrower and relate specifically to innovation activity management. They are pronounced by Peter F. Drucker [16], and part of these principles can be used as tips in order to help in choosing the appropriate leadership style, e.g.: 1. Innovation, in order to be successful, should be simple and focused. 2. Many things should not be done at a time. Innovations have a need for concentrated energy and common effort. It also requires that people who effectuate the innovation should have mutual understanding. 3. Innovation needs a system. 4. Passion is the fuel and pain is the hidden ingredient. 5. Co-locating (physical proximity between people) drives effective exchange. 6. Differences (such as language, culture, race, gender and thinking and problem solving styles) should be leveraged.

We support this statement as leader should contribute the innovation activity management on all its stages: not only on the emergence stage, but also during the implementation and diffusion of innovation. Different stages of innovation activity require different competencies of employees, not only creativity-oriented.

F. Patterson identifies ten different types of people from the point of view of their position to innovations [17, p. 48]. Besides, the more complicated the innovation is, the more multifunctional the team must be.

As different kinds of people can successfully participate the innovation activity, and they probably require different leadership style. This means not only different teams, but even different people within the same team can require different leadership styles. Moreover, required leadership style can change because of changes in the organization's environment.

Basing on the deep analysis of the subject, we want to formulate our own principles to choose the leadership style for innovation activity management.

1. Optimal level of innovativeness. Innovation activity management must not mandatory be oriented on obtaining the maximal possible level of innovativeness. Innovations are related to the organizational resilience, which can be defined as being able to cope with changes successfully [18], in contradictory way. On one hand, innovations bring changes, that to some extent brakes existing processes, procedures, rules, structures etc. So from the static perspective innovations decrease the level of company's resilience.

But on another hand, innovations help company to adapt itself to ever-changing environment, hence making it more resilient from the dynamic perspective.

2. Contingency approach to choosing the leadership style for innovation activity management. Depending on the current state of external and internal factors, on particular problems in innovation activity, an organization can require different types of leaders and leadership styles.

So there can be variety of leadership styles applicable for organization's innovation activity management. There are determinants distinguishing one leadership style from another. Analysis of the key leadership theories [2–12] allowed us to obtain the list of leadership style determinants: 1. Delegation of authority and responsibility. 2. Decision making style. 3. Way of formulating the tasks. 4. Operational independence of employees. 5. Leader's

consultation, support. 6. Confidence and trust in subordinates. 7. Rigidity or flexibility in internal procedures. 8. Work climate. 9. Communications distance, approachability of a leader. 10. Innovations acceptance. 11. The way how plans are communicated. 12. Motivational approach. 13. Way of subordinates' assessment and criticism. 14. Orientation on task or people. 15. Stimulation of intra-team competition or teamwork.

So these determinants have to be used in order to define the leadership style.

3. Context orientation. Leadership style must be first of all driven by the goals of a team. In turn, goals are set according to the strategy, which is, as a rule, environment-oriented. So environment, strategy and specific tasks for the department or team subordinated to particular leader dictate what and how he or she must manage.

The same, level of innovativeness of department's (team's) activity must fit environment and strategy (no less, no more innovative).

4. VUCA environment (Volatile, Uncertain, Complex and Ambiguous [19]) requires more innovations. H.-D. Haustein and H. Maier proved that the more unpredictable the environment is, the more radical innovations are required [20].

So we believe the higher is degree of VUCA in the company's environment, the more of innovations it requires.

5. Focus on team, not on organization. Many researches on leadership style associate it to the whole organization. But we believe different departments or teams can have different pace of innovations and so must be leaded differently. Additionally, different teams obviously have different members' skills, motivation etc. So effective leadership style can be different for different teams within the same organization.

6. Environment has different effect on leadership style depending on the company's goals. If company goals are more innovative than it is required by the environment, the leadership style must be adjusted to the goals. But if company goals are less innovative than it is required by the environment, leadership style must take into account the environmental requirements and so set the innovativeness level higher than it is required by goals.

7. Leader should keep the balance between the discipline and agility, between processes and people. From one hand, today the process approach to management has got a high acceptance in academic and practical environment, and even some international standards (like ISO) are based on it. Process approach requires discipline, regularity, well-established routines in order to achieve the high quality and reproducibility of outputs.

From another hand, high speed of changes dictates new rules. Project management in all the sectors utilizes agile practices (originated in IT sector but actually applicable for any project management, including innovation management). As we know, one of the leading principles of agile is «Individuals and interactions over processes and tools» [21]. It's difficult to force a person to creativity, so culture becomes at least as important as processes.

8. Personal approach to subordinates. People are unique, so keeping single leadership style for all the team (we don't even say – for all the company) leader can't treat each employee equally good. So his leadership style can vary depending on employee.

9. Leader must develop innovative culture. Despite the requirement of personal approach, leader can't control each act of his subordinates. The best way is to create conditions when all the team will become innovative enough. This conditions can be created by developing the innovative culture within a team.

10. Filtered and unfiltered leaders have significantly different characteristics and can produce different leadership styles. We distinguish 2 types of leaders:

1) filtered – are grown up inside the organization. By hypothesis, they are less innovative as: they have strong relationship inside organizations that prevent them from unpopular changes; don't want to take a risk to save a current status-quo; as they became leaders under the current organizational culture, they try to save and support it, and resist changes in culture; they have stable decision making patterns, hindering to innovate.

2) unfiltered – leaders from outside. They have a fresh eye, new decision making patterns, they do not dedicated to the current organizational culture and don't have relationship inside the organization. So they are ready for innovations and risk.

11. Innovation activity management is applicable not for R&D only. One can think innovation management is a narrow area within companies, and not all the leaders are involved in there. But this is not true. Today any company face VUCA environment, so it must adopt with innovations. And within a company, all the departments (business processes) are important in terms of innovation activity, not only those which directly generate innovation: some more while some less. For example, product innovations can only be effective if all the departments will be involved in transformation (like according to TQM concept everybody is quality responsible for quality, so everybody is innovations' responsible). But process and organizational innovations are applicable to any team.

Conclusions and perspectives of the further research

We believe people are the key resource defining the success of innovations. So in order to secure high effectiveness of innovation activity, the shift has to be made from management towards leadership. But as innovation activity requires different types of people working together, there can be no one fixed leadership style applicable for all the members of innovating team. So we suppose the leadership style is a combination of 15 determinants, which can be varied for different employees in different managerial situations. This is one of the key principles of choosing the leadership style for innovation activity management. Other key principles are: contingency approach to choosing the leadership style for innovation activity management; leadership style must be driven by the context; volatile environment requires more innovations; personal approach to subordinates; development of innovative culture; filtered and unfiltered leaders have significantly different characteristics etc.

The further researches should be aimed on developing a particular methodical approach to choosing the leadership style for innovation activity management basing on the formulated principles.

Literature

1. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data / OECD Publishing. 3rd edition // OECD I Library. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/the-measurement-of-scientific-and-technological-activities_19900414.
2. Lewin K., Lippitt R., White R .K. Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *Journal of Social Psychology*. 1939. Vol. 10. P. 271–301.
3. House R. J. A Path-Goal Theory of Leader Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*. 1971. Vol. 16. P. 321–339.
4. Fiedler, Fred E. A Theory of Leadership Effectiveness. New York, NY: McGraw-Hill, 1967. 310 p.
5. Tannenbaum R., Schmidt Warren H. How to choose a leadership pattern. Readings in management; ed. by Max D. Richards and William A. Nielander. Cincinnati, Ohio: South Western Publishing Co., 1963. P. 481–494.
6. Likert R. The human organization: Its management and value. New York: McGraw-Hill Book Company, 1967. 258 p.
7. Vroom V. H., Yetton Ph. W. Leadership and Decision Making. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, 1973. 248 p.
8. Graen G., Alvares K., Oris J. B. and Martella J. A. Contingency model of leadership effectiveness: Antecedents and evidential results. *Psychological Bulletin*. 1970. Vol. 73, no. 4. P. 285–296.
9. Cameron K., Quinn R. Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on Competing Values Framework; 3rd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2011. 288 p.

10. Адизес И. Развитие лидеров: Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей; пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. 259 с.
11. Bass B. M., Avolio B. J., Jung D. I. and Berso Y. Predicting Unit Performance by Assessing Transformational and Transactional Leadership. *Journal of Applied Psychology*. 2003. Vol. 88. P. 207–218.
12. Êîë³íêî Í. Î. Ìîäåëþâàííÿ ñòèëþ êåð³âíèöòâà ³íîâàö³éíþ ä³ÿëüí³ñòþ ïðîìèñëîâîãî ï³äïðèºìſñòâà. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 739. С. 156–165.
13. Smit P. J., Cronje G. J., Brevis T., Juta M. J. Vrba Management Principles: A Contemporary Edition for Africa. 5th ed. Sandton: Juta & Company. 2011. 525 p.
14. Управление организацией : учебник / под ред. А. Г. Поршнева, З. П. Румянцевой, Н. А. Саломатина. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ИНФРА-М, 2000. 669 с.
15. Концептуальні засади управління підприємством як економічною системою: Монографія / За заг. ред. к.е.н., доц. Â. Î. Êîþäà. Õàðê³â : Âèä. ÕÍÅ�ó, 2007. 414 с.
16. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. NY: HarperCollins, 2009. 288 p.
17. Burns P. Entrepreneurship and Small Business Palgrave. 3rd ed. London: Palgrave Macmillan, 2010. 544 p.
18. Hopp C., Antons D., Kaminski J., Salge T. O. The Topic Landscape of Disruption Research – A Call for Consolidation, Reconciliation, and Generalization. *Product innovation management*. 2018. Volume 35. Issue 3. P. 458–487.
19. Bennett N., Lemoine G. J. What VUCA really means for you. *Harvard Business Review website*. URL: https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means-for-you.
20. Haustein H.-D., Maier H. Basic, improvement and pseudo-innovations and their impact on efficiency: Working papers WP-79-96. Laxenburg, Austria: International Institute for Applied Systems Analysis, 1979. 42 p.
21. Manifesto for Agile Software Development. Agilemanifesto website. URL: https:// agilemanifesto.org.

References

1. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data / OECD Publishing; 3rd edition // OECD I Library, available at : https://www.oecd-ilibrary.org/ science-and-technology/the-measurement-of-scientific-and-technological-activities_19900414.
2. Lewin, K., Lippitt, R. and White, R .K. (1939). «Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates». *Journal of Social Psychology*. Vol. 10. pp. 271–301.
3. House, R. J. (1971). A Path-Goal Theory of Leader Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*. Vol. 16. P. 321–339.
4. Fiedler, F. E. (1967). *A Theory of Leadership Effectiveness*. McGraw-Hill. New York. USA.
5. Tannenbaum, R. and Schmidt, W. H. (1963). How to choose a leadership pattern. Readings in management; in Richards Max D. and Nielander William A. (ed.). South Western Publishing Co. Cincinnati, Ohio. pp. 481–494.
6. Likert, R. (1967). *The human organization: Its management and value*. McGraw-Hill Book Company. New York. USA.
7. Vroom, V. H. and Yetton Ph. W. (1973). *Leadership and Decision Making*. University of Pittsburgh Press. Pittsburgh. USA.
8. Graen, G., Alvares, K., Oris, J. B. and Martella, J. A. (1970). Contingency model of leadership effectiveness: Antecedents and evidential results. *Psychological Bulletin*. Vol. 73, no. 4. P. 285–296.

9. Cameron, K. and Quinn, R. (2011). Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on Competing Values Framework; 3rd ed. Jossey-Bass. San Francisco. USA.
10. Adizes, I. (2008). *Razvitie liderov: Kak ponjat' svoj stil' upravlenija i jeffektivno obshhat'sja s nositeljami inyh stilej.* [Leaders Development: How to understand your style of management and communicate effectively with carriers of different styles]. Al'pina Biznes Buks. Moscow. Russia.
11. Bass B. M., Avolio B. J., Jung D. I. and Berso Y. (2003). Predicting Unit Performance by Assessing Transformational and Transactional Leadership. *Journal of Applied Psychology*. Vol. 88. pp. 207–218.
12. Kolinko, N. O. (2012). «Modeling the style of management of innovative activity of an industrial enterprise». *Visny`k Nacional`nogo universy`tetu "L`vivs`ka politexnika". Menedzhment ta pidpry`yemny`cztvo v Ukrayini: etapy` stanovlennya i problemy` rozvy`tku*. no. 739. pp. 156–165.
13. Smit P. J., Cronje G. J., Brevis T. and Juta M. J. Vrba (2011). *Management Principles: A Contemporary Edition for Africa*. 5th ed.: Juta & Company. Sandton. South Africa.
14. *Upravlenie organizaciej.* (2002). [Management of the organization]. in Porshneva A. G., Rumjancevoj Z. P., Salomatina N. A. (ed.). 2nd ed. INFRA-M. Moscow. Russia.
15. *Konceptual`ni zasady` upravlinnya pidpry`yemstvom yak ekonomichnoyu sy`stemoyu.* (2007). [Conceptual principles of enterprise management as an economic system]. In Koyuda, V. O. (ed.) Vy`d. XNEU. Kharkiv. Ukraine.
16. Drucker, P. (2009). *Innovation and Entrepreneurship*. HarperCollins. New York. USA.
17. Burns, P. (2010). *Entrepreneurship and Small Business Palgrave*. 3rd ed. Palgrave Macmillan. London. UK.
18. Hopp C., Antons D., Kaminski J. and Salge T. O. (2018). The Topic Landscape of Disruption Research – A Call for Consolidation, Reconciliation, and Generalization. *Product innovation management*. Vol. 35. Issue 3. pp. 458–487.
19. Bennett N. and Lemoine G. J. What VUCA really means for you. *Harvard Business Review website*, available at : https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means-for-you.
20. Haustein, H.-D. and Maier, H. (1979). Basic, improvement and pseudo-innovations and their impact on efficiency: Working papers WP-79-96.: International Institute for Applied Systems Analysis. Laxenburg. Austria.
21. Manifesto for Agile Software Development. Agilemanifesto website, available at : https://agilemanifesto.org.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2018 р.

УДК 005.21:005.7:658

Тетяна Анатоліївна ВЛАСЕНКО

кандидат економічних наук,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка
e-mail: tatyanavlasenko2011@gmail.com

СТРАТЕГІЧНІ ЗМІНИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

Власенко, Т. А. Стратегічні зміни на підприємствах сільськогосподарського машинобудування [Текст] / Тетяна Анатоліївна Власенко // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 239–247. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Для забезпечення розвитку національної економіки України необхідне гармонійне зростання всіх галузей, серед яких сільське господарство відіграє особливу роль через необхідність забезпечення споживчої безпеки для населення держави та попиту на дану продукцію серед закордонних споживачів. Враховуючи значну роль сільськогосподарського машинобудування в забезпеченні продуктивності праці в рослинництві та тваринництві, низький рівень присутності на вітчизняному ринку національних виробників, який за 2017 р. за сегментом трактори склав 3%, а за сегментом комбайни - 4,3%, вимагає реалізації стратегічних змін в діяльності цих підприємств, направлених на утримання та створення нових конкурентних переваг для забезпечення належного рівня конкурентоспроможності продукції. Реалізація стратегічних змін в даній галузі вимагає розгляду та уточнення природи та сутності даного поняття в економічній науці.*

Мета *дослідження полягає в уточненні змісту стратегічних змін та визначенні особливості їх здійснення для підприємств сільськогосподарських машинобудування в Україні.*

Результати. *Здійснено аналіз існуючих дефініції поняття «стратегічні зміни» та проведено їх структуризацію з використанням інструментарію морфологічного аналізу за складовими: сутність, зміст та мета. Узагальнено розуміння поняття «стратегія», що дозволяє її детермінувати як методологічний базис управління підприємством в довготривалій перспективі, який є управлінським інструментарієм, як сукупність цілей, необхідних для досягнення підприємству, є результатом аналізу місця підприємства у зовнішньому середовищі, а в прикладному аспекті є сукупністю планів як формалізованих намірів розвитку підприємства.*

Висновки. *Надано визначення поняття «стратегічні зміни», які відрізняються від організаційних безпосередньою залежністю від зовнішнього середовища, торкаються найбільш важливих і значущих підсистем та елементів діяльності підприємства, передбачають необхідність подолання розриву між плануванням та реалізацією стратегії, створюють передумови для спроможності підприємства змінюватися в цілому для забезпечення конкурентоспроможності в довготривалій перспективі, що вимагає формування відповідної ефективної конфігурації організаційної структури та культури, технологій, процесів, процедур навчання та підвищення кваліфікації кадрів.*

Ключові слова: *зміни, стратегічні зміни, стратегія, конкурентоспроможність підприємства, зовнішнє середовище, сільськогосподарське машинобудування.*

© Тетяна Анатоліївна Власенко, 2018

Tetiana Anatoliivna VLASENKO

PhD in Economics
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
e-mail: tatyanavlasenko2011@gmail.com

STRATEGIC CHANGES IN AGRICULTURAL MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Abstact

Introduction. *In order to ensure the Ukrainian national economy development, growth of all sectors needs to be harmonized, among which agriculture plays a special role due to the need to ensure consumer safety for the state population and demand for this product among foreign consumers. Given the significant role of agricultural machinery in ensuring productivity in crop and animal husbandry, the low level of presence on the domestic market of national producers, which by 2017 was 3% for the tractor segment and 4,3% for the segment of the combine, requires the implementation of strategic changes in the activities of these enterprises aimed at maintaining and creating new competitive advantages in order to ensure the proper level of products competitiveness. The implementation of strategic changes in this field requires consideration and clarification of the nature and essence of this concept in economic science.*

The purpose *of the study is to clarify the content of strategic changes and determine the peculiarities of their implementation for agricultural machinery enterprises in Ukraine.*

Results*. The analysis of existing definitions of the concept of "strategic changes" was carried out and structured using tools of morphological analysis according to the components: essence, content and purpose. Understanding of the concept of "strategy» was generalized, which allows it to be determined as a methodological basis of enterprise management in the long run, which is a managerial tool, as a set of goals necessary to achieve the enterprise, is the result of an analysis of the enterprise place in the external environment, and in the application aspect is a set of plans as formalized intentions of enterprise development.*

Conclusions. *The definition of "strategic changes" is given, that differs from the organizational ones direct dependence on the external environment, identifies the most important and significant subsystems and elements of the enterprise activity, provides for the need to overcome the gap between planning and implementation of the strategy, create the prerequisites for the company's ability to change as a whole to ensure competitiveness in the long run, requiring the formation of an appropriate effective organizational structure and culture, technologies, processes, procedures, training and skills development.*

Keywords: *changes, strategic changes, strategy, enterprise competitiveness, external environment, agricultural machinery.*

JEL classification: M 21

Вступ

Особлива роль сільськогосподарського машинобудування в агропромисловому комплексі обумовлена значним впливом використання сучасної інноваційної техніки в діяльності підприємств агробізнесу для підвищення рівня продуктивності їх праці та забезпечення належної якості продукції. Даний ринок представлений як продукцію для рослинництва, так і для тваринництва. За статистичними даними за 2017 рік левова частка даного ринку у грошовому виразі (92,23) була придбана сільськогосподарськими підприємствами саме для рослинництва. Для тваринництва вона становила лише 1,18%. Це дозволяє стверджувати про переважну орієнтацію придбання техніки

саме для галузі рослинництва. Ємність даного ринку в Україні становить близько 22 млрд грн за 2017 р., третину якого в натуральних одиницях займають трактори – 33%, 20,35% - зернозбиральні комбайни, 14% - сівалки (без тукових), по 5% - культиватори та борони, 3,14% - жатки валкові, та близько 6% універсальна техніка для рослинництва та тваринництва, представлена причепами та напівпричепами, а також вантажними автомобілями. У вартісному виразі ринок тракторів представлено американськими виробниками: "Case", "John Deere", "Massey Ferguson", "New Holland" (53,7%), німецькими: "Claas", "Deutz-Fahr", "Fendt" (21,82%) та білоруськими (9,67%). На жаль, українські виробники представлені в обсязі 3% даного ринку в нашій державі. Подібна ситуація і до другого найкрупніших сегменту даного ринку - зернозбиральних комбайнів: продукцію американських компаній у 2017 році українськими сільгоспвиробниками було придбано на 1,874 млрд грн, що становить 41,1%, а німецьких – на 918 млн грн, що складає близько 20% ринку. Українських комбайнів на внутрішньому ринку було реалізовано на 198 млн грн, що становить 4,3%. Таким чином, з 53,35% всього внутрішнього ринку сільськогосподарської техніки вітчизняним виробникам машинобудування належить лише 7,4%, що свідчить про низький рівень конкурентоспроможності даної продукції. Беручи до уваги зростання ролі рослинництва у національній економіці держави та особливо в експорті (питома вага рослинництва за 2017 рік в експорті становила 21,3%, яка з 2013 року зросла з 14%), вітчизняний ринок сільського господарства варто вважати досить привабливим для виробників техніки, а низький рівень представлення вітчизняної сільськогосподарської техніки свідчить про відчутні помилки в управлінні підприємствами цієї підгалузі, що вимагає впровадження стратегічних змін, призначення яких полягає у підвищенні конкурентоспроможності продукції, у суттєвому збільшенні долі ринку вітчизняних виробників сільськогосподарського машинобудування в Україні, що вимагає перебудови внутрішньої структури підприємства, культури, цінностей, норм, принципів в напрямку створення нового бачення діяльності, що й обумовлює актуальність дослідження.

Питаннями дослідження сутності стратегічних змін займалися такі закордонні науковці: Дж. Балогун, Д. Джоя, М. Зундел, Л. Каммінгс, С. Кларк, Дж. Корнелісен, С. Мантер, Е. Романеллі, Дж. Сіллінц, Б. Став, М. Ташман, Дж. Томас, Р. Холт, К. Читтепедді, Х. Шильдт, С. Флоід та інші. Серед українських варто виокремити: Д. К. Воронков, О. В. Гронь, І. В. Ліганенко, В. І. Отенко, І. В. Сокирник [1-24].

Мета та завдання статті

Мета дослідження полягає в уточненні сутності стратегічних змін як категорії економічної науки та визначення особливості їх здійснення для підприємств сільськогосподарського машинобудування в Україні.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання:

- узагальнено існуючі підходи до розуміння поняття «стратегічні зміни» з точки зору науковців;
- розглянуто поняття «стратегія»;
- уточнено поняття «зміни» та визначену сутність стратегічних змін на підприємствах сільськогосподарського машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження

В закордонній методології дослідженням організаційних змін та особливостями реалізації стратегічних змін займаються на протязі останніх 50-ти років, натомість на вітчизняному науковому просторі ці дослідження розпочалися лише з 90-х років.

Для отримання узагальненого бачення та найбільш вагомих ключових характеристик поняття «стратегічні зміни»» серед науковців представимо результати морфологічного аналізу (таблиця 1).

Таблиця 1. Результати морфологічного аналізу поняття «стратегічні зміни»

Складова	Зміст
Сутність	переосмислення місії та цілі та суттєво їх зміщення [1; 2; 3]; зміни у головних бачення та припущеннях, характеру середовища та конкуренції, торкається всіх культурних і структурних її аспектів [4]; процес залучення добре проінформований людей для реалізації змін [8]; процес [9]; як постійний або східчастий процес переведення організації на новий ступінь із використанням існуючих ідей і концепцій [12]; ключові, принципово важливі для підприємства перетворення довготривалого характеру [13]; зміни у стратегії організації, об'єднуючі моделі організаційного розвитку [14];
Зміст	супроводжується відчутними змінами у схемах розподілу ресурсів організаційних структур та процесів [1; 2; 3]; трансформаційні, приділення уваги розриву, який виникає між формулюванням та реалізацією стратегії, потребують змін ширших ніж у структурах та системах, що вимагає вдосконалення поведінки та взаємодії всередині організації [5]; відбуваються у зовнішньому середовищі та впливають на вибір стратегії [6]; відповідь організації на зміни у середовищі [7]; з урахуванням бюрократичних обмежень, прискорених чи загальмованих лідерством [7]; включає чотири стадії: аналіз поточної ситуації, аналіз чинників ситуації, вибір стратегії зміни і контроль за реалізацією і впровадженням [9]; області стратегічних змін: інформування і мотивацію персоналу, лідерство і стиль менеджменту, базові цінності, корпоративну культуру, організаційну та інші структури, фінансування та інше ресурсне забезпечення, компетенцією і навики [10]; аспекти: організаційна структура і культура, визначення найкращого співвідношення між децентралізацію і централізації владних функцій, що реалізується в рамках структури відповідно до прийнятої організаційної культури [11]; ідентифікація нових можливостей в розвитку організації та отримання певних економічних переваг, які витікають із змісту стратегії, виступають запорукою їх успішності, мають системний характер, а їх реалізація потребує застосування певних методів, процедур та прийомів [15]; удосконалення організаційної структури, що передбачає впив на чинники продуктивності праці, технічного розвитку або безпосередньо на процес прийняття управлінських рішень [16];
Мета	для відображення нового напрямку у відповідь на загрози навколишнього середовища [1; 2; 3]; дозволяють досягати змін в обраній стратегії, що призводить до зміни останньої [5]; засвоєння нових способів роботи, завдяки яким виграє вся організація як в теперішній час, так і в майбутньому [8]; мають кардинальне значення для функціонування бізнесу і спричиняють за собою довготривалі і невідворотні наслідки [13]; спрямовані на підвищення ефективності роботи підприємства [16].

Як бачимо, існуючи визначення стратегічних змін є досить різнонаправленими. Для детермінації визначення сутності та особливостей стратегічних змін доцільно звернути увагу на розуміння «змін» та «стратегії» окремо.

В роботі [24] надано узагальнення підходів до розуміння поняття «стратегія». Беручи його до уваги, надамо власні риси досліджуваній категорії для подальшої детермінації сутності стратегічних змін.

По-перше, стратегією варто вважати одним з найбільш глобальних понять в економічній науці щодо управління підприємством. Погоджуючись з результатами О. Фурера, Х. Томаса і А. Гусевської, зазначимо, що стратегія повинна охоплювати як загальнокорпоративний рівень, так і конкурентну позицію підприємства на ринку. Крім того, вона виступає методологічним базисом управління підприємством в довготривалій перспективі, виступаючи як метою прийняття управлінських рішень, так і засобом для забезпечення успішності діяльності підприємства.

По-друге, стратегія повинна як відображати сукупність цілей, бажаних для підприємства, так і правила їх постановки. З нашої точки зору, із цілями тісно пов’язані ресурси, координація та розподіл яких необхідні як управлінські дії в досягненні поставлених цілей.

По-третє, саме стратегія в найбільшій мірі порівняно з іншими інструментами управління діяльністю підприємства є результатом аналізу стану підприємства у зовнішньому середовищі та відображає характер взаємодії підприємства із зовнішнім се-

редовищем. Це віддзеркалює як її довготривалий характер, так і необхідність врахування всіх можливих варіантів змін стану зовнішнього середовища як за складом, так і за динамікою.

По-четверте, визначення стратегії як конкретного поняття, як наприклад: модель, або перспектива, або програма, або погляд є достатньо складним завданням через великий обсяг охоплення складових, які її становлять. Отже, для об'єднання її методологічного та практичного характеру варто запропонувати бачення стратегії як «управлінського інструментарію».

По-п'яте, досить розповсюджене бачення стратегії як плану є значно звуженим, але необхідність формалізації стратегії як довгострокового плану є критично важливим в рамках поточної діяльності підприємства. Очевидно, що довготермінові плани мають бути результатом розробленої стратегії, на основі яких здійснюються тактичне та оперативне планування, в рамках якого визначаються дії, заходи, програми та проекти, необхідні для їх виконання, а відповідно і для реалізації розробленої стратегії. Отже, план та стратегія є двома взаємопов'язаними поняттями в економічній науці, які, в разі їх узгодження та належного виконання, забезпечують стійкий розвиток підприємства.

Існує ряд визначень поняття «зміни», але їх варто згрупувати за подібністю розумінь їх сутності. В роботі [22] надано ключові характеристики поняття «зміни». Автор визначає «зміни» як заміщення одного стану об'єкта іншим, враховуючи наслідування набутих раніше ознак, із вдосконаленим або розширеним переліком параметрів, а також із зміненим кількісним визначенням існуючих параметрів, що відображає як якісні, так і кількісні аспекти, під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які мають відповідний вектор (позитивний чи негативний), характеризується періодом їх здійснення та моментами виникнення потреби в них та набуття кінцевого стану, дискретністю або неперервністю. Автор наголошує на розумінні змін як переходу до бажаного стану або іншого стану підприємства, який відрізняється від поточного набором властивостей або кількісним значенням цих властивостей. Причому об'єкт наслідує існуючи ознаки, що дозволяє утримувати його унікальність. Це відображає процесну компоненту змін. Розвиток розглядається як окремий тип змін із позитивним значенням його характером, що відрізняє його від регресу – як антиподу змін із негативним фактором. Вартує уваги запропонована автором класифікація на активні та пасивні зміни, де останні виникають як форма втрати підприємством своїх позицій на ринку через не реалізацію необхідних активних змін. З нашої точки зору, саме стратегічні зміни повинні забезпечувати спроможність підприємству утримувати свої конкурентні позиції на ринку, враховуючи стан зовнішнього середовища, адже стратегія як інструмент управління, як було розглянуто вище, описує та визначає вектор розвитку підприємства саме під тиском та з урахуванням чинників зовнішнього середовища.

На основі проведеного узагальнення визначення «стратегічні зміни», дослідження сутності поняття «стратегія» та «зміни» запропонуємо авторське розуміння змісту стратегічних змін.

По-перше, стратегічні зміни є особливим специфічним типом організаційних змін. Їх характер на відміну від організаційних, які можуть бути спровоковані внутрішніми проблемами, завжди обумовлений взаємодією із зовнішнім середовищем, а їх реалізація відображає позиціонування підприємства на ринку для забезпечення утримання існуючих конкурентних переваг та набутті нових. Якщо сутність організаційних змін - перехід до бажаного стану, обумовленого цілями діяльності, а їх масштаб та характер залежить від складності даного переходу, то стратегічні зміни включають необхідність окреслення профілю бажаного стану разом з управлінськими інструментарієм забезпечення його детермінації. Успішність стратегічних змін залежить від фор-

мування динамічних здатностей підприємства та компетентностей персоналу. Взаємодія із зовнішнім середовищем обумовлює і пріоритетні цілі здійснення стратегічних змін, які полягають у забезпеченні належного рівня ефективності, включаючи високий рівень рентабельності, покращення ступеня відповідності вимогам зовнішнього середовища шляхом адаптації та пристосування, все в цілому становить сутність розвитку підприємства.

По-друге, беручи до уваги розуміння дослідниками системних елементів підприємства, які мають бути змінені, стратегічні зміни торкаються найбільш важливих та значущих підсистем, до яких доцільно віднести місію та сукупність цілей діяльності, сукупність цінностей, ключових бачень, організаційну культуру та структуру, систему управління, лідерство та стиль менеджменту, ієрархію та розподіл функцій та повноважень між різними гілками влади, процеси прийняття управлінських рішень. Серед зазначених елементів та підсистем важливо розділяти основні та допоміжні, а також інформаційно-управлінські та організаційні. Ключовими є цілі, бачення, стратегія сама по собі. Більшість інших елементів мають допоміжне значення, адже їх зміни повинні бути націлені на досягнення поставлених в рамках стратегічних змін завдань. Це стосується таких понять як організаційна структура, культура, ієрархія, стиль лідерства та управління. Їх трансформації не повинні виступати цілями будь-яких змін на підприємстві, а лише засобами для досягнення. Бюрократичність та негнучкість існуючих організаційних структур на вітчизняних підприємствах не дозволяють швидко та ефективно реагувати на запити ринку щодо впровадження інновацій, удосконалення технології або імплементації систем управління якістю тощо. Натомість, зміни організаційної структури та ієрархії без визначення гострої потреби в них для досягнення цілей стратегічних змін призводять лише до погіршення ситуації та втрати часу разом з використанням ресурсів.

По-третє, специфічність стратегічних змін пов’язана ще й з подоланням розриву між планування та реалізацією стратегії. Такий розрив виникає в разі недосконалості формулювання стратегії, некоректного розподілу ресурсів для її досягнення або в разі надшвидкої зміни умов зовнішнього середовища, які вимагають радикальних змін стратегії та планів діяльності, що призводить до зупинки окремих проектів та програм роботи підприємства і вимагає негайного втручання в існуючу стратегію.

По-четверте, на відміну від організаційних змін, вони не стільки забезпечують перенесення підприємства у бажаний стан, скільки створюють передумови для спроможності підприємства змінюватися в цілому для забезпечення конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі. Фактично це передбачає перерозподіл наявних ресурсів як для забезпечення поточного функціонування підприємства, так і для створення потенціалу зростання. Стратегічні зміни для вітчизняних підприємств передбачають формування методології управління, направленої на проактивне формування стратегії, що включає розробку моделей управління, принципів, методів та відповідного забезпечення.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, в результаті стратегічних змін підприємства повинно сформувати належну ефективну конфігурацію організаційної структури та культури, технологій, процесів, процедур навчання та підвищення кваліфікації кадрів, які в майбутньому мають забезпечувати ефективне функціонування підприємства як реакцію до вимог зовнішнього середовища та як відповідь на його ризики. Враховуючи проаналізований стан підприємств сільськогосподарського машинобудування в Україні головним завданням стратегічних змін на них є підвищення рівня конкурентоспроможності продукції для забезпечення зростання долі ринку, збільшення присутності на цьому ринку вітчизняних виробників шляхом скорочення частки імпортерів. Основними

шляхами досягнення цих цілей є підвищення якості продукції разом з покращенням її обслуговування та ремонтом, що вимагає від підприємств вдосконалення технологій, процесів, організаційних структур та підвищення рівня кваліфікації кадрів.

Список літератури

1. Gioia D., Thomas J., Clark S.,Chittipeddi K. Symbolism and strategic change in academia: The dynamics of sensemaking and influence. *Organization Science*. 1994. № 5 (3), pp. 363–383.
2. Cornelissen J. P., Holt R., Zundel M., Cornelissen J. P. The role of analogy and metaphor in the framing and legitimization of strategic change. Organization Studies, 2011. 32 (12). pp. 1701–1716.
3. Mantere S., Schildt H., Sillince A. A. Reversal of strategic change. Academy of Management Journal. 2012. №55 (1). pp. 172–196.
4. Tushman M., Romanelli E. Organizational evolution: A metamorphosis model of convergence and reorientation. Research in Organizational Behavior. 1985. №7. pp. 171–222.
5. Balogun J., Floyd S. Breaking out of strategy vectors: Reintroducing Culture Research in Organizational Change and Development. 2010. №18. pp. 51–76.
6. Lehmann-Ortega L., Leroy Fr., Garrette B., Dussauge P., Durand R. Strategor. Toute la strategie d'entreprise. 6eme edition. Paris: Dunod, 2013 688 p.
7. Mintzberg H. Patterns in strategy formation Management science. 1978. №24(9). P. 934 -948.
8. Джейкобс Р. В. Стратегические перемены в реальном времени: Эфективное внедрение метода стратегических перемен путь к успіху. Пер. с англ. Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2004. 408 с.
9. Ансофф И. Стратегическое управление. М.: Экономика, 1989. 358 с.
10. Тоуминен К. Качество управления изменениями; пер. с англ. А. Л. Раскина. М.: РИА Стандарты и качество, 2008. 96 с.
11. Виханский О. С. Стратегическое управление: Учебник. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Гардарика, 1998. –296 с.
12. Нємцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент. К.: ЕксОб, 2004. 560 с.
13. Воронков Д. К. Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 6, Т. 3. С. 7–11.
14. Отенко В. І. Гронь О. В. Стратегічні зміни на підприємстві: сутність, види, інструментарій БізнесІнформ. 2011. № 8. С. 204–207.
15. Сокирник І. В. Сутність та інструменти розробки системи стратегічних змін Вісник Хмельницького національного університету 2009. № 4. Т. 2. С. 135–141.
16. Ліганенко І. В. Маркетингова стратегія в управлінні розвитком підприємства за умови стратегічних змін. Ефективна економіка, 2014. № 9. Режим доступу: http: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3370
17. Furrer O., Thomas H., Goussevskaia A. The structure and evolution of the strategic management field : a content analysis of 26 years of strategic management research International Journal of Management Reviews 2008. Vol 10. March. Issue 1. pp. 1–23.
18. Кукушкін О. М. Сутність поняття «стратегія розвитку підприємства» Науковий вісник «Економіка, планування і управління в лісовиробничому комплексі». 2005, вип. 15.2. С. 220–227.
19. Ломоносов Д. А. Сутність поняття «стратегія» та його відмінності від тактики й оперативних дій. Економічні інновації. 2011. Випуск 45. С. 156–160.
20. Кіпа Д. В. Методичне забезпечення формування конкурентної стратегії машинобудівного підприємства; дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. за спец. 08-.00.04 економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльнос-

ті), Харків: ХНЕУ, 2015. 315 с.
21. Pettigrew A. Context and action in the transformation of the firm. Journal of Management Studies. 1987. 24 (6). 668 p.
22. Гринь Є. Л. Ефективність управління організаційними змінами в менеджменті підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: «Смугаста типографія», 2018. 478 с.
23. Красноруцький О. О., Власенко Т. А., Гринь Є. Л. Науково-теоретичне обґрунтування сутності стратегічних змін на підприємстві. Економічний вісник університету. Переяслав–Хмельницький. 2018. Випуск № 38. С. 53–63.

References

1. Gioia D., Thomas J., Clark S., Chittipeddi K. (1994). Symbolism and strategic change in academia: The dynamics of sensemaking and influence. *Organization Science*. № 5 (3). pp. 363–383.
2. Cornelissen J. P., Holt R., Zundel M., J. P. Cornelissen (2011). The role of analogy and metaphor in the framing and legitimization of strategic change. *Organization Studies*. 32 (12). pp. 1701–1716.
3. Mantere S., Schildt H., Sillince A. A., S. Mantere (2012). Reversal of strategic change. *Academy of Management Journal*. №55 (1), pp. 172–196.
4. Tushman M., Romanelli E. (1985). Organizational evolution: A metamorphosis model of convergence and reorientation. *Research in Organizational Behavior*. №7, pp. 171–222.
5. Balogun J. Floyd S. (2010). Breaking out of strategy vectors: Reintroducing Culture. *Research in Organizational Change and Development.* №18, pp. 51–76.
6. Lehmann-Ortega L., Leroy Fr., Garrette B., Dussauge P., Durand R. (2013). *Strategor. Toute la strategie d'entreprise*. 6eme edition. Dunod. Paris. France.
7. Mintzberg H. (1978). Patterns in strategy formation. *Management science.* №24(9). P. 934-948 .
8. Dzhejkobs R. V. (2004). *Strategicheskie peremeny v real'nom vremeni: Jefektivnoe vnedrenie metoda strategicheskih peremen – put' k uspihu* [Real-Time Strategic Changes: Effective Implementation of the Strategic Change Method - The Way to Success]. Balans -Klub. Dnepropetrovsk. Ukraine.
9. Ansoff I. (1989). *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Jekonomika. Moscow. Russia.
10. Touminen K. (2008). *Kachestvo upravlenija izmenenijami* [Quality of change management]. Translated by Raskina, A. L. RIA Standarty i kachestvo. Moscow. Russia.
11. Vihanskij O. S. (1998) Strategicheskoe upravlenie: Uchebnik [Strategic Management: A Textbook]. 2nd ed. Gardarika. Moscow. Russia.
12. Nyemczov V. D., Dovgan L. Ye. (2004). *Strategichny`j menedzhment* [Strategic management]. EksOb. Kiev. Ukraine.
13. Voronkov D. K. (2009). «Management of strategic changes in the innovation development of the enterprise». *Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu.* № 6. T. 3. pp. 7–11.
14. Otenko V. I., Gron` O. V. (2011). «Strategic changes in the enterprise: the essence, types, tools». *BusinessInform*, №8, pp. 204–207.
15. Soky`rny`k I. V. (2009). «Essence and tools for developing a strategic change system». *Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu.* № 4, T. 2. pp.. 135–141.
16. Liganenko I. V. (2014). «Marketing strategy in the management of enterprise development subject to strategic changes». *Efekty`vna ekonomika.* №9, available at: http:// www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3370.
17. Furrer O. Thomas H., Goussevskaia A. (2008). The structure and evolution of the strategic management field : a content analysis of 26 years of strategic management re-

search. *International Journal of Management Reviews*. Vol 10, March, Issue 1, pp. 1–23.
18. Kukushkin O. M. (2005). «The essence of the concept of "enterprise development strategy". *Naukovy`j visny`k «Ekonomika, planuvannya i upravlinnya v lisovy`robny`chomu kompleksi». Issue.* 15.2. pp. 220–227.
19. Lomonosov D. A. (2011). «The essence of the concept of "strategy" and its differences from tactics and operational actions». *Ekonomichni innovaciyi*. Issue 45. pp. 156–160.
20. Kipa D. V. (2015). Metody`chne zabezpechennya formuvannya konkurentnoyi strategiyi mashy`nobudivnogo pidpry`yemstva [Methodical support for the formation of a competitive strategy of the machine-building enterprise]. PhD Thesis. 08.00.04 – economy and management of enterprises (by types of economic activity). XNEU. Kharkiv. Ukraine.
21. Pettigrew A. (1987). Context and action in the transformation of the firm. Journal of Management Studies, 24 (6), 668 p.
22. Gry`n` Ye. L. (2018). Efekty`vnist` upravlinnya organizacijny`my` zminamy` v menedzhmenti pidpry`yemstv: teoriya, metodologiya, prakty`ka. [The effectiveness of organizational change management in the management of enterprises: theory, methodology, practice]. «Smugasta ty`pografiya». Kharkiv. Ukraine.
23. Krasnorucz`ky`j O. O., Vlasenko T. A., Gry`n` Ye. L. (2018). Theoretical and theoretical substantiation of the essence of strategic changes in the enterprise. *Ekonomichny`j visny`k universy`tetu. Pereyaslav–Xmel`ny`cz`ky`j.* Issue 38. pp. 53–63.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2018 р.

УДК 332.3

Катерина Сергіївна БОГОМОЛОВА

кандидат економічних наук, доцент

Тетяна Миколаївна ДЕМЧЕНКО

студент, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Богомолова, К. С. Конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств: проблеми і перспективи [Текст] / Катерина Сергіївна Богомолова, Тетяна Миколаївна Демченко // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 248–252. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Теоретична сутність поняття «конкурентоспроможний розвиток» дозволяє його розуміти як тип розвитку, який при дотриманні необхідного рівня економічної результативності та збереженні/покращенні ринкових позицій в конкурентному середовищі, здатний формувати потенціал підвищення рівня конкурентоспроможності на довгострокову перспективу через використання стратегій та інструментів стратегічного управління, орієнтованих, в першу чергу, на формування конкурентних переваг.*

Мета *дослідження полягає у визначенні теоретичної сутності конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств та моделюванні окремих його стратегій.*

Результати. *Обґрунтовано концепцію генерування, імплементації, реалізації стратегічного управління конкурентоспроможним розвитком суб'єктів агробізнесу на основі використання елементів, компонентів та інструментарію можливостей запровадження логістичної та маркетингової діяльності до основної виробничо-комерційної господарюючих суб'єктів в сфері аграрного виробництва.*

Висновки. *Доведено, що забезпечення конкурентоспроможного розвитку є можливим через запровадження інструментарію стратегічного управління, при чому запропоновано розуміння стратегії як інтегровану модель конкретизованого довгострокового напряму розвитку.*

Ключові слова: *конкурентоспроможний розвиток, аграрні підприємства, стратегічне управління, стратегія, інструментарій стратегічного управління.*

Kateryna Serhiivna BOGOMOLOVA

PhD in Economics, Associate Professor

Tetiana Mykolaivna DEMCHENKO

student, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

COMPETITIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Abstract

Introduction. *The theoretical essence of "competitive development" concept allows it to be understood as a type of development, which, while maintaining the necessary level of economic*

© Катерина Сергіївна Богомолова, Тетяна Миколаївна Демченко, 2018

efficiency and maintaining / improving market positions in a competitive environment, is capable of shaping the potential for long-term competitiveness growth through the use of strategies and strategic management tools, in the first place, on the formation of competitive advantages.
***The purpose** of the study is to determine the theoretical essence of the competitive development of agrarian enterprises and modeling its some strategies.*
***Results**. The concept of generation, implementation and realization of strategic management of agrarian enterprises competitive development is substantiated based on the use of elements, components and possibilities tools of logistic and marketing activities introduction to the main production and commercial enterprises in the sphere of agrarian production.*
***Conclusions.** It is proved that the provision of competitive development is possible through the introduction of strategic management tools, which suggests an understanding of the strategy as an integrated model of a specific long-term development direction.*

***Keywords:** competitive development, agrarian enterprises, strategic management, strategy, tools of strategic management.*

JEL classification: O12, O13, P25, Q10

Вступ

На сьогоднішній день питання визначення існуючого рівня конкурентоспроможності в аграрному бізнесі України набирають важливого значення. Це спричинено тим фактом, що функціонування суб'єктів в аграрній сфері в останні роки виходить за межі застарілих форм господарювання на нові сучасні, в окремих випадках навіть інноваційні моделі розвитку, які більше відповідають умовам та можливостям функціонування на міжнародних ринках. Слід також відмітити, що в економічній літературі багато уваги приділено різним типам розвитку, зокрема, економічному розвитку, технологічному, інноваційному, інвестиційному та іншим, однак майже не приділено уваги саме конкурентоспроможному розвитку аграрних підприємств. Більшість дослідників лише визначають напрями та стратегії забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств, розраховують існуючий рівень конкурентоспроможності за допомогою визначених сукупностей показників, але не наголошують на необхідності введення поняття «конкурентоспроможний розвиток» в першочергове використання суб'єктами агробізнесу для розуміння та формування їх діяльності на довгострокову перспективу. Тому актуальність обраного напряму дослідження, а також необхідність формалізувати основні елементи організаційно-економічного механізму формування конкурентоспроможного розвитку суб'єктів агробізнесу не викликає сумнівів.

Мета та завдання статті

Мета статті полягає у визначенні теоретичної сутності конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, а також у можливостях використання основних елементів організаційно-економічного механізму формування конкурентоспроможності суб'єктами українського агробізнесу та моделюванні окремих стратегій їх конкурентоспроможного розвитку.

Методи та процедури дослідження

Теоретичним підґрунтям даного дослідження становили сучасні концепції формування конкуренції, теорії стратегічного управління, а також наукові здобутки вчених щодо формування теоретичних та практичних форм моделювання стратегій розвитку господарюючих суб'єктів. В основі методології дослідження покладені діалектичні методи пізнання, комплексний та системний підходи, що дають можливості всебі-

чно дослідити дану проблему. Обґрунтування теоретичних та практичних результатів здійснено за допомогою наступних методів: абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення висновків, формування відповідних рекомендацій), монографічний (узагальнення існуючого досвіду щодо стратегічного управління підприємствами та формування конкурентоспроможності підприємств), графічний (інтерпретація результатів дослідження), емпіричний (опис тенденцій розвитку суб'єктів агробізнесу).

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкуренція є первинною ланкою, що притаманна економічній системі в ринковій економіці. По-перше, існування конкуренції зумовлює формування можливостей та стимулів для підвищення конкурентоспроможності суб'єктами, зокрема, й агробізнесу. По-друге, саме через існування конкуренції визначається динаміка ринкової концентрації та посилюються економічні нерівності між господарюючими суб'єктами в конкурентному середовищі. При цьому саме останнє визначатиме конкурентну структуру на цільових сегментах обраних ринків збуту. Що стосується таких конкурентних структур для аграрного бізнесу, то слід відзначити, що наразі вони є наближеними до олігопсонії.

Теоретичні дослідження доводять, що від динамічності в розвиненні конкурентного середовища для сфери агробізнесу залежатиме результативність суперництва між малими й середніми за розмірами товаровиробниками та крупно товарними холдингами. Тому досягнення оптимальності в розподілі ринкових часток між зазначеними суб'єктами сприятиме досягненню збалансованому розподілу товарів та ресурсів в сфері аграрного виробництва, а також найповнішому задоволенню потреб різних груп споживачів, в першу чергу, агросировинної продукції. В таких умовах одним з варіантів отримання вигідніших результатів для суб'єктів агробізнесу в конкурентному середовищі внутрішнього ринку є можливості збільшення своєї ринкової частки, яку наразі можна вважати основним показником рівня конкурентоспроможності продукції та підприємства на обраному сегменті цільового ринку.

Збільшення кількості товаровиробників, покращення співпраці з переробними підприємствами, зменшення кількості посередницьких структур є головними чинниками оздоровлення існуючого ринкового середовища для сфери аграрного виробництва. Тому сприяння появі на ринку нових господарюючих суб'єктів та відповідні зрушення у конкурентному середовищі від існуючої олігопсонії до умов досконалої й навіть монополістичної конкуренції є одними з методів узгодження економічних інтересів основних учасників агробізнесу – безпосередніх товаровиробників та споживачів агросировинної продукції [1].

Зважаючи на те, що ефективність виробничо-комерційної діяльності суб'єктів агробізнесу слід розглядати через призму їх конкурентоспроможності, що спричинено існуючими реаліями сучасного етапу функціонування ринкових відносин, то ми пропонуємо наступне визначення даної дефініції, яке найбільш повно відповідає даному дослідженню. Конкурентоспроможність аграрного підприємства є здатністю до повномірної мобілізації потенціалу суб'єкта (економічного, виробничого, інноваційного, інвестиційного тощо) з одночасним створенням конкурентних переваг в площині маркетингу (товарного, цінового, комунікаційного та збутового характерів) та логістики, що дозволятиме отримувати більш стійкі позиції на ринку, збільшувати свою ринкову частку, кращим порівняно з конкурентами чином задовольняти потреби споживачів і тим самим збільшувати свій прибуток від основної виробничо-комерційної діяльності. Однак в контексті імплементації парадигм сталого розвитку суб'єктів агробізнесу доцільно не лише зупинятись на дослідженні динаміки рівнів конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, а використовувати поняття конкурентоспроможного розвитку. Конкурентоспроможний розвиток суб'єктів агробізнесу являє собою такий тип

розвитку, який при дотриманні необхідного рівня економічної результативності та збереженні/покращенні ринкових позицій в конкурентному середовищі, здатний формувати потенціал підвищення рівня конкурентоспроможності на довгострокову перспективу через використання стратегій та інструментів стратегічного управління, орієнтованих, в першу чергу, на формування конкурентних переваг. При цьому стратегію слід розуміти не як план конкретної дії чи деталізований проект, а як інтегровану модель конкретизації напрямів розвитку підприємства, яка стосується всіх основних сфер діяльності суб'єкта агробізнесу та розрахована на пристосування до виробничо-комерційної діяльності всіх можливостей посилення конкурентних позицій суб'єкта на обраних об'єктових ринках [2].

Стратегічне управління конкурентоспроможним розвитком суб'єктів агробізнесу має бути чітко сформоване на засадах інтегрованого методологічного підходу. Такий підхід, на нашу думку, має включати орієнтири діяльності, як у внутрішньому середовищі підприємства, так і у зовнішньому; підходи до управління конкурентоспроможністю через формування певних конкурентних переваг; рівні пристосування окремих підходів та моделей, які відрізнятимуться за сферами діяльності суб'єкта; загальні стратегії, які конкретизуються під особливості під окремі ситуативні підходи у функціональному та операційному навантаженні; методологічний підхід, який ґрунтується на формуванні стратегічних зон економічної активності суб'єкта агробізнесу, а також на отриманні конкурентних переваг через використання різних інноваційних для агробізнесу стратегій (враховуючи особливості діяльності підприємств малих та середніх за розмірами, не включаючи аграрні підприємства холдингового типу). При чому останні стратегії, які поки що є переважно інноваційними для агробізнесу, визначені як стратегія диверсифікації, а також запровадження маркетингової та логістичної діяльності [3].

Дослідження окремих стратегій конкурентоспроможного розвитку суб'єктів агробізнесу дозволило виявити основні особливості, які їм притаманні у сфері аграрного виробництва.

Розроблений організаційно-економічний механізм стратегічного управління конкурентоспроможним розвитком повністю розкриває сутність основних його елементів, компонентів та чинників впливу, існуючих в теорії, а також доповнених виходячи з проведеного дослідження за даною проблематикою.

Обговорення. В досліджені обґрунтована концепція генерування, імплементації та реалізації стратегічного управління для забезпечення конкурентоспроможного розвитку суб'єктів агробізнесу. В основі запропонованої концепції є формування конкурентних переваг для умов постійних змін в конкурентному середовищі на засадах використання компонентів та інструментарію логістики й маркетингу. Основним результатом розуміння результативності конкурентоспроможного розвитку суб'єктів агробізнесу є покращення ринкових позицій, збільшення ринкової частки і, як наслідок, підвищення економічної ефективності своєї виробничо-комерційної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Визначено, що в сучасних умовах важливим є розуміння теорії конкурентоспроможності не стільки в площині визначення її динамічних характеристик, а її розуміння через запровадження у практиці суб'єктів агробізнесу поняття конкурентоспроможного розвитку. При чому забезпечення даного типу розвитку має відбуватись за допомогою інструментарію стратегічного управління підприємствами.

Обґрунтовані принципи архітектури організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку суб'єктів агробізнесу закладені у виробничо-комерційну діяльність через запровадження стратегій диверсифікації, а також запровадження логістичної та маркетингової діяльності. Такі зміни мають на меті

отримання конкурентних переваг як виробничого, так і комерційного характеру, тим самим дозволятимуть забезпечувати необхідний рівень результативності через покращення ринкових позицій, збільшення ринкової частки на обраних ринках та підвищення рівня прибутковості як на коротко-, так і на довгострокову перспективу.

Література

1. Квятко Т. М., Рижикова Н. І. Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 4. С.45-54.
2. Квятко Т. М. Агромаркетинг як складова підвищення ефективності діяльності вітчизняних сільгосппідприємств. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки».* Львів: ФОП Корпан Б.І., 2014. Т. 16. № 1 (58). Ч. 1. С. 213-218.
3. Краснорyцький О. О. Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка*. 2015. №162. С. 20-31.
4. Березін О. В. & Кващук О. В. Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*, 2010. №2. С. 26-30.
5. Бойко Ю. О. Конкурентні структури ринків збуту та потенціал конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій*. 2015. С. 315-317.
6. Зінчук Т. О. Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агроекологічного університету*. 2013. №2 (14). С. 96-105.
7. Іващенко О. В. Сучасні тенденції розвитку маркетингу вітчизняних – підприємств – виробників зерна. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2012. № 2 (18). С. 146-153.

References

1. Kvyatko, T. M., Ry`zhy`kova, N. I. (2017). «Genesis of competition theories and applied principles of their implementation in the innovation and investment development of socio-economic systems». *Aktual`ni problemy` innovacijnoyi ekonomiky`*. no. 4. pp.45-54.
2. Kvyatko, T. M. (2014). «Agromarketing as a component of improving the efficiency of domestic agricultural enterprises». *Naukovy`j visny`k L`vivs`kogo nacional`nogo universy`tetu vetery`narnoyi medy`cy`ny` ta biotexnologij imeni S.Z. Gzhy`cz`kogo. Seriya «Ekonomichni nauky`».* L`viv: FOP Korpan B.I., vol. 16. no. 1 (58). part. 1. pp. 213-218.
3. Kracnorucz`ky`j, O. O. (2015). «Determinants of the development of the market for the production of agricultural enterprises». *Vicny`k Xarkivc`kogo nacional`nogo texnichnogo univercy`tetu cil`c`kogo gocpodarctva imeni Petra Vacy`lenka*. no. 162. pp. 20–31.
4. Berezin, O. V. and Kvashhuk, O. V. (2010). «. Effective Functioning of High-Precision Production». *Ekonomika APK*, 2010. no. 2. pp. 26-30.
5. Bojko, Yu. O. (2015). «Conquerent Structure of Sales Markets and the Fulfillment of the Concentrating Entrepreneurship Agrarian Enterprises». *Teoriya i prakty`ka rozvy`tku agropromy`clovogo komplekcu ta cil`c`ky`x tery`torij*. pp. 315-317.
6. Zinchuk, T. O. (2013). «Connection of the Euroregional Market: Tengintsy and Practice for Ukranea» *Zbirny`k naukovy`x pracz` Tavrijc`kogo derzhavnogo agroekologichnogo univercy`tetu.* no. 2 (14). pp. 96–105.
7. Ivashhenko, O. V. (2012). «Educational traditions of the development of domestic language - entrepreneurship - grain harvesters». *Zbirny`k naukovy`x pracz` Tavrijc`kogo derzhavnogo agrotexnologichnogo universy`tetu.* no. 2 (18). pp. 146-153.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.

УДК 338.242.2:631.11

Любов Вікторівна КИСЛЮК

кандидат наук із соціальних комунікацій,
кафедра економіки підприємства, маркетингу та економічної теорії,
Луганський національний аграрний університет
E-mail: si_kyslyuk@gmail.com

МАРКЕТИНГ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ТА ПРАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ПРИСТОСУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Кислюк Л. В. Маркетинг: теоретичний зміст та практичні можливості пристосування в діяльності підприємств / Любов Вікторівна Кислюк // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 253-258.

Анотація

Вступ. *Вітчизняні особливості провадження виробничо-комерційної діяльності визначаються, в першу чергу, тим, що с аграрних підприємств ще не дійшли до розуміння та прийняття одного з основних інструментів забезпечення ефективного функціонування, а саме генерування та імплементації стратегій конкурентоспроможного розвитку, пріоритетом яких має стати використання теоретичних та прикладних здобутків маркетингу.*

Метою *статті є дослідження сутності аграрного маркетингу через управлінські та економічні компоненти, а також формування рекомендацій для перспективного моделювання стратегій конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств на засадах практичного використання маркетингових інструментів безпосередньо у їх виробничо-комерційній діяльності.*

Результати. *В статті розглянуто про проаналізовано існуючі особливості формування та провадження маркетингової діяльності основними суб'єктами вітчизняного агробізнесу – сільськогосподарськими товаровиробниками. Визначено проблемні компоненти комплексу маркетингу в забезпеченні результативного та конкурентоспроможного розвитку, на основі якого запропоновано можливі напрями методологічних досліджень на перспективу.*

Ключові слова: *маркетинг, агробізнес, конкурентоспроможність, система управління, ефективність.*

Lyubov Viktorovna KISLIUK

PhD in Social Communications,
Department of Enterprise Economics, Marketing and Economic Theory,
Luhansk National Agrarian University
E-mail: si_kyslyuk@gmail.com

MARKETING: THEORETICAL CONTENT AND PRACTICAL POSSIBILITIES OF ADMISSION TO ENTERPRISES BUSINESS ACTIVITIES

Abstract

Introduction. *Domestic peculiarities of production and commercial activity are determined, first of all, by the fact that the overwhelming majority of agrarian enterprises have not yet come to the understanding and adoption of one of the main tools for ensuring effective functioning, namely the generation and implementation of competitive development strategies, the priority of which should be the use of theoretical and applied marketing achievements.*

© Любов Вікторівна Кислюк, 2018

The purpose *of the article is to study the essence of agrarian marketing through managerial and economic components, as well as to formulate recommendations for the long-term modeling of strategies for the agrarian enterprises competitive development on the basis of the marketing tools practical use directly in their production and commercial activities.*
Results. *The article deals with the analysis of existing features of the marketing activities formation and implementation by the main subjects of domestic agrarian business - agricultural commodity producers. The problem components of the marketing complex in providing effective and competitive development are determined, on the basis of which possible directions of methodological researches for the future are offered.*

Keywords: *marketing, agribusiness, competitiveness, management system, efficiency.*

JEL classification: M 31

Вступ

Вітчизняні особливості провадження виробничо-комерційної діяльності визначаються, в першу чергу, тим, що переважна більшість аграрних підприємств ще не дійшли до розуміння та прийняття одного з основних інструментів забезпечення ефективного функціонування, а саме генерування та імплементації стратегій конкурентоспроможного розвитку, пріоритетом яких має стати використання теоретичних та прикладних здобутків маркетингу. Слід відзначити, що понятійно-категоріальний апарат досліджень маркетингу є майже повністю розкритим та сформованим для умов аграрного виробництва. Втім, жодне аграрне підприємство, не беручі до уваги об'єднання холдингового типу, не застосовує достатньою мірою у своїй практиці інструментарій стратегічного управління конкурентоспроможністю та фактично не використовує у своїй організаційно-управлінській практиці оформлених структур маркетингу. При цьому переважна більшість керівників вітчизняних аграрних підприємств взагалі не розуміє сутності, особливостей та важливості інтеграції в системи менеджменту підприємств елементів та інструментів маркетингової діяльності, а, отже, не вважають за необхідне використовувати можливості підвищення рівня конкурентоспроможності своїх підприємств в комерційній площині, зосереджуючи основну увагу на створенні конкурентних переваг на виробничій стадії циклу створення та реалізації продукції.

Така обмеженість заходів з управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та їх продукції зумовлює переважне використання інструментів зниження виробничих витрат при створенні стійких конкурентних переваг цінового характеру. Останнє негативно впливає на рівень доходів, які отримують підприємства-товаровиробники, відповідно, на рівень економічної ефективності, інвестиційної привабливості, позбавляє суб'єктів аграрної сфери фінансових ресурсів стабілізації розвитку. Вказане складає сутність наукової проблеми розвитку стратегічного управління в аграрних підприємствах в контексті забезпечення їх конкурентоспроможного розвитку на засадах теорії маркетингу. Успішне розв'язання зазначеної проблеми можливе за рахунок комплексного використання теоретичних, методологічних і практичних засад формування ефективних механізмів та інструментів управління, передусім, стратегічного, конкурентоспроможністю та розвитком аграрних підприємств, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Проблемам вивчення організаційно-економічних засад розвитку маркетингової діяльності присвячені наукові праці Л. В. Балабанової, Ю. І. Данька, Л. В. Дикань, С. М. Ілляшенка, О. О. Краснoруцького, К. Макконела, О. В. Мандич, В. А. Павлової, Ф. Котлера, Р. А. Фатхудінова та ін. Більшість із представлених розробок та досліджень

присвячені формуванню методологічних засад запровадження маркетингу до умов виробничо-комерційної діяльності підприємств, в тому числі й підприємств аграрної сфери. Однак залишаються окремі проблемні питання, що пов'язані з ідентифікацією та реалізацією стратегічних напрямів розвитку маркетингової діяльності в сфері агробізнесу з урахуванням умов та особливостей здійснення аграрними підприємствами своєї основної діяльності.

Мета і завдання статті

Метою статті є дослідження сутності аграрного маркетингу через управлінські та економічні компоненти, а також формування рекомендацій для перспективного моделювання стратегій конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств на засадах практичного використання маркетингових інструментів безпосередньо у їх виробничо-комерційній діяльності.

Виклад основного матеріалу

За сучасних умов функціонування аграрного ринку особливої гостроти набирають питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, як у межах національного рівня, так і при виході на зовнішні ринки. На нашу думку, в першу чергу, це стосується саме сільськогосподарських товаровиробників, як основних учасників отриманого в аграрній сфері валового національного продукту країни. На жаль, наразі, мова не йде про високий рівень конкурентоспроможності в аграрній сфері, що спричинено дією ряду факторів, як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Звичайно, дане твердження стосується лише результатів функціонування малих та середніх за розмірами вітчизняних підприємств [1]. Однак, необхідно також зазначити, що саме ці вказані підприємства займають найбільшу частку у структурі виробництва валової продукції сільського господарства.

Справедливим є твердження, що вітчизняні особливості провадження виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств ще не дійшли до розуміння та прийняття однієї з основних теорій ефективного функціонування – теорії маркетингу. Слід відзначити, що теоретично всі категорії, елементи, системи та склад комплексу маркетингу вже давно розкриті, зокрема, і для умов аграрного виробництва, зокрема. Але, наразі, жодне аграрне підприємство (знову ж таки не включаючи великі, наприклад, агрохолдинги та ін.) не використовує офіційно у своїй організаційній структурі службу маркетингу. І, навіть, більш того, хотілось би відмітити, що опитування деяких керівників вітчизняних аграрних підприємств доводить, що переважна більшість з них не передбачає впровадження маркетингової діяльності і взагалі не розуміють сутності та особливостей даного виду діяльності. І, як висновок, не вважають за необхідне використовувати можливості підвищення рівня конкурентоспроможності своїх підприємств та своєї продукції на основі застосування комплексу маркетингу.

Саме через пристосування основних інструментів комплексу маркетингу з теоретичної основи до практичних дій аграрна сфера можливо не лише зможе підвищити рівень конкурентоспроможності підприємств, а й взагалі покращити результати їх виробничо-господарської діяльності на довгострокову перспективу.

На нашу думку, сучасні особливості розуміння управлінських та економічних процесів в аграрному виробництві в переважній більшості випадків не мають можливостей прикладного застосування здобутків розвитку теорії маркетингу через низку факторів, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. По-перше, це пов'язано з тим, що існує безліч визначень даної категорії, які стосуються різних сфер діяльності підприємства, окремі з визначень пристосовані до різних галузевих напрямів тощо. По-друге, постійний розвиток в економічній системі зумовлює необхідність внесення змін у сформовані стратегії провадження маркетингової діяльності, при чому одразу

виникає найпростіша проблема поєднання теорії та практики – неможливість швидкого реагування в аграрній сфері через особливості виробничого циклу. По-третє, відсутність кваліфікаційного персоналу для запровадження маркетингу у виробничо-комерційну діяльність аграрників. Так, наприклад, замовлення фахівців з маркетингу Управлінням агропромислового розвитку Харківської області складає 3-5 осіб на рік, що навіть не досягає 1 % від фактичної кількості суб'єктів агробізнесу області.

Можливим та дієвим напрямком забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є все ж таки використання маркетингової діяльності, однак в дещо відмінному від сучасних теорій та здобутків науки вигляді. Ми пропонуємо запровадження теорії маркетингу до практики аграрних підприємств через формування моделей, які мають базуватись на первинних інструментах комплексу маркетингу, зокрема, на поєднанні товарної, цінової, комунікаційної та збутової політик [2].

Це зумовлено тим, що існуюча практика аграрного виробництва поки що залишається на виробничому рівні, тобто напрям діяльності аграрного підприємства, в тому числі його управлінська складова, обирається у відповідності з наявними виробничими потужностями. При чому формування товарної політики відповідає не вимогам сучасних ринкових реалій, а є продовженням багаторічного сформованого процесу. І, як наслідок, залучення повного теоретично обґрунтованого інструментарію формування товарної політики з точки зору маркетингу не є можливим для практичного використання (зокрема, товарний асортимент, ринкова атрибутика товарів, життєвий цикл тощо). Реалізація цінової політики в аграрному виробництві також маж свої особливості. Так, встановлення ціни реалізації у підприємствах відбувається в переважній більшості не за теоретично більш привабливими методами («витрати + необхідний прибуток», за ціною лідера), а за ринковими, при чому такі ціни встановлюють не кінцеві споживачі (для агросировинної продукції – переробні підприємства та експортери), а посередницькі структури, кількість яких є необмеженою в існуючих ринкових структурах і частка реалізації аграрної продукції від безпосередніх виробників до посередницьких організацій в межах 90 -100 %.

Існуючий рівень ринкових цін є низьким для аграрних підприємств з точки зору можливостей подальшого провадження розширеного відтворення, а також викликає перерозподіл фінансових ресурсів зі сфері виробництва до сфери обігу й спричиняє наявність та постійне зростання цінового диспаритету. Що стосується політики комунікацій, то ситуація не є кращою. В теорії вже сформовані різноманітні заходи стимулювання продажів, визначені основні рекламні можливості з урахуванням галузевої приналежності продавців, досліджені окремі напрями пристосування політики комунікацій до виробничо-комерційної діяльності підприємств. Однак практика свідчить, що аграрне виробництво знаходиться лише на рівні залучення найпростіших інструментів (ярмарки). І останньою складовою маркетингового інструментарію забезпечення виробничо-комерційної діяльності є політика розподілу та збуту товарів, за якою ситуація не є кращою в частині її залучення в умовах аграрного ринку. Як вже було відзначено, використання різних за структурами та рівнями каналів розподілу зводиться до наявного переважного збуту більшої частини товарів посередницьким організаціям і лише до 10 % реалізується за прямими маркетинговими каналами, тобто кінцевим споживачам агросировинної продукції. Останнє також є базовою причиною перетікання основного капіталу зі сфери виробництва до сфери обігу, що, в свою чергу, призводить до недоотримання прибутків аграрними товаровиробниками, які повністю забезпечують весь складний та ресурсозатратний виробничий процес [3].

Отже, концепція запровадження агромаркетингу має базуватись на розумінні маркетингу, як різновиду системи управління виробничо-збутовою діяльністю суб'єкта агробізнесу, в основу якого покладено використання базових інструментів маркетингу (товарної, цінової, комунікаційної, збутової політик) як єдиного комплексу [4].

Результатом формування даної системи буде визначення напрямів діяльності господарюючого суб'єкта у відповідності до постійних змін ринкового середовища; тактики поведінки на ринку з метою утримання необхідної ринкової частки та інших результативних показників виробничо-комерційної діяльності; стратегії забезпечення конкурентоспроможного розвитку суб'єктів виробничої сфери аграрного ринку. При чому потребує оновлення змістовне наповнення визначеного маркетингового інструментарію не через розширення його теоретичної сутності з подальшим пристосуванням до умов аграрного виробництва, а з урахуванням, в першу чергу, можливостей практичного застосування у діяльності сільськогосподарських товаровиробників [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Існуючий рівень можливостей формування маркетингової діяльності в аграрному виробництві є слабким, при чому розглянуті лише базові компоненти, а не всі можливі наукові результати розвитку теорії маркетингу. Тому ми пропонуємо запровадження маркетингової діяльності в аграрному виробництві через формування нових моделей, які базуватимуться на первинних принципах теорії маркетингу. При чому інструментарій має бути обраний не з урахуванням теоретичної бази, а через відповідність всіх складових, елементів та компонентів до реальної практики агробізнесу. Слід відзначити, що такі заходи спрямовані на малі й середні підприємства (класифіковані за розмірами). На нашу думку, базовий рівень дозволить товаровиробникам прийти до розуміння сутності маркетингової діяльності, а також до необхідності її залучення в свою систему управління підприємством.

Література

1. Іващенко О. В. Формування прибутку с сільськогосподарських підприємствах *Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент».* Вип. 4 (35). Суми : СНАУ, 2009. С. 71-76.
2. Мандич О. В. Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств : монографія. Харків: Видавництво ТОВ «Смугаста типографія», 2017. 332 с.
3. Горкавий В. К., Іващенко О. В. Використання статистичних методів в маркетингових дослідженнях. *Економіка АПК*. 2008. № 7 (165). С. 105-111.
4. Квятко Т. М. Агромаркетинг як складова підвищення ефективності діяльності вітчизняних сільгосппідприємств. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки».* Львів: ФОП Корпан Б.І., 2014. Т. 16. № 1 (58). Ч. 1. С. 213-218.
5. Krasnorutskyy O. O., Rudenko S. V. Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 2 (6). 140-145.
6. Балабанова Л. В., Холод В. В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: Монографія. Донецьк: Дон ДУЕТ, 2006. 294 с.
7. Войчак А. В. Маркетинговий менеджмент: Підручник. К.: КНЕУ, 1998. 268 с.
8. Карич Д. Підприємницький маркетинг: Навч. Посібник. Пер. з рос., наук. ред. і передм. П. І. Гайдуцького. К.: Вища шк., 1994. 83 с.
9. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. Основы маркетинга. пер. с англ. 2-е евродоп. изд. М.: Издательский дом «Вильямс», 1999. 1152 с.

References

1. Ivashhenko, O. V. (2009). «Formation of profit from agricultural enterprises» *Visny`k SNAU. Seriya «Ekonomika ta menedzhment».* Issue. 4 (35). Sumy`: SNAU. pp. 71-76.

2. Mandy`ch, O. V. (2017). *Strategiyi konkurentospromozhnogo rozvy`tku agrarny`x pidpry`yemstv*. [Strategy of competitive development of agrarian enterprises: monograph]. Vy`davny`cztvo TOV «Smugasta ty`pografiya». Kharkiv. Ukraine.
3. Gorkavy`j, V. K., Ivashhenko, O. V. (2008). «The use of statistical methods in marketing research.» *Ekonomika APK*. no. 7 (165). pp. 105-111.
4. Kvyatko, T. M. (2014). «Agromarketing as a component of improving the efficiency of domestic agricultural enterprises». *Naukovy`j visny`k L`vivs`kogo nacional`nogo universy`tetu vetery`narnoyi medy`cy`ny` ta biotexnologij imeni S.Z. Gzhy`cz`kogo. Seriya «Ekonomichni nauky`».* L`viv: FOP Korpan B.I., vol. 16. no. 1 (58). part. 1. pp. 213-218.
5. Krasnorutskyy, O. O. and Rudenko, S. V. (2016). Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*. no. 2 (6). pp. 140-145.
6. Balabanova, L. V. and Xolod, V. V. (2006). *Markety`ngove upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpry`yemstv.* [Marketing Management of Enterprise Competitiveness]. Don DUET. Donetsk. Ukraine.
7. Vojchak, A. V. (1998). *Markety`ngovy`j menedzhment*. [Marketing Management]. KNEU, Kiev. Ukraine.
8. Kary`ch, D. (1994). *Pidpry`yemny`cz`ky`j markety`ng*. [Business Marketing]. Translated by and in Gajducz`kogo P. I. (ed.). Vy`shha shk. Kiev. Ukraine.
9. Kotler F. and Armstrong, G., Sonders Dzh. and Vong V. (1999). *Osnovy marketinga*. [Fundamentals of Marketing]. 2nd ed. Y`zdatel`sky`j dom «Vy`l`yams». Moscow. Russia.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2018 р.

УДК 338.242.2:631.11

Дмитро Валерійович ЛИПОВИЙ

здобувач, кафедра економіки та маркетингу,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка
E-mail: dlypovoy@gmail.com

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ТА ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АГРОПРОМИСЛОВІЙ СФЕРІ

Липовий Д. В. Стратегічне управління маркетинговою та збутовою діяльністю в агропромисловій сфері / Дмитро Валерійович Липовий // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 2. – С. 259-264.

Анотація.

Вступ. *Формування маркетингової та збутової діяльності інтегрованих підприємств сфери агропромислового виробництва має свої переваги та недоліки у можливостях запровадження на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в аграрній сфері. Однак приділення уваги окремим компонентам забезпечення результативності визначених напрямів діяльності мають стати одним з головних напрямів змін у стратегічному управлінні інтегрованих підприємств.*

Метою *статті є опрацювання теоретичного базису щодо напрямів розвитку маркетингової та збутової політик інтегрованих підприємств.*

Результати. *Особливість аграрного ринку зумовлює можливості здійснення процесів купівлі-продажу лише між товаровиробниками та іншими суб'єктами сфери бізнесу, при яких товаром виступає сільськогосподарська сировина, яка не є придатною для кінцевого споживання без додаткової переробки. Для умов функціонування агропромислового виробництва, загалом, та для інтегрованих суб'єктів агробізнесу, зокрема, можливим э застосовувати лише модифіковану (спрощену) маркетингову модель формування конкурентних переваг.*

Висновки. *Результатом запропонованої системи інтеграції є формування сутнісно нових зв'язків зі споживачами, постачальниками та інвесторами у порівнянні з основними конкурентами, наслідком чого є збереження чи збільшення ринкової частки, підвищення економічної ефективності та вартості бізнесу.*

Ключові слова: *маркетинг, збут, стратегія, управління, інтегроване підприємство, результативність.*

Dmytro Valeriiovych LYPOVYY

applicant, Department of Economics and Marketing,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
E-mail: dlypovoy@gmail.com

STRATEGIC MANAGEMENT OF MARKETING AND SUPPLY ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SPHERE

Abstract.

Introduction. *Formation of marketing and sales activities of integrated enterprises in the field of agro-industrial production has its advantages and disadvantages in the possibilities of introducing at the present stage of development of market relations in the agrarian sector. However,*

© Дмитро Валерійович Липовий, 2018

paying attention to the individual components of ensuring the effectiveness of certain areas of activity should be one of the main areas of change in the strategic management of integrated enterprises.
***The purpose** of the article is to study the theoretical basis on the directions of development of marketing and marketing policies of integrated enterprises.*
***Results.** The peculiarity of the agrarian market determines the possibility of implementing sales processes only between commodity producers and other business entities, in which the goods are agricultural raw materials that are not suitable for final consumption without further processing. For the conditions for the functioning of agro-industrial production, in general, and for integrated agribusiness entities, it is possible, in particular, to apply only a modified (simplified) marketing model for the formation of competitive advantages.*
***Conclusions.** The result of the proposed integration system is the formation of intrinsically new relationships with consumers, suppliers and investors in comparison with the main competitors, the result of which is the preservation or increase of the market share, increase of economic efficiency and business value.*

***Keywords:** marketing, sales, strategy, management, integrated enterprise, performance.*

JEL classification: L 10, M 31

Вступ

Ринок агропромислової продукції власного виробництва є складним з позиції формування маркетингової та збутової політик його учасників та забезпеченності успішного управління маркетингом та збутом товарів. Об'єктивні та суб'єктивні чинники функціонування агропромислового ринку певним чином впливатимуть на прогнозування та реалізацію виробничої та комерційної діяльності його операторів та визначатимуть особливість формування їх товарних політик та використання окремих методів ціноутворення. Основним обмеженням конкурентоспроможного розвитку у товарній та ціновій політиках інтегрованих підприємств окремого виробничого напряму (як приклад, зерновиробництво) є наступні: 1. Погіршення існуючого становища матеріально-технічного забезпечення у сфері зерновиробництва. 2. Невигідні для зернотоваровиробників позиції на первинному ринку товарного зерна, який, наразі, слід кваліфікувати як ринок покупця. 3. Олігопольність (з боку покупця) характеру по конкурентній ситуації на зерновому ринку. 4. Домінування інструментів «цінового диктату» з боку первинних споживачів. 5. Низький рівень запровадження сучасної маркетингової та збутової інфраструктури на зерновому ринку та неадекватність до вимог первинних постачальників товарного зерна. 6. «Зарегульованість» окремих сегментів зернового ринку з боку держави. 7. Невідповідність фінансово-кредитних систем потребам зернотоваровиробників.

При цьому не слід при підготовці прийняття управлінських рішень по вдосконаленню систем управління маркетингом та збутом інтегрованих підприємств зернового напряму запроваджувати обмеження тільки через виявлення чинників зовнішнього середовища та усвідомлення механізмів їх впливу на маркетингову та збутову діяльність інтегрованих підприємств. Окрім дослідження зовнішнього середовища необхідним є вивчення сильних та слабких сторін підприємств, його цілей та процесів прийняття рішень. Такі дослідження є притаманними для кожного конкретного підприємства. Внутрішня проблема підприємства, зазвичай, легше визначається, ніж ті, що виникли за його межами і які є пов'язаними з конкурентами, споживачами, або формуються за різними каналами розподілу продукції тощо.

Мета і завдання статті

Метою статті є опрацювання теоретичного базису щодо напрямів розвитку маркетингової та збутової політик інтегрованих підприємств із одночасним запровадженням відповідного інструментарію стратегічного управління до їх виробничо-комерційної діяльності з метою забезпечення їх подальшого успішного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Результати аналізу виробничих та збутових можливостей інтегрованих підприємств дають змогу оцінювати відповідності підприємств запитам окремих сегментів об'єктових ринків. На основі цього розроблюються програми розвитку підприємств та їх поведінки на ринках, проводиться прийняття рішень з вибору цільового ринку та деталізації компонент маркетингової політики. Необхідними складниками такого дослідження має бути оцінювання фінансового становища підприємств, їх організаційних структур управління та структур щодо маркетингової та збутової діяльності, виробничих можливостей і матеріально-технічної бази, розвитку кадрового потенціалу, формування товарного асортименту і визначення рівня конкурентоспроможності продукції, затрат виробництва, систем збуту і товаропросування, існуючих управлінських стратегій, інформаційного забезпечення тощо.

На основі аналізу зазначених факторів і з урахуванням результатів дослідження зовнішнього середовища можна оцінити стан підприємства, тобто визначитись з ефективністю діючої стратегії, сильними та слабкими сторонами, можливостями та загрозами бізнесу підприємства, конкурентоспроможністю цін та витрат, стратегічними, тактичними та оперативними проблемами. Визначитись із наведеними аспектами діяльності підприємств можна через використання певного аналітичного інструменту, зокрема, SWOT - аналізу, аналізу затрат, аналізу ланцюгів цінностей, оцінки конкурентних позиції [1]. Наразі, в умовах нестабільних систем інформації маркетингового спрямування на рівні виробника, найбільше доцільно використовувати саме ці методи, найефективнішим з яких є саме SWOT-аналіз. До потенційних сильних сторін інтегрованого підприємства зернового напряму можливо віднести: наявність фінансових ресурсів, що необхідні для досягнення поставлених завдань; добру репутацію перед споживачами; добре розроблені функціональні управлінські стратегії; низькі витрати; наявність розвинутої матеріально-технічної бази; досконале управління тощо. До потенційно слабких сторін належать: відсутність чіткої стратегії; застарілі виробничі потужності; недосконале управління; погано організована система збуту; вузька номенклатура зерна. Після виявлення сильної і слабкої сторони товаровиробники мають визначати свій масив ринкових можливостей. Останні визначатимуть їх стратегії.

Безумовно, на рівнях удосконалення діяльності інтегрованих підприємств вирішення всіх визначених проблем неможливе. Однак, саме через покращення функціонування систем управління маркетингом та збутом на рівнях підприємств є можливим позбутись більшості з них. Так, завдяки запровадженню диверсифікації та диференціації по продуктам, що виробляються, поглибленню власної переробки агросировини в рамках існуючих виробничих циклів інтегровані підприємства – зерновиробники зможуть позбутись негативних чинників впливу посередницьких структур, що домінували до теперішнього часу на сировинних ринках. Завдяки вирішенню проблем зберігання врожаїв зерна в інтегрованих підприємствах, доведенню зерна, як агропромислової сировини, до товарної кондиції, можна самостійно вийти на більш високий рівень маркетингової та збутової структури зернового ринку. При цьому залишити максимальні норми прибутків в підприємстві [2].

Слід враховувати, що в разі функціонування на зерновому ринку з агропромисловою сировиною та з продуктами його первинної переробки, інтегровані підприємства матимуть справу зі стандартним товаром. Тобто це такий товар, який вже присут-

ній на ринку. Безперечним є те, що в такому випадку можна робити успішні спроби зробити власні пропозиції унікальними для споживачів за рахунок цін, якісних характеристик, підкріпленням чи підтримкою товару [3]. Але такі ринки характеризують інтенсивною конкуренцією, тому реакцію конкурентів на наші дії не можливо спрогнозувати. Саме тому без правильно сформованих стратегій розвитку інтегрованих підприємств є неможливим ефективне управління, зокрема, їх маркетинговою та збутовою діяльністю, та всією їх виробничо-комерційною діяльністю, загалом.

Формування результативних систем маркетингу та збуту для інтегрованих підприємств, в першу чергу, залежить від вдало сформованих товарної та цінової політик.

Основними перспективними напрямами розвитку товарної політики інтегрованих підприємств (як приклад, зернового напряму), на наш погляд, є наступні: 1. Оптимізація товарної номенклатури та пошуки балансів між обсягами окремих видів товарного зерна. 2. Поглиблення власної переробки. 3. Вирішення проблеми зберігання товарного зерна власного виробництва, а також створення його оптимальних товарних партій для успішного збуту на ринку. 4. Зростання обсягів виробництва товарного зерна власного виробництва. 5. Забезпечення реалізації товарного зерна за цінами, що забезпечуватимуть одержання прибутків. 6. Вертикальна диверсифікація товарної номенклатури окремих видів зернової продукції. Приділення уваги до першого напряму дозволятиме позбутись «зайвих» продуктів в товарній зерновій номенклатурі інтегрованих підприємств, виробництво яких знижувало загальний рівень їх прибутковості. До того ж запровадження диверсифікації при виробництві окремих видів товарного зерна позитивним чином впливатиме на інтенсивність розширення товарної номенклатури інтегрованих підприємств. Одночасно підвищуватиметься їх показники стійкості та створюватимуться гарантії для продовження їх присутності на обраних ринках.

Що стосується других та третіх напрямків розвинення товарної політики інтегрованих підприємств, то слід відзначити наступне. Обсяги доданої вартості, що створюватимуться в інтегрованих підприємствах, значною мірою залежатимуть від глибини власної переробки зерна. Також нівелюватиметься негативний вплив сезонних коливань цін. При цьому запровадження глибшої переробки та передпродажна підготовка товару дозволятиме збільшувати фінансовий результат діяльності підприємств. Одночасно вирішення проблем зберігання продукції дозволятиме позбавитись впливу сезонного коливання попиту та пропозиції, й тим самим максимізувати прибутковість підприємств. При цьому обмеження реалізації заходів першого напряму будуть такими: обмеженість площ підприємств; обмеженість матеріально-технічно бази; нестача фінансових ресурсів для запровадження інтенсивних технологій вирощування культур; нестача фінансових ресурсів для закупівель якісного посівного матеріалу, засобів захисту рослин та сучасних повноцінних комплексів добрив та ін. Обмеження другого напряму удосконалення діяльності інтегрованих підприємств є такими: притаманні для зернового ринку характеристики ринків близького за ознаками до ринків олігополії та домінування зі сторони перших оптових посередників; конкурентні ситуації на локальних та регіональних ринках зерна; недостатньо крупні обсяги виробництва власного товарного зерна для можливості самостійного функціонування на більш вищому рівні структури зернового сегменту агропромислового ринку та ін. [4].

Основними напрямами забезпечення успішного формування та реалізації маркетингової та збутової політик інтегрованих підприємств зернового напряму є такі: 1. Пошук оптимальних структур продажів зерна для підприємства – товаровиробника. 2. Налагодження зв'язків з операторами каналів розподілу вищих рівнів. 3. Опрацювання схеми прямого маркетингу, наприклад, переробним підприємствам (поглибленої переробки), з ціллю підвищення прибутковості його реалізації. 4. Вирішення проблем зберігання товарних партій задля використання особливостей

сезонного коливання цін на нього. 5. Залучення прогресивного інструментарію обслуговування каналів товароруху. При чому всі визначені процеси по удосконаленню стратегічного управління маркетингом, збутом та товаророзподілом, зокрема, опрацювання більш прибуткових каналів розподілу, можливості залучень прогресивного інструментарію обслуговування товароруху (в першу чергу, біржова торгівля) та освоєння вищих рівнів маркетингової інфраструктури доцільним є розглядати в якості окремих етапів адаптації діяльності інтегрованого підприємства до особливостей функціонування вітчизняного агропромислового ринку. Одночасно найвищих показників результативності вони набуватимуть саме за умов скорочення ланцюга каналів від товаровиробників до кінцевих споживачів. Вирішення таких проблем не є можливим без вирішення питань тривалого зберігання товарів без залучення зайвих поточних затрат [5].

Основними стратегічними напрямками адаптації маркетингової та збутової діяльності інтегрованих підприємств є поєднання раціональних можливостей використання заходів з інтенсифікації збуту одночасно з використанням кращого ринкового позиціонування підприємств в існуючих структурі каналів товаророзподілу. Зазначені підходи мають забезпечувати значну перевагу інтегрованих підприємств перед конкурентами. Це можливо також за рахунок залучення механізму горизонтальної інтеграції та кооперації, надання більшими за потужністю та забезпеченням ресурсами підприємствами виробничих послуг іншим товаровиробникам тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Подальший розвиток маркетингової та збутової діяльності інтегрованих підприємств полягатиме в опрацюванні схем функціонування на вказаних рівнях структури каналів товаророзподілу. Зокрема, мається на увазі апробація та розвиток схем закупівель та збуту товарних партій від інших аграрних товаровиробників, які представлено на локальних ринках, без залучення інтеграційного інструментарію. Тобто для функціонування на вищих рівнях маркетингової інфраструктури інтегровані підприємства можуть виступати не лише в якості постачальників товарів сировинного характеру власного виробництва, а й як перші посередники в структурі каналів розподілу. Вони здійснюватимуть закупівлі сировинної продукції у інших товаровиробників, реалізовуватимуть посередникам чи споживачам вищих рівнів структури каналів розподілу, або після доробки та первинної переробки реалізовуватимуть у якості агропромислової чи агропродовольчої продукції.

Запровадження таких механізмів побудови маркетингової та збутової діяльностей інтегрованих підприємств потребуватиме послідовного виконання кількох окремих етапів із організаційно-управлінським втручанням в їх виробничу та комерційну діяльність. Ці втручання будуть пов'язані з виконанням відповідного забезпечення в комерційній площині, організації стратегічного управління підприємствами, формуванням умов для своєчасних та адекватних реагувань на зміну в ринковому середовищі інтегрованих підприємств, напрацюваннями відповідних зв'язків з перспективними контрагентами та розвиненням існуючих зв'язків з представниками цільової споживацької аудиторії та можливими постачальниками.

Література

1. Горкавий В. К., Іващенко О. В. Використання статистичних методів в маркетингових дослідженнях. *Економіка АПК*. 2008. № 7 (165). С. 105-111.
2. Krasnorutskyy O. O., Rudenko S. V. Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 2 (6). 140-145.

3. Квятко Т. М. Агромаркетинг як складова підвищення ефективності діяльності вітчизняних сільгосппідприємств. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки».* Львів: ФОП Корпан Б.І., 2014. Т. 16. № 1 (58). Ч. 1. С. 213-218.
4. Іващенко О. В. Формування прибутку с сільськогосподарських підприємствах *Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент».* Вип. 4 (35). Суми : СНАУ, 2009. С. 71-76.
5. Мандич О. В. Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств : монографія. Харків: Видавництво ТОВ «Смугаста типографія», 2017. 332 с.
6. Балабанова Л. В., Холод В. В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств : Монографія. Донецьк: Дон ДУЕТ, 2006. 294 с.
7. Войчак А. В. Маркетинговий менеджмент: Підручник. К.: КНЕУ, 1998. 268 с.
8. Карич Д. Підприємницький маркетинг: Навч. Посібник. Пер. з рос., наук. ред. і передм. П. І. Гайдуцького. К.: Вища шк., 1994. 83 с.
9. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. Основы маркетинга. пер. с англ. 2-е евродоп. изд. М.: Издательский дом «Вильямс», 1999. 1152 с.

References

1. Gorkavy`j, V. K., Ivashhenko, O. V. (2008). «The use of statistical methods in marketing research.» *Ekonomika APK*. no. 7 (165). pp. 105-111.
2. Krasnorutskyy, O. O. and Rudenko, S. V. (2016). Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*. no. 2 (6). pp. 140-145.
3. Kvyatko, T. M. (2014). «Agromarketing as a component of improving the efficiency of domestic agricultural enterprises». *Naukovy`j visny`k L`vivs`kogo nacional`nogo universy`tetu vetery`narnoyi medy`cy`ny` ta biotexnologij imeni S.Z. Gzhy`cz`kogo. Seriya «Ekonomichni nauky`».* L`viv: FOP Korpan B.I., vol. 16. no. 1 (58). part. 1. pp. 213-218.
4. Ivashhenko, O. V. (2009). «Formation of profit from agricultural enterprises» *Visny`k SNAU. Seriya* «*Ekonomika ta menedzhment».* Issue. 4 (35). Sumy`: SNAU. pp. 71-76.
5. Mandy`ch, O. V. (2017). *Strategiyi konkurentospromozhnogo rozvy`tku agrarny`x pidpry`yemstv*. [Strategy of competitive development of agrarian enterprises: monograph]. Vy`davny`cztvo TOV «Smugasta ty`pografiya». Kharkiv. Ukraine.
6. Balabanova, L. V. and Xolod, V. V. (2006). *Markety`ngove upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpry`yemstv.* [Marketing Management of Enterprise Competitiveness]. Don DUET. Donetsk. Ukraine.
7. Vojchak, A. V. (1998). *Markety`ngovy`j menedzhment*. [Marketing Management]. KNEU, Kiev. Ukraine.
8. Kary`ch, D. (1994). *Pidpry`yemny`cz`ky`j markety`ng*. [Business Marketing]. Translated by and in Gajducz`kogo P. I. (ed.). Vy`shha shk. Kiev. Ukraine.
9. Kotlerб F. and Armstrong, G., Sonders Dzh. and Vong V. (1999). *Osnovy marketinga*. [Fundamentals of Marketing]. 2nd ed. Y`zdatel`sky`j dom «Vy`l`yams». Moscow. Russia.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018 р.

Наукове періодичне видання

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

науковий журнал

Том 3
Випуск 2
2018 рік

Редактор-коректор *А. М. Бутов*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020
телефон 380 (352) 47-50-66*12292
E-mail: mail.ujae@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року

Підписано до друку 30.06.2018 р. Формат 60х90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 016-03-18
Умовно-друк. арк. 33,14. Обл.-вид. арк. 17,14.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.